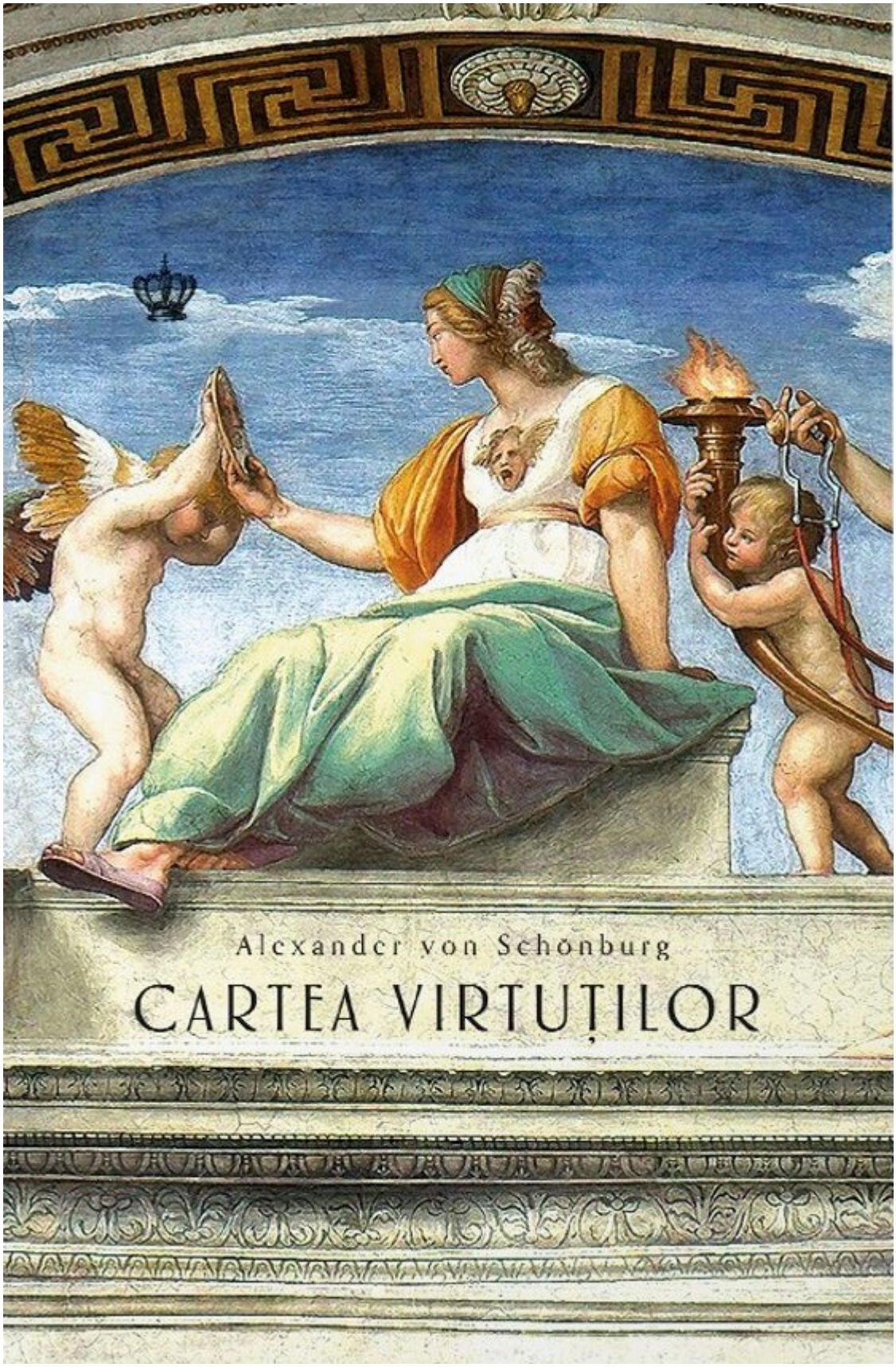
Alexander von Schönburg
CARTEA VIRTUȚILOR

CARTEA VIRTUȚILOR

Alexander von Schonburg

arta decentei sau 27 de virtuti, între noblețe și nonșalanță

Contele Alexander von Schonburg, jurnalist monden și scriitor, s-a născut la 15 august 1969 și este fiul contesei Beatrix Szechenyi de Sarvar-Felsovidek și al contelui Joachim von Schbnburg-Glauchau.

Din 1999 este căsătorit cu prințesa Irina Verena de Hessa, nepoata prințului Christoph de Hessa și strâne-poata reginei Elisabeta a Il-a.

împreună au trei copii: Maria-Letitia, Maximus Carolus Joachim Maria și Valentin Polykarp Joseph Maria. Sunt descendenți dirccți ai reginei Victoria și stră-stră-strănepoți ai prințesei Margareta de Prusia, mezina împăratului Frederic. Din pricina confesiunii lor catolice, copiii au fost excluși de la succesiunea la tronul britanic.

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Alexander von Schonburg

CARTEA VIRTUȚILOR

arta decentei sau 27 de virtuți, între noblețe și nonșalanța

La bellezza vincera.

Maxima florentina

Be kind but befierce, you are needed now more than ever.

WINSTON CHURCHILL

Rejuvenecer las ideas marchitas es la tarea des humanista.

NICOLÂS GOMEZ DAVILA

DESPRE CE ESTE VORBA

De atâta extaz al progresului ne-am pierdut gustul pentru tot ceea ce este fantastic și plin de mister. Din acest motiv, doresc să încep cu un basm. Vechile povești își păstrează mereu valoarea. Prin ele se transmit adevăruri, din generație în generație, în vechile povești întâlnim lucruri pe care de fapt, în adâncul inimii noastre, le știam de mult. Dar basmele se simt în largul lor și pe tărâmul subconștientului. Dacă vrem să aflăm ceva despre noi și despre năzuințele noastre, basmele sunt cea mai bună sursă. Cel pe care vi-1 propun provine din tezaurul din jurul regelui Arthur.

Regele Arthur și cavalerii lui se aflau la vânătoare în Inglewood. Deodată, regele și-a dat seama că s-a rătăcit -și mai trebuie să știm că în codrii Inglewood sălășluiau nenumărate făpturi mitice, nu toate bine intenționate, o întreagă lume de dincolo. Spre ghinionul său, lui Arthur i-a ieșit în cale o

vietate coborâtă parcă dintr-un film al fraților Coen, o chintesență a răului: vrăjitorul Sir Gromer. Arthur nu avea nicio șansă în confruntarea cu Gromer. în chip straniu însă - să nu uităm că este un basm - Gromer i-a oferit victimei sale o șansă de scapare. Cu o condiție: să se întoarcă exact acolo, exact peste un an și să-i dea răspunsul la o întrebare. Dacă răspunsul va fi corect, scăpa cu viață, dacă nu, era sortit să moară. Regele Arthur s-a întors abătut la Carlisle Castle și i-a mărturisit curând ce pățise nepotului și confidentului său, Sir Gawain. în epoca de glorie a cavalerilor, deprimarea era un tabu, melancolia trecea drept o purtare necuvenită, permisă doar amoreza-ților nefericiți, și asta doar pentru scurt timp. Prin urmare, Arthur și-a deschis inima față de prietenul lui. Acesta, la fel ca oricare dintre noi, a vrut să afle în primul rând ce întrebare îi pusese Sir Gromer. Și era una dintre cele primordiale: „Care este cea mai mare dorință a unei femei?" Gromer cel rău anticipa astfel o întrebare cât se poate de asemănătoare a lui Sigmund Freud („Ce vrea femeia?"), care avea să fie pusă însă cu vreo mie cinci sute de ani mai târziu, iar Arthur avea la dispoziție doar un an ca să găsească răspunsul corect.

Reacția lui Gawain? Singura potrivită: „Să pornim în lume ca să aflăm răspunsul!" Nu putem decât să ne imaginăm prin câte au trecut în incursiunile lor de cercetare, făcute nu împreună, ci pe cont propriu. Și cum încă nu exista WhatsApp, se întâlneau mereu ca să se sfătuiască, însă niciunul dintre răspunsurile aflate nu i-a mulțumit pe cei doi. Dar, ca în oricare basm bun, Arthur a primit un mic ajutor. într-una dintre ieșirile lui a nimerit din nou în Inglewood, unde a întâlnit de această dată o vrăjitoare. Lady Ragnelle. Toate versiunile poveștii sunt de acord în această privință, persoana era îngrozitor de respingătoare, atât de respingătoare încât tuturor (pe vremuri, asemenea basme erau recitate în fata publicului) să le stârnească repulsie. Eczeme pe față, dinți stricați, cocoașă, picioare pline de bube, păr slinos și așa mai departe. Bătrâna era dispusă să-i dezvăluie lui Arthur răspunsul la întrebare -dar la rândul ei i-a pus o nouă condiție: îl voia de soț pe unul dintre cavalerii Mesei Rotunde ai lui Arthur, mai exact pe Sir Gawain. El era în acea vreme un soi de stea în ascensiune la curte (cam ca Tom Cruise după *Top Guri)* și se bucura de o anume reputație pentru *luf talkying* (dulci vorbe de iubire), după cum spune versiunea cea mai cunoscută a basmului, scrisă în engleza medie și atribuită lui Thomas Malory, cu alte cuvinte era un amorez de forță.

Când s-a întors la Carlisle, Arthur, total răvășit, nu i-a povestit nimic apropiatului său Gawain, nu ar fi făcut asta pentru nimic în lume. Ar fi poate bine să subliniem că ambele personaje, vrăjitorul si vrăjitoarea, nu reprezintă în această dramă pur și simplu „răul", in asemenea povești străvechi, aparițiile din pădure îndeplinesc o cu totul altă funcție. Ele simbolizează ceea ce în om este neîmblânzit, sălbatic, natural, contrarul absolut al omului domesticit, a cărui versiune superrasată o reprezintă curteanul. Oamenii din lumea lui Arthur erau pompoși, afectați, emoționali, însă în codru se confruntau cu lumea nedomesticită, prezentă și în adâncul lor în stare de somnolență, de aceea nu dorea Arthur să îi mărturisească lui Gawain ce discuție avusese în pădure. Lucru care s-a întâmplat totuși la un moment dat, după ce băuse ceva mai mult vin. Si cum făgăduielile făcute la beție nu au nicio valoare, Gawain l-a asigurat pe Arthur și a doua zi că, desigur, va fi o onoare pentru el să i se pună la dispoziție pentru a-1 scăpa, căsă-torindu-se cu acea pocitanie. „Ca să vă salvez viața, aș fi în stare să mă duc la altar și la braț cu satana."

Gawain nu s-a lăsat convins să-și schimbe hotărârea, prin urmare Arthur s-a întors călare în pădure, ca să-i dea pocitaniei vestea cea bună. Iar când aceea a aflat că va pune mâna pe cel mai râvnit burlac din ținut, nu s-a mai stăpânit și i-a împărtășit lui Arthur, pe loc și fără nicio șovăire, răspunsul la marea întrebare. Foarte interesant este că nu a simțit nevoia să aștepte până la înfăptuirea mariajului - pe cuvântul unui cavaler te puteai bizui, asta se știa și in inima codrului. Prin urmare, i-a mărturisit pe loc răspunsul la marea întrebare: „Unii spun că am vrea să fim frumoase sau iubite și respectate, alții spun că am vrea să fim bogate și fără griji, dar nimic nu este valabil", i-a explicat femeia. Și atunci ce anume *wemen desyren moste specialle?,* ce își doresc ele cu adevărat, după cum sună în cea mai vestită formă a acestei povești, în fermecătoarea limbă engleză medie, care în secolul al XlV-lea preluase rolul de limbă de curte si literară, înlocuind anglo-nor-manda, mult mai apropiată de franceză. „Ceea ce ne dorim noi mai mult și mai mult este... (aici răpăit de tobe, va rog)... *independența "* Cuvântul din original este *sovereynte.* Suveranitate, dreptul de a ne hotărî singure soarta. „Iar acum plec, sire, căci viața ta este salvată."

Așadar Arthur, pornit să-l întâlnească pe Sir Gromer, a putut să-i dea ticălosului răspunsul cel bun. Furios, Sir Gromer s-a văzut silit să-l lase pe

Arthur să plece neatins. Pe drumul de întoarcere, regele a luat-o cu el și pe lady și a adus-o la curte, unde apariția ei nu a stârnit entuziasm. Pregătirile de nuntă erau în plină desfășurare, iar amănuntele despre logodna lui Gawain nu au întârziat să devină publice, grație colportorilor de zvonuri, precursorii Twitterului și ai portalurilor de clevetiri. Circulau povești, nu în ultimul rând și despre mediul umil din care se trăgea mireasa. Nunta s-a desfășurat apoi cu tot fastul cuvenit, poporul a avut prilejul să se distreze pe cinste, amuzat de înghițitori de flăcări și de bufoni, și totul a culminat cu o mare petrecere la curte. Interesant este că acest bine-cunoscut poem din secolul al XV-lea relatează cu o deosebită plăcere a detaliului cât de necuvenit s-a purtat Lady Ragnelle în timpul festivităților. Din câte se pare, s-a îndopat cu o îngrozitoare lăcomie, a blestemat oaspeții și pe unii chiar i-a scuipat. Insă nu este exclus ca autorul să fi intercalat toate astea cu de la sine putere, ca sâ ironizeze - indirect - purtările uneori bădărănești ale unor nobili din vremea sa. Sau digresiunea avea poate rolul de a sublinia doar că Lady Ragnelle făcea notă aparte în înalta societate de la curte.

Apoi, inevitabil, a sosit și noaptea nunții. Cei doi proaspăt căsătoriți s-au retras în dormitorul pe care regele li-1 pusese la dispoziție, unde servitorii aprinseseră focul în cămin, aduseseră vin și cateva fructe si închiseseră bine ușa în urma lor. „Sir Gawain, acum, că am rămas singuri", i-a spus Lady Ragnelle, „vă rog respectuos să-mi acordati sărutul nupțial." înțelegem cu toții ce însemna acel „sărut". Sir Gawain nu a ezitat. Cuvânt de cavaler! Dar imediat ce s-a suit în pat alături de ea și a îmbrățișat-o, cu siguranță ați bănuit, mireasa cea respingătoare s-a transformat în cea mai încântătoare făptură pe care o văzuse vreodată. Iar Gawain, plin de elan, a „sărutat-o de multe ori", un eufemism cât se poate de elegant la ceea ce trebuie să se fi petrecut în apartamentul honeymoon de la Carlisle Castle.

Dar încă nu am ajuns la final. încă nu am ajuns la happy-end. Un alt obstacol pândea la orizont. Lady Ragnelle i-a mărturisit lui Gawain că asupra ei mai apăsa o parte a vrăjii. Prin iubirea ce i-o arătase, Gawain reușise să o elibereze - dar din nefericire nu total. „Frumusețea mea, așa cum o vezi acum, este trecătoare. Iar tu trebuie să hotărăști dacă vrei să fiu frumoasă ziua sau noaptea. Vraja nu permite să rămân mereu la fel." Gawain: „Atunci să fii frumoasă noaptea, pentru mine." Ea: „Asta înseamnă că oamenii mă vor respinge cu repulsie, cât e ziua de lungă." El: „Nu! Asta

nu trebuie să se întâmple! Atunci vei fi frumoasă ziua!" Ea: „Dragul meu, mi se frânge inima la gândul că, tocmai când suntem împreună și ne avem unul pe celălalt, nu mă înfățișez în fața ta așa cum sunt eu în realitate."

„Eu nu pot, și nici nu vreau, să iau această hotărâre", a rostit Gawain în cele din urmă, „doar tu poți să hotărăști dacă vrei să fii frumoasă ziua sau noaptea. Iar eu voi fi mulțumit indiferent ce vei dori să se întâmple." - „Îți mulțumesc, o, cel mai nobil dintre cavaleri!", s-a bucurat Lady Ragnelle - simplific aici engleza medie. „Fii binecuvântat, ai reușit să rupi vraja pentru totdeauna și m-ai eliberat de vrăjitorul cel rău. De acum frumusețea mea va fi veșnică, și ziua, și noaptea. Doar acest răspuns putea sa mă scoată cu totul de sub puterea vrăjii." In cea mai veche versiune cunoscută, cea irlandeză, a poveștii, prin jertfa sa Gawain a câștigat nu numai cea mai frumoasă femeie din lume, ci și pământuri, averi și putere, iar în cea mai cunoscută versiune, cea atribuită lui Sir Thomas Malory, Lady Ragnelle i-a dăruit fiul dorit, pe Gingalain, și au avut ceea ce s-ar putea considera o căsnicie model, tocmai pentru că el, din câte se pare, i-a acordat suveranitatea fiecărei zile *(Gawen gave her the sovereynte every delle).* Un mariaj modern.

CE ÎNVĂȚĂM DE AICI?

în primul rând, că și în Evul Mediu existau fete ca Meghan Markle, care au făcut un salt peste câteva trepte sociale și care nici atunci nu au fost scutite de tone de bârfe. Mai învățăm multe și despre fidelitate și mai ales că un cuvânt dat are greutatea unui contract. învățăm că ori de câte ori femeile intră în rolul de parteneri și de actori cu drepturi depline, civilizarea înregistrează și ea un progres, în basmul său, Lady Ragnelle a adus pe lume moștenitorul mult dorit, l-a crescut și a reprezentat personajul determinant al curții, iar în Evul Mediu real au apărut personalități ca Eleanor de Aquitania, care au stăpânit jumătate din Europa. în prim-plan se situează cele mai vechi povesti cavalerești, cum este Cântecul lui Roland, iar în poezia curtenească a Evului Mediu mijlociu femeile au devenit dintr-odată punctul central, fiind ridicate la rangul de făpturi perfecte, de o puritate ireproșabilă, ceea ce reprezintă o primă sclipire a modernismului.

Insă poveștile cavalerești ale Evului Mediu ne transmit în primul rând următorul mesaj: există căi prin care să ne dominăm instinctele de joasă speță, meschine și grosolane. Prin civilizare. Prin cavalerism.

Această carte urmărește să lămurească dacă și în ce fel mai este posibil și astăzi să ne ridicăm cu ceva împotriva omniprezentului crez al egoismului și bunului plac, câtă vreme, prin propriul comportament, contribuim la aspectul condiției umane. Dacă majoritatea celor din jur alunecă pe un tobogan cultural și nu mai concep existența fără un ecran în față sau fără să bântuie lumea vâjâind în pantaloni de jogging trăgând de un geamantan pe roți nu reprezintă nicidecum un motiv să ne lăsăm antrenați de curentul lor. Dimpotrivă, dacă alegi să păstrezi ideile tradiționale, din alte vremuri, în timp ce majoritatea este pe cale să le arunce pe fereastră, dacă alegi să respecți ceea ce este statornicit dintotdeauna echivalează cu o atitudine rebelă.

Toată literatura de ghiduri, toată cultura volumelor *how-to* se întemeiază pe promisiunea de a optimiza „eul". Cea mai importantă ambiție a timpului nostru este să ne putem construi singuri identitatea. Așa se face că elita modernă nu se mai simte responsabilă decât față de sine și, urmând acest ideal, încearcă să se descotorosească de toate convențiile și dogmele care îl apasă pe om, considerând autodeterminarea sens și scop unic al existenței. Trăim în epoca poststructuralismului, iar asta înseamnă pierderea oricăror limite și certitudini.

Insă orice desfășurare cunoaște și o contradesfășurare. Ce-ar fi dacă am opune rezistență atitudinii elitei moderne, propunând o nouă formă de nobilime? In Evul Mediu german, conceptul de „manieră" se aplica și în domeniul construirii de fortificații, referindu-se la sistemul de care era concret nevoie. In funcție de potențialul primejdiei, varia și maniera constructivă. Poate a sosit acum vremea să ne preocupe din nou legislația lucrărilor de construcție, pentru ca fiecare om - inclusiv cei de la marginea societății -să-și găsească un loc. Au apus vremurile în care eleganța în sine era suspectă. Fiecare epocă are eroii pe care ii simte necesari. După acel James Bond al perioadei anilor '50-'90, într-un costum perfect croit, căruia i se potrivea adjectivul „suav", a urmat cel ncras, vizibil vulgar, interpretat de Daniel Craig, după elegantul Derrick[1] a urmat cultul unor Schimanski și Tschiller[2], nerași și neglijent îmbrăcati. Dar acum, gata. Craig a promis că renunță, Gbtz George nu mai trăiește, iar Til Schweiger are probleme cu nervii, cultul plebei, „sărbătoarea populară a vulgarității" (Jens Jessen[3]) își dă obștescul sfârșit, există o jenă tot mai răspândită față de lipsa de etichetă

și, în runda finală a acestui duel, fiecare ar face bine să aibă grijă de ce parte se plasează.

Termenii își modifică înțelesul. Așa cum curtenia nu mai este direct legată de comportamentul la curte, noblețea și cavalerismul, altfel decât în trecut, nu mai sunt astăzi prin nimic legate de călărie si de cai. In acest punct, apropo de cal, îmi vine în minte un dialog din *Tante Jolesch,* cartea lui Friedrich Torberg: doi prieteni stau într-o cafenea când apare un bărbat încălțat în cizme de călărie. Unul dintre ei zice: „Nici eu nu am cal, darnici chiar în halul ăsta." Scuze! Pur și simplu nu m-am putut opri să citez, chiar dacă nu are nicio legătură cu subiectul meu. Ceea ce vreau de fapt să spun e că noblețea este posibilă și fără cal. Inițial am vrut să-mi intitulez volumul „Cum să devii aristocrat fără să ai titlu" - cu alte cuvinte, aristocrația nu are nimic de-a face cu originea, în schimb depinde în mare măsură de cultură, pe care o poți dobândi. Sau nu.

Nu tot ce a făcut aristocrația a fost benefic, însă nimeni nu va contesta existența câtorva valori, tradiții, moduri de gândire și trăsături morale care s-au bucurat de mare preț în cercurile nobiliare și reprezintă un tezaur cultural vrednic să fie păstrat. în căutarea caracteristicilor considerate „nobile", voi recurge mereu la exemple din literatura cavalerească, deoarece tocmai în arhetipurile epicii cavalerești se reflectă ceva extrem de frumos, specific occidental: cavalerismul îmbină irezistibil eticul și esteticul cu personajul puternic. Un erou cavaler se situează mereu de partea binelui, ceea ce se află permanent în legătură cu puterea lui. Un cavaler nu este în sine un Mr. Nice Guy, însă apără binele și se luptă în numele celor slabi. Grația nu exclude o doză zdravănă de capacitate de luptă. Fascinant este că, în cazul ideal, cavalerismul reușește să împace ceea ce pare de neîmpăcat: farmecul și tăria, puterea și blândețea.

In ultimă instanță, provocarea este de a pune ceea ce se cheamă coolness și kindness sub aceeași pălărie și de a împăca mental contradicția dintre doi poli în sine ireconciliabili, care se rotesc în jurul nucleului cavalerismului. Mă refer la opoziția eternă dintre nonșalanța aristocrată și compasiunea binevoitoare. Idealul eroic moștenit de la Antichitate este mai degrabă rece, „cool" adică, avantajând simțul practic, dominația, puterea, faima și onoarea. Idealul creștin, postantic, glorifică mai degrabă blândețea, fiind un

cult al celor fără putere, al renunțării de sine. Ca să ilustrez cu imagini familiare, este ca și cum ai alătura umanitarismul unui Ned Flanders din serialul *Simpsons* cu duritatea unui războinic a la Django.

Și, ca și cum nu ar fi suficient de pretențios, cavalerismul mai presupune și o combinație de îndrăzneală, siguranță de sine și eleganță, pentru care cunoscătorii au rezervat un termen potrivit, *desinvolture.* Asupra dezinvolturii trebuie să ne oprim puțin, cu atât mai mult cu cât este greu de definit. Am putea să îi spunem „lipsă de contorsionare" mai precis capacitatea de păstrare fără efort a verticalității, rămânând de partea adevărului, a binelui și a frumosului, întotdeauna sub semnul farmecului si nonșalanței extreme. Dezinvoltura se mai referă și la controlul absolut în orice situație, în special în cele critice. Conceptul este mult mai larg decât poate fi cuprins în cuvinte. Ernst Jiinger scria despre *desinvolture* în cea de-a doua versiune a *Inimii aventuroase:* „Găsim cuvântul tradus de cele mai multe ori prin «naturalețe», ceea ce este corect în măsura în care descrie un comportament care nu cunoaște ocolișuri. Dar mai ascunde și un alt sens, cel al unei superiorități aidoma celei divine. în acest sens, eu înțeleg prin *desinvolture* nevinovăția puterii." Poate de aceea este James Bond un erou atât de popular? In orice caz, rămâne una dintre acele figuri arhetipale care radiază nonșalanță și modestie, cavalerism și *desinvolture.* Mereu stăpân pe situație și irezistibil, pe deasupra. Cine mai este dezinvolt? Un cavaler Jedi intrând într-un bar de pe planeta Tatooine. Cecil, un cunoscut de-al meu, care apare în sacou cu batistă înfiptă în buzunarul de la piept în bodegile antifa[4] din curțile interioare hamburgheze, când se anunță un concert bun, fără să bănuiască nimeni ce e în capul lui. Sau regele Carol al Xll-lea al Suediei, cunoscut pentru sânge lui rece: Voltaire îl descria ca pe un personaj de o nonșalanță și *desinvolture* ieșite din comun - în mijlocul războiului său împotriva lui

August al Saxoniei, i-a făcut acestuia o vizită neașteptată la Dresda. A apărut în trăsura sa, neînsoțit de gărzi: *Dejeuner surprise!* Saxonii au fost atât de uluiți, încât l-au lăsat să intre, și cei doi domnitori au prânzit împreună, după care Carol s-a întors la baza lui din Stralsund și războiul a continuat. Voltaire povestea în biografia lui Carol al XH-lea scrisă de el în 1732 cum acest suedez supercool, aflat la Stralsund, dicta o scrisoare când camera unde se aflau a fost lovită de un proiectil. Secretarul s-a întrerupt

din scris. „Ce s-a întâmplat?", a întrebat Carol. „Bomba, sire!" „Ce legătură are bomba cu scrisoarea, de ce te-ai oprit?", s-a interesat Carol.

SE POATE ÎNVĂȚA NOBLEȚEA?

Cavalerismul nu a fost niciodată legat de origine, iar astăzi cu atât mai puțin, atât timp cât vechea aristocrație și-a pierdut de mult importanța istorică și în societate, iar o nouă nobilime nu se întrevede. Prin urmare, ne găsim într-o perioadă de tranziție, în care nobilimea trebuie să se constituie din nou. De fapt, este un moment ideal pentru apariția unei asemenea cărți - și cine altul să fie chemat să o scrie, dacă nu un membru al înaltei societăți acum dispărute, care duce o existență modernă ca angajat, prin urmare se bucură de avantajul de a servi drept punte între vechi și nou.

O nouă nobilime a existat mereu. în esență, întreaga clasă nobiliară constă din noutăți. Orice rege a avut un strămoș care a dat cândva lovitura și a urcat pe scara socială. Și, istoric privind, au existat întotdeauna căi diferite de înnobilare. In cazul germanilor, unii oameni liberi, *frei,* s-au transformat în *edelfrei,* deoarece dispuneau de mai multă reputație și pretenții de căpetenie, deoarece se distingeau in bătălii și aveau un anturaj numeros. Alții au fost înnobilați deoarece căpetenia se bizuia pe ei și făceau parte, strict vorbind, din personalul de serviciu. Unele familii, cum este și a mea, au provenit din servitori la curtea împăratului Barbarossa, care, având mai mare încredere în ei decât în cine știe ce cavaleri aroganți, i-a înnobilat și i-a trimis în zone coloniale îndepărtate, în cazul nostru în sud-vestul Saxoniei de astăzi, cu misiunea de a menține ordinea. Faptul că majoritatea marilor nobili carolingieni și capețieni proveneau din personalul de serviciu se poate de altfel deduce și din unele titluri și onoruri. în titulatura de mareșal se ascunde termenul *marescalsus,* care inițial însemna „randaș de cai". Cămărașul, o poziție transformată mai târziu în cea de ministru al finanțelor, avea inițial îndatorirea să se îngrijească de odăile și paturile de la curte.

îngăduiți-mi să fac aici o mică digresiune: apariția clasei nobiliare europene se petrece într-o epocă despre care știm foarte puțin. Popoarele și triburile care la începutul erei noastre trăiau dincolo de limes, adică în afara Imperiului Roman, nu au avut parte de o cultură scrisă. Informațiile păstrate despre ele sunt rudimentare, iar singurele izvoare care există sunt nedemne de încredere și provin de la autori romani, deloc înclinați să practice

antropologia în sensul de astăzi, adică să-i înțeleagă cu adevărat pe străini, cu obiceiurile lor, fiind mai degrabă interesați să așeze în fata publicului lor de acasă, înalta societate romană tot mai prosperă și mai impasibilă, o oglindă în care să-și citească propria decadență în firea mândră, nestricată, a acelor copii ai naturii. Ceea ce relata Tacit despre germani, spre exemplu, se bizuia mai ales pe cele auzite de el, zugrăvind o imagine voit idealizată. Chiar și termenul de „germani" era în sine arbitrar, servind de fapt romanilor ca un concept de umbrelă pentru un număr imens de triburi, despre care nu se știa mai nimic. In regiunile de-a lungul limesului, unde lumea neîndoielnic grosolană a așa-zișilor germani venea în atingere cu aceea rafinată a romanilor, s-au petrecut schimburi cât se poate de interesante și de rodnice în domeniul cultural, comercial, tehnic și chiar și personal. Oriunde s-a ajuns la ciocniri, așa ca de-a lungul limesului, dintre lumea nord-germanică și cea romano-mediteraneeană, au apărut efecte cât se poate de interesante. Cele două lumi s-au amestecat. Astfel, renumitul comandant al germanilor Arminius, eroul de la Teutoburger Wald, era de fapt un legionar roman, iar multe dintre căpeteniile triburilor germanice imitau lifestyle-ul romanilor de dincolo de granițe. Șefii germanici au considerat de bonton, probabil sub presiunea delicată a femeilor lor, să urmeze obiceiurile romane, adică să se spele cu regularitate, să se învăluie în togi, să folosească vase romane și să poarte podoabe romane. După răsturnările dintre secolele al II-lea și al V-lea, după migrațiunea popoarelor, care a amestecat popoarele și triburile europene ca într-o mașină de spălat Moulinex, și apoi, în sfârșit, după prăbușirea Romei, nucleul fostei lumi romane a ajuns deodată să fie locuit de germani, ai căror tați mai purtau barbă lungă și la masă aruncau oasele peste umăr, după ce le rodeau, străduin-du-se să facă impresia că ar fi romani fini, în termele între timp puțin decăzute. în Galia fost romană ocupanții și populația locală se amestecaseră destul de temeinic și așa se face că, după căderea Imperiului Roman, o elită galo-ro-mană proprietară de pământ s-a confruntat intermitent cu nou-veniții din vestul german: când porneau la luptă, când cădeau la pace. în special din spațiul de astăzi al Beneluxului și până în sud-estul actual al Franței, între secolele al V-lea și al VUI-lea, ostilitățile trebuie să fi fost permanente și, probabil din cauze mai degrabă pragmatice, la acea vreme și în acea zonă au început să se inițieze încetul cu încetul reguli comune de desfășurare a războiului. In loc ca dușmanul să fie omorât imediat după victorie, s-a elaborat un codex care permitea înfrângeri

onorabile. Metoda s-a dovedit cât se poate de practică, ținând seama că lupta se dădea de multe ori între aceleași tabere. Paradoxal, cu toate că înfruntările armate dintre strămoșii noștri au rămas o calamitate permanentă, lupta în sine era mai potolită și prin urmare mai lipsită de riscuri. învinsul de astăzi putea fi victoriosul de mâine. Cam ca în Premier League din Anglia, doar ceva mai brutal. în Renania de Nord, exact acolo unde lumea veche stătea față în față cu cea nouă, la sfârșitul secolului al V-lea și începutul celui următor s-a impus, ca învingător permanent, tribul francilor. Sub conducerea mai multor dinastii, acesta a pus în cele din urmă bazele unui imperiu, care mai târziu a ridicat pretenția de a fi continuator al fostului Imperiu Roman.

Trei factori esențiali au favorizat formarea idealurilor nobile și a cavalerismului: în primul rând, tendința de a lupta cu oarecare reținere. Apoi, influența crescândă a creștinismului (adversarul s-a transformat deodată dintr-un sălbatic oarecare într-un frate întru creștinism). Și în al treilea rând: femeia. Și așa ne întoarcem iarăși la Lady Ragnelle. Sau la Eleanor de Aquitania. Sau la Isolda. S-a scris mult despre influența Bisericii în strunirea acelor huligani germanici: episcopii s-au îngrijit ca războinicii să înceapă să respecte regulile esențiale, duminica nu pui mâna pe arme, nu te atingi de femei, copii, orfani, de clerici și de negustori, însă cel mai mare efect civilizator l-au avut, la o privire mai atentă, femeile. „Peste tot unde bărbații au fost siliți să renunțe la utilizarea forței fizice a crescut și ponderea socială a femeilor", scria Norbert Elias, unul dintre întemeietorii sociologiei din secolul XX. Prin urmare, orice războinic medieval care ținea cât de cât la respect nu își mai înșfăca femeia de păr ca să o tragă cu de-a sila în cămăruța lui puturoasă, ci se îmbrăca în straie îngrijite, când își dorea o femeie, poate chiar să îmbăia înainte, iar apoi îi vorbea, îi făcea curte, după cum avea să se spună mai târziu. Și, din câte putem presupune, nu era vorba despre o necesitate, ci despre dorința de prestigiu. Cine recurgea la maniere fine își semnala astfel poziția socială, iar în cadrul tribului sau al neamului, pretențiile sale de conducător. în poemele cavalerești din secolele al IX-lea și al X-lea, ale menestrelilor, întâlnim un gen de războinic cu totul nou. Luptătorul la modă trebuia deodată să aibă purtări galante față de femei. Desigur, curțile fortificate si castelele apărute în aceeași perioadă au rămas în continuare, de regulă, dominate de bărbați, însă fără doar și poate femeile au fost factorul esențial de rafinare a vieții dintre aceste ziduri, ele

i-au atras pe poeți, cântăreți și clerici, intelectualii acelor zile, ele au transformat redutele de războinici în spații de efervescență spirituală și au trezit la viață, cu atingerea lor fermecată, gustul pentru lux, toate astea fiind absolut străine până atunci.

Toate mofturile astea de modă nouă, ceea ce Freud numea „stăpânirea impulsurilor", iar Elias, „civilizare", trebuie să li se fi părut cu siguranță multor războinici germani demodați simple fleacuri inutile, dar asta nu a schimbat cu nimic situația - sub presiunea aspirației de a dobândi prestigiu s-a dezvoltat un nou cod de comportament. îmblânzirea războinicului pe câmpul de bătălie, prin practicarea de *milte,* îmblânzirea cavalerului grație idealurilor iubirii curtenești, cântate de trubaduri, au determinat apariția tot mai bine marcată a unei caste sociale care se purta „nobil", de unde și numele pe care avea să-l primească. Pentru a se delimita de valurile de parve-niți ce îi imitau, această pătură de războinici a conceput coduri de virtuți și de purtare din ce în ce mai sofisticate, în mijlocul cărora se situau motive biblic - și mai întâi de toate apărarea celor neajutorați, bătrâni și săraci.

Punctele esențiale unde se petrecea rafinarea moravurilor erau curțile princiare de mari sau mici dimensiuni formate de-a lungul Evului Mediu. Cu cât asemenea castele aveau o pondere economică mai mare, cu atât îi atrăgeau mai intens pe urmașii familiilor libere cu posibilități mai restrânse, pe cavalerii săraci, aventurieri porniți, așa cum se spune, în căutarea norocului.

Prin urmare, o nobilime ereditară în sens strict nu a existat niciodată. Ceea ce a existat și există în continuare cu adevărat sunt valorile comune, idealurile, normele de comportament și ritualurile. Iar ele s-au răspândit în cercuri suprapuse, pornind din centre culturale, reprezentate în Europa, începând din Evul Mediu, de curți. Cei care făceau parte din elita societății aveau reprezentări comune în privința celor corecte și incorecte și a comportamentului în lume. Conceptul de *comme il faut* nu a fost niciodată considerat o știință ezoterică, putea fi învățat oricând, pentru ca apoi să fie răspândit tocmai datorită faptului că straturile sociale în ascensiune se orientau după aceleași norme. Așa a fost dintotdeauna și la fel este și acum.

Dacă mă veți întreba cumva dacă pe mine, ca membru al aristocrației istorice, mă deosebește ceva de un om oarecare, din păcate va trebui să răspund *nu.* Prin venele noastre curge același sânge, metabolismul și digestia funcționează la fel. Dacă există ceva ce ne deosebește, este vorba doar că ne-am pornit mai devreme să ne venim în fire. Cu toții am fost odată sălbatici cu barba vâlvoi. Este nevoie de un anumit antrenament ca să nu înfuleci și să faci sex ca un animal, atunci când te trece, ci să înveți să te abții uneori, să-ți ții în frâu instinctele egoiste ca din nevoia de a te hrăni să ajungi la un cult al mâncării - pentru a pune la un moment dat o ordine în toate astea este nevoie de generații, iar în cazul familiei mele și al altora asemănătoare acest antrenament a pornit o clipă mai devreme.

Alungată de mult de la troaca puterii, dacă nobilimii istorice îi mai este dat să joace astăzi vreun rol, acela nu poate fi decât de conservator al unor anume reușite în ce privește demersul de civilizare, care în vremurile noastre, dominate de bunul plac, duce mare lipsă de apărare. Dacă civilizația are cu adevărat o valoare, este posibil ca ultimii reprezentanți ai aristocrației istorice pe cale de dispariție sa se facă utili în vederea protejării ei.

Sfârșitul digresiunii.

întrebarea la care vreau să găsesc un răspuns în acest volum este cum se poate trai astăzi în spirit cavaleresc? Ce înseamnă astăzi noblețe, curtenie? Dezbat această întrebare mereu din perspectivă nobiliară și creștină, fiind singura perspectivă pe care o am la dispoziție. De aceea m-am orientat după virtuțile clasice, iar acolo unde mi s-a părut necesar am făcut câte o mică actualizare. Cel puțin în Europa, nu putem vorbi despre virtuți decât pornind de la baza teoriei clasice a virtuților, așa cum ne-a fost ea lăsată în Occident.

în absența unui sistem comun de coordonate morale, o carte despre virtuți, și în special dintre cele cavalerești, este de fapt total absurdă și în acest fel, paradoxal, absolut indispensabilă. Dezbaterile despre valori din ultimii ani au reprezentat un început, chiar dacă din ele răzbate un ton convențional, profund respingător, însă ele arată că ne încearcă încet o senzație de neliniște văzând cum se golesc în ritm tot mai rapid rezervele de viziuni tradiționale. De altfel, nu le facem vreo favoare nici persoanelor care vin

dinspre culturi străine când le aducem la cunoștință că au sosit într-o țară care nu cunoaște idei culturale specifice, adică nici reguli și obiceiuri comune. Europa pare atât de atrăgătoare nu numai datorită sistemului social, ci și a culturii sale. Dacă ne negăm propria cultură, îi trădăm chiar pe cei care își caută refugiu la noi.

Această lume în care totul este OK, această cultură a arbitrariului absolut în voia cărora am fost lăsați a ajuns să agaseze orice om cât de cât rațional. Ne putem considera fericiți că trăim într-o lume mai liberală, mai deschisă si mai tolerantă decât toate societățile din trecut, dar, dacă am atinge punctul în care totul ar fi permis, în schimb moștenirea și tradițiile propriului popor ar fi considerate în sine depășite și false, atunci proiectul modernității și-ar cunoaște repede sfârșitul firesc.

Și încă un avertisment: este desigur riscant să vorbești despre cavalerism și respectabilitate, încercând să îi înveți pe alții cate ceva pe aceste teme. Intr-un capitol special vă voi prezenta, spre exemplu, virtutea păstrării măsurii, o calitate cât se poate de importantă, una dintre cele patru virtuți numite cardinale. M-am gândit să includ în carte acest capitol ieri-seară, după ce am mâncat trei batoane Nogger, nu *după,* ci *la* cină. Dacă scrierea unei asemenea cărți ar fi condiționată de capacitatea povestitorului de a vorbi de pe platforma superiorității morale, mi-e teamă că nu aș fi în stare să mă ridic până la ea și nici cititorului nu i-ar veni mai ușor. Cărți de acest gen au apărut mereu, unele bune, dar rareori au fost scrise de autori care să se distingă prin virtuțile lor. Sir Thomas Malory, de unde provine episodul de mai sus despre Gawain și Ragnelle, cel mai important autor englez de povești despre regele Arthur, a redactat majoritatea lucrărilor sale (printre care și *Le Morte d'Arthur)* în închisoare, registrul delictelor sale cuprinzând de toate, de la braconaj și furt până la viol și omor. Una dintre cele mai renumite lucrări de literatură cavalerească plină de învățături este *Libre del ordre de cavayleria.* A apărut în 1274, în vremuri când brutalitatea era la ordinea zilei, iar autorul, Ramon Llull, nu era altfel deloc un ipocrit. De la tatăl său, care participase la alungarea sarazinilor de pe insula Mallorca, primise câteva proprietăți lângă Palma, unde stăpânea în stil depravat. Ramon Llull era un soț infidel, se purta autoritar, grosolan și arțagos, în schimb cartea lui despre cavalerism a fost o călăuză pentru cavalerii aspiranți, care doreau să iasă din starea lor de grosolănie.

Ce vreau să spun este ipocrizia nu poate fi constant ocolită. Cel mai simplu mod de a fi evitată este lipsa totală de principii morale. Principiile morale, standardele, sistemele de coordonate sunt însă importante, chiar dacă nu poți mereu să fii la înălțimea lor. Și, dacă dispar cu totul, nu mai funcționează nici teoria. Ca sâ-I citǎm pe Max Scheler, autorul lucrării *Der Formalismus in der Ethik tind die materiale Wertethik (Formalismul în etică și etica materială a valorilor),* care a fost văzut mergând spre bordel și întrebat în ce fel cadrează asta cu teoriile lui despre etică: „Nici indicatorul nu parcurge drumul pe care îl arată."

Orice carte reprezintă desigur și o formă de autotera-pie. Este posibil ca în volumul de față să descriu pur și simplu persoana care mi-aș dori să fiu la un moment dat. In acest sens, încurajatoare mi se pare următoarea propoziție: *Lacivilisation... n'estpasencore terminee.* Norbert Elias a plasat-o în fruntea operei sale monumentale, *Procesul civilizării.* Și cu siguranță nu întâmplător. Dacă civilizarea nu este un proces încheiat, înseamnă că nici a mea - și a tuturor celorlalți - nu s-a încheiat încă.

VIRTUȚILE

Instrucțiuni de folosire

Vă rog să vă imaginați o persoană care în orice circumstanță are un aer degajat, care își asumă cu ușurință orice efort, care de obicei are bună dispoziție, mereu cu o glumă antrenantă pe buze, care reușește cu orice prilej să fie îmbrăcată exact așa cum se cuvine, întotdeauna sigură pe sine, dar niciodată arogantă, săritoare, și nu din interes propriu, care are principii ferme, își exprimă părerea fără echivoc, însă știe și când să tacă, și când trebuie să închidă un ochi, o persoană care în situații delicate știe să calmeze spiritele, care se pricepe să-i conducă pe oameni, să le spună în față chiar și lucruri neplăcute în așa fel încât să poată fi acceptate, deoarece radiază încredere. Oricui i-ar plăcea să corespundă acestei descrieri. Și oricui i-ar plăcea să fie în compania unui asemenea om.

Aristotel (384-322 î. Hr.) era convins că asemenea oameni există și că ar trebui să năzuim cu toții să fim ca ei. In *Etica nicomahicâ,* alcătuită spre folosul fiului său, Nicomah, întâlnim idei care nu pot fi ocolite de nimeni dintre cei ce s-au apropiat din nou de această temă.

TEMELIA GRECEASCĂ

Reflecțiile lui Aristotel porneau de la premisa că oamenii - ca toate pe lumea asta - posedă o esență a propriei lor ființe. Pentru a ne da seama unde se află esența unui lucru, nu avem decât să îl observăm. Tai cu un cuțit și te așezi pe un scaun. Ar fi un nonsens să tai pâinea cu un scaun și să te așezi pe un cuțit. Oamenii au multe în comun cu animalele, creștem, ne hrănim, ne înmulțim, însă dincolo de asta, remarca Aristotel, suntem animale *gânditoare* și *sociale,* prin urmare întrebarea dacă ne ridicam la înălțimea esenței flintei noastre este legată și de aceea dacă folosim cum se cuvine ambele capacități. Așadar, pentru un om nu este suficient, spre exemplu, să stea tolănit cât e ziua de lungă în pantaloni de trening, să se înfunde cu mâncare și să meargă la baie, câtă vreme această formă de viață ar fi perfect dedicată metabolismului unei holoturii, numită și castravete-de-mare.

Pentru Aristotel, virtutea nu este ceva înnăscut, ci se învață prin exercițiu și tenacitate. La fel cum, susține el, reușești să devii maestru în mânuirea unui instrument muzical prin exercițiu, sub îndrumarea profesorului potrivit. Așa se face că, atunci când cineva interpretează cu mare ușurință piese muzicale dificile, vorbim despre „virtuozitate" (tot de la latinescul *virtus),* cu bănuiala că, prin exercițiu statornic, reușim la un moment ca măiestria să pară obținută fără un efort special.

Virtuțile nu sunt niciodată absolute din punctul de vedere al lui Aristotel, ci ele se situează întotdeauna la mijlocul dintre două extreme. In cazul fiecărei virtuți, spune el, există versiuni exagerate, care sporesc binele până se viciază. Și, reciproc, toate virtuțile se prezintă și ca varietăți subdezvoltate, care le transformă în proaste obiceiuri. Dacă luăm exemplul curajului, lucrurile stau astfel: o lipsă de curaj reprezintă un viciu - lașitatea. La cealaltă extremă, virtutea curajului alunecă într-o altă zonă, a „nesăbuinței", cum se zicea pe vremuri. Curajul reprezintă o virtute doar când se află exact în acest echilibru. Spațiul de joc este minim. Un punct mărunt și dulce, *aurea mediocritas,* mediocritatea aurită, cum zicea latinul[5], deși sună poate mai bine în engleză, când spunem *sweet spot.* Despre unde anume se găsește el, Aristotel este de aceeași părere cu revistele de femei, când vine vorba despre *sweet spot* și alte asemenea, și anume că depinde de o informare corectă, că pe urmă îl găsești și singur. Cea mai verificată metodă

este să te uiți bine și apoi să imiți. Cu adevărat important este însă să îți cauți o societate de calitate. Din păcate, regula elementară din viață spune că e mai ușor să cobori, nu să urci. E mai ușor să fii laș, nu viteaz. E mai ușor să amani, nu să rezolvi pe loc. Este mai ușor să-ți înșeli partenerul (dacă nu ne gândim la aspectele de logistică). Și nu e greu să explici un viciu sau un eșec. In schimb, eroismul, ceea ce pretinde lupta pentru a ieși învingător, are nevoie de explicații, fiind o pasăre rară. Toma d'Aquino numește acest fenomen *acedia,* un amestec de inerție și tristețe. Omul evită binele, deoarece binele pretinde zbatere și osteneală. Cum spuneam, în jos este mereu mai ușor decât în sus.

Rețeta secretă, repet, este să cauți să te afli într-o bună societate și să găsești oameni spre care să-ți ridici privirile cu admirație, care îți sunt superiori, care sunt mai înțelepți decât tine și te pun la încercare. De fapt, capacitatea de a-i recunoaște pe cei virtuoși, spune Aristotel, ne este înnăscută, nu trebuie decât să privim cu atenție în jur, să nu bâjbâim orbi prin lume. Insă doar cu condiția să ieșim, spiritual și fizic, din propria noastră zonă de confort.

Oare nu ne paște primejdia să avem un aer puțin obosit asa, contemplându-i mereu pe alții și imitând virtutea lor, ah, atât de măreață? Da, este adevărat, cel puțin la început, ne spune Aristotel, dar după o vreme lucrurile se așază, deoarece ușor-ușor buna purtare se transformă în obișnuință și devine o parte a firii noastre, iar după un timp nici nu mai trebuie să depunem vreun efort. *Fake it 'til you make it,* într-o interpretare liberă a lui Alfred Adler, părintele psihologiei individuale-sau, după cum spune Horatiu, „dacă repeți de zece ori, devine plăcere". Dacă ne prefacem suficient de îndelungat că suntem cinstiți, spre exemplu, și nu ne mai permitem nicio șmecherie, cum ar fi micile minciuni și călătoritul fără bilet, perseverența ne va face, cu timpul, mai onești. Tot ceea ce facem și orice hotărâre luăm, oricât de neînsemnată, ne modelează inevitabil personalitatea. Rodul faptei suntem chiar noi, cam așa ceva a spus odată un om foarte înțelept.

Ce se întâmplă însă dacă nu ne încearcă deloc pornirea să fim *everybody's darling?* Mă aflam cu soția mea la Padova, unde am putut studia cum a reprezentat Giotto virtuțile și viciile. Să fim cinstiți, viciile par mai interesante, prezintă mai mult dramatism, mai multă acțiune, mai multă

pasiune. Și un tip ca Joschka Fischer a recunoscut că iadul i se pare cu mult mai interesant, iar perspectiva de a cânta aleluia într-o cămașă de noapte albă îl plictisește de-a dreptul. Oare nu se spune și că *nice guys finish last* și *good girls go to heaven, bad girls go everywhere?* Asemenea maxime au ajuns pe milioane de perne și de tricouri. Răspunsul scurt la această întrebare este tot o întrebare: *Do you really want to go everywhere?* Ar putea să se dovedească extenuant și extrem de neplăcut. Cunosc oameni care au fost acolo. Bertolt Brecht scria într-un poem: „Pe peretele meu atârnă o sculptură japoneză în lemn/Masca unui demon mânios, pictat în lac de aur./Mă uit cu milă/La venele lui umflate din tâmple, care arată/ Cât de obositor este să fii mânios."

Nici Aristotel, nici Toma d'Aquino, nici Brecht, nici nimeni nu este încredințat că ne vom purta cu orice prilej așa cum se cuvine. Insă tot ei ne spun: renunțarea la virtute, indiferent dacă din comoditate sau din lipsă de discernământ, se sfârșește cât se poate de prost, în adâncurile iadului, care nu arată deloc neapărat așa ca acela pe care ni-1 înfățișează Hieronymus Bosch, unde am putea să ne găsim și în momentele noastre de succes suprem în viață. Este suficient să cercetăm atent frescele lui Giotto din Capela Scrovegni[6] ca să pricepem cât de amară poate fi o existență aflată cu totul sub controlul propriului ego, dedicată exclusiv propriului ego și plăcerii fără de măsură. Imaginea maniei, spre exemplu, ar putea să ofere, din punct de vedere dramatic, mult amuzament - personajul central se sfâșie la propriu -, fiind vorba, de fapt, doar despre o proiecție a distrugerii.

După Aristotel, în a cărui concepție Dumnezeu și lumea de apoi nu joacă niciun rol, motivul pentru care ar trebui să năzuim spre virtute nu are nimic de-a face cu nota zece sau cu steluțele sau cu alte distincții adunate în marea carte de aur a virtuții, ci doar cu împlinirea unei vieți reușite, bogate, omenoase - așa-numita *eudaimoma*[7], fericirea, împlinirea supremă obținută prin rațiune și reușită. Potrivit gândirii aristotelice și prin urmare a întregii Antichități, cu cât omul își folosește mai bine potențialul, cu atât viața sa este mai

fericită, mai „eudemonistă". Vorbim nici mai mult, nici mai puțin decât despre o viață frumoasă. De altfel, nu ar fi râu dacă am pomeni mai des de eudemonism.

Existența eudemonistă înseamnă însă (atenție, devine important!) nu o viață pe marginea piscinei, la 25 de grade la umbră, în mană cu un pahar de cocktail cu umbreluță multicoloră, ci o permanentă căutare a propriilor limite. Ceea ce înseamnă să încerci mereu să te autodepășești și să ajungi, cum-necum, la cea mai bună versiune a ta. *Eudaimoma* are oarecum izul transpirației de după o drumeție ostenitoare prin munți, este ca oboseala după o zi în care ai reușit să faci multe. *Eudaimoma* este un proces care nu se încheie niciodată, deoarece, cat trăiești, trebuie să iti stabilești permanent ținte noi.

Am prezentat totul pe scurt, cu bună știință, ca să nu fie nevoie să-l examinăm prea de aproape pe venerabilul Aristotel. Și dacă am face asta am fi nevoiți să recunoaștem că era un snob ferm încredințat că totul joacă un rol doar pentru o categorie extrem de restrânsă. Când apăreau obstacole, de pildă origini modeste sau pur și simplu urâțenie, Aristotel devenea din păcate nemilos, considerând că oricum nu mai avea niciun rost să te chinuiești. Din punctul lui de vedere, sclavii și străinii nu aveau absolut nimic de-a face cu *eudaimoma,* nici nu meritau luați în discuție. Trebuie desigur să ținem seama de specificul vremurilor lui Aristotel. La Atena domina o cultură aristocratică, în care aveau un cuvânt de spus doar orășenii bogați, iar toți ceilalți, lucrătorii, străinii și sclavii, adică circa 80% din totalul populației, nu erau luați în seamă. A fost nevoie să atrag atenția asupra acestui aspect, poate lipsit de fair-play, pentru că numai așa se poate înțelege noutatea teoriei asupra virtuții care a apărut apoi, pornind tot de la Aristotel. Cel târziu din secolul al IV-lea, prin gânditori creștini ca Ambrozie din Milano și apoi, sute de ani mai târziu, prin Toma d'Aquino (secolul al XlII-lea), aceste lucruri au fost puse în cu totul altă lumină.

COTITURA CREȘTINĂ

Și morala creștină ne învață că virtutea poate fi dobândită prin bună învățătură și prin exercițiu și subliniază că nu intră în discuție o obligație împovărătoare, ci e vorba despre împlinirea fericirii, despre esența unei vieți reușite, despre laudă, adică despre ceva care merită cu adevărat săvârșit; virtutea înseamnă „împlinirea potrivită și izbutită a țelurilor firii noastre". Până aici, Aristotel în cea mai pură formă. Insă - și această

afirmație reprezintă noutatea imaginii creștine asupra omului, greu de înțeles pentru necredincioși - omul nu o poate atinge *de unul singur.*

Potrivit interpretării creștine, păcatul originar constă în aceea că, din trufie, omul consideră cu îndârjire că ar ști precis ceea ce este bine pentru el, iar gestul de a mușca din măr simbolizează voința lui de a se cârmi singur, de a fi aidoma lui Dumnezeu, nu o simplă creatură, ci creator la rândul său. Nu vrem să depindem de o putere supremă, vrem să hotărâm singuri cine suntem. întreaga Biblie poate fi citită ca o poveste de iubire dintre Divinitate și om, în care omul se desparte de Dumnezeu, care la rândul Lui nu îl abandonează niciodată, iar omul își păstrează mereu șansa de a se întoarce, însă de această dată prin liberă voință, de pe o poziție de forță, îmbrăcat din cap până în picioare, nu despuiat, ca făcător deplin conștient de sine, nu ca un nătâng locuitor al raiului, care beneficiază de tot ce-i trebuie de-a gata. Omul o ducea minunat în paradis, într-un pasaj din Facere se spune chiar că Dumnezeu obișnuia să se plimbe uneori prin grădina făcută de El pentru om, mai exact dimineața, când nu era așa de fierbinte. O imagine cât se poate de emoționantă, care arată marea apropiere dintre Dumnezeu și om, o idee în sine de neconceput. Omului care se opune acestei comuniuni, indiferent cât de bine intenționat ar fi în hotărârea lui de a se bizui pe forțele proprii, îi va merge prost, asa ne spune învățătura creștină.

Și a aparut încă o noutate, și mai semnificativă: dacă ceea ce era bine, armonios, moral, eroic - mtr-un cuvânt, *itolce vita* din punctul de vedere al lui Aristotel & co. - se adresa exclusiv înaltei societăți, potrivit concepției biblice suntem *cu toții* chemați. La început doar poporul evreu, pentru ca punctul culminant să fie atins odată cu lisus Hristos. Pavel, apostolul neamurilor, fără de care creștinismul ar fi rămas o sectă fără importanță, considerat de unii în derâdere întemeietor de facto al creștinismului ca religie mondială, explică astfel: prin jertfa lui lisus omul moare odată cu El, prin înviere, împlinită prin botez, omul renaște și este din acea clipă fiu al Domnului și copil al regelui, indiferent în ce mediu s-ar naște. Apa botezului semnifică o mică moarte, iar ungerea ce urmează după botez este un străvechi ritual al evreilor, rezervat regilor. Din acel moment, orice om botezat este fiu sau fiică de rege și trebuie să se și poarte așa cum cere buna-cuviință. în ce îi privește pe greci, rafinamentul le rămânea rezervat

celor zece mii din vârful societății, în schimb Predica de pe Munte - mesajul central, practic legea fundamentală a creștinismului - se adresează tuturor, și în primul rând celor săraci, sluți și prigoniți. Obsesia de astăzi de a recunoaște suveranitatea morală și intelectuală oricui are șansa de a pretinde că aparține unei minorități sau că este persecutat într-un fel oarecare provine de fapt din ceva inițial extrem de frumos - și anume din acest gen de gândire creștină, care răstoarnă ideea de nobilitate și îl aduce în prim-plan pe cel slab. Ironia face că multe dintre cele introduse în lume chiar de creștinism - individualitatea, cuprinderea de la tribul propriu până la dușmani, diversitatea, incluziunea, egalitatea - s-au întors astăzi în cele din urmă împotriva a ceea ce le-a mijlocit apariția, trădând astfel cultura noastră.

Creștinismul a respins o parte din ideile Antichității care astăzi au devenit iarăși moderne: interesul față de desăvârșire, de frumusețea fără cusur, fascinația față de optimizarea setului genetic, de oamenii creați de mâna omului. In Biblie se amintește mereu că omul strâmb are o șansa să se îndrepte. Potrivit concepției biblice, Dumnezeu se ocupă de cei slabi și imperfecți, de altfel nici nu are de ales câtă vreme acordă libertate. Biblia este în orice caz plină de liniile întortocheate ale vieții. In Vechiul Testament avem unele dintre cele mai frumoase pasaje din lamentațiile regelui David, devenit ucigaș și adulter, și întâlnim o mulțime de luzări, care dintr-un motiv sau altul încă nu au reușit să devină eficienți. Noe a fost un bețiv, Iacob, un trișor, Moise, un asasin, iar Iisus și-a întemeiat Biserica apelând la câțiva tineri destul de destoinici, însă în momente decisive nici ei nu străluceau. Preferații, după cum textul notează repetat și prea puțin măgulitor pentru ei, adormeau exact când era mai mare nevoie de ei.

Probabil că Aristotel ar fi clătinat din cap față de istoria tâlharului răstignit alături de Iisus, care în ultima secundă a vieții lui risipite a revenit pe calea cea bună. Este adevărat că, pentru Aristotel, realizarea stării eudemonice era un proces perpetuu, niciodată încheiat, însă să primești chiar în ultima clipă iertarea pentru o viață total ratată, de răufăcător, fără a se ține seama de tabloul general, reprezintă o absurditate potrivit standardelor aristotelice, o asemenea mărinimie s-ar plasa, pe scara virtuților concepută de el, mult prea departe, în zona roșie a inoportunității, ca să nu spunem a stupidității. Specificul virtuților cavalerești, așa cum. aminteam mai devreme, constă în

aceea că, într-un fel oarecare, au realizat o sinteză între idealul Antichității, care glorifica perfecțiunea, frumusețea si forța, și aplecarea spre ceea ce este imperfect și nu tocmai chipeș a creștinismului, cu etica lui bazată pe milostivire, adică pe altruism. Acesta este motivul pentru care, trecând la discutarea pe rând a virtuților, voi face de fiecare dată referire la idealul cavaleresc. El mi se pare rețeta ideală pentru zilele noastre, în care așa-zisele valori fundamentale sunt în perpetuă dispută.

învățătura lui Aristotel, potrivit căruia omul își petrece întreaga viață urcând spre înălțimi, și-a găsit un teren fertil în Evul Mediu, însă a luat o turnură absolut nouă grație gânditorilor creștini, în primul rând a lui Toma d'Aquino. Ideea că omul se află *in via,* într-o peregrinare lungă cât viața, fusese adoptată cu totul de creștinism, nou era însă că piedicile, regresele și greșelile deveneau elemente de-a dreptul necesare ale parcursului, că omul putea să iasă întărit din starea lui de înfrângere și să-și descopere propria menire, că neajunsurile fac parte din calea fiecăruia, deoarece îi amintesc omului de nevoia lui de a fi ajutat. Poate tocmai acesta este elementul comun al culturii antice a grecilor și al culturii actuale, despărțin-du-le în același timp de gândirea creștin-iudaică: odată cu Aristotel și Platon - și la fel ca predicatorii de astăzi ai autodeterminării -, grecii au început să creadă în posibilitatea (auto)perfecționării omenești. Evreii și creștinii sunt prin tradiție sceptici față de eforturile de a atinge perfecțiunea, la nivel social sau personal. Istoria omenirii a dat până în prezent dreptate scepticilor. Din acest motiv, nu veți găsi aici un fir călăuzitor spre perfecțiune, ba chiar și încercarea de a o defini cu exactitate eu o consider o aroganță. Sper însă că veți fi de acord cu mine: merită, din toate punctele de vedere, să fii preocupat încotro să te uiți pentru a descoperi perfecțiunea. Mulți se comportă astăzi ca și cum le-ar fi indiferent. Nu mai există standarde, totul se desfășoară după bunul plac. Asta ne place, desigur, fiecare este liber să se zugrăvească în cele mai frumoase culori, deoarece orice este „oricum OK", dar așa ceva nu există. Trebuie să depunem efortul de a căuta cu toată seriozitatea ceea ce este adecvat. Cum ar putea să arate viața dacă am trâi-o mai bine, mai frumos, mai exigent? Dacă am face ceva mai mult efort? Dacă nu am ceda în fața comodității și uneori ne-am îmboldi câte puțin? Și dacă am începe cu lucrurile mărunte, de zi cu zi, care țin de noi sau se află în imediata noastră apropiere! Ce-ar fi dacă am reuși să ne abținem de la mici obișnuințe dăunătoare, înainte să ne propunem ceva cu totul grandios,

eșecul fiind garantat? Pentru a reuși, trebuie să ne dăm seama, în primul rând, că a) încă nu suntem perfecți, că este încă loc de mai bine în personalitatea, comportamentul, eul nostru, și că b) perfecțiunea absolută nu poate fi vreodată atinsă, ceea ce într-un fel are darul să liniștească, cine ar putea oare să fie perfect sau cine s-ar putea gândi că ar putea fi perfect? Din simplul motiv că în zilele noastre trebuie îndeplinit dezideratul complet idiot al perfecțiunii fără cusur, își poate ridica și rigorismul - â la Robespierre -fața lui hâdă ori de câte ori iese la iveală vreun defect. Mai sănătos și mai realist ar fi să pricepem, în sfârșit, că nimeni nu este îndreptățit la superioritate morală, pentru că fiecare are punctul său slab. Sigmund Freud nu cunoștea vinovăția, ci doar sentimentele de culpă, greșind astfel în mod fundamental. în viață ești atât făptaș, cât și victimă. Și, deși lucrurile stau în acest fel, după cum afirmă psihiatrul și neurospecialistul vienez Raphael Bonelli, conștiința propriei vinovății constituie mai degrabă o excepție: „Puțini pacienți vin cu simțăminte de vinovăție, cei mai mulți, în schimb, vin cu acuzații." Deși fiecare, spune Bonelli, are sentimentul că e capabil sâ fie nedrept, „cel mai târziu când este el însuși supus nedreptății". Ne facem vinovați prin simplul fapt că trăim, nu avem de ales altfel. Viața înseamnă să sfâșii. „încă înainte de orice vinovăție voită", susține filozoafa Hanna-Barbara Gerl-Falkovitz, „omul se află pe teren nesigur, deoarece viața consumă altă viață, de cele mai multe ori fără mustrări. Sau, ca să folosim limbajul ecologiștilor: fiecare om lasă în urmă un *footprint* ecologic asupra pământului, cu sau fără voie. „Sunteți foarte buni așa cum sunteți", așa cum încearcă insistent să ne convingă show-businessul, deoarece trăiește de pe urma coborârii standardelor cât mai mult cu putință, este o minciună. Spre exemplu, recunoașteți cu tot calmul că ați avut un ton iritat și lipsit de orice urmă de iubire la ultimul duel verbal cu partenera sau partenerul. Trebuie să admiteți că ați făcut o prostie, că depășiți mereu limita, tocmai pentru a rămâne conștient că există limită, pentru a trezi disponibilitatea spre ameliorare. însă în primul și primul rând pentru a evita dubla morală și pentru a nu fi fericit de răul altuia, așa cum a devenit astăzi o obișnuință. Dacă am începe în sfârșit să recunoaștem că nimeni nu este imaculat, am deveni pe loc oameni mai buni. Acesta este și motivul pentru care virtuțile despre care vom discuta sunt în număr de 27, și nu 28. 28 este un număr asa-numit perfect (este format din suma divizorilor luil+2 + 4 + 7 + 14), iar perfecțiunea este nerealistă. Și rece. în gramatică, perfectul reprezintă ceva încheiat, trecut. *Perficere*

înseamnă „a parcurge ceva, a duce la sfârșit". Perfecțiunea conține ceva mort, încremenit. Pentru intențiile noastre, 27 este perfect, tocmai pentru numărul este imperfect, însă doar la un pas de cel ideal, și ne permite să arătăm că știm limpede care este direcția corectă, dar nu pretindem să ne fi atins ținta.

1

ÎNȚELEPCIUNE

Ceea ce realizează stiinta

Vestea bună: înțelepciunea nu are nimic de-a face cu inteligența.

Evariste Galois, spre exemplu, era un matematician parizian important din secolul al XlX-lea. Din cauza unei femei, fiica unui medic, a fost de acord să se dueleze. Noaptea dinaintea duelului, apăsat de bănuiala că nu avea să supraviețuiască, și-a petrecut-o scriind în grabă mai mult de șaizeci de pagini de comentarii asupra unor teorii matematice. In dimineața zilei de 30 mai 1832 a fost găsit de un țăran într-un șanț, cu stomacul străpuns de un glonț, iar o zi mai târziu a murit. In însemnările sale însăilate pe fugă s-au descoperit bazele pentru a demonstrarea că două dintre problemele clasice ale matematicii sunt nerezolvabile -și anume trisecțiunea unghiului și dublarea cubului.

Nimeni nu va contesta vreodată inteligența lui Galois, el fiind probabil una dintre cele mai luminate tinere minți ale vremurilor sale, în schimb înțelept nu era deloc. Din câte se știe, fiica acelui medic nici nu voia să audă de el, iar el spera că prin participarea la duel se va face remarcat - în secolul al XlX-lea asemenea gesturi prostești nu erau o raritate în cercurile selecte. Și poate mai spera și să impresioneze și autoritățile, cu care intra mereu în conflict, ca republican pătimaș ce era. O viață irosită. La dispariția sa, Galois abia împlinise douăzeci de ani, iar dacă ar fi fost înțelept, și nu doar inteligent, ar fi rămas consemnat în istorie drept cel mai mare matematician al secolului său. Poate ar fi ajuns mai mare decât Einstein, dacă am putea tace o călătorie în timp.

înțelepciunea este atat de avantajoasă și de profitabilă, încât Kant nici nu îi atribuie calitatea de virtute. E înțelept să nu fumezi, dar poate fi un merit? In acest fel, Kant cade în cursa bine știută: presupunerea că tot ceea ce asigură unei persoane superioritate ori plăcere nu poate fi o virtute. Ceea ce este moral trebuie neapărat să aibă și un gust ușor amar. Această înțelegere greșită, căreia i-a picat pradă nu doar Kant, ci mulți alții, și înainte, și după el, are urmări catastrofale. în loc ca teoria virtuților să devină un ghid pentru o viață reușită și agreabilă, i se construiește o imagine de catalog de măsuri lipsite de umor, menite să condamne la renunțări și abțineri, la o viață plină de refuzuri și lipsită de libertate. Paradoxul propriu-zis, și anume că tocmai stăpânirea de sine intensifică bucuria de a trăi, că omul nu poate fi fericit dacă alege mereu calea cea mai ușoară, nici măcar nu figurează într-un asemenea catalog. Josef Pieper, marele specialist în Toma d'Aquino, consideră că morala are în primul rând de-a face cu responsabilitatea etică. înțelepciunea ca „aptitudine desăvârșită a deciziilor legitimate de realitate" pretinde libertate pentru a dispune de o valoare oarecare și numai cine face ceva din propria sa voință acționează onorabil. Potrivit tomismului, înțelepciunea în sensul termenului grecesc *phronesis* este considerată cea dintâi și chiar condiția pentru celelalte virtuți.

La fel ca Aristotel, și Toma d'Aquino era convins că educația este calea spre înțelepciune, dar și spre celelalte virtuți, deoarece nimeni nu se naște înțelept. Pentru început, copilul nu poate face deosebirea între interdicțiile morale și cele pur practice, abia mai târziu învață că spălatul pe dinți nu-i un capriciu, ci o protecție împotriva durerii și că este preferabil să nu pui mâna pe plita încinsă. Aflam, spre exemplu, că uneori trebuie să acceptăm neplăceri pentru a evita neplăceri și mai mari și învățăm, treptat, ca efortul de azi poate fi garanția binelui de mâine, iar durerea de azi (spre exemplu o injecție) poate înlătura suferința de mâine.

Cum ne protejăm sfera privată?

in niciun fel. Trebuie să avem grijă să ne purtăm în sfera privată exact ca si cum asupra noastră ar sta atintiti o mie de ochi (Google si Amazon oricum fac asta pentru noi). 0 viată perfectă.

Dacă urmăm gândirea tomistă, considerând înțelepciunea precondiție pentru toate celelalte virtuți, devine cu atât mai interesant să vedem ce înseamnă

asta pentru Toma d'Aquino: este vorba despre ceva ce nu-ți pică în poală, pur și simplu, ci îți solicită un mic efort: disponibilitatea de a asculta! *Docilitas,* spune latinul. Josef Pieper comentează: *„Docilitas* nu înseamnă, desigur, «docilitate» în sens strict, zelul prostesc al «elevului bun». Ci acea docilitate care, confruntată cu diversitatea concretă a lucrurilor și situațiilor care pot fi cunoscute, nu se refugiază în autarhia absurdă a unei presupuse cunoașteri, fără orizont." Ea nu provine dintr-o vagă modestie, ci din voința de a cunoaște cu adevărat, căci, spune Pieper,

„obstinația și infatuarea sunt în esență forme ale rezistenței împotriva adevărului lucrurilor reale".

După cum se știe, disponibilitatea de a asculta ceea ce ți se spune nu crește direct proporțional cu statutul și cu respectul social și profesional, însă obstinația nu este deloc o problemă rezervată exclusiv șefilor. Dacă înțelepciunea presupune înțelegerea realității, eforturile de a afla *cu adevărat* cum stau lucrurile, prostia este ceva extrem de urât: acțiune fără niciun fel de voință de cunoaștere a realității. Prin urmare, cine respinge informațiile relevante, cine trece prin viață fără să privească în jur, se poartă prostește. Și mă gândesc acum la persoanele care recurg la social media ca sursă principală de informații. Cunosc oameni inteligenți, în poziții de răspundere, care nu consideră un inconvenient că vin în contact doar cu informații și comentarii care susțin propria lor imagine asupra lumii, deoarece tot ce ajunge înaintea ochilor lor este selectat prin algoritmi prietenos aplicați și amici bine intenționați. Și aici am putea argumenta nu numai că este o opțiune stupidă, ci și că, la fel ca oricare altă lezare a virtuților, duce la o reducere a plăcerii. Cine își mai aduce aminte de bucuria pe care o trăiai când, citind ziarul, întâlneai o știre care pe internet garantat că nu ți-ar fi atras atenția? înțelepciunea presupune și să fii pregătit să-ți pui la îndoială perspectivele, pentru a dobândi o cunoaștere profundă, trebuie să lași să se întâmple coliziuni.

Una dintre cele mai de dorit componente ale înțelepciunii este, potrivit lui Toma, așa-numita *solertia,* capacitatea de a înțelege repede situații complexe și de a lua prompt hotărârea potrivită. D'Aquino descrie *solertia* în lucrarea lui, *Summa theologica,* ca pe un lucru extrem de lăudabil. Uneori trebuie să cugeti îndelung, recunoaște el, însă cel mai frumos este

totuși atunci când acționezi fulgerător și chibzuit. Gestul rapid si deliberat. înțelepciunea, în această privință există în bună măsură consensul în Occident, se întemeiază pe voința de a cunoaște realitatea și de a acționa în consecință.

înțelepciunea funcționează ca un sistem de navigare GPS eficient și rapid, fiind solicitată, după situație, să cântărească ponderea diverselor alte virtuți. înțelepciunea reprezintă capacitatea de a cumpăni, iar *solertia,* de a o face cu repeziciune. Uneori este nevoie de sinceritate absolută. Alteori, nu. Nu trebuie neapărat să-i atragi atenția unui coleg că i-a aparut o iritatie pe nas, în schimb dacă fiica ta te întreabă cum îi vine rochia, răspunsul tău o poate ajuta să plece imediat la petrecere. Erasmus din Rotterdam ne sfătuiește ca, atunci când o persoană apropiată greșește într-un fel oarecare, să-i atragem atenția, dar discret: „...spune-i-o între patru ochi și prietenos." Există însă și *prea* prietenos. Când un copilot îi semnalează căpitanului său o eroare, este preferabil să o facă direct și precis, dar politicos, să nu aducă ofensă superiorului.

Un bun exemplu de comunicare directă și în același timp curtenitoare îl oferă Galateo, figură legendară de la mijlocul secolului al XVI-lea, care, dacă este să dăm crezare relatărilor, se pricepea să combine cu finețe manierele perfecte cu priceperea de lider și cu gentilețea. Persoana reală care se ascundea în spatele personajului principal din *Galateo* (1558), cartea lui Giovanni Della Casas, era probabil Galeazzo Florimonte, mai întâi secretar particular al episcopului de Verona, apoi el însuși episcop la Sessa Aurunca, în sudul Italiei. Norbert Elias povestește în *Procesul civilizării* următoarea istorie din *Galateo:*

Episcopul de Verona a primit vizita contelui Ricardo, un gentleman fără cusur *(gentilissime cavaliere e di bellissime maniere).* Gazda a remarcat însă o singură scăpare: oaspetele lui plescăia. De la sine înțeles, nici episcopul și nici secretarul său particular, Galateo, nu au dat vreun semn că ar fi remarcat ceva. După ce au mâncat, Galateo l-a condus pe conte și, când și-au luat rămas-bun, i-a șoptit cat mai prietenos și mai discret cu putință, în așa fel încât nimeni să nu-1 audă, că episcopul îi mulțumește pentru vizită, că nu a întâlnit niciodată un nobil mai manierat, dar că i-a găsit un minuscul

cusur: plescăitul la masă. Această dezvăluire reprezenta darul de despărțire al episcopului. Sunt sigur că a lovit drept la țintă.

Acum, câteva vorbe și despre un vlăstar al înțelepciunii. Nepotul egoist, Cleverness[8]. In Anglia, *dever* este cam cel mai ostil lucru pe care îl poți spune despre cineva. Pe drept cuvânt. Cel *dever* are în vedere doar micul lui eu. Minunatul cuvânt latin *prudentia,* inițial cu accepțiunea de „înțelepciune" în sensul descris, a alunecat din păcate în franceză in zona semantică a lui „Cleverness", *prudente* având în această limbă un iz egoist, care intră în rezonanță cu strategia și calculul. Mai atractiv este cuvântul francez *sagesse,* al cărui corespondent german este *Besonnenheit,* discreție, prudență, sobrietate. în context cavaleresc, *sagesse* sună cu totul deosebit. *Sagesse* joacă rolul principal în cea dintâi mare epopee cavalerească europeană, *Cântecul lui Roland.*

Această epopee, al cărei prim text datează din secolul al Xl-lea, relatează istoria cavalerului erou Roland, care a fost prins într-o ambuscadă de sarazini, în urma unei trădări. în loc să asculte sfatul prudentului Olivier, prietenul său, și să sune din corn, Oliphant (așa se chema cu adevărat acest „fluier" al lui), să cheme în ajutor armata lui Carol cel Mare, Roland și detașamentul lui s-au avântat plini de mândrie într-o luptă fără șanse de izbândă. Și așa si-a pierdut onoarea, din câte se pare:

Olivier: „Păgânii vin cu o armată uriașă. Iar noi, francii, suntem foarte puțini, așa mi se pare. De aceea, Roland, camaradul meu, suna din corn! Carol te va auzi si armata lui va face cale întoarsă."

Roland: „Asta ar însemna să mă port ca un nerod!

Onoarea mea ar fi pierdută astfel în Franța cea dulce."

Și dialogul continuă așa mai multă vreme. O unică și intensă dezbatere între rațiune și onoare.

Olivier: „Prietene al meu, Roland, suflă în Oliphant! Când il va auzi Carol, care acum se afla la trecătoare, francii se vor întoarce de îndată."

Roland: „Domnul nu vrea ca o ființă omenească să poată spune vreodată că eu am suflat în corn, de frica păgânilor. Nicicând nu i se va aduce stirpei mele un asemenea reproș..."

Olivier: „Nu știu ce ar fi aici de blamat. I-am văzut pe sarazinii din Spania. Văile si munții sunt copleșiți de ei, la fel toate dealurile și câmpiile. Armatele acestui neam străin sunt fără număr. Iar noi suntem doar un pale."

Roland: „Pofta mea de luptă este cu atât mai mare. Nici Dumnezeu, nici îngerii Lui cei sfinți nu vor ca Franța să-și piardă din cauza mea bunul ei nume."

In versiunea originală se spune: *Rollandz est pruz et Olliviers est sage.* Roland este viteaz, iar Olivier, înțelept. Și, după o luptă eroică, au murit aproape toți. Morala *Cântecului lui Roland* este cât se poate de limpede: un bun cavaler trebuie să fie nu doar îndrăzneț, ci și prudent. Cui ii mai servește idealul sublim al onoarei, dacă în cele din urmă toți oamenii tăi sunt răpuși?

Este adevărat că virtutea cavalerească numită *prouesse,* în *althochdeutsch,* adică temeritatea războinicului, a luptătorului singuratic, cunoscut de noi ca arhetip din toate poveștile eroice, de la Siegfried și Tarzan până la Spiderman, se bucură, începând de atunci, de o reputație ieșită din comun. însă cu timpul, pe măsura parcurgerii treptelor de civilizație, ea și-a pierdut tot mai mult din semnificație. în poveștile noastre eroice arhetipale, îi admirăm, fără nicio îndoială, pe solitar și pe îndrăzneț, însă doar pentru că el - sau ea, vezi Lara Croft, Katniss I ’verdeen și celelalte eroine - trăiește o experiență pe care noi, in societatea noastră civilizată, calmă, nu ne-o mai permitem, din motive evidente. Prudența a devenit un element central al conviețuirii actuale. Disputele nu se mai încheie cu încăierări. Odată cu ridicarea nivelului de civilizație, prudența a căpătat un rol tot mai însemnat - mergând atât de departe încât a venit din nou momentul să amintim că *sagesse* pretinde alegerea corectă a mijloacelor, și nu renunțarea la ele. Din prea multă prudență, o societate poate risca și să intre în comă. Când situația o ia razna, trebuie să acționăm, însă nu mai mult decât este necesar și nu mai puțin decât este posibil. Dreapta măsură. Nu despre asta e întotdeauna vorba?

Ce mă privește pe mine?

Ingredientul esențial pentru virtutea înțelepciunii este disponibilitatea de a învăța încă ceva. Cel mai înțelept cancelar pe care l-a avut Germania în istorie ei, Konrad Adenauer, se pare câ a spus odată: „Nimeni nu mă poate

împiedica să devin, zi de zi, mai înțelept." Omul înțelept cu siguranță nu se va feri să accepte un ajutor. Iar prostia refuză orice sfat, cel mai adesea, ceea ce complică mereu situația. Cei din serialul *Strada Sesam* aveau dreptate: „Cine nu întreabă, rămâne prost" Cine nu se lovește de idei străine, diferite de ale sale, nu are nicio șansă.

2

UMOR

Despre sensul nonsensului

Umorul înseamnă nonșalanța în acțiune. Una dintre cele mai importante funcții ale umorului este să creeze sentimentul apropierii. Când discut cu un coleg și abordez doar subiecte prozaice, de serviciu, las să se instaleze o distanță. Dar, dacă strecor o mică glumă, îi semnalez că avem ceva în comun, că împărtășim anumite valori și cunoștințe de bază, altfel nu ar avea niciun rost să fac asta. In lumea specialiștilor se cheamă comunicare în glumă. Ea deschide trecerea spre un nivel mai înalt de încredere reciprocă. In acest sens, umorul este un instrument al puterii, ceea ce se simte cât se poate de evident și în situații oficiale și la petreceri. Un bun animator deține controlul asupra conversației, este capabil să mențină viu interesul ascultătorilor, știe să le interpreteze mimica, simte când trebuie să se oprească și când poate să ia din nou cuvântul, când e bine să lase frâu liber și când a sosit timpul să preia din nou controlul. De o asemenea performantă poate fi capabilă doar o persoană lipsită de narcisism, care nu ține predici, care nu plictisește și care își pigmentează discursul cu glume bine plasate. Cei care se iau prea în serios au un handicap la fel de serios în privința umorului. De aceea au atât de des probleme cu umorul oamenii puternici, importanți și bogați, ei fiind obișnuiți să fie ascultați cu supunere, ceea ce nu are darul să rafineze ironia. Umorul este capabil - cu mult mai eficient decât sublima virtute a echității - să detensioneze atmosfera. Imaginați-vâ că în toiul unor discuții aprinse cineva face o glumă și toată lumea începe să râdă. Nu are importanță cum, cearta nu mai poate continua. Umorul este un instrument al păcii.

Mai întâi de toate însă, umorul este un semn al inteligenței. Vorbim despre umor autentic doar când este foarte bine înțeles. Este posibil să râdem în

proporție de 99% din politețe și din jenă, dar în acel 1% magic, în momentele în care râsul este spontan, înseamnă că am priceput bine despre ce e vorba. Umorul cere și o doză masivă de luciditate.

Altfel spus, doar oamenii inteligenți pot avea umor. Cu cât sunt mai inteligenți, cu atât mai mult umor au. Un exemplu extrem este filozoful Ludwig Wittgenstein. Ca să se amuze, era suficient să se uite pe fereastră la cerul albastru. Avea capacitatea de a recunoaște elementul surprinzător în cea mai banală situație. In „Prelegere despre etică", Wittgenstein explica acest fapt prin renumitul său exemplu al capului de leu. Oricine ar fi surprins să se trezească într-o dimineață și să constate că are cap de leu. Pe bună dreptate, ar considera ceva ieșit din comun. Insă nu cumva surprinzător este chiar faptul că ne trezim de dimineață, că trăim, că iubim, că jelim, că percepem frumosul? Totul. Wittgenstein era uluit că se trezește, îl uimea existența lumii, propria Iui conștiință și capacitatea de a putea cugeta asupra tuturor acestor lucruri. Wittgenstein nu avea nevoie de un cap de leu pentru ca în el să se trezească sentimentul de mirare. Wittgenstein: „Afirmația «sunt uluit» că se întâmplă asta sau asta are sens doar dacă îmi pot imagina că nu se întâmplă asa, spre exemplu aș putea fi uluit că cerul este albastru - să spunem spre deosebire de cazul în care este înnorat." Wittgenstein se mira chiar și de *prezența* cerului, „indiferent cum arată el".

Pentru a avea umor trebuie să ne putem mira. Putem deprinde mirarea? Putem deprinde umorul?

Ca germani, suntem dezavantajați din acest punct de vedere. Citim prea multi autori germani, ceea ce nu are darul să ne stimuleze umorul. Mama mea, unguroaică, când m-a prins citind Nietzsche, m-a tras blând deoparte și mi-a pus la dispoziție mai multe volume din spațiul maghiaro-austriaco-bohemian - Torberg, Herzmanovsky, Werfel, Joseph Roth. Adevărul este că m-a ajutat, cât de cât. O mare influență asupra mea a avut, cu umorul său sec, aproape negru, cumnatul meu Johannes Thurn und Taxis, dispărut în 1990. Rose Macaulay, cea mai delicată dintre romancierele britanice ale secolului XX, spunea: „Fără un strop de răutate este imposibil să fii spiritual." Johannes cu siguranță ar fi confirmat. Era, ca să definim cu exactitate, un maestru al artei de a improviza scenete în viața reală, *practicai jokes,* care stârnesc râsul tuturor în vreme ce tu însuți ești obligat

să te abții, pentru moment, ceea ce sporește și mai mult farmecul. Am asistat la momentul în care o tavă plină cu carafe de vin a aterizat în poala lui Henry Kissinger și a unui grup de miliardari bolivieni. Și asta gratie unei mișcări dibace a cumnatului meu, pe care nu a sesizat-o nimeni. După cum spune legenda, în timpul unui party găzduit de șahul Persiei la St. Moritz, după ce l-a mustrat pe șah pentru politica lui idioată și excesele de lux, a împrăștiat substanțe depila-toare în garderoba domnilor, deoarece i se părea odios ca bărbații să poarte blănuri; unei familii de bancheri particulari de la Miinchen, deosebit de mândră de acvariul ei (care mai târziu a fost acuzată de fraudă), i-a adus „în dar din Brazilia" câțiva piranha. Motivația acestui simț al absurdului abisal al lui Johannes ar trebui căutată în copilăria lui, după cum ne sugerează psihologia intuitivă pentru amatori, care cel puțin în asemenea cazuri se dovedește foarte exactă. La începutul războiului, în 1939, avea zece ani. Tatăl lui, bătrânul principe Karl August, era catolic riguros și adversar vehement al nazismului. Era cu mult prea bogat și prea puternic ca să fie arestat de naziști la Regensburg, oraș care îl detesta pe Hitler, unde cancelarul nu a călcat decât o singură dată după ce preluase conducerea, în 1934. Aici, Partidul Național-Socialist avea în alegeri rezultate mai proaste ca în oricare alt oraș bavarez. Principele era apărat de un cordon de protecție invizibil. Trăia într-un castel izolat de vulgara lume înconjurătoare de lachei cu uniforme si peruci. Dar nu si fiul său, Johannes. Bătrânul principe renunțase cu bună știință la educația în particular a fiului și, ca să îl călească, îl trimisese pe Johannes la o școală publică, unde era zilnic supus umilințelor, ca fiu al principelui și nemembru al grupării Hitler Jugend. Odată, când s-a întors plin de sânge acasă, la castel, hăituit de câțiva membri ai acelei organizații, bătrânul principe i-a spus: „Sfântul Sebastian a murit ca martir spre slava Domnului, câteva zgârieturi ai să poți suporta și tu." Presupunem că i-a vorbit în latină sau în franceză.

Din câte se pare, umorul devine extrem de pronunțat în cazul persoanelor care în primii lor ani au fost silite să înghită multe. Majoritatea comicilor au o poveste tristă. Cel mai renumit clovn din lume, Oleg Popov, a fost martor al arestării de către KGB a tatălui său, ceasornicar, care a murit în închisoare, și a fost crescut doar de mama sa în anii 1930, într-una dintre cele mai sărace suburbii ale Moscovei, cunoscând de mic foamea, frica și disperarea.

După despărțirea părinților, Chaplin a crescut când alături de mama sa bolnavă psihic, când în aziluri pentru săraci londoneze. Lista ar putea să continue la nesfârșit. Se poate, așa cum se afirmă mereu, ca umorul să fie cu adevărat un fel de medicament pe care și-1 administrează creierul. Renumitul psihiatru Viktor Frankl, inventatorul logoterapiei, povestea că a supraviețuit lagărului de concentrare doar grație faptului câ deținuții își spuneau bancuri unii altora.

Ironia este comica?

Nu. însâ în spatele ei te poți baricada perfect (dacă ai nevoie să o faci). „Femeile, copiii si revoluționarii urăsc ironia, deoarece subminează fidelitatea, setea de acțiune si orice alt simțământ profund." (Joseph Conrad)

Werner Finck, renumitul artist de cabaret al anilor 1930 (în 1939 i s-a interzis să-și mai practice meseria), este cel care a spus: „Umorul începe acolo unde se termină distracția." Există lucruri atât de serioase, încât nu le poți spune decât sub formă de glumă. Mark Twain avea fără îndoială dreptate cu teza lui câ paradisul trebuie să fie total lipsit de umor, căci acolo domnește cea mai bună rânduială. Unde nu există probleme nu pot să apară nici bancuri. Și tot umorul dezvăluie imperfecțiunea, instabilitatea, nevoia de ajutor. Dar umorul înseamnă și încrederea că valoarea mea, ca om, nu are de suferit când am dat de bucluc. Umorul are demnitatea lui, la care alte virtuți nu pot decât să viseze. Un criminal care ar fi dus la spânzurătoare luni dimineață și ar spune, cu un oftat, „ce frumos începe săptămâna asta!", ar da dovadă de o inegalabilă nonșalanță.

Strict vorbind, este oare umorul o virtute? Dacă judecăm atent, nu ar trebui ca virtuțile să poată fi învățate și exersate? Reluăm, este oare umorul o virtute? Posibil ca o abordare teologică să ne apropie de răspunsul la această ultimă întrebare. Cel puțin odată cu succesul mondial obținut de Umberto Eco prin romanul său *Numele trandafirului* există un aparent consens: credința este potrivnică umorului. Kierkegaard era cam de aceeași părere, fiind insă un caz special, prea melancolic ca să poată aprecia cu limpezime, in romanul lui Eco, călugărul cel rău și orb vrea să împiedice pătrunderea în domeniul public a unicului exemplar al unei cărți în care Aristotel ia cu frivolitate apărarea umorului. In film, punctul culminant este

o dispută legată de umor. De o parte, Sean Connery, pardon, franciscanul Guglielmo (William) de Baskerville, de cealaltă, benedictinul rău, orb și urat, Jorge de Burgos. Ei se războiesc în replici, în cuvinte, iar din culise asistă uluiți aproape toți călugării din mănăstire:

Burgos cel rău: „Râsul nu-i decât un vânt diavolesc, care schimonosește în cel mai nefiresc fel trăsăturile chipului și face din oameni maimuțe sălbatice."

Baskerville cel bun: „Venerabile Jorge, maimuțele nu rad.

Râsul ține de firea omenească."

Burgos: „La fel ca păcatul! Hristos nu a râs niciodată!" Baskerville: „Putem fi atât de siguri?"

Burgos: „in Sfânta Scriptură nu spune nicăieri că ar fi râs vreodată."

Baskerville: „Dar în Sfânta Scriptură nu spune nicăieri nici că nu ar fi făcut-o. Știm că până și cei sfinți se slujesc de comic pentru a-i ridiculiza pe dușmanii credinței. Un exemplu doar: când păgânii l-au cufundat pe Sfântul Maurus în apă clocotită, el s-a plâns că baia-i prea rece. Iar sultanul și-a vârât mâna în apă, opărindu-se."

Burgos: „Un sfânt care a fost cufundat în apă fierbinte nu-și îngăduie pozne copilărești, ci își înăbușă strigâ-

tele și suferă în numele adevărului."

Baskerville: „Nu uitați: Aristotel si-a numit cea de-a doua carte a sa consacrată poeticii comediei un instrument al adevărului!"

Burgos: „Ați citit această lucrare?"

Baskerville: „Nu, sigur că nu, a dispărut de multe veacuri."

Burgos: „Nu, nu este asa! Ea nu a fost niciodată scrisă! Căci Providența nu îngăduie ca lucrurile fără folos să fie preamărite..."

Ca de obicei, Sean Connery are dreptate. Bineînțeles că Dumnezeu are umor. Altfel nu ar fi permis liberul-ar-bitru. Și lisus, categoric, avea umor, și în orice caz nu se punea în calea distracției, cea dintâi minune a Lui s-a

petrecut la o petrecere, la o nuntă, unde, fapt relevant, se consuma alcool. S-a ocupat să existe din belșug si, ni se atrage atenția în mod special, era vin din cel mai bun. Ar fi un nonsens să-l considerăm pe lisus un blazat distrugător de distracții, cu atât mai mult că unii cleveteau, considerându-l „lacom și petrecăreț". Vechiul Testament sună uneori ca scenariul unei comedii. Iar începutul este comedie pură. Scena de deschidere împrumută ceva din Larry David în *Curb Your Enthusiasm':* Adam se ascunde de Dumnezeu Atoateștiutorul în grădina raiului. Din start, o absurditate. Și apoi dialogul. Dumnezeu: „Unde ești?" Adam: „Oh, m-am ascuns." Se simte că era jenat. Și continuă: „Pentru că sunt gol." Dumnezeu: „Cine ți-a spus ție că ești gol?" Adam: „Ups!" In cele din urmă, dă vina pe femeia lui. Suntem aproape la nivelul de comedie bufă.

[1] *Inamicul public nr. 1* (n. tr.).

Dacă vrei să-ți dezvolți umorul, trebuie să-ți dezvolți simțul detectării absurdului. Hazul se ascunde acolo unde există ceva ce nu poate să se afle acolo. Girafa care intră într-un bar, nonsensul, ilogicul. în lucrările de cercetare asupra cunoașterii se spune că omul se simte veșnic constrâns să stabilească relații cauză-efect. Creierul încarcă totul în sertare logice. Terapeutul prin umor Eckart von Hirschhausen spune că avem o nevoie de-a dreptul organică de umor - și anume ca mijloc corectiv împotriva acestei demențe a explicațiilor. Pentru că doar așa poți pricepe ca nu ai cum să pretinzi mereu ca toate să fie limpezi, ușor de explicat și de plănuit. Și să înveți, în repetate rânduri, că nu totul este logic. Iată și renumitul exemplu prin care Paul Watzlawick demonstra forța și comicul ilogicului: un om mergea pe stradă pocnind mereu din palme. Și un trecător l-a întrebat de ce. „Alung elefanții." - „însă aici nu există elefanți." - „Păi, vedeți?"

Umorul apare când mintea noastră se clatină, când realitatea noastră începe să se fisureze. Forța de atracție a poveștilor tragice provine din faptul că au un sens limpede. Ne contemplăm propria viață, de multe ori haotică, și ne simțim liniștiți că poveștile urmărite pe scenă sau pe ecran au un sens clar, grație începutului, mijlocului si sfârșitului lor. Demersul poveștilor comice este mult mai rafinat. Ele ne învață să fim capabili să suportăm aparenta absurditate. Mai bine spus, ne învață smerenia, odată ce ne vedem obligați

să constatăm că și ceva ce noi nu pătrundem până la capăt poate avea sens. Umorul, scria Chesterton, este întotdeauna pe urma secretelor ultime.

Umorul trebuie plasat foarte sus pe lista virtuților chiar și pentru simplul motiv că se opune atât de radical păcatului omenesc cel mai greu, din punct de vedere teologic -trufia. O persoană cu umor care se ia foarte în serios și se consideră extrem de importantă este o contradicție în sine.

Omul înzestrat cu umor este înclinat mai degrabă să nu se ia în serios și să caute absurdul în primul rând în propria lui persoană. Din acest motiv, umorul le rămâne inaccesibil tehnocraților, care susțin că pot explica totul, la fel și persoanelor care vor să dețină permanent controlul, convinse că pot planifica totul cu exactitate. Istoriile biblice, prin urmare și ale Occidentului european, ne învață însă că omul trebuie să fie oricând pregătit pentru surprize. Noe, Avraam, lacob, David, losif - adică atât cancelarul egiptean, cat și soțul Măriei, ambii deschiși față de evenimentele neprevăzute -, iar dintre cavaleri Arthur, ajuns rege în mod neașteptat, asemănător cu David, ca să nu mai vorbim despre toate poveștile cavalerești, cu toate întorsăturile lor pândind la orice cotitură. Surprizele reprezintă elementul de bază al istoriilor arhetipale biblice și al tuturor celor cavalerești, iar cerința minimă pentru o glumă este tot aceea de a fi neașteptată. Alunecatul pe coaja de banană. De ce stârnește amuzamentul? Pentru că noi, oamenii, ne luăm așa de mult în serios. Ne vedem de treburi cu nasul pe sus și... *buf!* Alunecatul pe coaja de banană este o poveste arhetipală, poate cea mai scurtă cu putință, având următoarea învățătură: prevederea este semn de înțelepciune, însă cel mai înțelept este să fii pregătit pentru surprize. De aceea clovnul nu este decât un personaj comic originar, făcându-ne să râdem de noi înșine, care ne luăm atât de în serios în dorința noastră de a fi cei mai puternici, când, de fapt, suntem total pierduți când ne imaginăm că deținem controlul.

Apropo de surprize. Iată un banc evreiesc clasic pe aceeași temă: un bărbat mergea pe stradă si a văzut un magazin cu ceasuri în vitrină. Cum îi trebuia un ceas nou, a intrat. „Aș dori să cumpăr un ceas." - „Nu avem, din păcate", i-a răspuns omul din magazin, cu barbă, kippa pe ca'p și bineînțeles cu accent evreiesc. „Bun, și atunci de ce țineți ceasuri în vitrină?" - „Păi, da", i-a răspuns bătrânul, „io-s *mohel,* ce-ar trebui să pun în vitrină, după părerea

dumneavoastră?" *Mohel,* în comunitatea evreiască, este persoana care face circumciziile, contra cost.

Ce ma privește pe mine?

Practicați deliberat surâsul la adresa absurdului - si a propriei persoane! încercati să nu mai plânuiti totul în amănunt! Lăsati-vă surprins! Acceptați o invitație pe care în mod normal ati refuza-o; dacă pierdeți un zbor, considerati că este o întâmplare bine-venita, neprevăzută. Si vizionati si cititi cat mai multă comedie de calitate, cu umor biblic, adică mai mult Larry David si mai des Pentateuhul lui Moise! Garantat o să vă ajute.

3

DESCHIDERE SPRE LUME

Sunteți cosmopolit?

Intr-o revistă glossy a aparut odată un mic test psihologic, întrebarea era: „Sunteți un globe-trotter autentic?" sau „Sunteți un om de lume?" sau cam așa ceva. Nu-mi mai aduc aminte exact cum era formulată, dar oricum în acest sens (acum aveți nevoie de un creion, ca să participați la joc). Se admit și bifările multiple.

întrebarea 1: Vă aflați la New York și conversați cu un partener de afaceri. în mijlocul dialogului, el își duce un deget la frunte. Ce vrea să exprime prin gestul său? A) Că sunteți un idiot. B) Că sunteți foarte inteligent. C) Că ar vrea să țină minte ultima dumneavoastră replică.

întrebarea 2: Vă aflați în Taiwan și dăruiți unui partener de afaceri localnic un ceas, iar el se arată îngrozit. Ce greșeală ați făcut? A) l-am făcut cadou un GMT-Master normal, și nu un Rolex-Daytona. B) Darul nu ar fi trebuit să îi fie destinat lui, ci soției sale. C) în Taiwan, este exclus sâ dăruiești ceasuri sau pantofi, deoarece cuvintele care le denotă sună foarte apropiat de „moarte".

întrebarea 3: De ce, dacă vă aflați la Nairobi, nu trebuie să purtați niciodată un costum sau o rochie albă? A) Deoarece aerul este atât de murdar, încât

până cel târziu la amiază vor deveni cenușii. B) Deoarece albul este culoare de doliu în Kenya. C) întrebarea este greșită. Localnicii poartă întotdeauna vara, în cluburile lor, costume albe, și mai exact cele comandate de ei în Hongkong, la W.W. Chan & Sons.

Răspunsurile corecte sunt următoarele: 1 B, 2 C, 3 A si C. Dacă ați răspuns incorect la toate trei, nu vă faceți griji. Nici nu se poate mai simpatic de atât. Dacă ați răspuns corect la toate trei, vă felicit din inimă. Sunteti un cosmopolit autentic, care se simte acasă peste tot în lume. însă ați face bine să lăsați cartea deoparte chiar acum. Zborul dumneavoastră este programat peste două ore si, după cum indică Waze, traficul spre aeroport este foarte aglomerat.

Oare chiar merită așa de mult să fim considerati cosmo-poliți? Oare nu este puțin enervant ca persoanele care se declară „cetateni ai lumii", vrând să spună că „sunt mereu pe drumuri", preferă să locuiască mereu în același lanțuri hoteliere, ca să-și asigure confortul indiferent unde s-ar afla, potrivit unor standarde precise, care în eleganta Italie consultă solemn lista de vinuri si se plâng că „un Montefalco de soi" nu găsești de fapt decât în Umbria și când aud de sushi își dau ochii peste cap, pentru că sushi adevărat nu găsești decât la Londra („în afară de Tokyo, desigur, acolo trebuie să mergi la Jiro, o adevărată revelație, după care nu-ți mai trebuie sushi în Europa!"). Mă scot din sărite oamenii ăștia.

Interesant de constatat, una dintre străvechile cerințe nobiliare este ca omul să se poată mișca oriunde în lume și să se simtă ca acasă. De fapt, manierele sunt un subiect atrăgător doar pentru cine călătorește intens și trebuie să se simtă ca peștele în apă, oriunde s-ar afla. Nu „orice obicei este valabil în oricare țară", argumenta Giovanni Della Casa încă din secolul al XVI-lea, în *Galateo:* „Datinile napo-litanilor, locuitorii unui oraș unde trăiesc mulți bogați și baroni de rang înalt", nu sunt „potrivite pentru orășenii din Lucea și Florența, unde domină mai degrabă negustorii și nobilii mărunți, neavând printre ei prinți, conți sau baroni". După cum scrie teoreticianul culturii Thomas Macho, politețea este un tărâm al călătorului, al negustorului, al omului de știință, al artistului, al diplomatului, al celui silit să traverseze granițe. Și e de așteptat ca el să-și poată schimba apartenența, în așa fel încât să nici nu se simtă că e străin. Aristocrației, mereu interesate de alianțe

cât mai întinse, nu i-a rămas decât să declare deschiderea spre lume și cosmopolitismul drept scopuri esențiale ale educației sale. Prejudecățile față de culturile străine și de provincialism sunt considerate un defect grav în literatura cavalerească. Epopeea *Parsifal* a lui Wolfram von Eschenbach, spre exemplu, începe cu mutarea lui Gahmuret, tatăl lui Parsifal, în Orientul îndepărtat. Servește la curtea califului din Bagdad, luptă pentru „regina maurilor", Belacane din Zazamanc (ar fi vorba, după părerea unor cercetători, de un oraș din Libia de astăzi), o ia de soție si au împreună un fiu - fratele vitreg al lui Parsifal, Feirefiz[9].

în ce privește propria mea familie, orice circumspecție față de alte culturi și obiceiuri era considerată profund îngustă și de nedorit. Surorile mele mai mari nu au uitat până astăzi unele versete din Coran, pe care le-au învățat la școală, în Somalia. Eu m-am născut la Mogadishu, fratele meu la Lome, de cealaltă parte a continentului african. Cred că tatăl meu a fost manat toată viața de un dor după un soi de Zazamanc. Copil fiind, ne-am mutat atât de des, mcât uneori aveam sentimentul că nici nu ar mai trebui să despachetăm lăzile de călătorie. Poate așa a fost dat să compenseze - prin neastâmpărul care a urmat după pierderea domeniilor noastre din zona de ocupație sovietică, când a rămas fără adăpost - pentru neobișnuit de lunga perioadă de imobilitate a strămoșilor noștri. Familia Schbnburg a locuit în același loc vreme de aproape nouă sute de ani. împăratul Barbarossa, așa apare cel puțin în analele familiei, ne-a trimis - din unghiul de vedere al vremii - într-un codru îndepărtat din Răsărit, ca să colonizăm o regiune (atunci Pleifienland, astăzi Saxonia) în care se aflau deja slavi.

Astăzi, zona unde se află rădăcinile familiei mele, adică sudul Saxoniei, are renumele de a fi pronunțat sceptică față de o politică liberală de imigrare. Am speranța că am formulat suficient de precaut. In apărarea oamenilor din vechiul nostru cămin aș vrea să arăt că, acolo, xenofobia este un fel de grea moștenire istorică. înainte să se așeze aici oameni din Germania occidentală de astăzi era, după cum spuneam, teritoriu slav. Inevitabil, generații de-a rândul, între locuitorii de baștină și vecinii lor nemijlociți nu au domnit cele mai prietenoase relații. Este de înțeles, prin urmare, să se fi născut un soi de mentalitate de lume aflată sub asediu. în zonele pașnice ale lacului Constance sau pe Rin este ușor să fii deschis față de străini, dar în pragul Europei răsăritene străinul echivala de când se știe cu dușmanul, cineva de

care trebuia să te aperi pentru a supraviețui. După o bună bucată de timp, de aproape o mie de ani, ne putem permite liniștiți o întrebare imparțială, și anume dacă, privind retrospectiv, a fost cu adevărat o idee bună din partea lui Carol cel Mare și a urmașilor săi să nu se oprească din cuceriri la malul Elbei. Este posibil ca Sfântul Imperiu Roman să fi făcut pur și simplu aceeași greșeală ca UE astăzi - întinzându-se dincolo de granițele ei naturale.

Ma iertați, am divagat puțin. De fapt, aveam de gând să vă relatez despre idealul cosmopolitismului:

Ideea cetățeniei universale are origini cât se poate de interesante. Cel dintâi care a afirmat despre sine că este cetățean al lumii a fost, din câte se pare, Diogene. Peste el vom sări imediat, un om care dormea într-un butoi, un om care l-a repezit pe Alexandru cel Mare, venit special spre a-și declara admirația, reproșându-i că îi face umbră, nu are cum să ne ajute în privința purtărilor elegante. înaintăm încă vreo cinci sute de ani și poposim la Seneca, da, care susținea că este important să consideri întreaga lume căminul tău, dar nici aici nu vrem să rămânem prea mult. O persoană a cărei principală îndatorire a fost să-l educe pe tânărul împărat Nero, care a eșuat atât de lamentabil, nu poate fi o autoritate. Am menționat cât de însemnat a fost cosmopolitismul la începuturile nobilimii. Situația devine din nou interesantă odată cu Immanuel Kant, născut în 1724 la Kdnigsberg (astăzi Kaliningrad), decedat tot acolo, optzeci de ani mai târziu.

In afară de *Critica rațiunii pure,* apărută la doi ani după izbucnirea Revoluției Franceze, cea mai cunoscută lucrare a sa rămâne visătorul tratat *Spre pacea eternă.* în majoritatea cazurilor, oamenii sunt înclinați în tinerețe spre optimism, pentru ca mai târziu să devină pesimiști, însă la Kant s-a petrecut invers. Când a apărut *Spre pacea eternă,* avea peste șaptezeci de ani. Filozofia politică dezvoltată de el aici pleacă de la teza lui Thomas Hobbes, probabil cel mai de seamă gânditor englez al secolului al XVII-lea. Cea mai renumită afirmație a lui Hobbes sună astfel: în „stare naturală", adică înainte să existe societăți organizate mai mult sau mai puțin potrivit unor norme de drept obligatorii, viața oamenilor era „solitary, poore, nasty, brutish, and short", adică solitară, săracă, dezgustătoare, brutală și scurtă. Fiecare dispunea de o „putere supremă" naturală, fiecare trebuia să se

îngrijească de sine ca sâ-și obțină dreptul, fiecare era propriul său legiuitor, propria sa guvernare, fiecare ducea o permanentă luptă pentru resurse vitale. „Starea naturală" a omului era starea de „război al tuturor împotriva tuturor", in care singurele virtuți valabile erau viclenia, disponibilitatea de a recurge la forță și puterea. Hobbes a stabilit ipoteza de lucru valabilă până astăzi că, la un moment dat, omul nu a mai putut înghiți. Situația a devenit cu timpul insuportabilă pentru toti cei implicați, căci într-o asemenea „stare naturală" nu există „loc pentru hărnicie, atat timp cât nu ai siguranță că roadele pot fi ale tale; și prin urmare nu se făcea nici agricultură, nici navigație. Nu se mai făceau nici mărfuri... nici clădiri comode... nici relații în societate, în schimb domnea tot ce putea fi mai rău - teama permanentă. Și primejdia unei morți violente". Insă cum oamenii - pe drept motiv - nu erau dispuși să se bizuie doar pe acorduri nestatornice, era nevoie de o instanță comună, care să se ocupe de menținerea dreptului și a ordinii, iar în cazul violării lor putea recurge la „sabia dreptății" - așa au apărut formele incipiente ale statului.

Kant a preluat această mare idee a lui Hobbes, de care află orice student în politologic încă din primul semestru. Filozoful german a ridicat în slăvi statul modern, conside-rându-l un „țarc" care-i permite omului, pentru prima oară, „să reziste în coexistență", însă a făcut și un pas mai departe. Acest acord asupra unor norme și reguli comune a condus într-adevăr la un progres civilizator în interiorul statelor, în sfârșit am putut să construim case, să întemeiem orașe și așa mai departe, insă între state, se plângea el, această „farsă a puterii" omenești a continuat. Potrivit lui Kant, logica pe care Hobbes o vedea instalată între oameni avea să se extindă pe termen lung și asupra relației dintre state. Din punctul lui de vedere, asta nu avea nimic de-a face cu normele morale, ci ținea de buna judecată: „Pentru state aflate în relații reciproce, nu poate exista în mod rațional o altă modalitate de ieșire din starea de lipsă a legilor, capabila să genereze doar război, în afară de a renunța, la fel ca fiecare om în parte, la libertatea lor barbară (lipsită de legi), de a se sili să adopte legi publice în virtutea cărora să creeze un stat al popoarelor *(civitas gentium,* în permanenta dezvoltare), care în ultimă instanță ar cuprinde toate popoarele pământului." Pacea mondială, spunea Kant, nu se poate realiza decât în cadrul unei „republici mondiale".

In acest fel, în scenă au pătruns cu toată forța idealul unei lumi fără granițe și idealul cetățeanului lumii.

De altfel, Kant bănuia că „spiritul comercial", în primul rând, va fi cel care va apropia cel mai mult într-o bună zi viziunea sa de realitate. Mai anticipa și o lume în care „violarea legii petrecută într-wn *loc* din lume este resimțită *peste tot",* vorbea despre „dreptul civil mondial", anuntand astfel ceva ce mai târziu a devenit cu adevărat realitate, cel puțin pe hârtie, grație mediilor de informare și prin mijloace cum ar fi Convenția Drepturilor Omului a Națiunilor Unite. Pe de altă parte, cu tot optimismul vârstei sale, Kant rămăsese suficient de realist ca să pre-simtă că viziunea sa asupra unei „republici mondiale" nu avea să devină niciodată o realitate deplină, deoarece omul, după cum formula el, era „cioplit din lemn prea strâmb", în schimb apropierea de o asemenea idee, insista el, ne era „impusă de natură".

Acum, putem discuta în contradictoriu în ce măsură a ajuns o realitate ideea lui Kant despre o lume fără granițe.

Și dacă o „republică mondială" ar fi cu adevărat de dorit. Iată câteva contraargumente:

în primul rând, conceptul de „cetățean al lumii[10]" pune în contradicție termenii expresiei. „Biirger" derivă din „Burg". *Biirger* sunt persoanele care își găsesc apărarea în spatele zidurilor unui *Burg.* Dacă zidurile și granițele dispar, dispare și conceptul de „Biirger". Nu înseamnă că despicăm firul în patru, si asta nu o spun doar eu, ci și oameni cât se poate de serioși. Conceptul de „Biirger", susține spre exemplu Matthias Mohring-Hesse, profesor de etică socială la Universitatea Tubingen, nu se poate transfera, pur și simplu, în sfera relațiilor transnaționale. El pledează în schimb ca „Biirgerinnen und Biirger", cetâ-țenele și cetățenii ancorați în național-socialism, să fie educați cu grijă și permanent în spiritul conștiinței lor transnaționale crescânde. Un stat bine structurat generează o anumită bunăstare în populație, care se poate redistribui potrivit unor criterii stabilite în comun. „Astfel, cetățenele și cetățenii merită să își compenseze nedreptățile lor sociale, pentru a-și garanta... nu numai drepturi egale, ci și șanse comparabile", afirmă Mohring-Hesse. Un superstat global nu ar avea un produs social comun care să se poată împărți. Iar dacă totuși ar exista,

împărțirea lui ar rămâne iremediabil netransparentă, greu controlabilă și lipsită de orice legitimare democratică, deoarece nu ar exista și un parlament mondial liber ales.

Am ajuns astfel la unul dintre principalele argumente împotriva visului „republicii mondiale". Și în ziua de astăzi lucrurile stau la fel, chestiunile politice esențiale sunt negociate între ei de șefii de stat împreună cu staffurile lor cu prilejul summiturilor economice mondiale și al întâlnirilor G8. Până și vârful de atac al ideii cosmopolite, sociologul miinchenez Ulrich Beck, decedat în 2015, a recunoscut în celebrul său apel „Cosmopoliți din toate țările, uniți-vă!"[11] că și o instituție ca Uniunea Europeană suferă tot mai acut de deficit de legitimare democratică. Din ce în ce mai multe decizii sunt luate autonom de UE, fiind doar executate dc statele-membre: „Aici se dezvăluie dilema democratică în epoca globalizării: în vreme ce în cadrul politicii național-statale, constituite democratic..., perseverența este legitimată politic, într-un cadru internațional... se iau decizii cu bătaie lunga, lipsite de orice legitimitate democratică." „Guvernarea fără a guverna" (un concept lansat de specialistul american în stiinte politice James N. Rosenau), practicată de organizațiile internaționale, ar fi însă absolut necesară, însă nu și legitimată democratic. Iar asta provoacă o neliniște generală față de un stat care devine din ce în ce mai invizibil.

Ce-i de făcut când, fiind invitat la masă, mâncarea nu are gust bun sau se servește un fel pe care nu îl suporți?

Să te plângi de mancarea servită nu intră în discuție. Luati-vă drept exemplu pe regina Angliei, căreia de-a lungul miilor de vizite de stat făcute pană acum i s-au servit cele mai inimaginabile lucruri si nu s-a plâns niciodată. Cu prilejul vizitei ei în Belize i s-a adus pe farfurie, spre exemplu, carne de șobolan, iar mai târziu a declarat că avea un gust „rather like rabbit", adică aducea a carne de iepure.

Mai apare și o altă problemă. Lumea fără granițe este un vis al elitelor. Așa a fost mereu. Spre exemplu, când un reprezentant de seamă al așa-numitului idealism german, Johann Gottlieb Fichte, contemporan al lui Kant, însă cu douăzeci de ani mai tânăr, vorbea cu entuziasm despre „spiritul

cosmopolit", avea în vedere întreaga omenire, în schimb când vorbea despre „omenire", după părerea lui ea ar fi trebuit să aibă mentalitatea celor mai alese persoane din statele germane - cultivate, citite, luminate. Cu o sută de ani mai târziu, asta s-a soldat cu strigătul de bătălie bine intenționat, însă cu o rezonanță cumplită: „Ființa germană să vindece lumea"[12]. Exact aceeași mentalitate caracterizează și elita globală de astăzi: judecăm din punct de vedere renan, scandinav sau nord-american ce măsuri de modernizare să fericească lumea, uitând însă să-i lăsăm să-și spună cuvântul și pe cei pe care vrem să-i fericim, tratându-i ca pe subalterni, iar apoi suntem extrem de uimiți să constatăm că, acolo unde ne dorim să aducem fericirea, în Africa, Asia, în țările arabe, nu reușim decât să stârnim un soi de curent de respingere.

Pentru a fi benefic, cosmopolitismul ar trebui să ia în considerare și alteritatea altora, să o respecte și chiar să o îngrijească. Dispariția diferențelor culturale reprezintă o pierdere chiar și din perspectivă turistică. La Fraga, am pornit în căutarea de *Powidldatschgerl,* de departe cele mai gustoase dulciuri din lume, un fel de *ravioli* dulci -scăldate în unt topit și zahăr pudră. „Bucătăria boemiană a dispărut de mult aici", mi-a explicat recepționerul din hotel, când am cerut ajutorul unui profesionist, după căutările mele zadarnice, „dar la noi în bistro vă putem oferi *cheesecake* original american." Dispariția acestor prăjituri nu vă va îngrijora prea tare, există multe alte probleme stringente pe lume, însă în ce mă privește consider problema *Powidldatschgerl* reprezentativă pentru tăvălugul care nivelează tot specificul regional, odată ce dispar granițele.

Toți vorbesc mereu despre diversitate, însă în realitate ne compunem o lume în care toate ar trebui să aibă același gust, același aspect și aceeași gândire. Asta se oglindește și în obsesia noastră față de sacrosancta integrare. Despre imigranti vorbim cu apreciere în primul rând când „se angajeaza în eforturile de integrare si se adaptează stilului occidental". Consider că din discuțiile interminabile despre integrare razbate o puternică aroganță culturala coloniala - potrivit mottoului „un imigrant bun este un imigrant asimilat". Mie mi se par suspecți străinii care în cel mai scurt timp se adaptează adoptând normele germanilor consumatori de bulete cu salată de cartofi. Cine se descotorosește de cultura sa ca de o haină udă mi se pare lipsit fie de cultură, fie de coloană vertebrală.

Și nu pot rezista tentației de a relata o mică anecdotă: o prietenă a soției mele - din păcate nu-i pot dezvălui numele, altfel mâine povestea ar apărea în *Bunte* - trăiește împreună cu soțul și copiii ei într-unul din frumoasele cartiere de vile din Diisseldorf, iar una dintre fiice s-a împrietenit la școală cu o fetiță dintr-o familie de arabi. Intr-o zi, prietena soției mele a primit un SMS prietenos formulat de la mama fetiței arabe. Aceasta o ruga, dacă ar fi posibil, să nu-i mai dea fetiței sandviciuri cu șuncă, deoarece fiica ei nu poate suporta nici mirosul. Prietena soției mele i-a promis că îi va pregăti doar sandviciuri cu brânză sau curcan. Nu dorea să pună în primejdie prietenia dintre fiica ei și delicata fetiță din Orient, care venea mereu în vizită, făcând o mare bucurie familiei. La un moment dat însă, fetița nu a mai avut voie să vină în vizită. Abia după insistențe s-a aflat motivul. Casa ei se află pe o stradă care poartă frumosul nume de Schweinheimer Weg[13], iar pe câinele familiei îl cheamă Wiirstchen[14] - peste putință de suportat pentru biata femeie din Orient.

Nu vi se pare deloc comic? In cercul nostru de cunoștințe povestea stârnește de fiecare dată mare veselie, iar eu îi port o mare simpatie doamnei din Orient. Probabil că îi este extrem de dificil să-și păstreze propria cultură într-o lume străină. Dacă ar trebui să mă mut la Casablanca sau la Istanbul, nu mi-ar plăcea să fiu împiedicat să trăiesc asa cum sunt obișnuit. Consider de-a dreptul îngrijorătoare ideea de omogenizare de la baza politicii de imigrare germane, care îi consideră pe cei ce urmează să fie integrați făpturi vrednice de milă care, pentru a deveni acceptabile, trebuie să renunțe cat mai repede cu putință la spiritul lor străin. La un moment dat nu ne va mai rămâne decât să ne contopim cu toții într-o mare supă a unității, adusă la un numitor comun.

Modelul canadian mi se pare mult mai simpatic. Canada este o țară care se consideră formată prin imigrare. Și acolo există multiculturalism, însă altfel și mai bine gândit. Imigrația este privită ca un factor economic, iar condiția de acordare a cetățeniei ține seama de criterii cum ar fi educația, meseria și cunoștințele de limbă. In Canada s-a votat în 1982 *Multiculturalism Act.* Profesoara de științele educației Astrid Messerschmidt, al cărei principal domeniu de cercetare este diversitatea, explică astfel concepția canadiană asupra multiculturalismului: în esență este vorba despre „dreptul fiecărui grup care se definește cultural de a-și păstra propria moștenire culturală,

având garanția că va putea participa la viața publică fără nicio discriminare". în vreme ce modelul german urmărește asimilarea, aici este încurajată participarea tuturor la viața societății - indiferent de credința, concepția asupra vieții sau culoarea pielii lor. in Germania, în schimb, domină concepția că am fi un „colectiv etnic omogen", în care originile ridică mereu bănuiala de neapartenență. Spre deosebire de a noastră, concepția canadiană despre integrare urmărește armonizarea și adoptă limbajul înțelegerii și al beneficiului reciproc de pe urma bagajului cultural. Un bun exemplu este șeful New Democracy Party din Canada, Jagmeet Singh, unul dintre cei mai populari politicieni ai țării. Este popular, cu toate că (sau tocmai pentru că?) își recunoaște deschis originea și credința. Părinții săi sunt imigranti din statul federal indian Punjab, el s-a născut la Toronto, însă face parte, la fel ca ai săi, din comunitatea credincioșilor sikh. Cu turbanul său (în culori vii), pe care îl poartă mereu, așa ca toți credincioșii sikh, îl depășește în clasamentul personalităților cool până și pe popularul prim-ministru Justin Trudeau (un argument în favoarea lui este desigur că în timpul lui liber Trudeau practică doar boxul, pe când Singh, jiu-jitsu brazilian). în februarie 2018 s-a căsătorit cu Gurkiran Kaur Sidhu, designer de modă din Canada, care se trage și ea tot din Punjab, într-o exuberantă ceremonie tradițională indiană. Imaginați-vă cum i-ar sta unei politiciene germane ca Aydan Ozoguz de la SPD[15] în costumul tradițional din Anatolia...

Ceea ce ne-ar sta foarte bine nouă, în Germania, ar fi să învățăm din nou să prețuim ceea ce este al nostru. Dacă nu ne mai interesează propria noastră cultură, cum să ne așteptăm să-i încânte pe străini? Ideal ar fi să se descopere un „cosmopolitism patriotic", care să prețuiască, să cunoască și să stimeze ceea ce-i aparține, respectând în același timp și ceea ce este străin. în loc de hibriditate, diversitate *autentică,* așa cum o cere și filozoful newyorkez Kwame Anthony Appiah, născut la Londra, cel care a inventat acest concept. Și cum poate fi el realizat? Prin creștere. Prin educație. Să ne mai întoarcem o dată la Kant: „Să se facă mai bun, să se cultive, iar când este supărat, să dea dovadă de moralitate, asta trebuie să facă omul. însă dacă vom cântări totul cu atenție, vom constata că este foarte greu. De aceea reprezintă educația cea mai mare și mai grea problemă pusă în seama omului."

Ce mă privește pe mine?

Adevăratul cosmopolitism nu înseamnă crearea unei lumi unitare după modelul occidental, ci capacitatea de a-i lăsa pe altii să fie altfel, insă pentru a respecta acest „altfel", trebuie mai întâi să învățăm din nou să prețuim ceea ce ne aparține.

4

MODESTIE

Forța ținută în frâu

Mare plăcere mi-ar face dacă pentru această temă aș putea veni cu soluții simple. Cât să încapă pe un capac de bere. Cateva anecdote simpatice despre ciudații campioni ai lipsei de pretenții, câteva rețete culinare istețe care sâ te sature pe loc, câte ceva despre arta modestiei - și gata. Asta ar fi relativ ușor - în definitiv în urmă cu câțiva ani am scris o carte întreagă în care am cântat eleganța modestiei, la care nu ar mai fi nevoie decât să adaug câteva strofe. însă ar fi necinstit. Adevărul este că multe dintre cele vestite de mine lumii cu surle și trâmbițe, cu nesăbuită emfază, în *Arta de a renunța cu stil*[1], astăzi le văd mai degrabă în nuanțe de gri. Cinstit vorbind, mă frământă chiar ideea dacă nu cumva umilința este în realitate de multe ori doar o simplă poză de snobism. Tocmai în

[1] Baroque Books & Arts, 2016 (n. tr.).

rândul nobilimii exista ceva ce s-ar putea numi paradă de propria umilință. Un duel în care fiecare încearcă sâ-1 întreacă pe celălalt prin modestia afirmațiilor.

Modestia - când este cochetărie și când este autentică?

Poate este util să abordăm tema și din punctul de vedere al etimologiei. Termenul[16] provine din limbajul juridic. Asta nu-i va surprinde pe toți cei care au primit o înștiințare oficială. In germana veche, *bisceidan* însemna „a atribui". Când strămoșii noștri cu barba lungă se așezau într-un Ioc după o campanie de cuceriri și, după vârtejul luptelor, nu le era foarte limpede cui

aparținea o bucata de pământ sau alta, putem presupune că rolul de a face împărțirea îi revenea conducătorului, care îndeplinea și rolul de judecător - adică această *bisceidan.* De-a lungul timpului, sensul cuvântului a suferit o schimbare. La un moment dat, cel care se arăta mulțumit de ceea ce i se atribuise a ajuns să fie considerat modest. Apoi, mai e bine să știm că, potrivit cercetărilor actuale, vechii germani trebuie să fi fost un popor cu o concepție egalitară. Prizonierii și sclavii nu aveau niciun cuvânt de spus, în schimb cei liberi se bucurau de drepturi egale. Prin urmare, cine se declara mulțumit cu mai puțin decât ar fi avut dreptul să revendice nu renunța din cauză că nu s-ar fi putut impune. Era o renunțare *benevolă.* A fi modest înseamnă în aceste condiții: aș putea proceda altfel, dacă aș vrea, dar nu o fac. Prin urmare, dacă astăzi considerăm „modestie" sinonim cu „lipsă de pretenții", denaturăm sensul inițial al termenului. Pentru că o persoană care nu are pretenții nici nu poate să ridice pretenții.

Modestia sub forma de renunțare benevolă, reprezintă o atitudine măreață, puternică, eroică; ea ține de sfera domniei, a lipsei de mândrie, de egoism și de lăcomie. Și nu are nimic de-a face cu servilismul și supunerea. Modestia este interesantă și atrăgătoare doar de pe poziții de forță. Din păcate, nu putem pretinde că am fi modești din poziția unui biet nimeni, timid și mediocru, care oricum nu are de ales. Putem doar să aplicăm, cum spuneam în *Arta de a renunța cu stil,* stratagema vulpii din fabulă, cu *sunt acri strugurii* la care oricum nu poate să ajungă, în cazul nostru bunăstarea și luxul material numai ca modestia fără aspirații nu este modestie în adevăratul înțeles al cuvântului. Oricum, rama astmatică dintr-o altă fabulă, mai puțin cunoscută (a aproape uitatului Fred Endrikat), este mai cinstită decât vulpea lui Esop. Iată cum se tânguie:

De plouă ori de-i vijelie, eu întruna zac m glod.

Vai, tu, biată râmă, cat mă simt eu de narod.

Alte jivine cunosc alergat ul, înotul sau chiar zborul. Eu zac pe burta, mai mult de-atăt n-am sporul, cat în sus și oftez trist, ca apucat de-un tic: Să tușesc știu doar, altceva nimic.

Râma nu ridică pretenții, însă modestă nu este (deși cel puțin nu se dă mare, ca vulpea lui Esop).

Modestia este atrăgătoare numai când în spatele ei se ascunde un paradox - potențialul, și mă refer aici nu doar la potențial în sens material, ci și în sensul de „a fi capabil". Pentru a sintetiza într-o formulă: modestia este forță ținută în frâu. Dacă dumneavoastră, să zicem critic literar la *FAZ*[17], stați de vorbă cu o persoană mai puțin educată despre situația internațională, ar fi ridicol să o călcați în picioare cu o demonstrație de erudiție, când ați putea profita să o ascultați, în speranța de a afla ceva ce nu ați auzit în cercul pe care îl frecventați. Dacă vă hârjoniți cu un copil de trei ani, ar fi absurd să-l puneți la pământ, cu toată puterea pe care o aveți. Un profesor de tenis s-ar face de râs dacă și-ar demoraliza elevul, ca să arate ce diferență de valoare există între ei. Modest este regele din poveste care, îmbrăcat în straie de cerșetor, se amestecă printre oamenii de rând, ca să afle cum se vorbește despre el de cealaltă parte a porților palatului său.

Cel mai bun mod de a ne face o idee despre modestie este poate să atacăm subiectul din punctul diametral opus. Șeful care lasă să se vadă limpede ca el este stăpânul. Oaspetele din hotelul de lux care se plânge că apartamentul lui nu are dimensiunile dorite, deși în el s-ar organiza fără probleme un turneu de fotbal. Nero, care a pus să i se înalțe la Roma cel mai somptuos palat cu putință, cu pereți și tavane aurite, din care tasnea parfum și ploua cu flori, și care când s-a încheiat construcția a oftat: „în sfârșit pot să trăiesc decent."

în ce mă privește, nu aș putea afirma că sunt modest, încerc de fiecare dată să mă prezint cât mai bine cu putință și să-i impresionez pe cei din jur. Dacă mă întreb de ce, nu pot să nu iau în considerare educația mea. Toată copilăria cel mai des auzit îndemn era cel referitor la modestie. Ceea ce nu părea cu adevărat o necesitate. Tatăl mea avea o Lada, colegii mei de clasă erau aduși la școală cu BMW-ul, la prietenii mei în frigider găseai sucuri Granini și Coca-Cola, la noi se bea apă de la robinet. Părinții mei erau refugiați, tata din zona de ocupație sovietică, mama din Ungaria. Pentru a putea vorbi despre o atitudine modestă și de renunțare la consum - la asta nu m-am gândit când scriam cartea mea de polemică în susținerea frugalității de care aminteam mai înainte ar fi fost mai convingător dacă aș fi putut să privesc în urmă spre o copilărie în care să mă fi târât în pijama pe parchetul strălucitor, înconjurat de candelabre și tablouri ale vechilor maeștri. Adevărul este că mi-am petrecut primii ani în mijlocul mobilelor Ikea,

tapisate, este adevărat, cu stofe de bun-gust, pentru a da căminului nostru puțin aer „de castel", însă abținerea de la consum nu era în cazul nostru un gest de modestie, ci dictat de necesitate. Pentru tata, momentul de cotitură l-a reprezentat exproprierea castelelor noastre, între 1945 și 1949. El s-a născut în 1929 și - spre deosebire de mine si de frații mei - apucase să se mai joace în copilărie pe parchet, însă căminul lor - castelul Wechselburg - nu era un *dmiius aurea,* în stilul lui Nero. Din cate știu eu, acolo nu cădeau nici flori din tavan. Strălucirea castelelor noastre era stinsă încă din acea perioadă, iar în locul ei se instalase patina. Fosta noastră reședință principală din Glauchau, spre exemplu, fusese inițial un burg medieval, care abia în secolul al XVI-lea a fost renovat, pe cât posibil, în stil de castel renascentist. Deși domneam ca suverani, reședințele noastre îmbătrâniseră atât de mult în secolul al XVIII-lea, încât confortul lor rămăsese cu mult în urma celorlalte reședințe de nobili de țară saxoni. Existența unei curți - și, evident, a curtenilor - dădea farmec și culoare micului nostru imperiu, însă ea funcționa la foc mărunt. In cadrul ei se cârpeau vechile flamuri, se dregeau armele învechite, se recondiționau uniformele uzate, pentru cei dinafară se crea impresia unui stat autonom, cu sisteme proprii de masă și greutate, cu sărbători și cărți de imnuri proprii. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, reprezentanții dinastiei Wettin au încorporat domeniile noastre suverane în regatul lor, Saxonia; strămoșii mei apropiați au dus o viață rurală liberă, deloc lipsită de o eleganță specifică, în vreme ce jur-împrejur se desfășura o intensă dezvoltare economică, sud-vestul Saxoniei devenind nucleul industrializării germane, cu mari centre de producție a textilelor și motoarelor chiar în vecinătatea noastră, care cunoșteau o existență mult mai extravagantă. Am crescut în modestie? Nu, nu pot afirma asta, deoarece nu am avut de ales, asta a fost situația. Iar în 1945, când nobilii din generația tatălui meu și-au pierdut toate proprietățile și au ajuns cu buzunarele goale la porțile castelelor rudelor noastre din Vest, nu modestia ne-a obligat sâ ne simțim ca niște simpli oaspeți și să nu putem ridica nicio pretenție, ci asta a fost situația.

Când eram oaspeții rudelor noastre care locuiau în castele unde exista si personal, nouă, copiilor, ne era interzis sub amenințarea cu izolarea să le comandăm ceva acelor servitori. Era ceva nepermis pentru noi. Eram rareori înconjurați de lux, de fapt îl cunoșteam mai mult de la distanță. Ceea ce, cinstit vorbind, m-a revoltat încă din copilărie - însă m-am abținut să-mi

arăt pe față sentimentele. Când plecam să o vizitez pe mătușa mea din Pădurea Neagră și mama mă aducea la Miinchen, până la peron, mă urcam în vagonul de clasa a Il-a și îi făceam cuminte semn cu mâna, de la fereastră. Cum pornea trenul și mă simțeam în siguranță, mă mutam la clasa I, plăteam diferența din banii mei de buzunar și apoi savuram cu bucurie hoțească cele patru ore, scăldat în lux. Puțin înainte de sosire, mă mutam din nou în vagonul meu de clasa a Il-a, deoarece eram așteptat la gară. Pană în ziua de azi sunt atent ca, la aparițiile mele la petrecerile de familie, să fiu elegant, dar să port un costum puțin uzat. întrebarea „Nu cumva e nou?" este considerată în cercul familiei o formă gravă de dezaprobare.

întâlnim astfel încă un motiv pentru care am obiecții legate de tema modestiei. Așa cum spuneam mai înainte, în rândul nobilimii - și nu numai în familiile care și-au pierdut averea, ci și în cele care mai dispun de mari resurse - se desfășoară un gen de permanentă olimpiadă a frugalității. Majoritatea rudelor mele se străduiesc din răsputeri să nu lase impresia că s-ar bucura din plin de viață.

într-un castel trebuie sâ miroasă, vă rog, a câine ud, mobila trebuie sâ fie veche și ușor fanată, iar când intri nu trebuie să te ia în primire servitorii, ci sâ te împiedici de cizme de cauciuc murdare. Când doamna acelui loc apare încă de dimineață fardată și împodobită cu bijuterii, oricine știe că a venit în familie „din afară". în ce-i privește pe domni, există un test care nu dă greș: dacă vedeți un domn perfect îmbrăcat, care după părerea dumneavoastră arată „ca un duce", probabil aveți de-a face cu un impostor. însă dacă vă iese în cale un domn îmbrăcat oarecum neglijent, care poartă un străvechi costum de tweed cârpit în mai multe locuri și poate chiar pătat, ici și colo, există mari șanse sâ se tragă din familia Lobkowicz, Ldwenstein ori Schwarzenberg.

în Anglia e și mai rău. Spre exemplu William Cavendish, fiul ducelui de Devonshire, este moștenitorul uneia dintre cele mai vechi și mai distinse familii din țară, a urmat școala la Eton și universitatea la Cambridge și va moșteni într-o bună zi o avere de opt sute de milioane de euro. Dacă ar fi să-l întâlniți fără să fiți prevenit, ați putea crede că pantalonii și puloverul lui provin dintr-o colecție de vechituri. Dacă l-ați întreba cu ce se ocupă, v-ar măsura sceptic, deoarece nu este pregătit pentru asemenea curiozități

vulgare, iar după câteva ezitări v-ar spune că este fotograf. își petrece timpul de preferință pe domeniul familiei din Irlanda, la Lismore Castle, o hardughie neogotică unde trage curentul, din apropiere de Dublin. Soția lui, fostă model, a lucrat pe vremuri la reviste de modă ca *Harper's Bazaar* și se îmbrăca încă de la prima oră a dimineții de parcă ar fi trebuit să iasă pe *catwalk.* De când s-a căsătorit cu el, se îmbracă de parcă ar fi propria ei grădinăreasa, în rarele ocazii când William organizează un *dinner party* la Lismore Castle, se poartă smoching, însă costumul lui din mătase este jerpelit, iar pantofii lui de smoching sunt prevăzuți cu monogramă (un „W" curbat, brodat cu fir de aur), însă dreptul are o gaură în talpă cât degetul. Să fie modestie ori infatuare? Familia Cavendish, trebuie știut, este încă din secolul al XV-lea printre cele mai puternice și mai bogate din țară, iar din punctul lor de vedere până și membrii familiei regale sunt niște parveniți (sosiți la ei abia în secolul al XVIII-lea, de la Hanovra). Prin stilul lor pronunțat neglijent, Cavendish-ii semnalează oricărei persoane că pentru ea nu merită să se îmbrace de gală. Gaura din pantofii de smoching ai lui Williams țipă cât se poate de strident: „Sunt atât de nobil, mcât nu trebuie să ma obosesc cu o demonstrație!"

in Anglia, dacă te respecți cat de cât, îți afișezi eleganța îmbrăcându-te ca un beneficiar de ajutor social. Odată cu valul de *nouveau riche* din China, India și Rusia, tendința s-a accentuat și mai mult. De teamă să nu fii luată drept nevastă de oligarh, nu te mai îmbraci doar acasă, la tine pe domeniu, de parcă ai fi ieșit din grajd, ci umbli cât mai neglijent cu putință și prin Londra, când te întâlnești cu prietenele pentru *lunch.* Și genții trebuie să fie *demode.* Cine vrea să demonstreze că se bucură de un statut își îndeasă lucrurile într-o... pungă de plastic. Industria modei, cu enorma ei capacitate de a profita de orice tendință, a reacționat propunând accesorii de lux infernal de scumpe, care arată foarte modest. Unele dintre cele mai căutate produse de la Chanel în sezonul 2018 au fost pălăriile din plastic transparent pe care la gară le găsești cu trei lire, în schimb la Chanel costă 1 500 de euro una, iar casa de modă pariziană Celine a dat lovitura în acest sezon cu pungi de plastic transparente al căror cost depășea cu exact 599,95 euro valoarea materialului (costul lor fiind de 600 de euro). Suprapreț se plătește pentru logoul firmei Celine, frumos prezentat pe pungă.

Cum Dumnezeu să te opui la *bling-bling'* atât timp cât și produsele *anti-bling-bling* sunt uzurpate de industria *bling-bling?* Cel mai remarcabil rebel din acest conflict ireductibil locuiește de altfel la Roma, metropola modei. Este vorba de papa Francisc. Stilul cultivat de el, „apropiat de oameni", face mare impresie, dar nici în cazul lui nu poți fi sigur cât e modestie autentică și cât șmecherie de PR. Pentru jurnaliștii de tabloide, papa este desigur un adevărat dar. Cea dintâi fotografie a sa ca papă proaspăt ales, care a făcut înconjurul lumii, îl înfățișează în alb din cap pană în picioare, așteptând cuminte în fața recepției de la Domus Paolo VI, ca să achite nota de plata la cămin, ca orice cetățean de rând. Mai târziu s-a dat publicității că, după alegerea sa, nu a dorit să se așeze pe tronul papal din Capela Sixtină și a refuzat tradiționalul omagiu din partea cardinalilor, preferând să primească felicitările stand în picioare. Când a fost să se mute în Palatul Apostolic, a anunțat (publicitate extrem de eficientă) că palatul i se pare prea luxos și preferă să locuiască în (extrem de confortabila) casă de oaspeți a Vaticanului, Santa Marfa, unde și publicul are acces. Și acolo locuiește și azi. Ceea ce, bineînțeles, dă foarte bine la public. Mai puțin cunoscut este că, dincolo de punctele de popularitate înregistrate printr-o asemenea modestie demonstrativă, acest aspect le provoacă mari dureri de cap colaboratorilor săi. Efortul pretins gărzilor sale de corp pentru a-1 proteja în Santa Marta este considerabil mai mare decât cel din Palatul Apostolic. Spre deosebire de înaintașii lui, care în zile obișnuite de lucru se descurcau fără pază, papa Francisc trebuie acum păzit 24/7 de zeci de agenți, spre exemplu la prânz, când ia masa - cât se poate de modest - în cantina casei de oaspeți. Iar la renumele său de papă cu picioarele pe pământ

[1] *Bling* = haine si bijuterii scumpe si ostentative (n. tr.). contribuie desigur și faptul că se așază la coadă cu o tavă de plastic în mână, ca să-și primească mâncarea, un adevărat coșmar pentru aparatul său de securitate.

Trebuie să recunoaștem în schimb că papa intuiește bine când e rost de reținere și când de fast. După întâlnirea G7 din Sicilia, când președintele american Donald Trump a făcut o escală la Roma pentru a-1 întâlni pe papa Francisc, acesta a pus la bătaie toate cele de care dispune Vaticanul în materie de *bling-bling.* Trump a fost primit desigur nu la Santa Marta, ci în Palatul Apostolic. Acolo, trecând prin dreptul soldaților din garda elvețiană care îl salutau impecabil, a străbătut nesfârșitele, magnificele săli si spații

de audiență, cu renumitele lor fresce, al căror limbaj metaforic, care evocă puterea Bisericii, nu este deloc lipsit de putere de intimidare. Cel puțin așa m-a asigurat Barbara Jatta, directoarea muzeului de la Vatican, pe care am avut ocazia să o intervievez. Ei îi revenise onoarea de a-l conduce și de a-i oferi explicații lui Trump prin Sala Regia, Sala Ducale și Capela Sixtină. *Which picture is the nicest?,* care dintre tablouri (care dintre fresce, dorea să spună) este cel mai frumos, a întrebat-o Trump pe directoare, „la care eu desigur nu am putut sâ-i dau un răspuns - se vedea limpede că nici nu auzise de Michelangelo, însă se simțea foarte clar că gran-diozitatea acestor săli i-a insuflat un respect intuitiv", mi-a spus Barbara Jatta. Nu trebuie să înțelegi mare lucru din arta renascentistă pentru ca în timpul unui tur al Palatului Apostolic să resimți esența culturii europene, revărsată din înaltul bolților. Papa l-a primit pe Trump în Sala Regia, ale cărei fresce reprezintă printre altele umilința puterii regale -adică statale - față de cea a Bisericii. Fresca lui Giuseppe Porta, în care împăratul Barbarossa îi sărută picioarele papei Alexandru al III-lea, care îi pune piciorul pe cap, nu a fost probabil conștient percepută de Trump, însă efectul trebuie să și-l fi produs oricum.

Este permis sa expunem prin casă fotografii in care suntem alături de persoane bine-cunoscute?

Nu. Este un gest stupid si arogant. La mine în casă există o fotografie in care apar alături de Henry Kissinger. Și alta cu Helmut Berger. Ah, si mai am o străveche felicitare de Crăciun, de care am reușit cumva să-mi fac rost pe vremuri de la Ronald Reagan. Nu trebuie să exagerăm cu rigoarea.

Ar fi rămas Trump impresionat dacă papa l-ar fi plimbat cu Fiatul prin grădinile Vaticanului, iar după aceea l-ar fi invitat să i se alăture, cu tava de plastic în mana, la coada din cantina Santa Marta, ca să-și primească mancarea? Există momente în care puțină paradă și puțin fast par să îndeplinească o funcție cat se poate de semnificativă, mai ales când ai de-a face cu persoane exagerat de convinse de valoarea și de poziția lor. Tot ce se poate ca în acest caz demonstrația de fast să fi fost cu atât mai potrivită cu cât papa nu îl primea pe președintele american ca persoană particulară, ci tocmai în calitate de papă, ca reprezentant al unei instituții mai mari decât el însuși.

De aceea și rămân uneori ușor uluit față de gesturile atente de umilință pentru care este renumit papa Francisc. După părerea mea, tocmai deținători ai unor funcții cu mare greutate se lasă adesea tentați să-și confunde persoana cu funcția. Iar din fundal pândește tot ceva ce în primă instanță ar putea să pară simpatic - o anume doză de supralicitare de sine. Gratie volumului *The King's Two Bodies'* publicat în 1957 de Ernst H. Kantorowicz, profesor la Princeton, nu am uitat o idee străveche, care stă la bazele sistemului monarhic. Potrivit viziunii clasice, monarhul -iar papa Francisc este și el un monarh - dispune de două

' Cele două trupuri ale regelui (n. tr.). trupuri: cel pământesc și cel supranatural. Acest principiu fundamental al monarhiei a fost prima oară consemnat sub formă de document la Sinodul de la Toledo din 653, despre care în *Encyclopaedia Britannica* se spun următoarele: „Devii rege în virtutea unui drept, și nu grație propriei persoane, deoarece rege nu te face mediocritatea ta, ci demnitatea funcției." Prin urmare, când facem plecăciune în fața unui rege sau papă nu îi onorăm persoana, ci rangul. Iar în fața acelui rang chiar avem datoria să ne înclinăm.

Când soția mea o salută pe matusa ei, regina Angliei, foarte abstracta idee a celor două trupuri ale monarhului devine palpabila: mai întâi face o reverență adâncă - în acest mod se înclină în fața reginei , apoi se îndreaptă și o sărută pe ambii obraji - ca pe mătușa ei. De fapt, salută două persoane. Dacă regina ar refuza reverența, nu ar fi un semn de modestie, ci de îngâmfare, deoarece în acest fel și-ar pune propria persoană mai presus de rang, lezându-l prin purtarea ei.

Da, *the Queen.* Am stat mult pe gânduri cui să dedic aici cateva rânduri, pentru a prezenta un model de modestie autentică. Și consider că regina este persoana cea mai potrivită. *The Queen* cultivă mai degrabă stilul așezat de viață al unei nobile de țară din Anglia. Când călătorește în calitate oficială, nu i-ar trece prin minte să recurgă la forme demonstrative de modestie, deoarece ar contraveni modului în care își percepe funcția: ea știe prea bine când reprezintă coroana și când este doar Lilibeth Windsor. Când rămâne pe domeniul privat din Sandringham și iese la plimbare prin parc cu câinii, este ea din cap până în picioare. Poartă un trenci vechi, batic de mătase și cizme de cauciuc. Are intenția ca astfel să demonstreze ceva cuiva? Nici vorbă. Așa este ea în realitate. Când l-a primit la Palatul Buckingham pe urmașul

la tronul saudit Mohammed Bin Salman, o fotografie a făcut înconjurul lumii, în care cei doi se aflau în fața șemineului din salonul ei particular, care sugerează o idee despre felul cum gândește. La o privire atentă, în șemineu se poate vedea o biată sobă electrică, și nu un foc de lemne. Dorea să lanseze un semnal anume cu acea sobă electrică? Sau obiectul se afla acolo pentru că acolo ii era locul? Eu as paria pe a doua variantă.

Mai există o doamnă despre care se știe că regina îi poarta o admirație cu totul specială: marea ducesă a Rusiei, Olga. Ea a fost sora ultimului tar al Rusiei și singura membră a familiei domnitoare de acolo care a reușit sâ se refugieze in Occident după Revoluția din 1917 (toti ceilalți membri ai familiei ei au fost asasinați în circumstanțe crude). Și-a petrecut tinerețea in condițiile unui lux de nedescris, fiecare dintre copiii țarului avea propriii lui adjutanți și lachei, iar ultimii ani din viață, în mare sărăcie, în Canada, lângă Toronto - într-o locuință aflată deasupra unei măcelării. In 1959, când regina a făcut o vizită oficială în Canada, călătorind la bordul iahtului *Britannia,* marea ducesă a fost invitată la Toronto, pentru a participa la o recepție în reședința guvernatorului. Marea ducesă a declinat invitația. Avea prea puțini bani să-și permită un bilet de călătorie până la Toronto, și nu avea nici o rochie potrivită. Când a aflat, regina a hotărât să o viziteze pe ruda ei îndepărtată. Marea ducesă s-a văzut nevoită, în vederea evenimentului, să meargă la Woolworth, de unde și-a cumpărat o rochie simplă, neagră cu buline albe mari; a primit-o pe regină în garsoniera ei. Să ni le imaginăm pe cele două doamne stând în locuința minusculă, deasupra măcelăriei. Oare asemenea imagini nu spun mai mult despre modestie decât toate încercările mele de a defini conceptul?

Poveștile despre marea ducesă săracă lipită pământului, care circulau la Toronto, ar putea umple volume întregi și creează imaginea unei doamne care își accepta soarta cu remarcabilă demnitate. De unde atâta tărie? De ce nu se plângea niciodată? Am avut o mătușă, sora bunicii mele din partea mamei, care avea o poveste asemănătoare cu aceea a marii ducese Olga, doar câteva numere mai mici. Nu era fiica țarului, ci doar a prințului rus Galițin, nu a crescut la curtea țarului, ci doar într-un castel foarte frumos, de lângă St. Petersburg, numit San Marino. Și Tante Aga, cum o numeam noi, a fugit in Occident prin Crimeea, și ea și-a petrecut bătrânețile într-o garsonieră (la Salzburg). Imi aduc aminte cu mare exactitate locuința ei

minionă, plina de icoane, de tablouri și de cărți religioase, dintr-o zonă destul de neatrăgătoare a orașului. Era săracă, dar ras-pandea în jur atâta distincție si demnitate, cum nici rudele noastre care trăiau în castele nu reușeau să o facă. Nici tata nu avea prea mulți bani, însă, ori de câte ori o vizitam, dorea să o invite la masă, într-un restaurant elegant din oraș. Tante Aga refuza de fiecare dată și insista să ne pregătească o masă de sărbătoare cu câteva sandviciuri.

Care era secretul ei? Modestă în sensul definit mai înainte, strict vorbind, nu era. Renunțase la lux, însă în niciun caz de bunăvoie. Dar *părea* că de bunăvoie. Și atunci despre ce era vorba? Aplomb? Sau chiar mândrie?

In *Ghepardul* lui Giuseppe Tomasi di Lampedusa apare un bine-cunoscut monolog, în care Pater Pirrone încearcă să-i explice unui vânzător de ierburi capriciile nobililor. Se vorbește acolo despre strania „indiferență față de cele omenești" ale „domnilor de rang înalt". Și justifică indiferenta prin faptul că așa sunt obișnuiți: „Poate că nu dau atâta atenție anumitor lucruri, pe care noi alții le punem atât de tare la suflet; cine trăiește la munte nu-și bate capul cu țânțarii din câmpie." Poate că este suficient să fi fost format în spiritul vieții la munte ca să nu-ți pese de țânțari chiar și atunci când trăiești de mult la câmpie.

în orice caz, între sentimentul propriei valori și modestie pare să existe o relație misterioasă. Poate că acesta este motivul pentru care am asemenea dificultăți în privința modestiei. Sigur, m-am născut cu un nume în care mai există trează amintirea vieții la munte, dar de crescut am crescut doar în vale. Din perspectiva celor sosiți prea de curând, conștiința de sine lasă adesea impresia de aroganță. Poate că este nevoie mai întâi să devii perfect conștient de propriile dimensiuni pentru a putea fi cu adevărat modest. Și poate că este cu totul absurd să-l condamni pe Nero pentru palatul lui pompos și pentru cuvintele rostite atunci! Este de fapt absolut corect că omului i se cuvine doar ce este mai frumos și mai mare. Că nu-i este sortit fiecăruia să trăiască așa este o alta chestiune. In acest sens, vă rog să aruncați o privire asupra paginilor consacrate echității.

Ce mă privește pe mine?

Luxul în sine nu este deloc condamnabil. Problema este cât de mult depinzi de el. Modestia autentică este o formă de stăpânire de sine interioară. Este vorba despre eliberarea de lăcomie si de egoism. Există săraci prizonieri ai puținului pe care îl au și săraci cărora le este indiferent ce si cum au. La fel, există bogati care tratează de sus modestia si bogati cu adevarat neimpresionați de pornirile ostentative. Secretul modestiei autentice pare să constea într-o sănătoasă conștiință de sine. Si cum se obține ea? Eu încă mă mai străduiesc să aflu cum. Din câte bănuiesc, un prim pas ar fi să nu îti dorești să-i impresionezi pe cei din jur. Odată ce ati acceptat că altii sunt mai tari - prin statut, bogăție, înțelepciune, indiferent prin ce începeți să dati semne atât de conștiință, cât si de modestie.

5

CURTOAZIE

Chiar e nevoie de atata formalism?

La Bahnhof Zoo, în Berlin, am văzut de curând ceva ce mi-a zdruncinat părerile preconcepute despre curtoazie. Mă îndreptam spre un chioșc, care, deși în această stație, din dispreț față de curtoazie, nu mai opresc trenuri importante, mai oferă încă, într-o eroică inerție, toate marile ziare ale lumii, când am trecut pe lângă un om care, asa cum stătea așezat pe o bancă, mi-a lăsat impresia că amănuntele de protocol nu mai joacă de mult un rol deosebit în existența lui. Noaptea și-o petrecuse în cel mai bun caz într-un cămin sau într-un adăpost Caritas. La apropierea unui cunoscut de-al său, vizibil alcoolizat, s-a înălțat câțiva centimetri de pe bancă, de parcă ar fi vrut să se ridice, dar omul, care ii remarcase intenția, la rândul lui i-a făcut zâmbind un semn din mână ca îndemn să rămână așezat.

De regulă eu nu *schițez* că mă ridic când se apropie prieteni sau colegi (bărbați). Pe vremuri, era un fapt de la sine înțeles. Astăzi nu mai procedează nimeni așa. La urma urmei, de ce ai face-o tu? Problema este însă că pierderea manierelor are efect molipsitor. Când fiecare spune „Așa face toată lumea", scade nivelul general al societății. Mereu remarc asemenea gesturi mărunte. In metrou, unde nimeni nu se mai ridică să cedeze locul unei doamne în vârstă, la coadă la bilete de cinema, unde toți se înghesuie să o ia înainte, în Easyjet, unde mulți se ridică imediat după

aterizare și dau coate în stânga și-n dreapta, să iasă *ei* cât mai repede, în traficul stradal, unde altădată se mulțumea printr-un semn cu mâna, ceea ce acum nu mai este deloc Ia modă și chiar se interpretează greșit.

După părerea lui Schopenhauer, nu este deloc de deplâns, deoarece curtenia, indiferent în ce formă, era simplă ipocrizie din punctul lui de vedere. Schopenhauer considera că suntem cu toții niște egoiști și ne camuflăm autoreferențialitatea prin mici gesturi, a căror unică funcție este să ne ascundă fața atroce, „vrem să știm acoperite obiectele dezgustătoare, cel puțin cu o perdea". Este vechiul reproș, răspândit mai ales în Germania: amabilitatea este o simplă aparență. Dar haide să judecăm serios, stimate Herr Schopenhauer, care este consecința? Naturalețe fără frontiere? Romantismul german? O pornim cu toții în pădure și umblăm cu rouă dimineții în păr? Un paradis al naturaleței și al lipsei de inhibiții, unde fiecare face doar ce are chef? Cui i-ar plăcea să locuiască în asemenea societate? Prin urmare, ce-ar fi atât de rău dacă politețea nu ar rămâne câteodată ipocrizie curată, dacă, așa cum tot Schopenhauer scria, am avea o convenție tacită de a ignora calitatea morală a interlocutorului?

Foiletonistul Rainer Erlinger face o diferență foarte precisă între curtoazie și etichetă. Curtoazia, susține el, are mereu de-a face mai degrabă cu respectul datorat celorlalți, iar regulile etichetei sunt legate mai puțin de interlocutor, cât de propria persoană. Ele servesc în primul rând la sublinierea propriului statut social. După părerea mea, si după cum arată și exemplul domnului în zdrențe de la Bahnhof Zoo, curtoazia și eticheta pot foarte bine să se confunde. Ridicarea schițată este etichetă în stare pură, oricine știe că gestul nu este dus până la capăt, însă oare el nu trădează - chiar și în formă ritualizată - și o formă de respect?

Trebuie să radem la glumele proaste?

Da, asa pretind normele de amabilitate! Există însă o cale de a ieși din încurcătură: când cineva începe să spună un banc, întrerupeti cat mai curând cu putință spunând „îl știu" si apoi schimbati subiectul. „Ati citit *Marile speranțe?"* Sau: „Ati călătorit iarna la Veneția?"

Cea mai înaltă formă de curtenie, dacă ar fi să îi dăm crezare lui Erlinger, ar fi tactul, din care lipsește partea vizibilă a etichetei. O persoană cu tact se

străduiește sâ salveze aparențele, protejându-și interlocutorul *fără* ca el să prindă de veste. Exemplul clasic este acea scenă din romanul lui Marcel Proust, *în căutarea timpului pierdut,* în care povestitorul nu ajunge la timp la o cină la ducele de Guermantes, iar acesta se arată o gazdă perfectă și îl conduce foarte liniștit pe întârziat la etaj, ca să îi arate mai multe acuarele, pentru a risipi impresia că s-a lăsat așteptat sau că ar fi un motiv de grabă.

Reproșul adesea repetat la adresa politeții - că ar fi vorba doar despre prefăcătorie, care contravine naturalețe! și bunătății autentice - țintește în gol. Dacă îi acordăm cuiva întâietate, îi deschidem ușa, îi ținem paltonul, îi cărăm bagajul - toate acestea sunt gesturi care exprimă respectul, nu ipocrizia. Curtoazia se întemeiază pe judecata că oamenii merită respectul, care se poate sublinia prin aceste mici gesturi. Dacă politețea nu este decât o „mască rânjită", după cum susține Schopenhauer, care, odată înlăturată, lasă să se vadă omul egoist, care își vede doar propriul interes, eu nu am nimic împotrivă ca masca să fie purtată. Deoarece cred și că o asemenea mască își transmite culoarea și lasă urme. La un moment dat, până și egoistului îi va fi perfect la îndemână ca în toate aspectele ce țin de viața de zi cu zi să se poarte în așa fel încât cei cu care vine în contact să se simtă în largul lor în prezența sa - dacă își dă silința, este vorba doar despre o chestiune care ține de repetiție, de exercițiu. Suficient ca un egoist sâ exerseze suficient de mult, să îi pună pe cei din jur în prim-plan, pentru ca el să devină cu timpul mai puțin egoist și preocupat de sine decât înainte.

Faptul că suntem obligați să discutăm nu numai despre bună purtare, ci și despre conceptul de „curtoazie" demonstrează că ne găsim într-o epocă de decădere. Ceea ce nu este neapărat ceva rău. De cele mai multe ori urmează o noutate. In orice caz, multe dintre cele considerate ceva de la sine înțeles odată nu mai au acum o valabilitate generală. Thomas Macho, filozof al culturii, spune că politețea, în postura de tehnică culturală, poate deveni o temă de discuție doar pentru că este ceva desuet. îl citează pe Hegel („bufnița Minervei își pornește zborul doar când începe amurgul") și apoi continuă: „Ceea ce dorea sâ spună [Hegel] ne este la îndemână: concepte istorice se formează cu regularitate, de îndată ce obiectul lor și-a pierdut înțelesul cuprinzător, de orientare în viață." Despre maniere s-a putut teoretiza și reflecta abia din momentul când nu au mai putut să fie înțelese spontan. Nici curtenia nu a fost o temă de prim rang a societății curtenești,

care știa tot ce trebuia știut despre acest subiect, răspândit și prin cărți cum a fost *Cortegiano* al lui Castiglione (ca să ne referim la exemplul clasic din secolul al XVI-lea), fiind, așa cum scrie Macho, „o temă specifică tranzițiilor, rupturilor și dizolvărilor anumitor ordini social-culturale".

Un moment potrivit, prin urmare, pentru a reaminti câteva premise. In primul rând: curtoazia - adică relațiile caracterizate de gesturi de respect și prețuire reciproce nu este un subiect conservator sau chiar reacționar, ci modern. Și asta cel puțin pe motiv că ea este o temă a tranzițiilor, chiar și în sens spațial. Regulile politeții sunt de interes în primul rând pentru cei care circulă mult și au de-a face cu o mulțime de oameni diferiți. Un bătrân acrit, care trăiește singur, care nu călătorește niciodată si nu discută decât cu foarte puține persoane nu trebuie să se preocupe prea mult de maniere. Nu la fel stau lucrurile și în ceea ce privește, spre exemplu, omul modern, care circula intens și face comerț.

In al doilea rând: curtoazia, la fel ca toate celelalte virtuți, se raportează la justa măsură. Pe de o parte cei care se bagă în față, bădăranii, care consideră depășită orice formă, care călătoresc în pantaloni de jogging și apar în papuci de casă la micul dejun din hotel, care consideră o simplă invenție orice formă de maniere. La celălalt pol, extremiștii. Cunosc un domn din Hamburg, mai tânăr decât mine, care poartă zilnic cravată, chiar și dacă este singur („Fără, nu mă simt bine"), care se schimbă în fiecare seară în vederea cinei, chiar și dacă este singur, sau cel puțin așa susține. Nu mănâncă în bucătărie, ci la o masă pregătită după toate regulile. Locuința sa este foarte mică, însă la masa lui nu ar renunța pentru nimic în lume. De cele mai mult ori când am ajuns la el erau lumânări aprinse prin diverse locuri și domnea o curățenie impecabilă.

Oare ce anume face atât de neatrăgător excesul de formalism? Lipsește improvizația, micul cusur, farmecul minusculei erori. Există până și un termen specializat: *sprezzatura.* Wikipedia spune că se referă la capacitatea de a face să pară floare la ureche tot soiul de treburi extenuante. O descriere cât se poate de potrivită. Fostul meu șef de la *FAZ,* Alfons Kaiser, deslușește astfel sensul cuvântului: „Descrie cea mai mare nonșalanță imaginabilă: din câte se pare, bărbatul italian pare să aibă *sprezzatura* în genă. își mânuiește lejer mobilul, conduce cu o singură mână, fumează *easy,* fără să-i cadă

scrumul, își pune gel în păr și cu toate astea nu arată îngălat - cel puțin nu foarte des. La așa ceva trebuie să te pricepi! O dată mă aflam în compania câtorva italieni și eram singurul care purta șosete la costum. De atunci am înțeles care-i ideea: degajat, fără oboseală, simplu - dar asta nu ai cum exersa." Alfons vine din Sauerland. Nu a beneficiat de niciun avantaj din acest punct de vedere, dar oricine l-a cunoscut poate confirma: *sprezzatura* poate fi totuși însușită. Ceea ce face atât de dificilă traducerea termenului este că niciun cuvânt de-al nostru nu reușește să sugereze secretul lui ascuns: micul defect. Pantofii impecabil lustruiți, care au trecut pe la cizmar să le repare o cusătură, costumul căzând perfect, care la o privire mai atentă se dovedește puțin ros, ceașca de porțelan moștenită, puțin ciobită, ceea ce o face și mai prețioasă. *Oxford English Dictionary* traduce *sprezzatura* prin „studied carelessness", nonșalanță studiată. Ceea ce este și o exagerare, și o necuviință, în sine. O nonșalanță studiată nu lasă impresia lipsei de efort, care reprezintă singura condiție esențială nenegociabilă pentru *sprezzatura.* Se vede limpede că articolul a fost redactat de un antisnob bănuitor, pe care colegii săi de internat trebuie să-l fi șicanat. Insă chiar și așa a înțeles, *carelessness* joacă un rol important. Cel mai potrivit termen german pentru *carelessness* este *Lässigkeit,* nonșalanță. De ce ne vine nouă, germanilor, atât de greu să facem progrese în acest domeniu? Explicația este aceea că, în Germania, curțile princiare și societățile lor au dus vreme îndelungată o existență izolată: nobilii îi considerau suspecți pe oamenii de rând și reciproc.

in Franța, situația a fost întotdeauna alta. De aceea stilul elegant și nonșalanța sunt mai ușor de întâlnit la vestul decât la estul Rinului. Franța - de altfel foarte asemănător cu sistemul chezaro-crăiesc austriac - a colonizat mereu, din punct de vedere cultural, nu numai spre exterior, ci și în interior. Adică: o funcție fundamentală a curții regale era răspândirea moravurilor de la curte, tendința fiind aceea de asimilare culturală a straturilor sociale înapoiate. Barierele dintre stări s-au șters, deoarece burghezia în ascensiune a preluat gustul și obiceiurile vechii înalte societăți, aliindu-se cu ea prin căsătorii si legături politice. După trei papi din familia de negustori Medici si nunta dintre Caterina de Medici, fiică de bancheri din metropola bancară Florența, și regele Franței (1547), toată Europa -cu excepția germanilor - a înțeles limpede că începuse o eră nouă, în care aristocrația cu lungii ei arbori genealogici își trăise traiul. După cum trebuie să se fi aflat între timp,

nici Revoluția Franceză nu a fost o revoltă a clasei muncitoare, ci a nobilimii și burgheziei privilegiate de la nivelul imediat inferior regelui.

îi este permis unui oaspete sâ-si exprime preferințe speciale legate de mâncare?

0 doamnă pe care o prețuiesc în mod deosebit este vegetariană. Ei nu i-ar trece vreodată prin minte să-si deranjeze amfitrionii care o invită la o cină cu pretenții speciale. în asemenea cazuri, mănâncă doar garnituri si refuză orice fel de atentie de prisos. între timp, din păcate, s-a creat obișnuința ca invitațiile să fie însoțite de bilete pe care poți bifa dacă ești vegetarian, vegan, ovo-lacto-vegetarian sau mai știu eu ce, dacă suferi de intolerantă la gluten sau de câte alte intoleranțe or mai exista. Desigur, este semnul unei griji maxime... însă si de mare mărginire.

în Anglia, principiul înaltei societăți recrutate permanent din rândurile burgheziei a pătruns și mai profund în sistem. Anglia a rămas pană astăzi o societate în care clasele nu sunt fixate o dată pentru totdeauna, ci face parte din esența ei să permită oricui ca, prin adoptarea anumitor reguli și practici, să poată promova o treaptă pe scara socială. Sistemul britanic de clase a fost de când se știe mai permeabil decât oricare altul din Europa, singurul permis de trecere fiind acolo asimilarea. David Beckham a ajuns sâ aibă mai mulți servitori decât regina (este semnificativ ca a angajat chiar și foști oameni de-ai ei), iar bunicul actualului Lord Sainsbury mai deținea magazine universale. Nici în Franța, nici în Anglia nu au existat niciodată granițe absolute între lumea burgheziei și cea a nobililor, iar în zidurile care înconjurau elita societății au existat întotdeauna porți de acces. însă Italia, cu orașele ei dezvoltate de timpuriu și cu elita ei de negustori, nu a cunoscut oricum acest gen de despărțire.

în Germania lucrurile stau cu totul altfel. Aici domnește prin tradiție o separare aproape insurmontabilă între aristocrație și burghezie. Burghezii îi iau în derâdere pe nobili, iar nobilii au zăvorât din punct de vedere cultural încă de timpuriu porțile burgurilor lor. După cum explică Norbert Elias în *Procesul civilizării,* de vină este relativa atrofiere economică a Germaniei după Evul Mediu. în vreme ce Franța, Italia și Anglia s-au extins economic și orașele lor au înflorit, Germania, și în special nobilimea ei, a rămas în urmă. De ciudă, de supărare că economic nu puteau ține pasul, nobilimea s-

a simțit împinsă spre o separare și mai radicală, practicând și mai hotărât căsătoriile în cadrul propriei caste, și ritualurile si obiceiurile proprii, s-a împotrivit amestecului cu burghezii, împiedicând astfel înnoirea prin intermediul aristocrației financiare.

Despărțirea socială dintre nobilime și burghezie a produs o mentalitate de neîncredere reciprocă. Universitățile s-au transformat în poluri opuse curților, întreaga mișcare a Sturm und Drang'-ului poate fi interpretată ca un refuz al curtenescului, al formalului, al franțuzescului. Romantismul se arăta entuziasmat de viața „naturală" și se îndepărta de idealul curtenesc al vieții, de stilul ei afectat. Tot ceea ce era delicat se considera „prea franțuzesc". De altfel, Isaiah Berlin a mers pană acolo încât sâ considere întregul romantism german, cu revolta lui împotriva rațiunii și nostalgia lui vagă față de origini, ca un fel de reacție de inferioritate față de cultura franceză superioară, supercivilizată.

In *Werther* al lui Goethe există o scenă care ilustrează cât se poate de frumos despărțirea germană convulsivă dintre *intelligentsia* și curte. Iată însemnările din 15 martie 1722: „Scrâșnesc din dinți, drace!... Prânzesc la conte, iar după masă ne plimbăm în sus și în jos prin sala cea cuprinzătoare... Și asa se apropie ceasul când vom socializa. Dumnezeu mi-e martor, prin cap nu-mi trece absolut nimic."

Deodată, se stârnește un val de șoapte, pe fețe se citește stânjeneala, în cele din urmă contele îl poftește să plece -nobilii se simt stingheri cu un om de rând în mijlocul lor. Reacția lui? „M-am retras discret din înalta societate... și am plecat la M., ca sâ văd cum apune soarele în spatele dealului și să citesc în Homer acel cânt adorabil în care Ulise este primit cu cinste de minunatul lui porcar."

In Franța, Anglia și Italia, talentele au fost înghițite și asimilate de societatea aristocratică, de „society", în schimb în Germania fiii stării mijlocii în plină dezvoltare au rămas excluși din cercurile aristocratice de curte. „Doar puțini dintre ei, spre exemplu Goethe, care se trăgea

[1] Furtuna si avânt, mișcare literara de protest din secolul al XVUI-lea (n. tr.). dintr-un străbunic potcovar, a reușit un fel de ascensiune spre acea zonă înaltă", scria Norbert Elias, „însă făcând cu totul abstracție de dimensiunile restrânse si de relativa sărăcie a curții familiei princiare Sachsen-

Weimar, Goethe reprezintă doar o excepție. In general vorbind, zidurile dintre intelligentsia provenind din clasa de mijloc și pătura nobilă superioară au rămas foarte înalte în Germania, comparativ cu cele din țările occidentale."

In cazuri izolate, cum a fost cel al lui Adolph Frciherr[18] von Knigge, au existat încercări de doborâre a acestor ziduri; lucrarea lui clasică, apărută cu un an înaintea Revoluției Franceze, *Liber den Uingang mit Menschen*[19], avea un cuprins profund democratic, însă purtările la castel și cele ale oamenilor de rând au rămas mereu sfere distincte, fără nicio legătură între ele. Pe de o parte, nobilii au cultivat un snobism conștient anticitadin, mergând până la un limbaj propriu de castel (cel puțin în spațiul sudic german), în vreme ce buna-cuviință burgheză apăra ferm valorile vechiului farmec german, situate undeva între mobila grea, furniruită, din nuc, și „e mai rece decât de obicei în acest anotimp". - „In schimb în luna mai au fost trei zile calde." O fuziune în adevăratul sens nu s-a petrecut niciodată.[20]

Intelligentsia germană a rămas până astăzi pe pozițiile unei rezistențe disprețuitoare la adresa a tot ceea ce este legat de spiritul curtenesc. Oare nu a sosit momentul acum, la trei sute de ani după umilirea lui Werther, personajul lui Goethe, să lăsăm deoparte această atitudine blazată? Oricum nu ne mai scapă nimeni de onestitatea

noastră, de presupusa noastră autenticitate, care stă în calea oricărui rafinament. Au aflat cu toții de mult că nu suntem nici bancheri mai cinstiți, nici constructori de mașini mai curate. Nu mai putem să invocăm că, da, ne lipsește eleganța, în schimb suntem cu atât mai solizi decât alții. Subiectul s-a demodat. Nietzsche a luat de altfel în derâdere această exaltare tipic germană a autenticității încă din 1886, în *Dincolo de bine si de rău:* „Cât de comod să fii franc și bonom! Probabil că, dintre toate deghizările la care se pricepe germanul, cea din zilele noastre este cea mai primejdioasă și mai reușită, onestitatea aceasta germană care îți vine în întâmpinare plină de încredere și jucând cu cărțile pe față."[21]

In vreme ce francezii au preferat să-i decapiteze pe cei din înalta lor societate, în loc să-i defăimeze, negâsind însă niciun motiv să nu se inspire din abilitățile lor culturale, critica germană la adresa culturii curtenești a rămas non-violentă și nu a dus decât la mărginire și resentimente.

Ce mă privește pe mine?

Ne aflăm într-o vreme în care aspectele legate de curtoazie au început să fie din nou dezbătute. Dacă unii sunt de părere că modurile de comportament tradiționale ar fi depășite, nu trebuie să ne alăturăm lor. Prin mici gesturi de rezistentă publică putem crea loc amabilității. Si anume în mediul nostru imediat. Acordati întâietate persoanelor pe care le însoțiți, tineti-le usa deschisă, acceptati un mic disconfort în numele lor. Pentru a ajunge la esența lucrurilor, curtenitoare este acea persoană care îi deranjează cel mai puțin pe cei din jur.

6

UMILINȚA

Virtutea supraapreciatâ

Umilința este una dintre puținele virtuți care ne-ar putea fi hărăzită în exces. Nu putem niciodată fi prea drepți, prea afectuoși sau prea cumpătați. Prea umili - da, asta se poate. Când eram mic, auzeam des: „Pe copii să-i vezi, dar să nu-i auzi." Mesajul pe care îl percepeam eu era: „Tu nu ești important, pe nimeni nu interesează părerea ta, așa că ciocu' mic!" O asemenea mentalitate este răspândită tocmai în rândul nobililor. Crești sub tablourile Strămoșilor, care te urmăresc cu un ochi sever. Mi-aduc aminte că, pe atunci, încercam uneori să mă feresc de privirile lor și eram tulburat să constat că ei mă cercetau în continuare. La tablourile strămoșilor, care îți aduceau mereu aminte că au existat și alți oameni înainte de tine, care au realizat asemenea lucruri măreție, încât practic nu le puteai satisface pretențiile, se adăugau toți acei severi Unchi și Mătuși care păreau să nu aibă altă treabă decât să-ți scoată din minte orice pornire de zburdălnicie.

Din fericire, din partea mamei mele primeam altfel de semnale. Am avut întotdeauna sentimentul că era de partea mea. Nici nu trebuia să mă străduiesc prea mult pentru a o impresiona. Ea este, așa cum spuneam, unguroaică de origine. Există o butadă - „De ce există așa de multe genii printre evrei? Deoarece mamele evreice le spun copiilor lor încă de mici: «Ești genial!»" - la fel de valabilă și în Ungaria. Mama îmi povestea multe despre cel mai renumit strămoș al ei, Istvan Szechenyi, erou național și

reformator social din secolul al XlX-lea, dar nu pentru ca sa-mi inspire veneraţie, ci de fiecare dată în semn de încurajare (însă, bănuiesc, nu cu toată seriozitatea), ca oarecum i-aș semăna. De aceea nu este o surpriză absolută că, spre indignarea unor unchi și mătuși mai severi, eram considerat un copil obraznic. Mama mi-a transmis întotdeauna sentimentul că părerile mele au greutate, iar dacă nu ar fi făcut-o nu aș fi îndrăznit vreodată să pun mâna pe creion și să-mi notez gândurile.

Nu este ușor să găsești calea de mijloc dintre trufie și umilință. Pe cel care este ținut la respect cu mentalitatea de genul „Pe copii să-i vezi, dar sâ nu-i auzi" îl paște primejdia să nu-și descopere niciodată vocea proprie. Iar pe cel copleșit de mic cu cununi de laur îl pândește aroganța și, mai curând sau mai târziu, se va poticni.

Și în ce fel trebuie să-ți cauți acea cale?

Este posibil să fim ajutați de cea mai vestită poveste a Evului Mediu dedicată maturizării. Istoria lui *Erec et Enide.*

I se datorează lui Chretien de Troyes, care a trăit aproximativ între 1140 și 1190. Hartmann von Aue a adaptat textul în jurul lui 1180.

Erec este vedeta în devenire de la curtea regelui Arthur. Este fermecător la înfățișare, urmaș la tronul unei mici țări vecine, Karnant, viteaz, cultivat și plin de maniere fine. Toată lumea este convinsă că are toate atuurile pentru a-i face concurență, cu timpul, chiar și unui cavaler de talia lui Gawain. Ca în toate poveștile Mesei Rotunde, totul a început cu un mare party. Petrecerea era în toi, domnea veselia. Până când regelui Artur i-a venit ideea stupidă cu cerbul alb. Voia să reînvie vechiul obicei, organizând o vânătoare în urmărirea cerbului alb. Cine reușea să doboare cerbul avea dreptul să o sărute - până la #MeToo mai era cale lungă - pe cea mai frumoasă doamnă de la curte.

Lui Erec, tânăra stea, pe care de acum îl vom numi Erec[22], i-a revenit misiunea de onoare de a o însoți la vânătoare pe regina Guinevere, soția Iui Arthur. Dar la scurt timp după ce porniseră calare, celor doi le-a ieșit în cale un cavaler străin, însoțit de un pitic urât. Inocentă, așa cum era, regina l-a întrebat pe cavaler cum se numește și, în loc de răspuns, piticul a lovit-o cu

biciul peste obraz. Erec nu a putut să o apere, pentru că, în cutezanța lui tinerească, plecase aproape neînarmat. Și imediat piticul l-a plesnit și pe el. Firesc, ne-am putea întreba ce căuta un cavaler străin în mijlocul regatului lui Arthur, avand nerușinarea să permită ca regina locului să fie biciuită de piticul care îl însoțea, dar în schema de construcție a fiecărui roman al Mesei Rotunde regulile curtenești părăsesc rigoarea îndată ce te îndepărtezi de curte și pătrunzi într-o altă lume. „Ne aflăm pe teritoriul straniu al *âventiure-i,* o lume simultan minată și amenințătoare, în care neplauzibilul nu are nevoie de nicio justificare", afirmă Joachim Bumke, autorul lucrării de referință asupra scrierilor lui Hartmann von Aue. Interesant în acest episod nu este piticul cel rău, asemenea făpturi mișună peste tot prin poveștile regelui Arthur. Remarcabilă este *grozer schame*[23] care l-a copleșit pe Erec. Să nu o poată apara pe regină și nici pe sine și să se întoarcă Ia curte cu fața plină de sânge era pentru el cea mai mare ofensă cu putință. *From hero to zero* încă din secvența de deschidere...

1

Serial polițist german, 1974—1998 (n. tr.).

2

Personaje din serialul *Tutori,* interpretate de Gotz George și, respectiv, Til Schweiger (n. tr.).

3

Publicist german, n. 1955 (n. tr.).

4

„Antifascism", mișcare extremistă de stânga din Germania (n. tr.).

5

Fara vreo urma de ironie (n. ir.).

6

Cappella degli Scrovegni, Piazza Eremitani 8; la primul colț exista un mic local indian cu mancare delicioasă, asta daca vă tentează să mâncati în stil indian în nordul Italiei (n.a.).

7

Eudemonism, s.n. Concepție sau doctrina morala care consideră că scopul conduitei umane este fericirea, obținută însă printr-o viața dominata de rațiune, și nu de plăceri efemere (sursă: https://dexonline.ro/defi-nitie/eudemonism) (n. tr.).

8

Deșteptăciune, istețime, ingeniozitate (n. tr.).

9

Sper ca asta să le dea de gândit snobilor xenofobi care au început să se agite cu prilejul căsătoriei dintre prințul englez Harry și Meghan Markle, aducand în discuție deschis sau mai discret culoarea ei întunecată. Ca să nu lasam nimic nelămurit, trebuie menționat că relația romantica dintre Belacane și Gahmuret a fost intensă, dar de scurta durata. Gahmuret a părăsit Zazamancul după doar cateva luni, fugind si lasand în urmă o scrisoare destul de ipocrită, în care pretextează ca nu a putut rămâne alături de Belacane din cauză că nu era creștină. Pana atunci nu-1 deranjase (n.a.).

10

în original, *Weltbiirger,* cosmopolit, cetățean al lumii; *Burger* provine de la *Burg* = cetate, castel (medieval) (n.a.).

11

https://www.zeit.de/1998/30/199830.t_kosmo_.xml (n. tr.j.

12

Am deutschen Wesen mag die Welt genesen, vers dintr-un poem de Emanuel Geibels din 1861 (n. tr.).

13

In traducere aproximativă, Ulița Căminul Porcului (n. tr.J.

14

Carnățel (n. tr.).

15

Partidul Social Democrat din Germania (n. tr.).

16

In germana, *Bescheidenheit,* umilința, modestie, smerenie, lipsă de pretenții (n. tr.).

17

Frankfurter Allgemeine Zeitung (n. tr.).

18

Freiherr = baron (n. tr.).

19

Despre relațiile cu oamenii (n. tr.).

20

Există excepții. Habsburgii au fuzionat totuși cu familia Thyssen (n.a.).

21

Textul din Nietzsche este preluat din traducerea lui Francisc Griin-berg (n. tr.).

22

II putem numi și Erich, însă ar fi intru catva lipsit de romantism (n.a.).

23

Mare rușine (n. tr.).

Insă - și asta face parte din schema romanelor cavalerești - Erec putea să-și spele rușinea. La castelul Tulmein, reședința ducelui Imain, se desfășura un turnir. Fiecare cavaler avea ocazia să lupte acolo în numele frumuseții unei doamne, iar premiul era un uliu pe care învingătorul îl putea oferi alesei sale. Cavalerul străin, stăpânul piticului, era marele favorit al turnirului, ale cărei ultime trei ediții le câștigase, și nimeni nu avea cutezanța să-l provoace la luptă. Erec, altfel un solitar, era prea sigur pe sine și nu avea nicio îndoială că undeva în calea lui se va ivi și doamna potrivită căreia să-i ofere premiul, dacă avea să câștige. Prin urmare a pornit spre Tulmein. Și-a găsit sălaș într-o „străveche zidire". Gazda lui era un nobil scăpătat (existau din belșug, căci domnea o perpetuă forfotă în sus și în jos pe scara socială, după cum explicam și în cuvântul-înainte). Bătrânul și, evident, elegantul domn trăia singur alături de soția - și de fiica sa. De acum, sunt sigur că bânuiți: ea se numea Enide. Purta o cămașă veche si ponosită, în schimb era de o frumusețe copleșitoare („trupul său strălucea prin straiele sărmane ca o floare de crin").

Erec l-a rugat pe bătrânul domn să i-o dea pe fiica lui ca însoțitoare la turnir. Dacă avea să iasă învingător, i-a promis el, o va lua de soție. Din scrierea lui Hartmann von Aue se vede limpede că Erec acționa calculat. Nu era deloc impresionat de grația, de splendoarea și nici chiar de puterea de atracție explicit descrisă a Enidei. Pe el îl interesa doar să ajungă în sfârșit la turnir și să-și spele onoarea luptând împotriva cavalerului cel rău, care îi știrbise reputația. Hartmann von Aue mai scoate în evidență și că Erec nu dădea doi bani nici pe faptul că și regina își pierduse reputația; după cum spuneam, el nu urmărea decât să scape public de înjosirea suferită. Și, desigur, a ieșit învingător din turnir, iar cum Hartmann von Aue știe bine ce-i datorează publicului său, descrie cum cavalerul cel rău a fost obligat să îi cerșească mila, iar piticul a fost biciuit, drept pedeapsă. In schimb Erec a rămas pe cap cu Enide, de care începuse sâ îi placă foarte mult, cu toate câ îndrăgostit era in primul rând de sine. Este adevărat, Hartmann von Aue descrie cum pe drumul de întoarcere spre curtea Iui Arthur cavalerul era tot mai încântat de Enide, însă cu adevarat cucerit de ea a fost abia după ce, ajuns la curte, toti au fost ferinecați de ea. Pentru ca imediat ce a ajuns acolo, Enide a fost îmbăiată și îmbrăcată cu cele mai frumoase straie. Intre timp a ajuns la curte și regele Arthur, cu tot cu cerbul alb ucis, și avea

dreptul să o sărute pe cea mai frumoasă fată: ceea ce până atunci fusese prilej de lungi discuții era acum mai presus de orice dubiu. Enide era cea mai frumoasă, atât de frumoasă, încât cavalerii din jurul Mesei Rotunde erau de-a dreptul înspăimântați *(von ir schoene erschrâken die zer tavelrunde sâzeri).*

De-abia de acum începe povestea să fie cu adevărat interesantă. Erec și-a reluat rolul de tânără stea, fiind preocupat cu atat mai mult să-și respecte cuvântul de a o lua de soție, mai cu seamă că în sfârșit se simțea atras de ea cu adevărat. Mai exact, atât de atras, încât au ajuns împreună în pat încă înainte de cununie. Nunta a fost un spectacol enorm, cu iluzioniști, scamatori, ospăț - program complet, în versiunea lui Chretien partida de sex fiind tratată uimitor de explicit (el fiind francez), descriind împreunarea lor în cuvinte înflorite, însă germanul Hartmann trece decent peste subiect.

Ajungem astfel la punctul de cotitură, și principal, al poveștii: cei doi s-au întors la Karnant. Pe Erec îl așteptau acolo îndatoriri serioase. La Chretien era doar coregent al tatălui său, la Hartmann i s-au transferat total funcțiile de conducere. Erec și Enide erau deodată atât de înamorați, încât petreceau săptămâni și luni la rând doar în pat, iar treburile guvernării îi deveneau tot mai indiferente lui Erec. Situația ajunsese extrem de neplăcută pentru toți cei din jur, viața de curte stagna, nu se mai organizau vânători și nici petreceri, cei doi parcă nici nu ar fi fost acolo, pe biroul lui Erec se aduna tot mai multă corespondență nerezolvată, iar cei din jur erau tot mai nemulțumiți. Oare chiar nu erau dispuși să le îngăduie să-și vadă de luna lor de miere prelungita? Nu despre asta era vorba. Problema tuturor era exagerarea. Hartmann von Aue exprima ideea foarte frumos: cei doi *verligeit*[1]. lata un concept care s-ar cere revitalizat, deoarece din texte se înțelege cât se poate de limpede că cei doi nu erau doar însetați de sex, Erec se arăta pe deasupra și lipsit de simțul răspunderii, nimic nu-i mai stârnea interesul - în afara de amor. Nu-i exclus să mai fi avut la dispoziție și o versiune timpurie de Playstation 4, cu care își petrecea vremea dintre partidele de sex, cert este că practic nici nu mai ieșea din dormitor.

Enide se simțea și ea tot mai copleșită de situație - dar continua să se complacă. In orice caz, nu îndrăznea să-i vorbească lui Erec despre ce se

murmura la curte pe seama lor - spre deosebire de el, Enide era conștientă de felul în care erau ei judecați.

Intr-o noapte, Enide a început să vorbească în șoaptă, ca pentru sine - cum aminteam, nu se încumeta să discute deschis despre situația apăsătoare -, rostind în cele din urmă cele mai dure cuvinte: „Ce păcat de tine, prietene." Ar fi putut să spună și „Cât de rău ai decăzut" sau altceva de același fel. Iar Erec a reușit să o audă totuși, așa adormit cum era, și a priceput dintr-odată că așa nu avea cum să mai continue. Să fie considerat de propria sa soție un om de nimic era o rușine de nesuportat pentru el. Și atunci a luat-o pe Enide, a cerut să li se înșeueze doi cai, sub un pretext oarecare, și au pornit-o amândoi la drum, fără să dea nimănui de veste despre asta.

Aventurile care au urmat în acea călătorie nu pot fi descrise în parte (deși ar fi amuzant). Cavalerul s-a luptat cu tâlhari și cu uriași și când se opreau la hanuri mancau la mese separate (spre umilirea Enidei!), lăsand-o expusă avansurilor altor bărbați. Pe Erec nu-1 mai interesa deloc de ea si e important să amintim că se hotarase sa o supună la cele mai grele pedepse călătoria lor de *âventiure.* In continuare era supărat că îl considerase vrednic de plâns. O trata ca pe o slugă, trebuia să îngrijească de cai și, pe deasupra, i-a interzis să mai vorbească. De multe ori s-au aflat în pericol și ea s-a simțit obligată să îl prevină, încăl-cându-i porunca pentru a-i salva viața - fiind apoi mustrată și pedepsită si mai aspru. Odată, fără ca el să bage de seamă, se apropiau de ei cinci cavaleri amenințători. Ce putea ea să facă? Să stea să asiste impasibilă cum l-ar fi doborât pe la spate? Nu, bineînțeles. Și a ales să țipe cât a putut ea mai tare. După ce pericolul a trecut, Erec a făcut o criza cumplită și a amenințat-o că o va alunga, lăsând-o la voia fiarelor din pădure. Scena evocă publicului vremurile în care se obișnuia ca femeile să fie tratate cu asprime.

Trebuie să ne scuzăm pentru gafe?

în nuvela „înșelatul" deThomas Mann apare un american care, ori de câte ori sughiță, strigă imediat *Pardon me!* -abia atunci atrăgând cu adevărat atentia asupra sa. Gafe de acest gen trebuie pur si simplu ignorate.

Cu timpul însă Erec a început să priceapă, după ce Enide ii salvase viața de nenumărate ori, cât de absurdă era interdicția de a vorbi. Cândva, pe la

mijlocul epopeii, cititorul află, mai întâi sub formă de aluzie, apoi tot mai apăsat, că în Erec se petrecea o mare schimbare. Umilințele la care era supusă Enide la începutul călătoriei, cu cât înaintau în *âventiure,* cu atât au început să dispară. Și adversarii pe care trebuia sâ îi înfrunte suportau transformări treptate, pentru cititorul sau ascultătorul atent. Dacă la început erau bandiți de rând, mai târziu intrau în scenă uriași, iar apoi conți dintre cei mai fini.

Unul dintre aspectele de apreciat ale povestii este ca Erec, chiar și *după* ce a început sâ se transforme aflandu-se în plin proces de ameliorare, tot mai trecea prin faze de cădere încărcandu-se singur de vină. Nu îmi plac poveștile în care trecerea de la monstru la personaj agreabil se petrece abrupt. Nu mi se par demne de încredere persoanele care vorbesc despre „eu, cel de altădată" și afirmă despre sine că între timp s-au schimbat în asemenea măsură, încât au devenit imaculate. Orice schimbare se desfășoară *scheibchenweise,* felie cu felie. Și, mai presus de orice, nicio transformare nu este vreodată încheiată, îndatorirea de a lucra în vederea propriului rafinament și procesul în sine durează toată viața. După părerea mea, până și marii eroi și sfinți, fie ei Augustin, Dietrich Bonhoeffer, Maximilian Kolbe ori Maica Tereza, s-au luptat până în ultima lor clipă cu cate o slăbiciune de caracter.

Oricum. Ne apropiem încet de punctul culminant al poveștii. Intr-o zi, aflându-se în pădure, Erec a auzit bocetul unei femei, al cărei soț fusese răpit de un uriaș și a început să meargă pe urmele unor pete de sânge până a ajuns în inima pădurii, unde a văzut un uriaș care biciuia un bărbat gol, legat fedeleș. Dorind să îl salveze, Erec s-a aruncat în luptă și a reușit să îl scoată din mâinile uriașului, dar la scurt timp s-a prăbușit, fără suflare. Enide a înnebunit de durere și s-a hotărât să-și pună capăt zilelor, însă a împiedicat-o un conte, care a fost atât de impresionat de frumusețea ei, încât nu a mai rezistat să aștepte până după înmormântarea lui Erec si i-a propus lui Enide să-l ia de soț chiar în acea zi. Când ea s-a împotrivit să îi cedeze, el a lovit-o cu pumnii până a umplut-o de sânge, îngrozindu-i chiar și pe însoțitorii săi. Erec zăcea fără suflare în burgul unui străin, Enide ajunsese și ea în mâinile aceluiași străin care o maltrata - iată momentul decăderii maxime pentru Erec. Insă țipetele disperate scoase de soția lui au reușit să îl trezească din somnul de moarte si Erec și-a făcut apariția clătinandu-se în

sala cavalerilor - spre șocul tuturor celor prezenți, ne imaginăm -. învăluit în mantia sa plină de sânge și s-a repezit cu toată furia asupra lor, tăindu-i în bucăți pe toți cei ieșiți în cale, reușind să o salveze pe Enide și să fugă împreună. Apoi au înnoptat sub cerul liber, într-o poiană, prima oară după multă vreme dormind împreună. El a rugat-o să îl ierte pentru toate pedepsele și chinurile îndurate. Iar ea l-a iertat. Acum, trebuie să ne imaginăm cum din fundal se aude muzica unei orchestre de coarde.

Povestea lui Erec se apropie de capăt. își iubea din nou soția și pricepuse, în sfârșit, *how to treat a lady,* cum s-ar spune în Chelsea, la Londra. Mai urmează încă o aventură cu un caracter suprarealist, la curtea de la Brandigan: Erec l-a înfrânt pe cumplitul uriaș Mabonagrin și a eliberat din captivitate optzeci de femei frumoase - văduvele cavalerilor uciși de Mabonagrin în luptă -, după care împreună cu soția sa se va întoarce la curtea lui Arthur. întreaga curte este încântată de revenirea lui Erec și de apariția atator femei frumoase și, firesc, se pornește o mare petrecere.

Povestea se încheie la Kamant, micul principat al lui Erec, unde el a început în sfârșit să-și îndeplinească îndatoririle, i-a adus la curte chiar și pe părinții Iui Enide, căreia îi era devotat - dar fără sa-și neglijeze jobul. Totul este minunat, happy-end, iarăși intervine orchestra de coarde, cornetul de popcorn este gol, lacrimile s-au uscat. Hartmann își încheie povestea cu o triplă apoteoză. La Brandigan, acolo unde Mabonagrin comisese fapta lui teribilă, domnea cea mai mare *vreude*[2]*,* la curtea lui Arthur lumea era încântată de reabilitarea lui Erec (și de apariția celor optzeci de frumoase doamne), la Karnant Erec revărsa binefaceri asupra țării sale, întemeia biserici și mănăstiri. Cortina se lasă.

Morala acestei istorii?

La prima vedere, povestea se referă la doi tineri care, din cauza purtării lor dezonorante ies în afara societății curtenești și apoi se reabilitează *scheibchenweise.* Consider însă că în ea există și diverse alte aspecte, mult mai actuale. A fi exclus din „înalta societate" este astăzi aproape imposibil, din lipsa unor tabuuri corespunzătoare. *Verligen* nu reprezintă în niciun caz ceva care sa stârnească acum un mare impact. Și dacă totuși reușește cineva să încalce un tabu, „populismul indignat" se va îngriji ca orice formă de

reabilitare, felie cu felie sau altfel, să fie imposibilă. Ceea ce face deosebit de actuală această poveste este dezbaterea implicită despre cultul vedetei și pierderea umilinței odată cu dobândirea celebrității și succesului. Erec hotărăște să se rupă de agitația de la curte și să caute să se purifice în lumea brutală din afară, însă după cum se vede asta nu îl împiedică să-și ignore în mare măsură greșelile și să le judece cumplit pe ale ei. Cine se bucură de timpuriu de succes - acum opt sute de ani la fel ca astăzi - suferă de lipsă de umilință. Lui Erec i-a luat extrem de mult ca să înțeleagă că el era cel dintâi care trebuia să se schimbe. Iar pentru a ajunge în acest punct a fost nevoie mai întâi sâ se prăbușească, repetat, tot mai adânc.

Și mai este ceva. întrebările: Cine sunt eu? Ce anume îmi definește identitatea? Mediul meu, familia mea, cultura, ce mă înconjoară? Sau eu însumi? Grație aplauzelor și popularității pe care Erec le cunoștea de mic, era perfect convins că nu avea pereche. Nu își putea imagina o realitate în care sâ nu fie prețuit și aprobat. Permitea ca identitatea sa să îi fie stabilită de mediu. O eroare clasică de identitate „heteronomă" - adică supusă unei reguli externe. Totul ar putea funcționa perfect. Insă de obicei nu se întâmplă așa. Cine crede ca este un supcrerou, deoarece toți ceilalți îl văd așa, are evident nevoie de un timp neobișnuit de îndelungat pană va lua contact, la un moment dat, cu realitatea. Aceasta este problema heteronomiei. De atâta popularitate, te lași păcălit de propria imagine și te crezi fără cusur.

In opoziție flagrantă heteronomia se află autonomia. Dar și ea este problematică. De atâta scepticism justificat față de heteronomie - „mie să nu-mi spună nimeni cine trebuie sâ fiu" -, hotărâm, obsedați de autonomie, cealaltă extremă. „Fii tu însuți!" „Stabilește singur cine ești!" Pare cu adevărat lipsit de orizont să permiți altora să-ți stabilească forțat identitatea - și asta indiferent dacă te lași definit ca erou și ca vedetă, așa ca Erec, sau, după cum se întâmplă din păcate de cele mai multe ori, te lași minimalizat prin replici din categoria „Fii realist!", „Cunoaște-ți limitele!" sau „Rămâi cu picioarele pe pământ!"... Dar sâ fie oare opțiunea pentru autonomia radicală unica soluție pe care o avem la dispoziție?

Suntem martorii unei scene. O mamă și fiica ei treceau prin Sacramento, California, în mașina lor veche și rablagită, în drum spre casă. Mama era

asistentă medicală, fiica, elevă la liceu, cu note mediocre. Tocmai ascultau ultimele fraze dintr-o versiune audio a romanului *Fructele mâniei* de John Steinbeck și amândouă își ștergeau lacrimile. Apoi între ele a început următorul dialog:

Fiica: „Nu aș vrea sa studiez aici, aș prefera undeva pe Coasta de Est."

Mama: „Nu o să reușești niciodată să ajungi la o universitate de acolo."

Fiica: „Mami!"

Mama: „Tu nu reușești nici măcar să-ți iei permisul de conducere!"

Fiica: „Pentru că nu mă lași tu sa fac suficiente exerciții!" Mama: „Dacă cercetează cineva ce fel de etică a muncii ai,

Christine, si vede cum muncești, mai bine zis cum nu muncești, cred că ai noroc daca te alegi si cu un loc într-un community college."

Fiica: „Nu-mi mai spune Christine. Pe mine mă cheamă Lady Bird."

Mama: „E ridicol."

Fiica: „Te rog să-mi zici Lady Bird, așa cum ne-am înțeles!"

Mama: „Știi ceva? Cu o etică a muncii ca a ta nu-ți va rămâne, până la urmă, decât să mergi la un city college. Nici financiar nu se poate mai mult. După aceea probabil ai să ajungi la închisoare și pe urmă, la un moment dat, să sperăm că o să-ți vină mintea la cap..."

Fiica (atenție, vă stric surpriza!) și-a desfăcut centura, a deschis portiera și s-a aruncat din mașină în plină viteză. Aceasta este secvența de început din *Lady Bird,* cel dintâi film al Gretei Gerwig. Și aici avem de-a face cu umilință și mândrie, însă dintr-o altă perspectivă decât la Erec. in *Lady Bird* este vorba despre o tânără aflată la punctul diametral opus față de Erec în privința heteronomiei. Ea a crescut la Sacramento, California, nu într-un palat, ci în casa părinților săi, social defavorizați, in drum spre scoală, trecea mereu pe lângă casele aspectuoase din cartierul celor avuti și visa la o viață mai bună, mai interesantă, mai animată din punct de vedere spiritual. Nu își dorea sub niciun motiv să ajungă la unul dintre acele community

college care asigurau o diplomă universitara unui segment larg din populație. Visul ei cel mai fierbinte era să fie acceptată la una dintre universitățile de prestigiu de pe Coasta de Est. Mama ei încerca să o facă să renunțe la asemenea idei, se simțea lezată de ambițiile mărețe ale fiicei, considerandu-i aspirațiile un semn de nerecunoștință („Nu te mulțumești cu Sacramente?"). Fiica refuza însă sâ adopte acea mentalitate de om sărac, așa cum încerca să ii impună mama sa. O dată au mers împreună Ia supermarket, iar ea a vrut sa pună în coș o revistă *Vaiiity Fair.* Mama: „Pune-o la loc! Dacă vrei sa o citești, mergi la biblioteca orășenească!" Fiica: „Dar eu vreau să o citesc în pat." Mama: „Asa fac bogății. Noi nu suntem."

Fiica ura profund acea atitudine a mamei ei, de „pune-ți pofta-n cui". Și nu se putea obișnui cu viața fără pretenții pe care o ducea familia ei. Ar fi vrut sâ fie altfel. Chiar și numele ei ar fi vrut sâ fie altfel. Și și-a ales „Lady Bird". Iar când era întrebată, insista să își spună numele fantezist: „Este numele pe care mi l-am ales singură." Eroina noastră nu își dorea heteronomie, ci autonomie.

în eventualitatea că nu ați văzut filmul (vă sfătuiesc sâ o faceți!), nu vreau să vă dezvălui prea mult. Doar atât: filmul încearcă să constate dacă nu există și o a treia cale. *Nici* voință proprie, *nici* străină. Ambele povești, și a lui Erec, și a lui „Lady Bird", ne prezintă tineri pe calea maturizării și a descoperirii propriei identități. în cea dintâi, eroul o apucă pe o cale greșită, deoarece ceilalți îl conving că este o vedetă. Iar eroina celei de-a doua o apucă pe o cale greșită deoarece este oprită să zboare printr-o mentalitate de cerșetori. Amândoi află, suferind, că nu este o soluție nici să ii lași pe alții să hotărască pentru tine, nici sâ hotărăști singur. Erec a învățat că menirea lui nu era să impresioneze continuu pe toată lumea prin fapte de vitejie, ci să-și îndeplinească îndatoririle la Karnant: să-și vadă de jobul lui respectabil, să fie un binefăcător pentru țara și supușii lui - și să trăiască alături de soția sa în iubire și înțelegere. „Lady Bird" a constatat la sfârșitul filmului că fusese o sminteala să considere că viața la Sacramento - și viața părinților - erau mai prejos de demnitatea ei. în cele din urmă s-a simțit recunoscătoare pentru ce a putut să realizeze, grație părinților ei. Și pe deasupra a reușit să își urmeze propria cale. A studiat cu adevărat pe Coasta de Est, la New York. Dar si-a spus din nou Christine, în loc să se încăpățâneze asupra unui caraghios nume fantezist. Și mai există si un alt

happy-end, care îmi face desigur o mare plăcere: s-a împăcat cu lucruri care, ca elevă a unui colegiu catolic, o dezgustau. Filmul se încheie cu un moment de minunată recunoaștere și umilință, însă asta trebuie să vedeți singuri.

Consider ca Hartmann von Aue, în secolul al XH-lea, și Greta Gerwig, opt sute de ani mai târziu, au făcut aceeași descoperire: există cu adevărat o a treia cale. Chemarea. Cea de-a treia cale, nici heteronomia, nici autonomia, ci teonomia. *Theos* înseamnă în greacă „Dumnezeu", *nomos,* „lege". Cine reușește să gândească teonomic, reușește și să nu vrea sâ hotărască singur cine este, și să nu permită altora să dicteze cine trebuie el să fie. Este calea care îți permite să-ți descoperi aptitudinile și să-ți împaci visurile și pasiunile cu condițiile în care trăiești.

Mulți sunt ferm convinși că tot ceea ce au realizat este propriul lor merit. Dacă avem succes, suntem înclinați spre mândrie și aroganță. Alții sunt convinși că, din cauza proastelor circumstanțe de la care au pornit, nu au avut niciodată șansa de a ajunge pe culmi. Atunci, rezultatul nu este nici un fatalism fără nădejde, nici încercarea de a-ți alcătui o identitate proprie. Cine alege o a treia cale, cine își caută și își găsește chemarea și pe deasupra, în mod ideal, se recunoaște pe sine drept iubită făptură a Domnului, evită atât mândria nestăvilită, cât și umilința fără măsură. Și atunci rămânem, când avem succes, umili și recunoscători -pentru că nu doar propriul nostru merit ne dă putere.

Ce mă privește pe mine?

Nu ne este îngăduit să credem ceea ce suntem împinși să credem. Nu contează dacă ceea ce ni se sugerează are menirea să ne flateze sau sâ ne deprime. Se cheamă gândire heteronomă. însă nu putem sa ne descoperim pe noi înșine nici după cum ne taie capul. Se cheama cale greșita autonomă. însă există si o a treia variantă. Pe care o descoperim doar când ne aflam în cautarea proprii lor ta lente. Pe templul lui Apollo din Delphi nu stătea scris nici „Descopera-te pe tine însuti!" și nici „Cunoaște ceea ce spun altii despre tine!" ci: „Cunoaste-te pe tine însuti!"

FIDELITATE

Nebunia lui Tristan

De ce mâ iubește soția mea? Răspunsul onest este: nu știu. Presupunerea mea este: mă iubește deoarece așa *trebuie.* Absurd? Desigur că o putem considera o absurditate, însă ideea o am de la Soren Kierkegaard, vă rog să-i adresați lui reproșurile (mormântul lui îl găsiți în cimitirul Assistens, în cartierul Norrebro din Copenhaga). In *Faptele iubirii,* lucrare publicată de el în 1847, discută pronunțat obiectiv tema iubirii, pornind de la exemplul formulei biblice „[tu trebuie] să-l iubești pe aproapele tău". Se concentrează mai întâi asupra lui „tu", apoi pe verbul „trebuie" și în cele din urmă asupra conceptului de „aproape".

Mai cu seamă cea de-a doua secțiune, în care reflectează asupra lui „trebuie", este copleșitoare. „Doar când este o obligație să iubești", scrie el, „doar atunci este iubirea asigurată veșnic față de orice schimbare, eliberată veșnic întru binecuvântată independență, ferită veșnic și fericit față de orice deznădejde." Știe și el că asta e greu de digerat. De altfel, își îndeamnă cititorul să-i citească incet textul. Și cu voce tare. încercați și dumneavoastră! Iată un fragment potrivit: „Oricât de bucuroasă, de fericită, de indescriptibil de încrezătoare poate fi iubirea de dorință și de afinitate ca atare, ea simte totuși chiar și în clipa ei de supremă frumusețe nevoia de o legătură și mai strânsă, de este posibil." Iubirea autentică, profundă, caută mereu o apropiere, o unire. După alte câteva pagini, spune câ obligația este singura capabila să-ți dea libertatea.

Sună straniu în urechile noastre moderne, insă nu exprimă decât ceea ce transmite orice cântec de iubire. Tot ceea ce s-a scris, în vers și proza, și s-a cantat pe tema iubirii țintește spre eternitate. De la Penelopa care îl așteaptă pe Odiseu al ei și pană la Drafi Deutscher și *Marmor, Stein imd Eisen bricht.M,* iubirea a însemnat mereu totul și veșnicia. Un cântec așa ca *I Iove you, yeah, yeah, yeah* (primul mare hit al Beatles-ilor) care ar fi adăugat, în chip de lămurire, „însă numai până când m-am săturat și nu mai am niciun folos" nu ar fi avut cum să ajungă în vârful clasamentului. încă o dată Kierkegaard, limpede și apăsat: „Dacă doi oameni nu doresc să se iubească etern unul pe celălalt, atunci despre iubirea lor nu merită să se vorbească, cu atat mai puțin să fie cântată." Jurământul de veșnicie pe care și-l fac

reciproc îndrăgostiți! sugerează teama că iubirea ar putea să dispară, ne spune Kierkegaard. Iar iubirea care ia în serios „trebuința", obligația, nu este în niciun caz scutită de tristețe și de lacrimi, în schimb cel puțin este ferită de disperare, iar pentru iubire nu există otravă mai rea decât disperarea.

Pe lângă disperare, Kierkegaard mai numește și o a doua otravă: obișnuința. „Atunci, iubirea își pierde focul

[1] Marmura, piatra şi fierul (se fisurează, nu însă şi iubirea noastră...) spune versul acestui cântec (n. tr.).

ei, bucuria ei, plăcerea ei, puritatea ei, viața ei intensă; la fel ca râul ieșit dintre stanei care se potolește și adoptă lâncezeala apei stătătoare..." Iată sfatul său pentru a menține trezia iubirii: să nu pierdem din minte acel „trebuie" al iubirii. Cel mai bine de trei ori pe zi. El recomandă strategia împăratului persan Darius, care ținea special un sclav avand o singură îndatorire - să-i amintească zilnic: „Nu-i uita pe atenieni!" Cine nu are sclavi se poate bizui și pe un prieten care să-i aducă aminte, de câte ori se întâlnesc: „Sâ nu uiți de afurisita aia de obligație a ta de a iubi!"

Fascinant la Kierkegaard este că nu face niciun compromis. Cuvintele sale sunt pentru ascultătorul modern nerezonabile - si tocmai asta îl face erou, consider eu. Astăzi, toate trebuie să fie mereu ușor de comunicat si „la un prag accesibil". Suntem ca niște copii râsfățați. Kierkegaard era conștient de asta. I se spunea „Socrate din Copenhaga". Era plăcerea lui supremă să mustre societatea comodă, mulțumită de sine a orașului său, la fel cum proceda Socrate cu societatea ateniană. Pasajul meu preferat din *Faptele iubirii* este cel în care vorbește tocmai despre acest infantilism al nostru. Copilul răsfățat, scrie el, nu poate suporta acest „trebuie": „De îndată ce îl pronunți, fie devine nervos, fie începe sâ plângă." Nu este minunat? Poeții - inclus și trubadurii - sunt de altfel ultimii cărora să le ceri un sfat în chestiuni amoroase, pentru că nu au habar. Acesta este și motivul pentru care și-a dat în mod conștient silința să scrie *Faptele iubirii* în stil sobru, nepoetic (ceea ce desigur nu a servit receptării acestei cărți). Consider că filozoful exagerează puțin aici - tocmai în cântecele și în dramele de amor întâlnim acea lipsă de compromis pe care o merită această temă.

De departe cea mai spectaculoasă lovestory a epocii cavalerești este cea despre Tristan si Isolda. Nu este o poveste de iubire în sensul clasic, fiind vorba mai degrabă despre consecințele infidelității. Nu există în toată istoria literaturii nicio poveste mai importantă cu această tematică. Adulterul despre care este vorba aici se petrece într-o familie regală. Un asemenea subiect are mereu forță de atracție. Din nefericire, un saxon genial, dar descompus din punct de vedere moral, pe numele său Richard Wagner, a făcut din el un succes enorm, în așa fel încât cu greu ne mai putem apropia cu nepărtinire. Multe materiale dintre cele mai fine sunt distruse din cauza excesului de succes. Ganditi-vă la *Bambi,* cartea fantastică a lui Felix Salten, sau la *Cartea junglei* de Rudyard Kipling! Disney a făcut nemuritoare aceste povești - și le-a distrus. Ne vine imposibil să ne gândim la *Cartea junglei* fără să ne apară imaginea ursului amuzant și ale lui *bear necessities.* Cam la fel se întâmplă și cu Wagner și cu „moartea din iubire" glorificată de el până la transformarea în kitsch. Prin urmare, vă rog să uitați ceea ce credeați că știți despre Tristan și Isolda și însoțiți-mă în călătoria spre versiunea inițială a acestei povești fascinante.

Salutăm pe fostul sau pe fosta?

Ce facem când, aflati la un party, îl/o vedem prima oara după ani buni pe cel/cea care ne-a călcat in picioare, pără-sindu-ne?îl/O abordăm! Si îi spunem asa: „Te iert. Desigur, cu condiția să plecăm imediat de aici, să închiriem un apartament la Four Seasons și mâine să zburăm la Nisa, unde tu, ca să dau totul uitării, îmi vei cumpăra o căsuța în Provence." Nu se știe niciodată, s-ar putea să meargă.

Saga lui Tristan s-a făcut cunoscută grație lui Gottfried von Strafiburg, născut pe la 1170, care alături de Wolfram von Eschenbach și Hartmann von Aue sunt cei trei mari maeștri ai epicii curtenești-cavalerești. Sursa lui Gottfried a fost poemul unui anume Thomas von Britanje. Nu este sigur dacă prin „Britanje" se înțelegea Bretagne sau Britania. Manuscrisul lui s-a păstrat din păcate doar fragmentar, iar cercetătorii bănuiesc că .autorul lui era cleric anglo-normand. In orice caz, când apar probleme delicate, Thomas declară deschis că el se retrage și lasă publicul să decidă singur asupra punctelor absolut decisive. Motivul invocat: îi lipsește experiența în domeniul iubirii. Iată un indiciu că era cleric (și încă dintre cei care

respectau celibatul). însă poate că nu era decât un subterfugiu pentru a intra în dialog cu publicul, să îl stimuleze să gândească pe cont propriu. Gottfried a murit înainte să reușească sâ încheie textul, însă cum există o traducere în norvegiană a versiunii lui Thomas von Britanje din secolul al XlII-lea, originalul a povestii se poate reconstrui cu suficientă precizie.

Publicul pentru care scriau amândoi- era format din nobilimea de la sfârșitul secolului al XH-lea. Acest mozaic social era deosebit de deschis față de lecturile poetice în care se discuta pro și contra fidelității conjugale. Unul dintre rosturile literaturii este tocmai ca, mulțumită ei, sâ se poată lua în considerare problemele fiecăruia, păstrând o distanță sigură și reflectând propria-i viață. In societatea de atunci, ca și în cea de astăzi, se desfășura o schimbare paradigmatică destul de radicală în domeniul iubirii și al loialității conjugale. însă premisele erau cu totul altele. în vreme ce astăzi Biserica se retrage treptat din discuția asupra chestiunilor de morală sexuală, pentru că oricum nu o ascultă nimeni, în secolul al Xl-lea tocmai începuse să se amestece tot mai mult. înainte de această intervenție, în cercul nostru cultural femeile nu aveau un cuvânt de spus la trecerea din ginta proprie într-o alta. Familiile stabileau între ele ce urma să fie făcut, iar rolul fiilor și al fiicelor de nobili era să consolideze aceste legături dintre clanuri. Punct. Hotărâtoare erau rațiunile sociale, politice sau economice. Căsătoriile se desfășurau în stil festiv, femeile trebuiau să rămână fidele, de la bărbați nu exista o asemenea așteptare. In afara acestor legături oficiale, mai existau o serie de alte formule matrimoniale. Pentru așa-numita *friedelehe',* spre exemplu, nu era nevoie nici măcar de un party fastuos, ea servind în primul rând să-i ofere stăpânului puțină variație și să asigure cât de cât fiicelor un adăpost și siguranță economică. In plus mai exista si *kebsehe,* concubinajul. „Kebse" înseamnă „sclavă" ori „servitoare". Cei care dispuneau de domenii puteau oricând să-și silu-iască slujnicele și să le păstreze ca țiitoare. Vremuri dure.

Cam din secolul al Xl-lea însă, regulile jocului s-au schimbat. Mai întâi în rândul nobililor, apoi și în rândul oamenilor liberi, s-a impus ca mariajul să presupună binecuvântarea bisericească. Era o chestiune de prestigiu, dar avea un preț. Și anume Biserica insista ca bărbatul să aibă *o singură* soție și, spre necazul aristocraților, mai dorea și ca pentru căsătorie să existe un consimțământ reciproc. Mariajul era valabil doar dacă ambii soți erau de

acord, prin consimțământ. Nobilii au avut multe obiecții față de asta. Căpeteniile familiilor și-au rezervat desigur în continuare dreptul de a decide asupra căsătoriilor, din motive dinastice, iar dacă mai târziu se dovedea că fuseseră fortate, dintr-un motiv sau altul, căsătoriile deveneau fără valoare, din punctul de vedere al Bisericii. Ideea ca doi oameni să se iubească pentru a face acest pas era nouă și de-a dreptul revoluționară.

Această revoluție nu fusese nici pe departe asimilată de nobilime când povestea prințului Tristan și a prințesei Isolda a devenit un succes de public. Cerința ca o pereche să se iubească cu adevărat înainte de a se căsători era prin urmare atunci, ca să o citățm pe Angela Merkel, încă un

[1] Formulă matrimonială legal inferioară din Evul Mediu germanic (n. tr.).

„teritoriu nou", *neuland.* Tema centrală a poveștii lui Tristan: ce se petrece când are loc o ciocnire între focul iubirii și deciziile dinastice.

Cavalerul Tristan, un tânăr extrem de chipeș și de viteaz, ieșit învingător din lupta cu mai mulți zmei, a pornit pe mare din Cornwall spre Irlanda, ca trimis al unchiului său, regele Mark, de unde urma să o aducă pe viitoarea lui soție, Isolda. Pe drumul de întoarcere, cei doi au băut, din nebăgare de scamă, din licoarea iubirii care - pentru a susține puțin consensul reciproc pretins de Biserică - era de fapt destinat regelui Mark si Isoldei. Poate era vorba despre ceva metilamfetamina, popular Ecstasy, oricum efectul asupra celor doi a fost devastator. Tristan și Isolda s-au trezit copleșiți de sentimente de tandrețe reciprocă, s-au retras sub punte și s-au împreunat pe vecie. Nu au avut de ales? Sau să fi fost vorba despre o supradoză de iubire? Motivul acestui elixir este un mijloc narativ, menit să ne arate limpede nouă, publicului, că ei erau cu adevărat îndrăgostiți, exclus o aventură de o noapte. Ca să înțelegem cănu au avut de ales, că *trebuiau* să se îndrăgostească, între noi fie vorba: îți rămâne întotdeauna de ales. Cei doi știau exact ce fac - cu sau fără elixir.

Ajunși înapoi în Cornwall, Tristan a predat-o pe Isolda regelui său, Mark a luat-o de soție și, spre amuzamentul publicului, s-a dus vestea peste tot că Tristan și Isolda se întâlneau mereu în taină, la partide de sex dezlănțuite, în vreme ce regele Mark avea oarece bănuieli, dar prefera să se lase mereu amăgit. Asemenea telenovele de infidelitate s-au bucurat fără îndoială de un

succes nebun în fața publicului de atunci. Regele Mark se afla de fiecare dată în postura bietului păcălit, mult prea naiv să priceapă ce se petrecea chiar sub nasul lui. într-una din scene, spre exemplu, Isolda s-a prefăcut că e bolnavă, Tristan s-a îmbrăcat în haine de călugăr cu dar de vindecător, a intrat la ea în iatac și și-au petrecut fericiți noaptea împreună. Iar a doua zi Isolda se simțea strălucit, iar Mark cel încornorat i-a și mulțumit lui Tristan.

Dar lucrurile au mers prea departe, chiar și pentru puterea de înțelegere a regelui, pentru că gura lumii nu mai putea fi oprită, iar cei doi au fost trimiși în exil. Tristan și Isolda s-au retras într-o pădure - în renumita peșteră a iubirii -, unde își petreceau timpul, sorry, bucurându-și trupurile cu iubire, în triluri de păsări cantătoare. „Slujba lor era cantul cel de păsări/Mica privighetoare curată/ Sturzul si mierla pe deasupra/Si alte păsări de pădure/ Scatiul și pescarusul/Slujeau iarăși împreună/Intrecandu-se în sfadă."

Cei doi se înțelegeau de minune, prin urmare, dacă ar fi fost după ei, povestea putea să dureze o veșnicie. Insă Mark își iubea în continuare consoarta (Ecstasy free) și a plecat să o caute în peșteră, unde din nou a fost amăgit și le-a permis, clar naiv, să se întoarcă la curte. După o vreme însă, Mark a înțeles totuși cum stăteau lucrurile și Tristan a fost nevoit să se refugieze la o rudă, ducele de Arundel, care domnea peste un mic principat de la țărmul regiunii Bretagne.

Ceea ce se va petrece este întru câtva absurd și arată că Tristan nu era deloc eroul fără pată, așa cum a devenit în versiunea kitsch creată de Wagner. Ajuns acolo, el s-a îndrăgostit-lulea de fiica ducelui. Tot Isolda, pe nume - „Isolda cea cu mâinile dalbe" - și tot preafrumoasă. Și s-a convins că era o idee bună să îi facă curte. Ii amintea de iubita lui și suferea îngrozitor. Se chinuia teribil. Oare Isolda lui cea adevărată împărțea patul cu regele Mark? Oare îi și plăcea? Oare îl și dăduse uitării pe el? Sau îl mai iubea, oare? Așa cum și spune într-un loc, singura cale de a afla cum e să fii căsătorit cu cineva și să iubești nebunește pe cu totul altcineva este să te căsătorești și tu. Chiar în acest punct hotărâtor se întrerupe epopeea lui Gottfried.

A murit înainte să apuce să o încheie. Manuscrisul său a fost continuat de doi poeți care nu s-au ridicat la nivelul lui, ceea ce nu ne deranjează, deoarece, după cum am spus, știm ce se afla în manuscrisul original al lui Thomas von Britanje, pe care s-a bazat Gottfried. In versiunea originală,

Tristan a luat cu adevărat hotărârea fatală pentru toți cei implicați de a se căsători cu Isolda cea cu mâinile dalbe, care îl iubea dumnezeiește și transfera asupra sa orice dorință de iubire a tânărului erou. In noaptea nuntii, Tristan și-a scos cămașa și atunci i-a alunecat de pe deget inelul primit în dar de la iubita lui, în semn de dragoste veșnica, iar în acea clipă si-a regretat amarnic hotărârea -prost moment - și și-a jurat să nu se atingă niciodată de soția lui cu cununie.

Ne este permis să ne căsătorim în secret, privându-ne astfel familia si prietenii de o petrecere?

Căsătoria în secret este o contradicție în sine. 0 căsătorie nu este niciodată o chestiune privată, prin ea îndeplinim întotdeauna simultan si o funcție publică. Dintre asa-nu-mitele datorii conjugale nu face parte doar acel lucru la care v-a fugit imediat gândul, ci si, spre exemplu, aceea de a ține o casă deschisă, de a fi o bună gazdă, de a fi un model pentru felul cum îti trăiești în mod reușit viata.

Povestea se termină astfel: Tristan, înrolat în armata unchiului său, ducele de Arundel, a fost rănit grav în cursul unei bătălii. Cum nu îl putea vindeca decât o pomadă misterioasă, al cărei secret era cunoscut doar de iubita lui Isolda din Cornwall, a trimis un mesager la curtea ei - cu rugămintea să-i vină în ajutor cât mai iute cu putință. Și ca să-și dea seama din timp dacă avea să fie salvat, i-a spus solului său să înalțe pânze albe dacă Isolda se va afla la bord, iar dacă nu, pânze negre. Când nava s-a ivit în zare, el a întrebat-o pe Isolda cea cu mâinile dalbe ce culoare au pânzele, iar ea a făcut o eroare. Și Tristan a murit. La sosirea Isoldei, Tristan tocmai își dădea ultima suflare. Ea s-a repezit asupra lui și, de disperare, a suferit celebra moarte din iubire ceea ce Wagner a savurat excesiv, în stilul lui propriu, romanticizant.

Spun „excesiv", deoarece Wagner a înălțat și a glorificat patetic această moarte, falsificând astfel povestea în esența ei. La el, moartea din iubire este punctul culminant și împlinirea unei mari iubiri. In versiunea originală, avem de-a face cu o situație mai complexa. Nici la Gottfried -care limpede simpatiza cu cei doi îndrăgostiți, și nu cu regele Mark, înfățișat ca un retardat - nu este foarte simplu. Povestea lui Gottfried începe cu un indiciu semnificativ: numele lui Tristan este potrivit, sugerând *triste,* așa cum se

zice „trist" în franceză *(Von triste Tristan was sîn name).* Intr-un loc se spune chiar că Tristan nu a râs nici măcar o singură dată în viata lui. Prin urmare, Tristan nu a fost nicio clipă eroul strălucitor al unei povești de iubire. Gottfried declara clar, de la bun început, că este vorba despre un personaj tragic, un bărbat care aduce nefericire tuturor celor cu care intră în legătură, din cauza mentalității sale iau-tot-ce-îmi-place-indiferent-de-preț.

Nici Thomas și nici Gottfried nu au pus reflectoarele exclusiv pe cuplul de îndrăgostiți, sentimentele tuturor participanților la intrigă fiind mereu limpede descrise. Toți aveau sentimente, nu numai Tristan și Isolda. Thomas von Britanje spune la un moment dat că nu vrea să judece cine dintre cei patru a suferit cel mai mult - el invocă plin de cochetărie, așa cum spuneam, cunoașterea lui limitată în acest domeniu. Mark era căsătorit cu o femeie a cărei inimă nu o va putea cuceri niciodată. Isolda trebuia să stea alături de un bărbat pe care nu îl iubea. Tristan visa la Isolda stând în pat cu o altă Isolda, și ea deosebit de frumoasa, dar el nu suporta nici gândul sâ o atingă, cu toate că ea își dorea nespus iubirea lui. Acesta sâ fie oare modelul de perfecțiune al unei povesti romantice de dragoste, Herr Wagner? Istoria celor doi este istoria unui cvadruplu accident erotic în serie, cu consecințe tragice! Este istoria a patru persoane care trec prin iad, o istorie exemplară despre cum se duc toate pe apa sâmbetei dacă fiecăruia nu-i pasă decât de el, iar toti ceilalți îi sunt indiferenți. In acest fel, ajungem din nou la Kierkegaard.

Dacă citim Tristan avându-1 în minte pe Kierkegaard am putea să gândim câ istoria medievală ar fi o reflecție asupra lui „trebuie" și „este obligatoriu" în iubire - si asta într-o vreme când se adaugă și „vreau" și toate intră în coliziune între ele. Nunțile din rândul nobilimii au stat dintotdeauna sub premisa lui „trebuie". Căsătoriile sunt încheiate deoarece sunt dorite din punct de vedere dinastic, ele *trebuie* să se realizeze. In sine, Tristan si Isolda s-ar potrivi cât se poate de bine între ei. El nu este nici cameristul de pe pachebot, nici călătorul de la economy class, nici Leonardo DiCaprio din *Titanic,* care străpunge barierele sociale și flirtează cu Kate Winslet, ci este doar un cavaler de viță și fiul unui rege. De elementul „obligatoriu" se îngrijește băutura fermecată, este *obligatoriu* să se iubească, ceea ce intră în coliziune cu „trebuie" al convenției curtenești. Nici Thomas și nici Gottfried nu oferă o soluție, ei descriu în loc să judece. Totul devine cât se poate de

limpede când luăm în considerare jocul de-a v-ați ascunse-lea al lui Tristan și Isolda, și anume faptul că puneau cel mai mare preț pe respectarea legii morale curtenești, a decenței publice - atat timp cât rămâneau neatinse, își permiteau orice viclenie, orice înșelăciune. Descrise pe larg de Thomas și de Gottfried; nu se pronunță niciun verdict, însă întrebarea dacă nu cumva este vorba despre duplicitate nu poate sâ fi scăpat publicului de atunci.

Se îndreaptă simpatiile noastre spre perechea de îndrăgostiți? In orice caz. Ei sunt victimele convențiilor curtenești. Dar oare nu se schimbă această situație cel târziu din momentul în care, după exilul său, Tristan îi face curte celei de-a doua Isolda? Devine infidel Isoldei, devine infidel și sieși, iar soției lui de drept, pe care a convins-o să se căsătorească cu el, îi este oricum infidel. Cel târziu din acea clipă, în poveste există exclusiv persoane care pierd partida. Oare nu ar fi fost momentul să traga o linie sub prima lui mare iubire si să fie pentru femeia de lângă el un soț devotat și iubitor? Intr-o altă versiune a poveștii lui Tristan tratată sub formă de roman de către un autor normand numit Beroul, pe care Thomas von Britanje îl cunoștea aproape sigur, efectul băuturii fermecate trecea de altfel după trei ani - din punctul meu de vedere încă un indiciu că Tristan nu avea cu adevărat o scuză solidă a comportamentului său. Este cât se poate de limpede că nu avea loc în minte decât pentru sine și trăirile lui proprii, altceva nu îl interesa. Probabil că și Thomas von Britanje vedea lucrurile la fel, și în orice caz nu ridica în slăvi iubirea în stil să-coste-oricât-o-costa. Cât de mult îl preocupau suferințele tuturor celor implicați este demonstrat de mai multe mici episoade din povestea sa. Odată, spre exemplu, Isolda cea cu mâinile dalbe a plecat să se plimbe călare împreună cu fratele ei, iar calul său a călcat într-o baltă și a stropit-o până sub genunchi. Atunci ea a început să râdă în hohote. Fratele ei a întrebat-o ce s-a întâmplat, iar ea i-a dat un răspuns șocant: „Apa a ajuns într-un punct mai intim decât am fost vreodată atinsă de soțul meu." Realitatea pe care o tratează Thomas este departe de a fi suav-kitschoasă, el descrie o stare de disperare sufletească.

Și cum stăm astăzi cu „a trebui", „a fi obligatoriu" și „a vrea ?

Mie în orice caz nu-mi vine în minte niciun argument valid să-l contrazic pe Kierkegaard. Astăzi, cel puțin în cercul nostru cultural, „a trebui", „a fi obligatoriu" și „a vrea" coincid de regulă între ele. Cei care se hotărăsc să

parcurgă un drum comun în viață trebuie cu adevărat să aibă obligația de a se iubi. Mai exact și când dispar efectele elixirului. Există o teză legată de căsnicie pe care trebuie să o citez aici. Ea îi aparține unui gigant al secolului XX, Anthony Burgess, autorul *Portocalei mecanice,* o capodoperă a literaturii moderne, din pacate ușor denaturata de ecranizarea lui Stanley Kubrick. Burgess a afirmat într-o emisiune de televiziune... iată citatul original: „Liking involves no discipline, Iove does... A marriage, say that lasts twenty years or more is a kind of civilization, a kind of microcosm - it develops its own language, its own semio-tics, its own slang, its own shorthand... sex is part of it, part of the semiotics. To destroy, wantonly, such a relationship is like destroying a whole civilization."[3] Bineînțeles că există situații în care nu se poate merge mai departe, există relații toxice, există infidelitate, există înjosiri, nimeni nu poate afirma conștient că o promisiune de fidelitate nu poate fi revocată. Astăzi întâlnim însă o mentalitate care pur și simplu consideră desuetă promisiunea de fidelitate în sine. In Olanda se discută foarte serios introducerea „căsătoriei temporare", pentru a ne acomoda înclinației noastre aparent firești spre „monogamie serială" (concept lansat de antropologa Margaret Head). De parcă un angajament de fidelitate ar fi la fel de obligatoriu ca un abonament la o revistă, la care putem renunța când interesele noastre se schimbă. Multi masculi alfa au ajuns între timp să considere că este un drept al lor să renunțe după cațiva ani la partenera pe care o au și să aleagă „un model mai nou" -, iar noi, în loc să condamnăm social asemenea practici, le acordăm o aură de normalitate, considerând chiar un progres când si femeile își revendică același drept, depășind handicapul dintre sexe. Omul modern nu mai poate suporta ideea de „a trebui" si „a fi obligatoriu", convins fiind că și-a făcut un mare serviciu prin această eliberare, fără să vadă că nu a reușit, de fapt, decât să își submineze demnitatea. Fiecare om trebuie să știe, după puterile lui, cat de îndelungat și cat de îndârjit vrea sa se lupte pentru o iubire - însă a pune sub semnul întrebării chiar necesitatea de a lupta în sine reprezintă un dezastru civilizator.

Crezul vremurilor noastre sună astfel: Trâieste-ți visurile! Implinește-te pe tine! Numai dorințele tale contează! ii afectează pe ceilalți? Nu contează. Fără îndoială că se poate gândi așa. Dar de regulă se termină prost pentru toți cei implicați, așa ca în istoria lui Tristan și Isolda.

Căsnicii eșuate, adultere, rătăciri, infidelități au existat de când e lumea și vor exista mereu. Insă ce ne-a apucat ca, în loc să regretăm că se întâmplă, să le acordăm credit de normalitate? Când casiera din supermarket ne întreabă dacă adunăm „Treueherzen"[4], răspund afirmativ doar cei *uncool.* Astăzi, fidelitatea e percepută mai degrabă ca „naivitate". Cine rezistă mai mult de cinci ani în aceeași firmă e considerat prostul grămezii. Așadar, pentru cine reprezintă acest fenomen un progres? Pentru copii, care suferă în urma destrămării familiei lor? Pentru mamele, în număr tot mai mare, care își cresc singure copiii? Pentru femeile trecute de patruzeci de ani care și-au sacrificat cariera si ambițiile sociale pentru familie, iar acum își petrec vremea pe Tinder și prin baruri, cu speranța tot mai palidă să mai găsească o dată „marea fericire"? Pentru tinerii domni care se văd părăsiți de potențiale soții, din cauză că ele, în condițiile ratei de divorț actuale, au o paletă tot mai largă de alegere? Sau pentru cine preferă adulterul, ca soluție de siguranță materială, în ciuda marii diferente de vârstă? Sau poate pentru cine se hotărăște pentru un partener de aceeași vârstă, cu un viitor incert la pachet? Trebuie să te cheme Gerhard Schroder, care curând va avea tot atatea foste neveste câți parlamentari din Bundestag ai SPD-ului, ca să crezi că eliberarea de „a trebui" și „a fi obligatoriu" în iubire înseamnă vreun progres pentru cineva.

Cum vom ieși iarăși la lumină din aceasta harababură?

Putem să arătăm spre toate victimele acestui așa-zis progres. Putem, asa cum fac eu acum, să arătăm cu degetul spre cei care, prin purtarea lor, provoacă o permanentă scădere a standardelor noastre de valoare. Insă ne putem îndrepta privirile și în direcția cealaltă, către cuplurile care nu s-au lăsat molipsite de acest *anything goes* al vremii noastre. Căci ele există, fără discuție - perechile fericite cu copii fericiți, cuplurile care au reușit să nu arunce totul peste bord, la primul obstacol, care după o convietuire de zeci de ani au ajuns să-și clădească o adevărată comuniune de suflete, ai căror copii cresc în familii în care se bucură de siguranță. Chiar dacă avocaților „sexului liber" nu le face plăcere să recunoască, asemenea cupluri există și stârnesc o irezistibilă invidie. Am vrea și noi ceea ce au ele. Oricine tânjește după intimitate autentică, statornică și tot mai bine protejată.

Ne întoarcem încă o dată la Kierkegaard: într-o carte a sa cu mult mai cunoscută, *Sau-sau,* pune față în față două viziuni asupra vieții. Lumea lui A, estet și bon viveur, pentru care nimic nu este mai dezgustător decât plictiseala si de aceea evită de departe tot ceea ce aduce a angajament și a datorie. De cealaltă parte se află B, a cărui perspectivă asupra existenței se aliniază după criteriile etice. A este, ca să ne inspirăm din versul unui vechi șlagăr, „îndrăgostit de iubire", îl desfată mai presus de orice farmecul cuceririi. In loc să-i aplice o corecție morală, B îi mărturisește limpede că îl înțelege. Iubirea este un lucru măreț, extraordinar și, de acord, nu există ceva mai frumos decât fiorii ei, iar ceea ce îți dorești tu mai presus de orice, îi spune, poți avea, și chiar în forma supremă... însă numai dacă renunți în sfârșit, o dată pentru totdeauna, să alergi mereu după noi amoruri. Cel mai profund fior, îi explică el, îl descoperi în iubirea întemeiată pe credința reciprocă.

Ce mă privește pe mine?

Este fidelitatea o pretenție nerezonabilă? Sigur că da! Dar nici o mie de amoruri de-o noapte nu se pot măsură cu văpaia unei reiatii statornice. Efectul primelor clipe de iubire se stinge, adevărat, dar abia ce urmează trebuie să cauți.

8

CASTITATE

Iubire curtenească în Berghain[5]

Unele aspecte legate de sex au luat-o razna. Sau plutesc într-o confuzie. Nu găsesc expresia cea mai potrivită. Oricum, ceva nu e în regulă. Revoluția sexuală pornise cu promisiunea că va aduce o lume mai puțin represivă, care să ne îngăduie o legătură mai deschisă, mai firească, mai liberă cu propriul nostru trup. Cel târziu odată cu #MeToo au înțeles clar până și cei mai progresiști campioni ai eliberării sexuale că relaxarea generală a moralei sexuale a fost o afacere proastă, în primul rând pentru femei. Valerie Solanas, feministă radicală și dușmancă a bărbaților, care s-a făcut renumită prin tentativa de asasinat la adresa lui Andy Warhol, afirma odată ceva de genul că, pentru a ajunge la un vagin, bărbatul este dispus să înoate

printr-o mare de bale. Asta era la sfârșitul anilor șaizeci din secolul trecut Astăzi, niciun bărbat cat de cât respectabil nu are de ce să se mai supună unei asemenea trude. Suficient să te duci la Berghain sau, și mai simplu, să navighezi puțin pe Tinder. Multe tinere își definesc respectul de sine pe criteriul puterii lor de atracție sexuală și se simt de-a dreptul obligate să se ofere oricărui bărbat care corespunde pretențiilor lor minime în ceea ce privește dansul, flirtul și pipăitul. Nici în ruptul capului nu și-ar dori să pară pudice sau nepoliticoase. Sexul are tot mai puțin de-a face cu eresul, degradandu-se pană la nivelul unui sport de contact.

Dacă stăm să ne gândim cu ce viteză s-a schimbat morala sexuală în ultimii douăzeci sau treizeci de ani, este șocant sau entuziasmant, funcție de punctul de vedere. Cert este că transformările sunt rapide. Au trecut doar ceva mai mult de douăzeci de ani de la abolirea pedepsei penale pentru iubirea homosexuală pană la punctul în care pederastia nu a mai fost discriminată și *gay lifestyle* considerat mainstream. Promiscuitatea, ceva vrednic de dispreț acum treizeci de ani, este astăzi ceva foarte normal, încotro ne duc toate astea? Spera cineva ca în nici zece ani relațiile deschise să devină acceptabile la nivel social? Despre ce tabuuri se va vorbi în 2040 că au fost înlăturate atunci, în jurul lui 2020? Se vor organiza campionate mondiale de sex competițional, după cum propune romanul lui Helmut Krausser, *Geschehnisse während der Weltmeisterschaft' ?* Cartea este o lectură obligatorie pentru oricine consideră straniu acest libertinaj tot mai extins și descrie cum sexul de performanță apare în încântător de exuberantul Berlin ca disciplină sportivă subculturală, în primă instanță ca gest de liberalitate a la Christopher Street Day, ca semn al eliberării de inhibiții și de pruderie, ca simbol al libertății culturii noastre, iar in cele din urmă ca sport profesionist desfășurat pe stadioane uriașe, cu sponsori și transmisiuni în direct, prin Pay-TV. Există și o organizație-umbrelă internațională, IFCS (International Federation for Competition Sex), campionate europene și mondiale. Una dintre disciplinele principale este „dircom" (de la *direct comparison,* comparație directă): câte o pereche din echipele aflate în competiție fac sex simultan, în același ring. Spectacolele inițial subversive s-au transformat de mult în evenimente comerciale, de masă, în momentul când se desfășoară acțiunea romanului, în 2028. Șeful organizației se străduiește în cel mai sincer mod să risipească aparența de obscenitate din jurul competiției - din punctul lui de vedere, ca președinte al

IFCS, este vorba despre o activitate „în niciun fel perversă sau de care societatea ar trebui să se ascundă, atât timp cât avem de-a face cu cel mai firesc lucru cu putință, fiind procesul prin care am venit cu toții pe lume, Ia care participă profesioniști care muncesc tot anul din greu pentru a prezenta ceea ce fac ei la cel mai atrăgător și înalt nivel estetic". Insă Leon, una dintre marile stele, se îndrăgostește în mod stupid de o membră a echipei - situație absolut fără ieșire. Leon s-a săturat dincolo de orice limite: „Eu blestem ziua în care i-a trecut cuiva prin cap să facă din coit, ritualul căruia fiecare om își datorează existența, o disciplină sportivă." Ajunsese sâ urască ceea ce făcea, chiar dacă era plătit cu sume enorme, și, cel mai îngrozitor, sexul își pierduse tot farmecul pentru el. Sexul a devenit un serviciu care trebuie acordat oricui îl solicită suficient de politicos și abia dacă înseamnă ceva mai mult decât o strângere de mână.

Sexul nu mai are o semnificație, asta este de mult o realitate. Dar să te culci ocazional cu oricine, doar ca să nu fii nepoliticos? Asta nu face nimeni! Dacă ar fi așa, nu ar fi avut atât rezonanță o altă poveste pe care aș vrea să o aduc în discuție aici. Mă refer la „Cat Person" de Kristen Roupenian, povestirea publicată în decembrie 2017 în *New Yorker* și care, în doar câteva ore după ce a devenit accesibilă în ediția online, a ajuns cel mai recomandat și mai dezbătut articol publicat vreodată în *New Yorker.* Kristen Roupenian descrie un flirt cu deznodământ cu totul anormal, naratoarea fiind o tânără de douăzeci de ani:

Margot, protagonista, era studentă și câștiga în timpul liber ceva bani ca vânzătoare de dulciuri într-un cinematograf pentru filme independente și sofisticate. Intr-o zi a apărut un domn, cam cu zece ani mai mare decât ea, care a cumpărat o pungă mare de popcorn și o cutie de wine gums roșii. „Ce preferința neobișnuită", a comentat ea prietenos, „cred câ e prima oară când vând wine gums roșii." Povestitoarea adaugă aici în chip de explicație că se obișnuise să lanseze mici flirturi la fostul ei job de barmaniță într-un coffee to go, după ce ajunsese la concluzia, la un moment dat, că treaba asta îi aducea bacșiș. Bărbatul a reacționat reținut, aproape puțin mirat. După câteva zile a apărut din nou. A cumpărat iar o cutie de wine gums roșii, dar fata s-a mulțumit să zâmbească, iar el i-a spus: „Iți faci mai bine jobul, acum ai reușit sâ nu mă ofensezi." Tipul îi plăcea. 1 se părea drăguț. Este înalt, de sub mânecile suflecate ale cămășii se vedea un tatuaj, barba era o

idee prea lungă, poate puțin supraponderal, însă una peste alta era un tip drăguț.

După ce s-a terminat filmul, omul, pe care îl chema Robert, s-a oprit la ea si a rugat-o să îi dea numărul de telefon. Dintr-un capriciu, i l-a dat. Apoi a început un schimb de SMS-uri pe care ea îl găsea amuzant. După câteva zile au stabilit să se întâlnească. La cinematograf. Filmul era prost. Mult prea serios pentru o primă întâlnire. După aceea a invitat-o la un pahar, într-un bar.

Apoi au ajuns la el acasă, o construcție mică și cochetă, într-un cartier select, cu vile și grădini frumoase. Avea și pisică. De unde și titlul povestirii. Casa lui era puțin în neorânduială, un raft plin de discuri vechi, din vinii, pos-tere înrămate pe pereți. Plăcut. Au intrat în dormitor. Și primul gest al lui Robert a fost să deschidă capacul laptopului. Pe ea a încercat-o o îndoială - poate că nu fusese o idee atât de bună (spre ușurarea ei, nu intenționa decât să pună niște muzică). Dar când s-a dezbrăcat și i-a văzut burta bombată și păroasă, pentru prima dată a apăsat pedala de frână interioara. Dar nu a îndrăznit să-și exprime gândurile, se simțea oarecum obligată sa meargă mai departe, doar ea permisese ca lucrurile sa evolueze pană aici. Să spună stop la momentul potrivit i-ar fi pretins și tact, și empatie - într-o măsură de care ea nu era capabilă. Povestea s-a încheiat, bineînțeles, cu cea mai proastă partidă de sex din viața lui Margot. Regreta enorm întreaga poveste și a făcut tot ce-i stătea în putință să nu-l mai vadă niciodată pe Robert. El i-a trimis, pentru început, SMS-uri triste și apoi furios-obscene. Dar asta ne interesează mai puțin. Indiferent cât de șocantă este povestea în sine, ea dezvăluie chiar mai șocant și mai lucid universul *dating-ului.* Aproape mai șocante decât povestea pro-priu-zisă au fost reacțiile din rubricile de comentarii din *New Yorker.* Cele mai multe afirmau că bărbații ar fi prea insensibili și prea avântați, că și ele au trecut deseori prin situații asemănătoare, că Robert din poveste este libidinos și că nu ar fi trebuit să o târască după el pe biata fată fără să aștepte, după cum se exprima *@broseandprose,* „consimțământul ei entuziast". Alo? Până unde mergem? In primul rând: ce anume înseamnă „consimțământ entuziast"? Și în al doilea: de ce nu i-a venit nimănui ideea să pună degetul pe rana pe care o dezvăluie cu adevărat această poveste: bagatelizarea totală a sexualității. întrebarea cu adevărat interesantă pe care o lansează povestea este

următoarea: ce semnificație are sexul în viața noastră? îl acceptăm uneori pur și simplu, consumându-1 ca pe o pizza la pachet? Servește sexul doar unor necesități ale corpului? Sau reprezintă poate mai mult? Oare sufletul și trupul nu sunt mult prea întrepătrunse, încât sexul să lase urme și pe suflet, oare sexualitatea omenească nu are totuși o dimensiune care, când se petrece o despărțire între spiritual și corporal, capătă o acțiune distructivă? Oare împreunarea strict mecanică între doi străini nu lasă urme nimicitoare? Oare de ce suntem atât de indignați față de abuzul sexual? Deoarece rănește ceva din suflet, din miezul ființei, tocmai pentru că sexualitatea are ecou în miezul ființei.

Sunt permise mângâierile în public?

De ce ar trebui neapărat? Acasă nu se poate?

Este bine să te vezi cu prietenii fostului partener?

E preferabil să eviți. Dacă este vorba despre prieteni adevărati, si nu „de formă", s-ar putea interpreta ca lipsă de loialitate din partea lor.

Când își punea întrebarea despre conduita de viață cuvenită, primul element judecat de Immanuel Kant era adevărul sau falsitatea unui fapt sau a altuia. De ce ar fi nepotrivit să ne întrebăm despre adevăr sau despre fals legat tocmai de sexualitate, din punct de vedere existențial cel mai important aspect de pe lume?

Sexul este fie un act elevat, grandios, fie cu totul banal, lipsit de semnificație. Trebuie să ne hotărâm. Dacă este banal - prin urmare nu mai însemnat decât o strângere de mână -, atunci putem să ne năpustim unii asupra altora fără grijă, cum și când și unde ne trece în acea clipă - cam ca maimuțele la grădina zoologică. (Apropo: o educatoare, împreună cu grupul ei de copii, vizita gradina zoologică. Pe neașteptate, cimpanzeii la care se uitau au trecut la acțiune. Educatoarea a văzut un îngrijitor și, nervoasă, a inceput să se caute în geantă, de unde a scos un pachet de biscuiți pe care i l-a întins omului, rugându-1 să le distragă atenția cimpanzeilor cu ei. îngrijitorul a privit-o mirat și a întrebat-o: *„Dumneavoastră* v-ați lăsa convinsă să renunțați pentru doi biscuiți?") Dar să ne întoarcem la ale

noastre. Așadar, există două posibilități: fie sexul nu valorează nimic, fie mai mult decât toți biscuiții din lume.

Până de curând a existat o absolut ultimă instituție care a rezistat tenace spiritului epocii și a pus un preț deosebit de înalt pe sex, considerând că nu servește doar plăcerii pure: Biserica Catolică. Intre timp a cedat si ea. Pentru că trebuie să rămâi „relevant". Vremurile s-au schimbat, acesta este argumentul, oamenii s-au schimbat, societatea s-a schimbat, relaționarea s-a schimbat, opiniile despre sexualitatea umană s-au schimbat, prin urmare trebuie să se schimbe, în sfârșit, și învățăturile Bisericii. Sună convingător, însă sunt doar vorbe-n vânt - e suficient să pui mâna pe o carte de istorie. învățătura creștină nu s-a pus mai mult în calea moralei sexuale ale vremii la începuturile acestei religii decât acum. în lumea Antichității grecești și romane existau tot soiul de practici, care deveniseră o obișnuință, prefer să vă scutesc de detalii, și chiar și la evrei situația era alta decât și-o imagina Pavel (aici exista spre exemplu posibilitatea grupurilor). Corint, orașul în care locuiau cei dintâi creștini, cărora Apostolul le-a adresat cele mai aspre cuvinte legate de morala sexuală, era Las Vegasul Antichității sau, mai bine zis, un Hamburg în momentele de vârf de pe Reeperbahn[6], un oraș-port mul-ticultural, plin de excese. Câtă vreme se schimbă formulele relațiilor, Biserica ar trebui și ea să țină pasul. Dacă Pavel i-ar fi tentat pe corinteni oferindu-le condiții ușor de îndeplinit și s-ar fi adaptat la moravurile acelor vremuri, am putea bănui că papii din zilele noastre ar fi înconjurați nu de cardinali venerabili și cărunți, ci de prostituate de templu în floarea tinereții.

Actualul papă nu vede aceste lucruri la fel de serios, unii dintre predecesorii săi au fost mai curajoși în această privință. Paul al Vl-lea, care a stat pe scaunul papal din 1963 pană în 1978, a publicat în 1968 - în mijlocul mișcărilor studențești și al eliberării sexuale - enciclica *Humanae vitae,* a cărei declarație esențială suna astfel: ceea ce dă unui act sexual caracter moral este „integralitatea" - ceea ce cuprinde și iubire, fidelitate și acceptarea ideii de a avea copii. Nu este decât expresia rece, teologică, a ceea ce spuneau cu mai multă culoare și poveștile și cântecele de iubire discutate mai înainte. Papa aducea atunci, în 1968, cum spuneam, argumente - într-o bună tradiție filozofică -din perspectiva „teleologică". In limba greacă, *telos* înseamnă „țintă", „scop" și „intenție". Filozofia clasică se dădea în vânt după teleologie, deoarece lămurea la ce folosește ceva ce

există. La ce folosește tastatura pe care scriu eu acum? Sau cartea ori aparatul de lectură pe care o sau îl țineți acum în mână? Pot să folosesc tastatura sau cartea ca tavă ori ca să mă scarpin pe spate. Atunci vorbim despre deturnare de la scopul inițial. Odată, din grabă și neatenție, am confundat un laptop vechi cu tocătorul pe care tăiem pâinea. A funcționat, însă au rămas urme pe capac. Totul are un *telos.* La universitate, cineva mi-a explicat astfel principiul aristotelic de a căuta mereu *telosul:* un ciocan este ciocan mai cu seamă când este folosit ca atare, adică își îndeplinește scopul intrinsec. Putem să folosim ciocanul și ca prespapier și rămâne în continuare ciocan, însă nu unul așa cum ar putea să fie. Și sexul are un *telos* al lui. Și are de-a face cu iubirea si, da, oricât ar suna de ciudat astăzi, și cu procrearea. Când sexul servește doar satisfacției egoiste, el nu este, din punct de vedere teleologic, un sex autentic, deplin, „integral". Cum trăim într-o epocă a voluntarismului, faptul este desigur tot mai greu de explicat. Voluntarism înseamnă: voința este mai importantă decât rațiunea. Sfinții stalpnici ai voluntarismului sunt Nietzsche, Sartre, Foucault. Din punctul de vedere al filozofiei clasice, situația stătea absolut invers. Cum voluntarismul a avut o asemenea influență neașteptată, dacă în clipa de fată nu înțelegeți ce vreau să spun, înseamnă că discutăm în planuri paralele.

Prin urmare, repet si va rog să luați notițe: Aristotel considera că rațiunea trebuie să călăuzească voința, nu invers. Căutăm scopul, *telos-ul* unui lucru, și acționăm în consecință. Astăzi este valabil alt principiu: „Faci ceea ce vrei să faci! Hotărăști singur cine ești!" Aristotel și-ar da acum ochii peste cap si ar zice: „Nu poți hotărî singur cine ești. Cercetează până la capăt cine ești, iar apoi acționează în consecință!" Omul modem procedează, ca să rămânem tot la exemplul cu ciocanul, cam la fel ca un copil care intră în atelierul în care tatăl său își hrănește hobby-urile: vede ciocanul și se lovește cu el peste degete, deoarece nimeni nu vrea să-i dea voie să se joace cu ciocanul și să îl învețe cum se folosește, dar copilul trebuie lăsat să se dezlănțuie în voie.

Cu adevărat radical în ce privește teleologia sexualității a fost papa loan Paul al II-lea, eroul meu personal. A reușit, într-o măsură incredibilă, să elibereze Biserica de elemente puritane din tradiția ei. Temele lui principale au fost sexul și erotica. Interesant este că, mai ales în spațiul de limbă germană, nu este deloc foarte cunoscut că, între 1979 și 1984 (cu

întrerupere doar în perioada cât s-a aflat în spital, după atentat), loan Paul a consacrat acestei teme *fiecare* dintre predicile sale săptămânale. Sunt 133 de asemenea cuvântări care se ocupă exclusiv de subiectul sex. Nu veți găsi în ele mustrări țâfnoase, el celebrează sexul ca pe un act sublim, aproape sfânt. întâlnim fraze cum sunt acestea: „Bărbatul trebuie să țină seama de diferența de reacție la excitare a bărbaților și femeilor... Luând în considerare că, așa cum arată graficul, bărbatul se excită mai rapid și mai abrupt, putem afirma că delicatețea lui din timpul actului sexual conjugal are semnificația unui gest de virtute." Nici vorbă de opoziție la plăcerile trupești. Mai târziu, culegerea predicilor sale de un ridicat nivel teologic și nu totdeauna ușor de descifrat (avea obiceiul să recurgă la fraze complicate) a fost condensată sub titlul *Teologia trupului,* care cuprinde nu numai îndrumări concrete de a nu ne năpusti unii asupra celorlalți, pentru a ne „bucura de trupurile noastre în iubire", ci și justificări cât se poate de precise asupra legăturii dintre sex și transcendență. „In unirea dintre bărbat și femeie", potrivit acestui mare papă, „taina Domnului [devine] realitatea iubirii". Am depăși cu mult cadrul acestui capitol dacă am cerceta mai amănunțit toate instrucțiunile de folosire fantastice și erotice ale acestui papă. Sper însă că a fost suficient pentru a arăta limpede că a) Biserica nu este potrivnică sexualității, ci ia cu adevărat în serios sexul și b) ea nu acționează înțelept sau „potrivit vremurilor" când se conformează spiritului egocentrist și voluntarist actual, fiind vorba doar despre o mizeră capitulare. Prin toate aceste exhibiții în jurul moralei sexuale, ea alunecă pe lângă miezul unei învățături imuabile, în care sexualitatea, cu sau fără voia noastră, ocupă un rol central. Biblia începe cu o nuntă (între Adam și Eva), lisus face prima Sa minune și astfel primul pas în public la o nuntă (din Cana), iar Scriptura se încheie tot cu o nuntă (cea a Mielului[7]).

lisus este atât de explicit citat în Evanghelii, când vine vorba despre sexualitate, încât Biserica ar trebui să rescrie Biblia dacă ar vrea să ascundă acest fapt. In esență, nu există nicio formă de sexualitate împlinită în afara căsniciei care în Noul Testament să nu fie numită fie desfrâu, fie adulter (vezi, printre altele, Mt 5,28; Ef 5,3 și urm.; 1 Cor 6; Rom 1,21 și urm.; 1 Tes 4,3 și urm; Evr 12,14 și urm.). în Predica de pe Munte, din care anumite citate sunt cu atâta plăcere invocate de progresiști, lisus merge până acolo încât și o privire spre a pofti adresată unei femei înseamnă desfranare.

Cum privirea „spre a pofti" are de la Youporn încoace o mult mai mare actualitate decât avea în Galileea în jurul anului 30 (din câte se pare, website-uri porno sunt vizitate cu regularitate de 89% dintre toți bărbații germani între 14 și 79 de ani), aș vrea să-l scutesc pe cititor de studiile asupra efectelor pornografiei asupra sinapselor și capacității noastre de relații intime în viața reală (IRL, în limbajul de internet) și să citez în schimb un pasaj din cartea amintită mai sus a lui Helmut Krausser, care descrie această tragedie mai bine decât toate rezultatele testelor neurologice: „Ți-o tragi singur ca să te alegi cu un orgasm, dar în adancul tău te simți slab și te roade invidia, din cauză că mireasa din film nu vrea să se f*** *cu tine.* Vezi ce se întâmplă pe ecran și apoi compari cu ce se petrece la tine în cămăruță. Rezultatul este fără speranță, și ți-o mai tragi o dată, ca să aduci un fir de lumină în acea dezolare. Te uiți la tot mai multe filme porno și te simți tot mai mizerabil." Mai bine de atât nu se poate exprima.

Rămâne deschisă întrebarea dacă mai este în vreun fel posibilă o purtare în același timp demnă și controlată, capabilă sâ sublimeze impulsurile primitive ale omului, în mijlocul lumii noastre atât de pătrunse de pornografie. Pe scurt: se poate practica *minne,* iubirea curtenească, de exemplu în clubul Berghain? *Minne* - pentru toți cei care nu știu (și sunt prea leneși să caute pe Google) - glorifică ideea de castitate. Dar nu castitatea din dezinteres, asta nu este vreo artă, ci, ca să mă exprim puțin vulgar: abstinență combinată cu dorință. Dorință de sex. Și Antichitatea cunoștea, cum aflăm de la Johan Huizinga, dorul și chinul iubirii, cum sunt ele descrise în multe epopei minunate. în Antichitate însă era de cele mai multe ori vorba doar de o amanare, care ascundea totuși farmecul împlinirii sigure. Sau, dacă evenimentele luau o turnură tragică, era vorba despre despărțirea celor doi îndrăgostiți. Iubirea curtenească față de o stăpână (lucrezi pentru o persoană care ți-e dragă, dar cu care nu ai cum să te culci) și poezia de curte (în care cânți o persoană Ia care nu poți ajunge, din diverse motive, și nici nu ai speranța să te apropii de ea vreodată), spune Huizinga, „neîmplinirea dorinței se transformă în punct esențial". Dragostea curtenească preamărește sentimentele exacerbate, suspinele în locul sexului făcut lacom, la repezeală, ca „joc frumos cu reguli nobile", scopul fiind să nu „cazi în barbarie grosolană". Arta de a *nu* te dezlănțui asupra celuilalt devine „cea mai adâncă frumusețe și cea mai înaltă fericire". Iubirea

curtenească este, ca să spunem așa, cea mai rafinată formă a flirtului, un erotism înnobilat. Dorești, te dai de ceasul morții, te abții, visezi cu ochii deschiși. Iubirea curtenească alătură reprezentări ale „dragostei curate, cavalerești, fidele și în uitare de sine" cu pasiunea. Să fii în căutarea acestui ideal este pentru trubadur sinonim cu „aspirația către frumusețea vieții".

Să fie astăzi ceva lipsit de realism? Cu siguranță, da. La fel era și atunci, dacă ii dăm crezare lui Huizinga. Mai exact, „viața amoroasă a rămas intens brutală chiar și în rândul stărilor mai inalte, purtările de zi cu zi erau (atunci) de o nerușinare fără rezervă, ceea ce vremurile mai noi au îndreptat" - iar astăzi, ne simțim îndemnați să adăugăm, asemenea purtări cunosc oarecum o renaștere. Spre ilustrare, Huizinga menționează printre altele *ung engien pour moullier Ies dames en marchant par dessoubz,* o mașinărie prin care doamnele erau udate pe sub fuste, când treceau prin dreptul ei, care funcționa, se pare, la curtea de la Hesdin, în nordul Franței. Iubirea curtenească se referea, ne spune Huizinga, la „năzuința spre o viata frumoasă, dorința de a vedea viata mai frumos decât se înfățișa ea în realitate".

La fel si astăzi. Aspirația de a răspunde realității din jurul nostru cu ceva mai frumos, mai măreț. Curtea plăcerilor, așa cum exista atunci, este practic clubul Berghain de astăzi. Există darkrooms, amoruri de o noapte și tot felul de alte hăuri spre care nici nu prea îți vine să privești, iar dacă te afli în mijlocul lor ajungi să-ți dai seama că sexul, așa cum îl știi, nu mai face doi bani și că ți-ai dori o schimbare. După cincizeci de ani de revoluție amoroasă, cred că a sosit vremea unei noi și autentice revoluții sexuale. Care să îi redea demnitatea și frumusețea. Iar această revoluție nu este predicată de papi - pe care oricum nu se oprește nimeni sâ-i asculte -, ci de tineri, care au înțeles că sexul este cu adevărat un lucru măreț. Care au înțeles că este o prostie să cauți persoana dispusă să facă sex cât mai des cu putință. Peste tot apar semne că această nouă revoluție sexuală este în plină desfășurare. De peste tot se simte îngrijorarea față de situația în care am adus sexul. Este suficient să citim cărțile lui Michel Houellebecq. Sau ale lui Krausser. Sau să urmărim ce fac starurile pop - și nu mă gândesc la cele din Sudul american, ci la gangsta rapperul 50 Cent - care se pun în fruntea mișcării așa-nu-mite NoFap, lansand avertismente împotriva noului drog al vremurilor noastre, pornografia *(fapping* este termen de slang pentru

onanie). In revista Online pentru tineret *Jetzt* a apărut recent un articol semnat de un tânăr autor, Jakob

Tieleck, sub titlul „Sex adevărat nu există decât în cadrul unei relații", unde spune lucruri care ar fi fost de neconceput doar cu câțiva ani în urmă, într-o publicație cu pretenții că ar fi hip și modernă: „In toate aventurile mele de o noapte am avut senzația că ne așteptam la un meniu de trei stele și ne alegeam în schimb cu un hamburger apos și rece." Din acest motiv, continuă autorul, mai nou preferă sâ se întoarcă singur acasă „chiar și după îmbrățișări excitante" („de îndată ce îmi vine o bănuială că sexul este un scop în sine, am luat-o din loc"). Tânărul a înțeles exact despre ce este vorba. Iubire cavalerească există și în cluburile techno.

Ce ma privește pe mine?

Visul eliberării sexuale s-a transformat în coșmar. Oriunde te uiți, vezi oameni cu răni si contuzii provocate de practici sexuale nepotrivite. Haide să ridicam din nou etaloanele cu câțiva centimetri si sâ oferim eliberării sexuale scăpate de sub control ceva mai maret, mai frumos, mai demn pentru condiția de om!

9

COMPASIUNE

Durerea ta... eu nu o simt

In sfârșit o virtute la care putem aduna puncte: compasiunea înregistrează un boom. Mai exact spus, empatia, adică însușirea de a lua parte la durerea celorlalți, este cea care a preluat rolul unei virtuți capitale în societatea noastră. Ori de câte ori jurnalele de știri sunt dominate de o catastrofă naturală, de un atac terorist ori armat, întreg globul este cuprins de un val de compătimire, mergând de la hashtaguri și până la gesturi concrete de solidaritate. Dar oare nu cumva este ușor falsă asemenea empatie în majoritatea cazurilor?

Vă rog să aveți amabilitatea de a participa la un mic experiment. Intrerupeți lectura, luați smartphone-ul și căutați pe YouTube *malleolarfracture*

Michael Stich. Urmăriți filmul, durează doar câteva secunde.

Vă aștept.

L-ați văzut? îmi pare rău dacă sentimentul trăit în timp ce ați urmărit scena a fost neplăcut. Experiența prin care ați trecut se bazează pe o trăsătură proprie doar vertebratelor și omului, în mod special: capacitatea de a simți în bună parte durerea celorlalți, din reflex, în timp ce asistă la procesul care le-o provoacă. Cercetătorii din domeniu afirmă că, în cazul lui Michael Stich, regiunea cerebrală afectată în momentul întâmplării este una si aceeași cu aceea care intră în stare de alarmă și la cel care o privește. Zone ale creierului care se pot localiza destul de exact (cortexul insular și girusul cingular, mai exact) prezintă activitate ușor de remarcat în timpul experimentelor, indiferent dacă suferim chiar noi durerea sau doar o privim din afară. Intr-un roman de John Updike se spune: „Ori de cate ori pe bunica mea o apucau crizele ei îngrozitoare de tuse la masa din bucătărie, ma simțeam și eu, prin simpatie, de parcă m-ar fi strâns cineva de gât."

Coresponsabili sunt așa-numiții neuroni-oglindă. După cum afirmă cercetătorii moderni, acești neuroni-oglindă se îngrijesc, in arsenalul celulelor noastre nervoase, de ceea ce numim empatie. Originalii neuroni-oglindă au fost descope-riți în 1992, amuzant fiind că, tot în acel an, președintele de atunci al Statelor Unite, Bill Clinton, a emoționat întreaga lume cu o replică faimoasă, adresată unui bolnav de SIDA în cadrul unei gale de binefacere de la New York: *Ifeel your pain.*

In studiile consacrate evoluției domină consensul că, la om, capacitatea crescută de empatie a contribuit în mod esențial la faptul că specia noastră a ajuns atât de departe. Suntem capabili de acel comportament social care strămoșilor noștri le-a asigurat supraviețuirea. Purtam în noi genele acelor Strămoși, în stare să arate compasiune și solidaritate, vânători și culegători, în vreme ce colectivitățile de oameni la care asemenea calități au fost dezvoltate în mică măsură nu au rezistat.

Compasiunea i-a preocupat pe cei mai importanți reprezentanți ai Iluminismului cu mai mult de două sute de ani înainte de descoperirea neuronilor-oglindă. Interesant este că iluminiștii francezi au ajuns la cu totul alte concluzii decât principalii gânditori englezi. Unul dintre cei mai de

seamă dintre ei, moralistul și economistul Adam Smith, a anticipat practic descoperirea neuronilor-oglindă: „Dacă vede un cerșetor pe stradă, chinuit de eczeme și de ulcerații, un om sensibil va simți și el un fel de mâncărime." *Benevolence, compassion* și *philanthropy* erau concepte-cheie în scrierile iluminiștilor britanici, iar în 1801 existau în Marea Britanie în jur de șapte mii de instituții cu denumiri de genul „The Society for Bettering the Condition and Increasing the Comforts of the Poor", împreună cu școli, cămine pentru săraci, spitale, cantine, adăposturi pentru săraci, muncitori și marinari invalizi, pentru orfani, refu-giați, văduve, orbi și surzi. Marea Britanie a fost prima (si multă vreme singura) țară europeană în care a funcționat un soi de sistem social de instituții nebisericești pentru nevoiași. Aceasta se datorează faptului că în Marea Britanie mișcarea iluministă, în pofida orientărilor ei laice, nu s-a putut niciodată despărți definitiv de filozofia Bisericii Evanghelice - mai exact: de metodiști care la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor considera că prima ei îndatorire este să răspândească credința creștină în rândul celor de la marginea societății. Istoricul francez Elie Halevy pune „minunea Angliei moderne", adică faptul că aici nu s-a ajuns niciodată, nici măcar în perioada de înflorire a capitalismului britanic, la o revoluție sângeroasă, așa ca aceea din Franța, pe seama unei alianțe absolut singulare care a apărut aici între forțele statal-seculare și cele religioase. In cartea lui *The Birth of Methodism in England* spune: „Aici au acționat împreună, în ciuda marilor diferențe dintre ei, liberi cugetători liberali cu filantropii mișcării evanghelice, preocupân-du-se să amelioreze semnificativ condițiile de viață ale celor mai săraci dintre săraci."

in Franța, centrul spiritual propriu-zis al Iluminismului, lucrurile se vedeau altfel. Când marii gânditori francezi ai mișcării, in frunte cu Denis Diderot, s-au apucat, în îngâmfarea lor științifică, să înghesuie întreaga știință a lumii în paginile de *Encyclopedie* (în total 166 de volume groase), o Wikipedia timpurie, am putea zice, au găsit cu cale să dedice articolului *la compassion* doar câteva rânduri seci. După cum se stabilește laconic, compasiunea apare mai cu seamă la cei cărora le merge prost, acesta fiind și motivul pentru care poporul de rând se dă în vânt să asiste la execuții. In Curanfid-înainte al *Enciclopediei,* unde se explică scopul întregii osteneli, editorul Diderot stabilește limpede că „oamenii simpli" nu au de jucat un rol în „epoca filozofică" care urma să vină: „Masele nu pot nici urma, nici

pricepe evoluția în pragul căreia se află acum spiritul omenesc." Diderot se declara și împotriva căminelor pentru săraci. Le numea refugii pentru cerșetori profesioniști. Filozofii iluminiști arătau față de mase aceeași lipsă de respect a orășeanului modern față de gloatele de țărani. Această formă de aroganță nu este deloc nouă.

In *Emile* (1762), marea lucrare a vremii pe care Rousseau - considerat un adevărat sfânt de entuziaștii Iluminismului - a dedicat-o omului, cei neprivilegiați, *le penple,* au statutul de *quantite negligeable,* fiind cu totul ponegriți. Rousseau provenea dintr-o familie bună, tatăl său lucrase la curtea sultanului otoman de la Constantinopol, iar mama sa era fiica unui pastor din Geneva. *Le penple,* gloata, îi era perfect indiferentă. „Săracul", aflăm din *Emile,* „nu are nevoie de educație, mediul în care trăiește îl învață tot ceea ce trebuie să știe."

Rousseau nu poate fi trecut în categoria de *philosophes,* dar într-o anume privință căzuseră de acord toți marii gânditori ai Iluminismului francez: spre progresul omenirii, individul trebuie să se subordoneze colectivului. Individul în sine nu reprezintă nimic, hotărâtor este ca societatea să progreseze. Voltaire face referire în operele sale la conceptele *le peuple* și *la canaille,* pe care le consideră de la sine înțeles interșanjabile. Getrude Himmelfarb, profesoară de istorie din America, descria astfel atitudinea lui Voltaire într-o conferință susținută la British Academy acum câțiva ani: „Din punctul lui de vedere, era un fapt imuabil că un «canaille» rămâne veșnic «canaille» si că oamenii de rând sunt pur si simplu needucabili. într-o epistolă adresată lui D'Alembert spune: «Poporul nu are nici capacitatea și nici timpul să progreseze din punct de vedere spiritual. Ar muri de foame înainte sâ ajungă filozofi. Noi nu am afirmat niciodată că am putea răspândi Iluminismul în rândul cizmarilor și al servitorilor.» Pentru filozofii francezi din secolul al XVIII-lea, Iluminismul reprezenta ceva inaccesibil pentru poporul de rând, deoarece, după cum considerau ei, le lipsea acea rațiune - esența Iluminismului, din punctul lor de vedere. Poporul era prea ancorat în prejudecățile specifice clasei, în superstiții și religiozitate irațională. Gândirea ticăloasă a credincioșilor, acesta era marele dușman - *l'infâme.* Religia, îi scria Voltaire lui Diderot, trebuie zdrobită în rândul oamenilor care gândesc și lăsată în seama oamenilor simpli. ... Trebuie să ridicăm rațiunea mai presus de orice, scria Diderot, căci omul era pentru el, prin

excelență, o ființă dotată cu rațiune, iar cel care refuză să țină seama de rațiune își neagă astfel propria natură si trebuie tratat ca o fiară sălbatică de restul omenirii."

Se vede cât se poate de limpede: interpretarea britanică a Iluminismului este mai umană. Pe de altă parte, Revoluția Franceză, e drept, după ce s-au vărsat tone de sânge, a condus la o revizuire *fundamentală* a epocii feudale, și în același fel - pe diverse căi ocolite - la socialism, împărțit la rândul lui în două directii diferite, cel totalitar și cel democratic. Iar cel din urmă s-a dovedit o contrapondere benefică la forța capitalului, reușind, acolo unde a putut să se instaleze, să amplifice cultura politică și să corecteze anumite excese ale capitalismului. In schimb, în rândul țarilor anglo-saxone, sysfew-ul împărțirii puterii între avuți și săraci a rămas neatins. Aici nu s-a petrecut niciodată o răsturnare profundă a stării de fapt (dacă trecem cu vederea că, după separarea de Roma, coroana și aliații ei au pus mana pe proprietățile bisericești). Protecția muncitorilor si asistenta socială au rămas la un nivel rudimentar, în comparație cu restul continentului. Sistemul social anglo-saxon se bazează pana astazi pe depășirea unor simptome periferice. Centrele lumii financiare, Londra și New York, nu se situează întâmplător pe teritoriu anglo-saxon și respectiv anglo-american. Capitalismul funcționează încă cel mai bine în țâri unde partidele socialiste sau social-democrate nu au, prin tradiție, un cuvânt greu de spus.

Ar fi prea simplu dacă de aici am trage concluzia că disprețul rece și rationalist față de *la compassion* ar fi mai potrivit pentru a ataca aceste probleme de la rădăcină, în vreme ce interpretarea anglo-saxonâ mai umană a ideii de *pity* (milă) a avut drept efect păstrarea stării de fapt. Cu toate astea, lipsa de compasiune a Iluminismului francez apare astfel într-o nouă lumină. Greșeala fundamentală este poate așteptarea din partea unui sistem politic a ceea ce un stat nu poate realiza, în schimb individul izolat reușește cât se poate de bine: echitate, compasiune, iubire. Ceea ce se petrece când politica se străduiește sâ fie deosebit de morală am văzut în multe rânduri, nu puține războaie s-au declanșat din motive așa-zis morale. Compasiunea nu are voie să învăluie în ceață decizia politică. Compasiunea este de domeniul personal, nu al statului.

în mandatul președintelui american de departe cel mai popular din ultimele decenii, Barack Obama, termenul de „empatie" a avut o ridicată încărcătură politică, fiind laitmotivul explicit al epocii lui Obama. Există pagini de internet, bloguri și canale YouTube care au adunat exclusiv declarații de-ale sale pe această temă. Una dintre cele mai cunoscute este cea prin care a încercat sâ pună retoric într-o lumină potrivită problemele bugetului Statelor Unite: „Marele deficit de care suferă lumea este deficitul de empatie." O altă declarație celebră este următoarea: „Este important să privim lumea prin ochii celor care sunt altfel decât noi - prin ochii copilului înfometat, prin ochii oțelarului care și-a pierdut locul de munca, prin ochii familiei care a rămas fără nimic din ce-i aparținea. Când începi să gândești așa, să iei parte la soarta altora, indiferent ca le ești aproape sau rămâi doar un străin, devine aproape imposibil sâ-ți ferești privirea și să nu dai o mână de ajutor." Obama a declarat odată că, dacă israelienilor și palestinienilor le-ar reuși, chiar și pentru o clipă, să se pună unii în pielea celorlalți, s-ar pune capăt unui conflict atât de vechi. Unul dintre cei mai importanți economiști ai timpurilor noastre, Jeremy Rifkin, multă vreme consilier neoficial al lui Tony Blair și al Angelei Merkel, a scris un volum întreg *(The Empathic Civilizatiori),* în care susține că tocmai compasiunea ar trebui să ajungă măsura decisivă a politicii noastre. Pornind de la ideea că empatia le-a permis strămoșilor să supraviețuiască sub forma triburilor și a societăților, el ne cere să adaptăm reușita celor din vechime la nivel de clan la cerințele epocii mondializării și să ajungem la o „conștiință globală, empatică".

Dacă empatia ar însemna sâ ținem seama mai bine de nevoile celorlalți, atunci nu ar fi nimic de reproșat tezelor lui Obama și Rifkin. In realitate, empatie înseamnă puțin altceva: capacitatea de a simți acele senzații în propriul tău corp. Obama pretinde de fapt o identificare afectivă. Și aici apare o problemă. Ceea ce ne cer cu adevarat Obama și Rifkin este să reacționăm la tot ce se petrece undeva pe lume de parcă ni s-ar întâmpla nouă, de parcă am trăi totul aievea. Sună minunat, dar dacă am lua toate astea în serios, am pica lăți de *empathy fatigue.* Așa numește importantul psiholog britanic Simon Baron-Cohen (de altfel văr cu „Borat") supraîncărcarea capacității de a simți.

Avem voie să intervenim când o piesă de îmbrăcăminte purtată de partener este nepotrivită sau nu îi stă bine? Depinde! Chiar înainte să plece din casă,

garantat că nu este momentul potrivit. Si există o regulă întotdeauna valabilă: tonul contează. Observațiile făcute cu iubire sunt uneori bine-venite.

Jocul neuronilor-oglindă este conceput în așa fel încât îi compătimim în primul rând pe cei care ne seamănă. Indiferent de poziția dumneavoastră politică și socială, dacă urmăriți un video în care un ac este înfipt într-un braț, o reacție măsurabilă semnificativ mai ridicată apare când brațul este de aceeași culoare cu a dumneavoastră. La vederea fotografiei unui copil dispărut din vecinătatea unde locuiți reacționați altfel decât la victima unui cutremur din Bangladesh. Suntem înzestrați cu empatie de haită, dar încercăm să o transpunem în epoca avioanelor, a transmisiunilor în direct și a live-stream-urilor. Dacă ne asumăm cu adevărat traumele celor din jur, am păți la fel ca un cunoscut chirurg pediatru care nu s-a mai putut apăra de presiunea suferințelor pacienților asupra psihicului său și a trebuit în cele din urma să renunțe la meserie, ceea ce nu a ajutat pe nimeni.

Și noi am ajunge curând supraîncărcați dacă ne-am lăsa influențați de suferințele oricărei ființe omenești și ori ne-am pierde mințile, ori la un moment dat am claca și orice catastrofă din jur nu ne-ar deranja mai mult decât zumzetul unui frigider vechi. Altfel spus, cine crede că poate lua asupra sa toate durerile lumii se supraapreciază.

Mesajul meu este: lasă lumea largă! îngrijește-te ca în imediata apropiere să existe disponibilitatea de a veni în ajutor și de a împărți, de a ierta și de a fi blând! Privește larg spre lume, fii tu însuți lumea! Fiecare om este un microcosmos. Ai grijă ca tu în primul rând să fii curat, împreună cu cei patru pereți ai tăi. Fii un tată bun, o mamă bună, un prieten bun, apoi privește în jur și ajută unde poți! Nu începe cu lumea întreagă, schimbă mai degrabă lumea ta proprie, dă-i strălucire. Nu oricine poate fi Simone Weil. Despre renumita social-revoluționară franceză se spunea că ar fi capabilă să simtă cu adevărat, la ea în corp, durerea altor oameni. Să fie suficient pentru a o considera sfântă? Se pare că, în copilărie, a refuzat să mănânce zahăr - din solidaritate cu soldații din Primul Război Mondial, când trecuse de douăzeci de ani s-a suspendat din funcția ei de profesoară pentru a munci într-o uzină Renault dorea să simtă pe pielea ei consecințele psihice și fizice ale muncii dure, industriale. Cu toate că era grav bolnavă, mai târziu s-a

alăturat catalanilor în Războiul Civil Spaniol. Crezul ei era „îndatorirea de a suferi". Până la urmă, Simone Weil a renunțat cu totul să se hrănească, organismul ei a devenit tot mai slab și a murit, la 34 de ani, de insuficiență cardiacă.

Față de masa de suferință care domină întreaga lume, pentru firile empatice nu există decât o singură opțiune la *burn-out-ul* provocat de empatia totală: selecția. Te concentrezi asupra sorții unor persoane individuale. Și astfel începe problema *adevărată* a empatiei globale cerute cu patimă de Obama și de Rifkin. Devine arbitrară. în cartea sa publicată în 2016, *Against Empathy,* Paul Bloom, profesor de psihologie la Yale University, numește asta *spotlight problem* și, pe baza unor exemple convingătoare, arată unde ajungem când compasiunea devine etalon al acțiunii statului.

Primul exemplu: subiecților li se înmânează o listă cu nume de copii ordonate după criteriul urgenței în vederea efectuării unui transplant de organ care le va salva viața. Apoi li se prezintă fotografia unuia dintre copii, aflat undeva la capătul listei de așteptare, cazul său fiind discutat pe larg. Apoi subiecții sunt întrebați dacă ar fi dispuși să ridice numele acelui baiat mai sus pe lista de așteptare. In toate testele, majoritatea celor testați au fost de acord să acorde mai multe sanse unei persoane de acum cunoscute de ei mai de aproape.

Al doilea exemplu: subiecții sunt intrebați câți bani ar fi dispuși sâ doneze în vederea obținerii unui medicament care l-ar salva pe un copil bolnav. Membrii unei alte grupe de test au fost întrebați câți bani ar fi dispuși să doneze pentru a salva opt copii. Sumele au fost practic egale. Un al treilea grup a avut prilejul să vadă fotografia unui copil, numele și povestea lui, înainte de a i se pune aceeași întrebare. Disponibilitatea de a dona bani a crescut substanțial. Acel unic copil părea mai important decât opt, zece sau o sută de copii anonimi.

Thomas Schelling, cercetător al economiei și laureat al Premiului Nobel american, denumise cu câteva zeci de ani mai devreme ceea ce a descris prin sintagma *identifiable victim effect,* comentând: „Dacă o fetiță în vârstă de sase ani, cu părul șaten si ochii mari, are nevoie de mii de dolari pentru a i se prelungi viața până la Crăciun, banii vor veni de peste tot. Dar, dacă citești în ziar că, dacă nu se produce o creștere a impozitelor, toate spitalele

din Massachusetts vor trebui să-și închidă porțile și prin urmare vor muri sute de persoane care în mod normal ar fi salvate, treci imediat la articolul următor." Efectul victimei identificabile duce la situația paradoxală că un singur om care poate fi identificat devine mai important decât toată omenirea la un loc, având fețe și povești pe care nu le cunoști. Și Stalin spunea: „Moartea unui singur om este o tragedie, moartea a milioane de oameni este doar o statistică."

Compasiunea este ceva important si frumos - însă nepotrivită ca laitmotiv politic, după părerea mea.

Putem adăuga nenumărate alte exemple la cele ale lui Bloom. Cazul din 2007 al lui Maddie McCann, dispărută din camera ei de hotel din Portugalia, transformat în fenomen mediatic mondial - deși zilnic dispar copii (circa 11 000 de copii între 0 și 17 ani au fost dați dispăruți doar in Germania, la nivelul anului 2017). Cazul micuțului din Afganistan, care si-a făcut un tricou al naționalei Argentinei dintr-o pungă de plastic alb-albastră, a cărui imagine a dat lovitura pe social media si l-a convins pe sponsorul lui F.C. Barcelona să-l aducă par avion, cu surle și trâmbițe, în tabăra de antrenament a echipei din Quatar, unde să-l întâlnească pe idolul lui, Messi. Costurile acestei acțiuni ar fi fost suficiente să asigure cheltuielile pentru educația a sute de copii ca Murtaza Ahmadi (asa îl cheamă pe micuțul fan), e drept, fără ca Lionel Messi să fi cunoscut aceeași mulțumire sufletească. Despre asta este de fapt vorba când *spotlight-ul* lui Bloom se oprește asupra sorții unui singur individ. Urmărim să ne simțim mai bine la nivelul *personal.*

Capacitatea exagerată de empatie poate provoca daune chiar și în spațiul interuman. Sigur că este folositor, spre exemplu într-o ceartă, să te poți plasa pe poziția adversarului... însă există o diferență enormă între a înțelege sau a *simți* durerea celuilalt, așa cum pretinde empatia. Când vă vedeți confruntat cu o criză sau cu o amenințare existențială sau doar cu o durere fizică, cine vă poate oferi cel mai bun ajutor? Cineva care înțelege durerea, dar își păstrează sangele-rece, ori cineva care simte și el durerea?

De ce insist atât de mult asupra acestui subiect?

Ridicarea în slăvi a empatiei nu face decât să șteargă diferența dintre noi și aproapele nostru și în acest fel să nu mai fim în stare de un ajutor autentic, deoarece ne trăim compasiunea mai ales mediatic. De altfel, rămâne un simplu zvon că persoanele empatice ar fi în sine mai agreabile. Psihologul Bloom consideră că mai degrabă e invers: un grad înalt de empatie favorizează adesea chiar și un comportament asocial. Persoanele care chinuie și hărțu-iesc sistematic dispun de multe ori de un grad înalt de empatie, fiind capabili să aprecieze extrem de bine ce anume le face pe victimele lor să sufere.

Dacă e să vorbim despre fraze memorabile, figurii de stil a lui Obama, „să vezi lumea cu ochii altora", eu aș dori să-i pun în față o alta: să sari peste propria ta umbră! Și ajungem astfel în sfârșit la alternativa empatiei. Trebuie să învățăm din nou să facem deosebirea dintre noi si ceilalți. Dar astfel vom fi în stare de ceea ce numesc latinii *caritas* -iubire activă, dedicată *celuilalt.* Asta este posibil doar între indivizi care există separat între ei. Afirmația nu-mi aparține mie, ci unuia dintre cei mai mari gânditori germani ai secolului XX, Romano Guardini (el este cel care a dat numele Catedrei de teologie a Universității Ludwig Maximilian din Miinchen). Iată ce spune el:

„Există căutarea de a fi o parte din celălalt, de a fi legat cu el prin viață și prin soartă. Dar și cea mai adâncă unire se poticnește în fața unei piedici: celălalt este el, și nu *tu.* Iubirea știe asta. Și știe că sensul ei ultim, acela al contopirii depline, nu numai că nu poate fi realizat, dar poate nici nu vrea să-l ia în serios. Nu există vreun «noi» uman care să ridice barierele lui «eu». Căci demnitatea și splendoarea omului constau în sansa sa de a spune, chiar și în cadrul unor limite: sunt eu însumi. Mă bizui pe ceea ce este în mine. Fapta mea pornește din mine și sunt răspunzător de ea."

înțelesul cuvântului *caritas,* exprimat într-o formulă scurtă, este următorul: facultatea de a avea în vedere fericirea celuilalt, de a face altuia un bine. Dar pentru asta trebuie sâ existe acest celălalt. Nu ajută pe nimeni să se șteargă granițele între Tu și Eu. Iar celălalt, indiferent cât de greu îți vine să remarci, este de cele mai multe ori tocmai cel care îți seamănă mai puțin.

Ce mâ privește pe mine?

Cel mai bun sfat concret despre cum ar trebui să arate compasiunea utilă îl întâlnim în autobiografia lui Bob Dylan. Dylan povestește si despre bunica lui. 0 descrie ca pe o femeie extrem de nobilă, binevoitoare si înțeleaptă. Odată, i-a dat următorul sfat: Be *kind to everyone, because everyone you'll ever meet isfighting a hard battle.* S-ar traduce cam asa: fii prietenos cu fiecare om pe care îl întâlnești, pentru că fiecare om poartă o bătălie aprigă.

10

RĂBDARE

Stai ușor, nu te zori

Răbdarea este sora prudentă a vitejiei. Asta spunea Aristotel. După părerea mea, este și mai strâns înrudită cu speranța. *How poor are they that have no patience! / What wound did ever heal but by degree?*[1]*,* zice Shakespeare în *Othello.* Orice lucru cere timp. La fel și tămăduirea unei dureri. Iar fericirea se obține și ea tot cu răbdare. Răbdarea înseamnă și puterea de a-ți da seama că nu ai nici cea mai mică idee de ce te așteaptă după colț, spre binele sau spre răul tău. Un taximetrist din Berlin mi-a povestit despre colegii săi care se plâng de cursele prea scurte, oameni care nu înțeleg deloc mersul lucrurilor, deoarece niciodată nu poți să știi ce drum ți se deschide dintr-un punct în care ai ajuns fără nicio tragere de

[1] Cat de săraci sunt cei ce n-au rabdare! / Ce rană s-a vindecat vreodată altfel decât treptat? (n. tr.)

inimă. Gândirea lui nu se îndepărtează mult de cea a marelui Hakuin (1686-1769).

Una dintre multele povești puse pe seama înnoitorului zen-budismului este cea in care țăranii l-au acuzat de necinstirea unei fete. Ea rămăsese însărcinată și, ca să se justifice față de tatăl ei, a dat vina pe Hakuin, care locuia într-o sihăstrie de la marginea așezării, fiind venerat de localnici și ajutat cu tot ce avea nevoie. Nu și după acuzația fetei. Când părinții tinerei i-au reproșat purtarea și i-au cerut să contribuie financiar la creșterea copilului, el nu a tăgăduit nimic, mulțumindu-se să spună: „Este așa cum este." Pentru a putea să plătească pensia alimentară, a trebuit să renunțe la călugărie și la viața lui contemplativă și sâ muncească din greu pe ogor. A

făcut-o fără un murmur de protest. „Este așa cum este." Cine știe, gandea el, ce îmi va fi dat sâ învăț ca muncitor agricol. După câteva luni, tânăra a fost cuprinsă de mustrări de conștiință și le-a mărturisit părinților ce făcuse. L-a rugat pe Hakuin sâ o ierte, iar el a întâmpinat întorsătura comentând senin și prietenos: „Este așa cum este." S-a întors la el în sihăstrie, atrăgând și mai mulți căutători de răspunsuri decât pană atunci, el însuși fiind mai înțelept după această întâmplare. Mai exact, a început să susțină, acesta fiind și motivul faimei sale, că învățătura zen nu le este rezervată doar învâțaților, ci e pentru toată lumea. Peste tot descoperim asemenea povești arhetipale care dezvăluie că prin răbdare se ajunge la țintă - mai exact la o țintă la care adesea nici nu am visat. losif din Vechiul Testament, aruncat de frații săi într-o fântână și vândut drept sclav în Egipt, unde a devenit tutore în casa unui membru de seamă al protipendadei egiptene, a ajuns la închisoare si în cele din urmă cel mai puternic om din țară după faraon - indiferent ce îi hărăzea viața, accepta totul fără crâcnească, făcea totul cum se pricepea mai bine indiferent de cât de greu ar fi fost, ajungând astfel până la cele mai mari înălțimi. Sau Arthur, care își îndeplinea cuminte orice obligații, funcționa ca paj pe lângă frații săi, iar în cele din urmă, pe neașteptate, a dat peste acea spadă stranie...

Leonard Scheff și Susan Edmiston discută în cartea lor *The Car in the Parking Lot,* care a reușit mai mult decât oricare alta (fiind peste mai renumita *Zen și arta reparării motocicletei')* să transpună virtuțile zen în lumea prezentă, despre două feluri diferite de răbdare. Din punctul lor de vedere, există o răbdare pe care o înțelegi și o rabdare pe care o suporți. Pe cea dintâi, spun ei, poți să o înveți prin exercițiu. Secretul este așa-numita *mindfulness,* înțelegere, adica acceptarea, observarea sentimentului, care chiar în clipa în care este pus sub studiu și definit și-a pierdut o parte din putere. Ei o citează pe maestra zen Perna Chbdrdn: „Nu vă feriți în lături din calea furiei cumulate, a pornirii de a răni, de a urla, de a lovi, de a da vina pe cineva!... Suportați acest impuls îmbătător!" Trebuie să luăm cunoștință de el, să-l studiem, să nu-1 judecăm, ci să ne mulțumim să-l contemplăm. Și atunci vraja se rupe.

Marele Shantideva, secolul al Vll-lea, recomanda, potrivit lui Scheff si Edmiston, să începem cu lucruri mici: „Dacă suport neplăceri mărunte, mă obișnuiesc să fac față marilor încercări." Ceea ce erau odată înțepăturile de

insecte, poate, sunt astăzi căderile de rețea, cozile nesfârșite, șoferii Uber pe care nu te poți bizui. Cultura noastră *instant* face răbdarea tot mai insuportabilă. Prin gadgeturi mereu noi, firmele moderne încearcă să ne scutească de orice osteneală inutilă în procesul de consum *(frictionless consumptiori).* Cine folosește aplicații pentru chemat taxiul nu mai trebuie să se scotocească după bani la încheierea călătoriei, ci doar să treacă degetul peste display-ul telefonului mobil. Amazon a

’ Autor: Robert M. Pirsig (n. tr.). introdus comanda printr-un singur clic - dar până și asta ni se pare obositor nouă, oamenilor moderni, iar producătorii de aplicații au stabilit că oamenii sunt prea leneși chiar și doar pentru atâta lucru. Lanțul de magazine pizza Domino's a făcut un pas mai departe. Aplicația lor oferă „Zero Click", trebuie doar deschisă, după zece secunde se pornește o comandă preconfigurată. Se poate și prin comandă vocală. Ce va urma? Aplicația care, de cum ni se face puțin foame, ne vâră în gură bucăți de pizza?

Membrii Amazon Prime doresc mereu sâ aibă totul si imediat. Amazon îți lașa sentimentul că deține controlul. Nu trebuie decât să apeși butoanele virtuale potrivite. Lumea digitală amețește dorința adâncă din noi de satisfacție supremă. Dar ceea ce potolește această năzuință nu sunt nici comenzile Online, nici chiar când este vorba despre râvnitul whisky Macallan vechi de douăzeci și patru de ani sau de geamantanul Prada. Nu facem decât să ne adormim dorința adevărată, îndreptată în cu totul altă direcție. Walker Percy spune: *The search is what everyone would undertake, ifyon were not sunk in the everydayness ofhis own life. To become aware of the possibility of the search is to be on to something. Not to be on to something is to be in despair.* (Am porni, cu toții, în această căutare, dacă nu am fi atât de absorbiți în obișnuința propriei noastre vieți. Conștientizarea acestei șanse are cea mai mare însemnătate, iar cine nu înțelege asta poate cădea pradă disperării.)

Trebuie să fim *on to something,* trebuie să căutăm acel lucru de preț, și nu mă refer deloc la filmulețul de pe YouTube, despre care discută toată lumea, nici la leacul care topește grăsimea de pe burtă. De curând am fost împreună cu fiica mea o săptămână în Istria. Ne simțeam minunat. Și în mijlocul acelui paradis ne-a venit ideea: ce-ar fi să traversăm totuși cu feribotul până la Veneția? Și, ajunși acolo, am înțeles la un moment dat, după cel de-al treilea restaurant știut doar de inițiați, după cea de-a treia

pereche de pantaloni de vară minunați, după cel de-al patrulea palazzo vizitat, în ce goană permanentă trăim, doar ca să mai adăugăm un trofeu în panoplie...

Și eu mă las prins în plasa consumului exagerat. De aceea am și renunțat la Instagram. Am ajuns să ne consumăm până și trăirile, în loc sa ne bucurăm de ele. Și umplem Instagramul cu momente pe care nici nu le-am parcurs și nici nu le-am trăit cum se cuvine, am amânat frumusețea clipei ca să postăm... Există un moment formidabil la sfârșitul filmului lui Ben Stiller, *Viața secretă a lui Walter Mitty,* în care Sean Penn, ars de soare, jucând rolul unui fotograf pasionat de imagini din lumea naturală, renunță la secvența supremă a carierei sale - după ani întregi de așteptare, are în fața obiectivului un leopard al zăpezilor - și animalul rarisim dispare, *fără* ca el să apese declanșatorul.

Este cu adevărat obligatoriu să fim punctuali?

„Punctualitatea este arta de a aprecia corect cu cât ne este permis să întârziem" (Bob Hope). Există persoane care apar de regulă cu un sfert de oră mai devreme. Si asta deranjează. Trebuie să ajungi cu cinci minute înainte de ora stabilită! Nu mai devreme, dar nici mai târziu. în afară de invitațiile la cină. Daca ești invitat la opt, să apari la opt si zece. Nu mai târziu. Și cel târziu la nouă fără un sfert trebuie să înceapă și masa. Să înceapă peste ora nouă este inacceptabil, în afară de situația în care oaspeții nu au copii și nu trebuie să meargă la serviciu.

Generația celor născuți după 1990 și-a purtat prima bătălie esențială din viață pentru dobândirea primului telefon mobil, generația celor născuți după 2000 (în 2007 a apărut primul iPhone) nu își mai poate aminti de viata fără legătura cu World Wide Web în buzunar. Există

aplicații cu care se poate măsura de câte ori deschidem telefonul. Media este undeva între optzeci pană la o sută de ori pe zi. La adolescenți, de obicei, cu mult mai mare.

Dacă doriți să aflați mai multe despre generația următoare, a așa-numiților *millenials* - și asta ar trebui să facem toți, deoarece ceea ce i-a marcat pe cei născuți după 2000 determină viitorul nostru -, trebuie să citiți volumul

iGen\ scris de americana Jean M. Twenge, medic și psiholog. Există cărți de specialitate care rezumă totul în prefață. în cazul nostru, teza centrală este cuprinsă de titlul complet: *iGm - Why Today's Super-Connected Kids Are Growing lip Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy - and Completely Unprepared for Adulthood (and What That Meansfor the Rest oflls)*. Adică: De ce tinerii superconectați de astăzi cresc mai puțin rebeli, mai toleranți și mai puțin fericiti - și cu totul nepregătiți pentru a deveni adulți (si ce reprezintă asta pentru noi, ceilalți).

Profesoara de la San Diego State University a examinat cu atenție generația denumită de ea „iGen" și a definit-o pe baza a zece caracteristici. Rezultatul este nu doar negativ. Ea a constatat, pe baza unei mari cantități de date ușor de înțeles, mergând uneori până la începutul anilor 1970, cât de repede s-au modificat așteptările și obișnuințele de viață începând din jurul anului 2010 în toate domeniile de studiu abordate. Tinerii se maturizează tot mai târziu, mai precis nici când ajung adulți, ca vârstă, nu se despart de comportamentul infantil (statisticile referitoare la sex si sarcini în rândul adolescenților sunt mai coborâte ca oricând). Sunt mai bine protejați, dar și mai nesiguri și mai temători decât oricare generație dinainte. „Avem de-a face cu o generație ale cărei principale activități sociale specifice tinereții s-au desfășurat pe ecrane de mici dimensiuni.

[1] In curs de apariție la editura Baroque Books & Arts (n. tr.).

Aparatura mereu prezentă în mâna lor", scrie Jean Twenge, „a prelungit copilăria aceste generații și a redus la minimum contactele ei fizice, sociale. Drept rezultat, reprezintă cea mai ocrotită și în același timp, mintal, cea mai fragilă generație care a existat vreodată."

Psihologul american a dedicat un întreg capitol tezei sale, potrivit careia membrii iGen sunt mai puțin interesați de religie. Indiferent cat de *connected* sunt acești tineri din punct de vedere tehnologic, o legătură cu transcendentalul îi Iasă reci. Asta, afirmă ea, se explică în mare măsura prin faptul că adolescentii au posibilități nelimitate de a alege, de la șamponul folosit si până la partenerul de viață si propria sexualitate. Pentru această generație pur și simplu nu mai există nevoia de a se stabili undeva. Disponibilitatea de a se frământa pentru cele de pe urmă sau chiar și pentru

cele mai puțin de pe urmă, de a fi oh *to something,* nu mai poate fi pretinsă acestei generații.

Capacitatea de a suporta ceva cu răbdare este pe cale de dispariție. Pe deasupra mai vine și iluzia de a menține totul sub control, de a regla prin forțe proprii starea de mulțumire si de a configura și modifica propria viață prin nenumăratele opțiuni; în acest fel devenim incapabili sâ mai fim surprinși. în bestsellerul *Arta de a trăi bine',* autorul Rolf Dobelli trece „înalta pricepere Ia îndreptării lucrurilor" în rândul rețetelor fericirii. „Am deseori plăcerea să zbor cu avioane de mici dimensiuni, fără să folosesc pilotul automat", scrie el, „și atunci fac chiar cu mâinile mele... mici corecturi de zbor. Dacă las manșa chiar și o clipă, aparatul o ia razna". In cartea lui se întâlnesc adevărate perle ale înțelepciunii, spre exemplu că greșelile sunt vitale, „orice informație din zborul aerian, orice regulă, orice procedură există

[1] Baroque Books & Arts, 2017 (n. tr.). pentru că, la un moment dat, cineva, undeva, s-a prăbușit." întâlnim și pasaje fabuloase ca acesta: „Cu cât mai mici așteptările, cu atât mai mare norocul." însă aici a greșit ținta, după părerea mea. Dacă nu cumva ne induc în eroare budismul și toate religiile biblice, toate marile mituri și basme și epopei, inclusiv ale Evului Mediu, tocmai capacitatea și voința de a rămâne deschis fată de surprize reprezintă una dintre condițiile pentru a avea ceea ce se cheamă sansă sau noroc. Trebuie să fim capabili sâ ne lăsam surprinși, să știm să îndurăm și să avem răbdare.

Iată cateva exerciții utile de rabdare: comutăm sistemul de navigare pe mut și ne bucuram de blocajul din trafic ca de un timp câștigat (urmărind o carte audio). Acordăm atenție persoanelor plicticoase peste măsură intâlnite la petreceri. Aflați în lift, nu punem mâna imediat sâ ne consultăm telefonul, ci înainte de asta ne bucurăm conștient, fulgerător, de clipă. Poți sâ închei mici acorduri cu tine însuți și să le respecți cu strictețe pe perioada cât au fost stabilite. Spre exemplu că, pentru o zi, ascunzi telefonul și nu îl folosești. Apoi, încet, mărești doza și pleci undeva departe, în munți sau pe malul Balticii. Sau într-o cafenea din Viena (preferata mea: Brău-nerhof), unde poți să comanzi un ou la pahar și un „schoner Cappuccino". Până soseste comanda și chelnerul îți acordă din nou o privire, se scurge cel puțin o jumătate de oră.

Ce ma privește pe mine?

Viața nu poate fi configurata ca un telefon mobil, surprizele apar tot timpul. Una dintre cele mai mari forte din psihicul nostru - asta nu o știa doar Freud - este pornirea de a ocoli durerea, neplăcerea de a suferi. Iar asta se poate trata prin exersare. Urgenta este cu atât mai mare, cu cât ne-am obișnuit între timp cu viteze care pe oamenii de acum cincizeci de ani i-arfi făcut sâîsi iasă din minți. Solutia?în primul rând: recunoașterea problemei. în al doilea: exersarea răbdării.

11

ECHITATE

Exista cu adevărat - și, dacă da, câtă?

Februarie 2016, marți dimineață, încă nu s-a luminat. Suntem in mijlocul vacanței de carnaval din Bavaria, de aceea în trenul regional sunt relativ puțini navetiști și aproape niciun copil, când liniștea patriarhală de pe linia dintre Holzkirchen și Rosenheim este brusc întreruptă de o bubuitură infernală. Două trenuri se ciocnesc frontal pe porțiunea unde este un singur fir de drum. După ce locomotivele se lovesc între ele, un tren sare de pe șine, mai multe vagoane se răstoarnă. La locul accidentului sunt trimise forțe de intervenție. Codul lansat se cheamă „VU" -„verunfallter Zug[8]". Adică: intră automat în stare de alarmă pompierii, serviciul de ambulanță și serviciile tehnice de urgență. In acea zi, în apropiere de Bad Aibling au murit în total unsprezece persoane, alte optzeci au fost rănite, unele dintre ele grav. După catastrofă s-a stabilit că un impiegat de mișcare din punctul de semnalizare următor, un anume Michael P., în vârstă de treizeci și nouă de ani, pusese în calea trenurilor mai multe semnale greșite. Atenția lui fusese distrasă de un joc de pe telefon. Opt luni mai târziu a fost condamnat de judecătoria regională din Traunstein la trei ani și jumătate cu executare, pentru omor din culpă. Cele opt luni de detenție în vederea cercetărilor i-au fost scăzute, iar după alte șase luni a fost achitat de restul pedepsei. Michael P. a stat la închisoare în total ceva mai mult de un an.

Oare este echitabil? Să fie paisprezece luni de detenție o pedeapsă potrivita pentru că ai provocat moartea a unsprezece persoane? Spre comparație: în Nordrhein-Westfalia, un individ notoriu pentru neplata biletelor de transport a fost condamnat la nu mai puțin de șaisprezece luni de pușcărie.

Repetăm foarte des „echitate", fără să ne preocupe cu adevărat ce anume înseamnă asta, echitate. Ce este „drept"? Ce este „cinstit"?

Să începem cu justiția. în cadrul teoriei legitimării pedepsei, adică în dezbaterea asupra scopului unei sancțiuni, intră în rivalitate opinii total diferite. Cel mai vechi principiu este cel al răzbunării. Termenul tehnic corespunzător este cel de „principiul talionului" - popular, dinte pentru dinte. Potrivit lui, cine a călcat legea trebuie să plătească potrivit faptei sale, cât mai exact cu putință. Un principiu pe care cei mai mulți îl consideră pe drept cuvânt arhaic. Apoi mai există doctrina ispășirii. în centrul ei se află psihologia făptașului. Potrivit ei, scopul pedepsei este ca făptașul să se împace din nou cu ordinea de drept, prin penitență. Conceptul modern este cel de „reabilitare". Problema: fără discernământ, nu funcționează reabilitarea. Pe deasupra, criticii teoriei ispășirii o consideră destul de arogantă, ca și cum ceva nu este în regulă cu un făptaș și ar trebui „corijat". Mai există apoi și intimidarea.

Susținătorii teoriei intimidării susțin că pedepsele împiedică petrecerea unor fapte asemănătoare. Criticii, în schimb, sunt de părere că oricât ar fi de mari amenințările, după cum demonstrează realitatea, ele nu au darul să împiedice comiterea în continuare a faptelor. In fine, mai există și teoria că pedepsele cele mai raționale sunt cele care urmăresc reparația. Această teorie a legitimării pedepsei este răspândită mai ales în spațiul anglo-saxon, unde este cunoscut drept *restorative justice.* Dacă am făcut ceva rău, trebuie să punem din nou lucrurile la punct. Spre exemplu, dacă am rănit pe cineva, trebuie să găsim căi pentru a-1 împăca într-un fel sau altul. Prin urmare avem de-a face cu un demers destul de ambițios, de restabilire a păcii sociale, de aplanare a conflictului - și: iertare. Principiul *restorative justice* este aproximativ opusul celui cu care am început, al răzbunării.

Interesant este că, în cazul mai sus menționat, al lui Michael P., tată de familie, nu funcționează cu adevărat niciunul dintre scopurile sancțiunii pe care tocmai le-am amintit. Să răzbunăm uciderea din culpă a unor oameni cu aceeași măsură ar fi greșit. Intimidarea iese și ea din discuție. Un om nu ar repeta marea greșeală a vieții lui (lăsând la o parte că nici nu i se va mai oferi vreodată prilejul) și nici cei care îndeplinesc munci de care depinde siguranța oamenilor nu vor spune după o sentință aspră: „Să știi că voi fi

mult mai atent de acum înainte." Nici reeducarea și reabilitarea nu duc nicăieri într-un asemenea caz. Omul nu a apucat-o pe căi greșite, ca să-si revină. Mai rămâne reparația. Insă dispariția a unsprezece persoane nu are cum fi reparată, iar dacă i-ar fi venit cuiva ideea să-l pună față în față cu rudele victimelor pentru a căuta, în cadrul unui proces de mediere, posibilități de împăcare, nu ar fi reușit decât să întețească traumele rudelor și ale celor grav răniți. Profesorul Reinhard Haller, unul dintre cei mai cunoscuți penaliști din spațiul cultural german, pe care l-am intervievat în legătură cu acest caz, mi-a spus atunci că, în ultimă instanță, omul a fost din greu pedepsit chiar prin fapta sa, iar Michael P. avea să depindă oricum până la sfârșitul vieții de tratament psihiatric. în cazul lui, pedeapsa cu închisoarea îndeplinește cu totul alt scop: „Făptașii apăsați de o asemenea povară primesc de multe ori condamnarea chiar cu un anume sentiment de ușurare."

Prin urmare, Ia o privire mai atentă, nu este deloc atât de neînțeles că pedeapsa pentru Michael P. a fost atât de blândă, relativ vorbind, în schimb un călător care a fost prins în mod repetat fără bilet a fost pedepsit relativ aspru? Cel puțin în cazul celui din urmă putem vorbi despre un efect de descurajare.

în procese penale, din câte se pare, dreptul nu este întotdeauna echitabil, in majoritatea cazurilor, când vorbim despre echitate și despre cinste, nu este însă deloc vorba despre pedepse. Ci despre lucruri. Despre posesiuni. Despre bani. Parale. Cine are și cât și oare este echitabil? In acest sens, există un fascinant experiment mental: vă rog să vă transpuneți o clipă într-o stare anterioară nașterii dumneavoastră! Imaginați-vă vă rog că nu știați nici cu ce culoare a pielii veți veni pe lume, nici unde, nici dacă veți fi fată sau băiat și nici dacă veți fi copilul unui miliardar american sau al unui țăran chinez. Acum aveți dreptul să hotârâți cum trebuie să fie organizată o lume echitabilă. Trebuie să hotărâți acum, înainte să se ridice cortina și să înceapă viața adevărată. Potrivit căror principii ale echității să fie guvernată lumea în care vă veți naște?

John Rawls, a cărui carte apărută în 1971 cu titlul *A Theory of Justice*[9] reprezintă una dintre cele mai influente lucrări de filozofie politică ale secolului XX, afirmă că despre echitate nu putem în niciun fel judeca

obiectiv, deoarece suntem prea părtinitori. Noi cântărim mereu dintr-o perspectivă proprie. Nici nu am putea altfel. Doar în spatele unui *veil of ignorance,* după cum numește el experimentul său mental, al acestui „văl al ignoranței", am putea hotărî obiectiv și intuitiv corect cum ar trebui să arate o lume dreaptă. El susține că doar un cartofor înrăit ar fi asa de nebun încât, aflat dincolo de văl, să aleagă ordinea lumii așa cum este ea acum, căci primejdia să se vadă aruncat în mijlocul majorității copleșitoare a celor dezavantajați economic și social ar fi pur și simplu prea mare.

Cum ar arăta, după părerea lui Rawls, soluția noastră pentru lumea de dincolo de „vălul ignoranței"? Ce principii esențiale ne-am dori asigurate?

Pentru a da un răspuns, ne prezintă în primă instanță câteva soluții în bine cunoscuta lui carte. O ordine a lumii feudale? Cu siguranță nu. Niciun om nu și-ar concepe o lume în care loteria genelor să hotărască dacă avem putere, bani și statut social. O lume modelată după ideile utili-tariste? Adică cele mai mari foloase pentru un număr cât mai mare de oameni cu putință? Sună bine, însă nici pentru asta nu am opta vreodată. Primejdia de a aparține unei minorități, de a fi oprimați, ar fi tot prea mare. Cel dintâi principiu esențial asupra căruia am insista, spune Rawls, ar fi un set de drepturi fundamentale valabile pentru toți. Libertatea de opinie, de întrunire, de religie, dreptul la proprietate, la integritate, la siguranță, la protejarea prin lege și așa mai departe. Aceste drepturi fundamentale sunt de fapt mai importante decât bunăstarea. Despre chestiunile de echitate socială și economică ne putem preocupa după ce ar fi îndeplinite aceste necesități esențiale.

Și ce hotărâre am lua gândindu-ne la aceste aspecte deloc secundare? Rawls este de părere că nu am alege în niciun caz o lume în care bunăstarea să fie uniform împărțită. Deoarece sperăm în taină să ne naștem privilegiați, dacă nu într-o familie de miliardari, cel puțin să creștem într-o casă părintească stabilă, să urmăm o scoală și să fim înzestrați cu un talent deosebit, sau măcar cu hărnicie. Intr-un asemenea caz, ni s-ar părea destul de nedrept ca toți, indiferent că sunt harnici sau leneși, talentați sau neta-lentați, să fie egal răsplătiți. Ni s-ar părea inechitabil să nu ne putem bucura de roadele unor asemenea înzestrări, am fi lipsiți de orice stimulent să ne punem talentul în lumină. Nu ne-am visa însă nici o meritocrație autentică, adică o

societate în care hotărâtoare pentru obținerea bunăstării si statutului social să fie doar performanța. Nici asta nu ar fi drept. Cine poate alege singur dacă vine pe lume înzestrat cu talent sau fără nicio aptitudine, într-un bidonvil?

Cum ar fi bine sâ reacționați dacă s-ar întâmpla să surprindeți un prieten, o prietenă, un coleg sau o colega în compania unei amante sau a unui amant?

E foarte delicat. Pe cât posibil, evitați să vă uitati în ochii lor! Dacă nu aveți cum ocoli, faceți pe fraierul si renunțați la orice remarcă.

Unicul principiu echitabil asupra căruia ne-am hotărî ar fi cel care permite diferențe, dar ar reglementa împărțirea produsului social de așa manieră, încât cei care s-au născut fără privilegii, fără talente, fără înzestrări deosebite, să profite de el la maximum. Inegalitatea socială ar fi absolut acceptabilă pentru noi toți, însă trebuie sâ „aducă celor mai puțin favorizați avantajul *cel mai mare cu putință".* Rawls numește asta „principiul diferenței".

Am fi dispuși sâ acceptăm ca un fotbalist ca Ronaldo să câștige mai mult de două sute treizeci de milioane de euro pe an sau ca un Jeff Bezos să aibă o avere de peste o sută de miliarde de euro? Da, am accepta, susține Rawls, dar doar dacă ar exista un mecanism care sâ asigure că ar ceda o parte considerabilă din banii lor pentru finanțarea celor defavorizați. In domeniul școlarizării, spre exemplu, pentru a crea spații de pregătire profesională pentru cei lipsiți de privilegii sociale, oferind o șansă celor născuți fără nicio sansă. Melinda Gates mi-a explicat, într-un interviu, de ce ea și soțul său investesc cea mai mare parte din banii lor în asistență pentru dezvoltare. „Deoarece soțul meu, dacă s-ar fi născut în savana din vestul Africii, nu ar fi putut sa întemeieze Microsoft, iar grație muncii noastre este posibil ca următorul Bill Gates să vină din Africa."

Pe hârtie, principiul diferenței invocat de Rawls este întâlnit de altfel în toate țările în care există echitate fiscală, iar superbogații nu au nicio posibilitate să se sustragă obligațiilor lor de contribuabili. Adică, din păcate, aproape nicăieri, cu excepția câtorva țări scandinave.

Există cu adevărat miliardari, așa ca soții Gates, care nu lasă copiilor lor moștenire decât un fragment infim din avere, iar restul îl donează, există cu adevărat inițiative de genul The Giving Pledge ale miliardarilor, care cedează o mare parte a averii spre folosul celor mai săraci dintre săraci, însă asta nu schimba cu nimic realitatea că averea celor mai bogati o sută de oameni din lume e egală cu „averea" celor mai săraci 3,8 miliarde de oameni - jumătate din populația globului - la un loc.

Cine susține că repartizarea inegală a bunăstării ar fi o evoluție recentă greșește, de altfel. Fenomenul, pentru care șvabii au o zicală foarte potrivită, „dracul se ușurează mereu unde-i grămada mai mare", este probabil la fel de vechi ca banii. Savantul italian Vilfredo Pareto (1848-1923) a diagnosticat fenomenul aglomerării averilor acum mai bine de o sută de ani. Teoria lui era că - indiferent de perioada istorică pe care o luăm în considerare, indiferent de forma de guvernare și ideologia la modă - procesul se petrece mereu identic. O mână de oameni au enorm de mult, iar marea masă se situează sub medie.

Aproape că am putea crede că fenomenul „dracului care se ușurează" este un fel de lege a naturii. Psihologul și criticul cultural canadian Jordan B. Peterson precizează în cartea sa *12 Rulesfor Life* alte domenii în care se petrece aceeași aglomerare: există multe milioane de muzicieni, însă muzica ascultată aparține câtorva zeci de artiști. In fiecare an apar pe piață milioane de cărți, însă doar o mână de autori vând tiraje după tiraje. „La fel se întâmplă și cu orașele (în câteva metropole se aglomerează aproape toată omenirea), și cu stelele și cu planetele (care concentrează aproape întreaga masă), și cu limba (doar cinci sute de cuvinte reprezintă 90% din comunicarea noastră)..." Putem continua după plac lista lui Peterson.

Este cinstit oare? Nu, nu este. Dar așa este făcută lumea. *The winner takes it all.* Dracul se ușurează... Să o luăm așa cum e. Atunci, nu ar fi oare o insolență dacă am ridica pretenția să stabilim o echitate, cât de cât? Este posibil ca inechitatea să nu poată fi eradicată, cum nici bolile nu pot fi eradicate? Ci doar atenuată, tot la fel ca bolile? Cercetăm și vindecăm, pe cât posibil, uneori cu succes uimitor - poliomielita și paralizia infantilă practic au dispărut de câțiva ani -, însă nimeni cu capul pe umeri nu ar

afirma - cu tot cu tehnica genetică -, că vom reuși vreodată (sau că ar trebui să reușim), să alungăm suferința și infirmitatea definitiv din lume.

întrebarea pe care ar trebui să ne-o punem, după părerea mea, nu este deloc „Cum poate fi instaurată echitatea?", ci: „Cum ne apropiem cel mai mult de echitate?" Sau, cu și mai mare precizie: ce facem când întâlnim inechitatea? Ce înseamnă asta pentru noi, oamenii? O înghițim, pur și simplu? Ar fi la fel de lipsit de simțire și de grav ca abandonarea unui rănit la marginea drumului. Dar oare inechitatea ar putea avea un sens mai adânc, până acum nepătruns? Spre exemplu, acela de a ne pune la încercare omenia, noblețea, demnitatea?

Când se discută chestiuni dificile de etică, Toma d'Aquino este salvarea. El spune că echitatea nu este o stare care să poată fi stabilită definitiv, ci rămâne mereu temporară, improvizată, provizorie. Toma d'Aquino consideră că „îndreptarea" ține de alcătuirea cea mai profundă a omului. întotdeauna când oamenii și-au propus să creeze o lume perfectă, au alunecat inevitabil în inuman. La fel de primejdioasă este și pornirea de a cântări matematic echitatea, fără a lăsa un spațiu zonelor cenușii. In secolul XX au existat diverse încercări de realizare a unei lumi perfecte, soldate cu milioane de morți.

Toma d'Aquino ne spune în continuare: „Echitatea [pretinde] deosebirea partenerilor." In sine un truism, dar ca toate adevărurile evidente, are consecințe însemnate. Urmărind ideea, am spune: cu cât cineva este *mai* altfel, *cu atât mai mult* devine echitatea un exercițiu de virtute. Iar asemenea exerciții funcționează cel mai bine în spațiul propriu. în relațiile cu colegii, rudele, dar și - da, de fapt în primul rând - cu necunoscuții. Cine face un bine unui necunoscut - sau chiar unei persoane pe care nu o agreează - acela este un om drept.

Ce mă privește pe mine?

Echitatea nu există. Cel puțin nu echitatea absolută. Profităm cu toții de lucruri pentru care nu am făcut nimic, pe care le-am obținut fără sâ fi contribuit cu ceva. Nu e deloc o idee bună să ne așteptăm că „ăia de sus" s-ar îngriji de mai multă echitate. Putem aștepta mult si bine.

Această datorie ne revine chiar nouă. Să corectăm mereu câte puțin inechitatea vieții prin mici gesturi de generozitate personală, poate chiar arbitrare, de asta este nevoie.

1 2

SPORTIVITATE

Sa rămânem agili

De ce germanii țin să câștige mereu? Și de ce olandezii și francezii nu știu să piardă? Cunosc oare doar britanicii adevăratul *sportsmanship?* Este adevărat că se spune și în germană despre cineva că este *Sportsmann?* Franceza cunoaște conceptul de *esprit sportif,* însă *sportsmanship* înseamnă mai mult. Când spune englezul despre cineva că este *good sport,* e cel mai mare compliment pe care i-1 face. Semnificativ este că practic toate sporturile importante au fost, dacă nu inventate, măcar reglementate de englezi. Și anume de membri ai clasei nobiliare cu prea puțină ocupație.

Este foarte posibil ca oamenii inspirați de leneveală să fi avut o influență mai durabilă asupra culturii decât cei mânați de hărnicie. In Atena antică, leneveala se bucura de cea mai mare apreciere în societate, iar tot ce era legat de a face și a drege, de productivitate, era neinteresant. In lumea grecească, leneveala era la mare preț. Și jocurile. Mereu se desfășură o competiție oarecare, pentru poeți, actori, atleți. Tot un joc fusese și începutul universului, după părerea grecilor - o partidă de zaruri între Zeus, Poseidon și Hades. Zeus a câștigat cerul și pământul, Poseidon marea, iar Hades, luzârul, lumea subpământeană.

La romani conta doar ce era practic, jocurile erau o oroare, abia Evul Mediu cavaleresc a redescoperit farmecul înfruntării de onoare. *Livre de chevalerie* a lui Geoffroy de Charny, cea mai influentă scriere despre cavalerism a secolului al XlV-lea, împarte cate o treime pentru *tjost* (lupta dintre doi cavaleri, în cadrul unor reguli minuțios stabilite) și turnir (competiția dintre corpuri de cavaleri), cea din urma treime revenind războiului - purtat cu demnitate. Regula lui Charny suna astfel: celui care îi întrecea pe ceilalți în tjost sau în turnir i se cuveneau cele mai înalte onoruri dintre *toți* bărbații înarmați - detaliu important, deoarece nu vorbește despre cavaleri din

nobilime, ci se referă la cercul celor care puteau să urce până foarte sus prin *sportsmanship,* chiar nenobili fiind. Succesul în turni-ruri oferea o cale de ascensiune spre înalta societate.

După părerea mea, competiția sportivă desfășurată corect reprezintă pentru noi o școală de o profundă noblețe. Este posibil ca sportul și jocul să mențină trează în noi amintirea că depășirea propriilor limite și ambiția permanentă de a deveni mai rafinat fac parte din viață. Este important să înveți să prețuiești jocurile și regulile lor, integrându-le în viața de zi cu zi. Dar prin ce se distinge instinctul de a juca? De ce ne sunt intuitiv mai simpatice persoanele jucăușe? Să fie oare jucătorii și sportivii cei mai buni dintre noi? De ce este sportivitatea o virtute?

Este bine cunoscut citatul din Schiller, în care spune că omul este „de-a-ntregul om doar de se joacă". Insă trebuie să privim mai atent cum argumentează! La joc, spune el, „stă în repaus și se delectează toată ființa". Ne transformăm într-o „creatură cu totul coerentă, care parcă se află de cealaltă parte a încăperii, fără să cedeze, fără să opună rezistență". Și mai departe: „Aici nu e forță ce să se bată cu forțele, nici spațiu despuiat, pe unde să pătrundă tem-poralitatea." Teribil, nu-i așa? Pe urmă, crescendo: „De una irezistibil acaparat și atras, de cealaltă ținut la distanță, ne găsim simultan în starea de extrem calm și extremă agitație și se naște acea minunată emoție, pentru care mintea nu are noțiune si limba nu are nume."

Cat e bine să zăbovim la o cina?

In America se obișnuiește ca imediat după masă sâ nici nu te mai faci comod, fiecare mulțumește politicos - si o ia spre casa înainte de ora 22. Nu există multe privințe în care americanii să aibă un avantaj față de noi, europenii, în privința manierelor, dar eu găsesc extrem de plăcut acest obicei. în Europa, mai ales în tarile marcate de latinitate, se consideră pronunțat o nepolitete să pleci devreme. Asa se face că nimeni nu vrea să fie primul si invitațiile la cină se prelungesc deseori chinuitor, pană târziu în noapte. O ieșire potrivită este să plasezi o scuză potrivită, cam asa poate: „Mâine dimineață trebuie să prin un zbor la ora sase."

Dacă este adevărat, avem și un răspuns la dilema lui Pascal („Toată nefericirea oamenilor se trage doar din faptul că nu pot rămâne liniștiți într-

o odaie")! Prin joc, e cel mai aproape de reușită ceea ce Mihály Csikszentmihălyî[10] numea *flow.* Starea de a fi absolut tu însuți.

Norbert Bolz, cercetător în domeniul mass-media la Universitatea Tehnică din Berlin, afirmă în Wer *nicht spielt, ist krank*[11] că omul întreg, care nu gândește sub forma calculelor de utilitate și nu este ros de plictiseală, există doar prin joc. Problema, așa cum o vede Bolz, este „că, în lumea reală, înfrângerea nu mai este prevăzută, de atâta egalitate de statut. Trăim de mult într-o lume în care nu există loc pentru sentimente de triumf și suferințe eroice, dar nici pentru glorie și onoare." Dă și exemple: „Nu mai avem voie să învingem, așa cum a zis o profesoară la școala: aveți voie sâ jucați fotbal, dar nu mai numărăm golurile." Jocul, spune Bolz, este cel din urma loc unde avem posibilitatea sâ trăim periculos fără teamă.

Cea mai substanțială cercetare asupra semnificației jocului a fost cea întreprinsă de Johan Huizinga. Cartea lui *Homo ludens - Vom Ursprung der Kultur im Spiel*[12]*,* publicată în 1938, este considerată de primă importanță pentru istoriografie. Teza lui este că nici *homo oeconomicus,* nici *homo faber,* adică nici omul economic sau socotitor și nici omul faur nu sunt răspunzători de evoluția culturii - ci cel care se joacă, *homo ludens.* Cultura, spune Huizinga, provine din joc. Jocul este o organizare de sine.

Strict privind, orice cultură se bazează pe consimțământ și pe autoorganizare. Suntem cu toții de acord, aurul și diamantele au o valoare, Coca-Cola este o marcă la rândul ei cu o valoare. Singura acoperire este aceea că suntem cu toții de acord. Și limbajul, așa cum putem afla de la Wittgenstein, depinde tot de consimțământul reciproc asupra unor concepte și reguli, iar el vorbește in *Cercetări filozofice* (scrise aproximativ în aceeași perioadă când Huizinga lucra la *Homo ludens)* despre „jocul de limbaj".

Huizinga consideră că jocul trebuie să aibă următoarele caracteristici pentru a fi considerat ca atare: 1. Jocul este o acțiune liberă, dacă jucăm sub constrângere, nu ar mai fi joc. 2. Jocul nu este viața „obișnuită" sau „adevărată". 3. Jocul este independent de necesitățile și dorințele imediate. 4. Desfășurarea si sensul jocului sunt cuprinse în șinele lui. 5. Jocul se „joacă" în anumite limite temporale si spațiale. 6. Jocul este repetabil. 7. Jocul cunoaște reguli, în cadrul locului de joacă consacrat domnește o

ordine proprie si obligatorie. „Creează ordine, ba este chiar ordine în sine. Aduce temporar perfecțiunea imitată în lumea imperfectă și în viața confuză."

Huizinga mai consideră că între joc și cult există o corelație evidenta, căci, „așa cum actul sfânt se desfășoară în aceleași forme ca un joc, nici locul sacru nu poate fi formal deosebit de locul de joacă. Arena, stadionul, masa de joc, tribunalul sunt toate, potrivit formei și funcției lor, locuri de joacă, adică teritoriu sacru, o zonă aparte, îngrădită, sacrosanctă, unde sunt valabile reguli speciale."

Tot de joc țin și toate echipamentele și accesoriile, tricoul si însemnele, la fel și fluierul arbitrului și fanionul arbitrului de linie. Și peruca, purtată în Anglia de judecători, reprezintă pentru Huizinga o ustensilă jucăușă, fiind mai mult decât o rămășiță a unei vechi costumații.

Huizinga aduce în discuție un aspect interesant: tocmai lumea britanică - în „respect profund față de tradiție, atât de caracteristică ei" - a păstrat elemente de joc în jurisdicția ei. Iată ce îi spunea un fost judecător: „Stilul și conținutul protocolului nostru nu fac decât să dezvăluie că avocaților noștri le face o plăcere nebună să se angajeze în adevărate schimburi de focuri, argumentând și con-traargumentând - sportiv, dar recurgând la o mulțime de sofistică. Starea lor de spirit mi-a adus câteodată aminte de cea a purtătorilor de cuvânt dintr-un proces adat[13] desfășurat în Java, care, odată cu fiecare argument, înfigeau câte un bețigas în pamant, străduindu-se, prin numărul mai mare de asemenea semne, să obțină succesul în litigiu."

Poate nu este o întâmplare că, tocmai în cultura anglo-saxonă, unde conștiința tradiției are un rol atât de important, vestimentația în stil grațios-jucăuș - să ne gândim doar la un „Bobby" londonez - face parte din identitatea națională și tocmai în această cultură spiritul sportiv se bucură de o prețuire așa de înaltă. Iar din spiritul sportiv face parte și capacitatea de a închide uneori un ochi, fără a ține totdeauna seama rigid de reguli. Deoarece și asta înseamnă *to be a good sport.* Huizinga: „«Be a good sport», i-a zis contrabandistul de alcool funcționarului vamal, care se pregătea să-i încheie un proces-verbal."

Ca tot ce atinge omul, chiar și ceva extraordinar ca jocul, poate fi alterat, deschizând calea fugii din lume și a dependenței. Dar asta nu schimbă cu nimic faptul că jocul -tocmai pentru că nu reprezintă îndeplinirea unei îndatoriri și în primă instanță nu aduce foloase, pentru că se leagă de destindere și respectă reguli - este în esență profund civilizator. Nu numai Huizinga, ci și Josef Pieper, amintit de mai multe ori până acum, afirmă că jocul vine în atingere cu domeniul sfințeniei. Una dintre cărțile lui de succes, apărută în 1948, se intitula *Mufle und Kult*[14]. Și Pieper susține că atât cultura, cât și cultul nu înfloresc decât in spațiul repausului. Repaus înseamnă - la fel ca în cazul jocului, practicării cultului sau de sărbători - „ieșirea din lumea obișnuită". Jocul - la fel ca închinarea - ne înalță deasupra rutinei zilnice insipide și antimetafizice și ne arată că mai există și o altă lume. Jocul - și practicarea unui cult - ne eliberează, cel puțin o vreme, de realitatea banală, care altfel devine sufocantă.

Jocul - și în formă superioară sportul, în general - este prin urmare mai mult decât „un simplu joc". Din el transpare o dimensiune transcendentă. Și asta și pentru și ca în sport căutăm idealuri ale frumuseții asemănătoare cu cele din artă. Puține lucruri îl fascinează pe om mai mult decât sportul de performantă. Ce anume îl face atât de atrăgător? O lovitură de golf sau o „foarfecă" la fotbal perfect executată poate să trezească un asemenea sentiment interior de grandoare și coerență, încât să taie respirația, pentru o clipă. Ceea ce are de-a face cu atracția pe care o exercită frumosul asupra noastră, intr-o galerie de fotbal s-ar putea auzi: „Ce gol frumos!" Regulile sportive sunt si ele înrudite cu cele ale artei și religiei. Când studiem un instrument sau exersăm o lovitură de golf, regulile și indicațiile sunt uneori neplăcute, însă esențiale pentru a atinge virtuozitatea. Abia aceste reguli și indicații îți permit să stăpânești instrumentul sau să execuți corect lovitura. Abia când ți le-ai însușit cu totul ajungi la libertatea artistică - deoarece asta înseamnă să stăpânești un instrument.

Unde se pot purta costume albe?

De fapt, nicăieri. în afară de Acapulco si Marbella. Nici smochingurile albe nu sunt de purtat, dacă nu vrem să fim confundati cu chelnerii. De altfel, și costumele negre sunt tabu (dacă nu suntem șoferi sau antreprenori de

pompe funebre). La inmormantări, eu port de regulă un cut sau un costum bleumarin cu o cravată neagră.

Este limpede că nu-i întotdeauna ușor, iar uneori chiar umilitor, să înveți reguli, să lovești corect balonul, să cânți corect la vioară, să duci o viață potrivită... dar cu cât știm să prețuim mai bine ceea ce exersăm, cu atât vom fi mai interesați de reguli și de indicații. Deoarece nu ne îngustează calea, ci ne permit să stăpânim mai bine domeniul vizat. Aristotel o știa cu mult înainte de creștinism. Când ducem o viață în care ratăm justa măsură lăudată de el, când suntem fie delăsători, fie excesivi, ne lăsăm treptat în voia unor purtări greșite. Nu e de niciun folos, ca sa rămânem tot în domeniul sportului, să mergem pe terenul de tenis și să exersăm ore în șir o lovitură greșită, riscând astfel să devină o obișnuință si să nu mai ajungem niciodată la o măiestrie autentică.

Un antrenor bun se va purta cinstit față de elevul său și nu ii va spune: „Totul este perfect! Poți să faci cum crezi tu că e mai bine! O nimerești tu cumva, până la urmă!" Rolul lui nu este să te împace cu ceea ce faci, ci să te învețe cum să procedezi corect. Iar dacă te-ai obișnuit cu o servă proastă, antrenorul te va chinui până în momentul în care vei reuși o lovitură corectă, bine plasată, iar apoi îți va cere să o repeți până îți va intra în carne și în sânge. Jucătorul de baschet de talie mondială Dirk Nowitzki a continuat să exerseze ore în șir lovitura la cos, în fiecare vară, chiar și după ce era de mult profesionist în NBA, cu vechiul său antrenor Holger Gschwendner, într-o sală de sport din Franconia.

La un congres din Philadelphia[15], episcopul sufragan al orașului San Francisco, Robert Barron, a spus un lucru care pune ordine în toate ciondănelile noastre despre reguli și despre competiții sportive: „Una dintre cele mai grave probleme ale vremii noastre este că suntem atât de concentrați să fim amabili și îndatoritori, pentru ca toți să se simtă cât mai bine în pielea lor, încât nu mai există *coa-ching* de calitate. Oricine se alge cu un premiu, oricine își face treaba minunat - rezultatul este că nimeni nu mai este atât de bun pe cât ar putea să fie, deoarece în acest fel nimeni nu mai are șansa să se perfecționeze cu adevărat sau să se autodepășească. Suntem cu toții hotărâți să alegem calea minimei rezistente și să facem tuturor viața cât mai lejeră cu putință, sub lozinca: oameni buni, hai să nu

fim prea severi, ușa noastră este deschisă oricui, nimeni nu trebuie să se schimbe. Rămâne totuși o întrebare: să fim mulțumiți de noi așa cum suntem sau să tindem sa devenim mai buni?"

Nu încape nicio îndoială, Cristiano Ronaldo este cel mai mare fotbalist de la Pele încoace. Iată secretul lui, după părerea unui coechipier care îl cunoaște de mulți ani: „Nu încetează niciodată să se perfecționeze."

Ce mă privește pe mine?

Stilul potrivit nu se obține acoperindu-ne în viată cu vorbe dulci, ci prin voința de a atinge standarde de valoare superioare. în joc, în sport si în viată avem nevoie însă de îndrumarea corectă. Adică de mentori si de antrenori. Din păcate, nu merge să ne descurcăm pe cont propriu, pentru că nu suntem capabili de autocritică asa cum se cuvine.

13

SUPUNERE

Quod licet neghiobului

Cum îți înveți copilul că este bine să-și facă ordine în cameră? Ghidurile de educație nu ne sunt de prea mare ajutor. Ajungem astfel la situația absurdă - din supunere față de autoritățile în domeniu, experții moderni în educație - de a pune sub semnul întrebării sensul autorității. Trebuie să fim partenerii copiilor noștri, și nu educatorii lor. Termenul magic este „de Ia egal la egal". Ca să fiu cinstit, sunt sătul să mai aud această formulă. Mi se pare ipocrită. Sunt părintele copiilor mei, nu tovarășul lor. Pe vremuri se spunea: *Quod licet Iovi, non licet bovi.* Ceea ce îi este permis lui Jupiter nu îi este îngăduit boului, ceea ce putea să sune nedrept, însă în ultimă instanță era versiunea scurtă a unui adevăr veșnic. Diferențele există. De aceea există și drepturi și îndatoriri diferite. Cine consideră că asta este o problemă trăiește într-o lume a fanteziei. Ierarhia, indiferent dacă din punctul de vedere al subordonaților se întemeiază pe competență profesională, 180

justifică autoritatea. De aceea îmi și permit aici sâ le folosesc ca pe niște concepte interșanjabile.

încă o dată de notat: autoritățile există. în lipsa autorităților, am fi total pierduți în lumea noastră atât de diferențiată funcțional. Dacă nu aș avea încredere în autorități, nici nu aș putea să mă sui într-un avion, nu ar mai avea nicio importanță și nici nu m-ar mira dacă la manșă s-ar afla pilotul sau o stewardesă ori dacă l-am auzi pe căpitanul aeronavei întrebând la microfon: „Ar avea cineva chef să piloteze nava?" Iar dacă ar fi să ajung într-o sală de operații, nu mi-ar rămâne decât să sper că acolo domnește o ierarhie rigidă, însă șansele mele de supraviețuire ar scădea rapid dacă medicul-șef ar discuta mai întâi fiecare decizie cu ceilalți medicii și cu asistentele, „de la egal la egal". Fără să am încredere în autorități, nu aș putea nici măcar să intru într-o casă. Mă bazez pe faptul că arhitectul și specialistul în rezistența structurilor au știut ce fac, când au înălțat clădirea. Eu nu mă pricep deloc și nici nu sunt capabil să fac vreun calcul. Practic, este imposibil să renunțăm la autorități, pentru că am fi de-a dreptul incapabili să acționăm și să supraviețuim.

Cu toate astea, trăim într-o lume care nu mai suportă nicio inegalitate și nicio diferență de putere. Dar în ultima vreme constatăm cu uimire că tocmai oamenii incontestabil puternici își dau toată silința să-și disimuleze forțele și acționează ca și cum ar fi umili. „Prin *humilit?* a luat Emmanuel Macron cu asalt puterea în Franța, iar Theresa May vrea să mențină puterea conservatorilor în Anglia tot prin *humility;* se desfășoară o adevărată competiție care dintre activiștii politici se pricepe mai bine să-și proclame modestia, înlăturându-și concurența din arenă", scrie eseistul Karl-Markus Grofi din Salzburg, iar masele preferă să se lase conduse de lideri cu aer de umilință. Poate tocmai și asta e deranjant la Donald Trump, că se poartă ca un copil sfidător care refuză să joace acest joc odată ce s-a văzut în sfârșit cu sceptrul de comandă în mână și mai îndrăznește și să se laude cu puterea lui, fără nicio urmă de cuvenită umilință. „E *ca* și cum popoarele Occidentului nu ar mai suporta puterea decât dacă s-ar ascunde", afirmă Martin Mosebach în cartea sa *Die 21.* Șefii de stat ai vremii noastre „pot foarte bine să hotărască soarta unor popoare întregi, însă este obligatoriu să-și camufleze permanent puterea, așa o cere protocolul democratic".

Cine a început toată nebunia asta? Vinovatul principal este marxismul, potrivit căruia autoritatea unui individ în sine este tiranie, ea aparținând exclusiv colectivului. Când marxiștii Școlii de la Frankfurt în frunte cu

Herbert Marcuse și Theodor W. Adorno s-au ocupat din anii treizeci și până în anii șaizeci ai secolului XX să dezbată motivele eșecului revoluției socialiste, ei au dat vina pe obediența față de autoritate a oamenilor. Potrivit așa-nu-mitei lor „teorii critice", revoluția nu a avut cu adevărat loc, din cauză că oamenii se supun autorității. De vină ar fi societatea și familia burgheză, care cultivă în noi venerație față de tatăl-patriarh - și ea trebuie înlăturată, iar dacă vrem revoluție socială, familia trebuie și ea supusă procesului revoluționar. După părerea lui Max Horkheimer, ea este cea care generează „apetența la supunere". Sub influența „teoriei critice", sociologul și filozoful Jiirgen Habermas s-a angajat în elaborarea unei noi teorii a societății, iar în 1981 a publicat *Theorie des kommunikativen Handelns*[16], potrivit căreia orice autoritate se întemeiază pe diferențe fictive. Diferențele, a hotărât Habermas, nu mai trebuie pur și simplu postulate, ci justificate cu fiecare prilej. lată-ne astfel alături de o mamă din cartierul berlinez Prenzlberg, care, după ce a băut cel de-al treilea latte macchiato, nu-i cere fiului ei, aflat la locul de joacă, să treacă imediat acasă, ci mai întâi empatizează puțin cu el („Ce părere ai avea, Korbinian, dacă ți-aș spune că ar fi momentul să ne întoarcem acasă?"), iar când se dovedește că asta nu are niciun efect, îl angrenează într-o dezbatere stresantă despre meteorologie și orarele magazinelor bio. Intenția lui Habermas a fost să pună societatea pe bazele unei comunicări raționale, menite să ducă la înțelegere și la dispariția dominației. După părerea mea, dacă Habermas, ajuns la varsta sa înaintată, s-ar încumeta încă o dată să calce într-un loc de joaca dintr-un mare oraș modern și ar vedea efectul teoriilor sale, s-ar dezice pe loc de opera lui capitală.

Se poate aborda subiectul purtării constant necuviincioase a copiilor cu părinții lor care îti sunt prieteni?

Absolut interzis. Sâ îti bagi nasul in modul cum îsi educă altii copiii este considerat o „intruziune" în orice cerc de dezbateri pe asemenea teme. Tine minte: copiii prost-cres-cuti nu au nicio vină. Ei sunt caricaturile părinților lor.

Le putem face observație copiilor în public, dacă apare prilejul?

Pe copiii proprii nu trebuie, pe cât posibil, să-i admonestăm în prezenta altora. Este umilitor. Luati copilul deoparte și discutati cu el între patru ochi. Pe fiul meu cel mare l-am făcut o dată de două parale în aeroportul vie-nez Schwechat, de față cu o mulțime de oameni. Vienezii sunt extrem de amabili. Am scăpat să mă linșeze.

Dacă aș fi crescut în anii treizeci, așa ca Habermas (tatăl său a fost membru al NSDAP din 1933), cred câ și eu aș fi gândit asemănător. Pentru acea generație a fost necesar și absolut de înțeles să opună puțin umanitarism, în chip de corectiv, imaginii de autoritate și supunere pătrunse de frică. Tot ce se poate ca teoretizarea despre „comunicarea fără dominație" sâ fi fost o reacție necesară față de un sistem de educație represiv, care s-a soldat cu principiul totalitar al Ffi/rrer-ului. Dar ar putea cineva infirma, cu toată seriozitatea, că pendulul nu a ajuns la cealaltă extremă?

Părinții nu mai sunt părinți, ci parteneri de negociere, profesorii nu se mai numesc profesori, ci parteneri de învățătură, iar autoritatea este în sine suspectă. în sistemul de educație modem, insistența asupra ortografierii corecte este privita în mare măsură ca o exagerare sau, cum se exprimă în directivele-cadru pedagogice ale landului Hessa din anii optzeci, ca o „exercitare a dominației" și „supunere față de normele în vigoare". Haosul răspândit între timp în rândul facultăților de științe umaniste ale universităților a fost descris de Irmhild Saake, profesoară de sociologie la Universitatea Ludwig-Maximilian din Miinchen, printr-un strigăt de ajutor mult discutat în cercurile de sociologi, lansat ca foileton de *Silddeutsche Zeitung,* în 2015. Studenții, ne spunea ea, sunt frecvent nepregătiți să recunoască o diferență calitativă între părerea lor și cea a profesorilor. „Pusă la îndoială este de pe acum chiar și diferențierea stabilită de Habermas între vorbitori competenți și necompetenti, spre exemplu copii. Nu ar fi cazul să presupunem o competență mai ridicată chiar în cazul copiilor? Nu se comportă oare și animalele, în esență, cu mult mai rațional decât oamenii? Și, dacă le explici că argumentul mai solid trebuie să se impună, se enervează cu toții. Nu există cerința, în bunul stil academic, ca toate argumentele să fie acceptate - și în special cele care provin din alte culturi? Faptul că un argument se luptă cu un altul și în cele din urmă iese învingător pare ceva necuviincios și brutal."

în domeniul educației celor mici, „comunicarea fără dominație" te lasă fără nicio soluție. Odată ce le refuzi copiilor rolul conducător, impunându-le limite, înseamnă că le faci un rău. Desigur că este un progres enorm față de vremea când copiii erau „ținuți la respect", cum se spunea. Și faptul că nu trebuie să se mai teamă de pedepse corporale când nu ascultă reprezintă tot un progres civilizator; însă nici lumea în care Korbinian-face-exact-ce-vrea-e nu-i în regulă.

Prin urmare, unde se află justa măsură aristotelică, *sweet spot* dintre autoritate și *laisser-faire?*

Până și Jesper Juul, consultantul familial danez care în Germania se bucură aproape de statutul unui sfanț, recunoaște cinstit că nu cunoaște o rețetă universală. Pe de o parte ne învață: „Pentru a construi relații fructuoase și trainice între adulți și copii, adulții trebuie să preia comanda. *Every team needs a captam,* fiecare familie are nevoie de un șef de haită", așa cum spune în volumul său *Leitwolfe sein - Liebevolle Fiihrung in der Familie*[17]. Pe de altă parte respinge însă o autoritate întemeiată exclusiv pe poziția respectivă, fie ea de tată, mamă sau șef al întreprinderii. Punctul crucial, spune Juul, nu este autoritatea tradițională, bazată pe roluri, ci autoritatea personală. Relațiile dintre părinți și copii nu pot fi niciodată de egală îndreptățire, afirmă Juul, diferența de putere reală este în acest sens prea mare, în schimb introduce în dezbaterea pedagogică un concept care există doar în limba daneză, și anume *ligeveerdighed.* El îl traduce prin *„respect* egal". O mare idee. Ea pornește de la premisa că orice om, fie el șef sau angajat, tată sau copil, femeie de serviciu sau director general, posedă aceeași demnitate. Ca lider, putem, ba nu, *trebuie* să hotărâm cum să meargă lucrurile, însă niciodată înjosind pe cineva. într-una din cărțile lui explică pe baza unui exemplu concret cum funcționează: Max are trei ani și nu vrea să se spele pe dinți. Tatăl: „Haide, Max! A sosit momentul să te speli pe dinți." Max: „Dar de ce, ta ti? Nu vreau să mă spăl pe dinți!" Tatăl: „Știi de ce nu vrei?" Max: „Nu... pur și simplu nu vreau." Tatăl: „Păcat, tare aș vrea să știu de ce." Max: „Dar nu știu." Tatăl: „OK, atunci mai gândește-te și spune-mi și mie când ajungi la o concluzie. Iar între timp haide să ne spălăm pe dinți". Max: „Dar ți-am zis că nu vreau!" Tatăl: „Da, am auzit. Dar atât timp cat mai ești copil, eu sunt răspunzător de sănătatea ta. Prin

urmare, haide să rezolvăm chestiunea asta." Max: „OK, dar ai grija să nu mă doară."

Partea frumoasă la acest dialog este că tatăl lămurește limpede, de la bun început și cu un calm suveran, că nu stă să discute esența chestiunii. Insă îl tratează pe micuțul Max cu toată seriozitatea. îi pune întrebări și este dispus să îl asculte. Copiii cărora li se dau pur și simplu comenzi și care, dacă nu ascultă, sunt pedepsiți au, după părerea lui Juul, doar două posibilități: fie se supun, fie la un moment dat fac în secret ceea ce le este interzis. Pretinzând copiilor doar să pocnească din călcâie și să strige „Am înțeles!", nu ai cum să-i conștientizezi de demnitatea intangibilă de care se bucură. Oare nu așa spune atât de frumos art. 1 al Constituției germane?[18]

Respect egal în loc de egalitate. Pare că nu suntem foarte departe de *sweet spot.* Ce altceva mai există? După cum spune marele Remo Largo, lucrul cel mai important pentru a face să funcționeze autoritatea, conducerea, pretenția de a fi șef de haită și toate astea, este ca relația să rămână intactă. Remo H. Largo, profesor emerit în pediatrie și, alături de Juul, unul dintre cei mai cunoscuți și de succes autori din domeniu, povestește despre vremurile întunecate ale „pedagogicii negre", când nu era deloc neobișnuit ca tatăl, venit acasă de la muncă, să-și pedepsească aspru copiii, la îndemnul mamei („Să vezi tu numa' când vine taică-tu acasă!"). Rezultatul erau copii umiliți, care nu puteau scăpa de sentimentul că sunt tratați nedrept. Așa sună una dintre cele mai importante teorii ale lui Largo: cine este incapabil să construiască reiatii nu are voie nici sâ facă educație. De îndată ce a înțeles asta, s-a obișnuit, când se întorcea acasă, seara, sa nu-si mai mustre copiii, după ce lipsise toată ziua. Un model pe care mă străduiesc și eu să-l imit, cu succes instabil.

Și mai este un aspect. Ce ne facem când masele sunt cele care trebuie aduse pe calea cea bună? Singura soluție: te pui în fruntea lor. Este cel mai vechi laitmotiv al șefului de haită. Conducătorul arhetipal, Moise, s-a pus în fruntea poporului său în cel mai vizibil mod cu putință, fiind urmat chiar si în perioadele lungi petrecute în pustie. Dar asta nu se poate decât dacă ești credibil. Coborând la cel mai banal nivel al discuției: când îi interzic fiului meu să stea tolănit seara în pat cu ochii în ecranul telefonului, să fac și eu bine să nu mă retrag seara în pat ca să mă uit pe Netflix. Și asta indiferent

dacă mă vede sau nu. Nu știu cum se face, dar adevărul plutește întotdeauna, invizibil, în spațiul din jur. Toți consultanții din domeniul educației și nenumăratele cursuri de perfecționare managerială ar fi ceva inutil dacă am înțelege că toate cuvintele, comenzile și indicațiile ajung pe un teren fertil doar dacă practicăm și noi ceea ce predicăm. Publius Terentius Afer, zis Terențiu, cel pe seama căruia se pune maxima cu *Iovi* și *bovi,* autor roman de satire și comedii, a rămas cunoscut în primul rând datorită scrierilor sale caustice la adresa unor potentați dominatori. Nu mai avem cum să-i cerem părerea, însă intenția formulei lui nu era probabil deloc aceea de indicație pedagogică, fiind mai degrabă o critică împotriva unor lideri lipsiți de credibilitate. Supunerea este importantă, în anumite situații chiar vitală. Dar nu în sensul ascultării orbești, ci în cel al credibilității și siguranței de sine pe care o proiectează înjur șeful haitei. *Iovi* nu are decât să ofere exemplu, iar *bovi* îl va imita mai devreme sau mai târziu.

Ce ma privește pe mine?

Pe lumea asta exista o ordine ierarhică. Dacă nu ar fi asa, nu am avea nevoie de aplicatii cum sunt Qype ori Yelp, unde oamenii fac evaluări. Exista carnați cu curry buni si cârnați cu curry nu la fel de buni. într-o lume relativistă, în care nu exista nici corect, nici fals, nici sus nici jos, toti carnații cu curry ar fi la fel de rai. M-am hotărât să recunosc autoritățile, deoarece ele îmi fac viata mai sigură si mai plăcută. Iar în domeniile în care sunt eu însumi o autoritate vreau sâ devin tot mai puțin rigid si, în consecință, tot mai credibil.

14

DECENȚĂ

Buza superioară neclintită

Pentru aristocrația romană, decența însemna totul. încă de mici, copiilor din Roma antică li se băga bine în cap cât de important este ca la fiecare apariție să iradieze demnitate prin fiecare por. Ei erau de părere că orice mișcare, modul în care te exprimi si cum te îmbraci oferă indicii despre poziția și caracterul tău. Un adevăr la fel de valabil indiferent că erai

profesor particular, adică sclav, sau copil de aristocrat, dar cu atât mai mult dacă ocupai funcții publice. Cicero (106-43 î. Hr.) a formulat în discursul său intitulat *De Officiis* norme general valabile de comportament pentru membrii elitei romane: să nu se laude niciodată, să vorbească despre sine cât mai puțin posibil, să arate respect tuturor, „chiar și celor mai umili", să fie întotdeauna conștienți că au de jucat un rol în viata publică și să aibă conduita potrivită. Să arate *dignitas* când stau în picioare, merg, sunt așezați sau lungiți, iar veșmintele lor să fie îngrijite, dar nu frapante, mersul lor să fie cu măsură (fără grabă!), să nu se îmbete și să nu se lase văzuți cântând sau dansând în public („dacă nu cumva sunt afumați sau nebuni").

Deși le datorăm atât de multe, romanii nu erau buni sfătuitori în chestiunile de etică. „Omul bun", scrie Cicero, „nu îl vată mă pe semenul său, ci caută, de câte ori poate, să îl ajute, *daca nu cumva chiar acesta îi face o nedreptate".* Din această adăugire (sublinierea îmi aparține) transpare cat de meschini și de infatuați erau romanii. Ceea ce i-a uluit mai târziu la creștini a fost ca își tratau dușmanii ca pe niște prieteni, oferindu-le adăpost și îngrijindu-i. Ideea de a răsplăti cu bine pe cineva care ți-a făcut rău era complet absurdă, din punctul lor de vedere. Contribuțiile Romei la civilizația lumii se limitează clar la aspectele practice - strategia în război, ingineria, construcția șoselelor și administrația -, și nu pe cele de etică. Decăderea Romei sub conducătorii ei de mai târziu, cât se poate de evidentă în vremea lui Caligula, Claudiu și Nero, ne lasă să bănuim că baza morală nu era solidă. Sumarul făcut de diplomatul și politicianul Harold Nicolson (celebru printre altele pentru căsnicia libertar-tur-bulentă cu scriitoarea Vita Sackville-West) în cartea sa *Vom Mandarin zum Gentleman* (publicată în germană, în 1955) despre prăbușirea Romei antice se ridică la înălțimea unui Finley sau Mommsen: „în scurt răstimp, ideea de «gravi-tas» a intrat în declin. Puterea a scăpat din mâinile marilor familii și a fost preluată de eunucii de palat." Și mai departe: „Pe măsură ce moravurile orientale au început să slăbească vechea ordine republicană, în prim-plan au apărut, într-un mod cu totul dezgustător, două vicii față de care romanii aveau o deosebită slăbiciune. Cel dintâi era lăcomia, cel de-al doilea, ferocitatea. .. .Tot ceea ce realizaseră în zilele lui Cicero din punctul de vedere al purtărilor și stilului de viață fin, civilizat, a fost îngropat sub mormane de delicatese. Iar cruzimea lor, față de oameni și de animale deopotrivă, a devenit tot mai nestăpânită. în zilele republicii, spectatorii

aflați la circ și-au întors fata, cuprinși de oroare, de Ia masacrul cu elefanți organizat de Pompei. Pusese să fie aduși sclavi din sudul Marocului, care știau să îi atace cu lăncile.... Sângele le curgea pe picioarele elefanților, strângându-se în băltoace... spectatorii s-au ridicat de pe locurile lor și au cerut ca oribilul spectacol sâ înceteze." Cicero relata că imaginea feroce prezentată a stârnit un soi de milă, amin-tindu-le oamenilor de legaturile lor atât de strânse cu animalele. Nicolson scrie în continuare: „în vremea imperiului, spectatorii de circ nu mai erau la fel de sensibili și se delectau din plin urmărind cum bărbați și femei despuiați erau sfasiati și apoi mancați de fiare." Când am vizitat împreună cu copiii mei Circus Maximus, i-am îndemnat cu toată seriozitatea ca în acel loc sâ se poarte cu aceeași reverență ca într-un spațiu de comemorare dintr-un lagăr de concentrare, iar de ce concertau acolo Rolling Stones nu le puteam explica.

Este bine știută combinația de relație dificilă și în același timp de fascinație exercitată de universul roman asupra germanilor. Peste tot pe unde au trecut romanii au lăsat în urmă o parte din mentalitatea lor, iar granița dintre mentalități trece chiar prin mijlocul Germaniei. Romanitatea ne-a fost întotdeauna superioară din punct de vedere cultural, iar Carol cel Mare si-a revendicat un loc în continuitatea împăraților romani, ceea ce judecând strict era o impostură, însă s-a transformat într-o narațiune creatoare de realitate concretă, având în vedere că Renașterea carolingiană a făcut din Imperiul Roman de Națiune Germană cu adevărat un al doilea Imperiu Roman. Cu toate astea, romanitatea a rămas mereu străină țărilor germane situate la est de limes.

Stilul meridional, romanic, merge mână în mână acum, la fel ca în urmă cu o mie sau cu două mii de ani, pe de o parte cu o admirabilă capacitate de a păstra decența - adică tot ceea ce numim noi stăpânire de sine -, pe de alta, cu o anume falsitate și bigoterie, care nu îi caracterizează și pe germanii insuficient romanizați. Spre exemplu, în Spania catolica nu a deranjat pe nimeni, ani și ani, că regele Juan Carlos avea metrese. Insă după ce a achiziționat la o licitație organizată la Geneva un colan spectaculos din smaralde pentru una dintre întreținutele sale si s-a afișat alături de ea la evenimente oficiale, nu a mai fost acceptat. I s-au luat în nume de rău escapadele abia după ce nu s-a mai ostenit să le ascundă.

Varianta anglo-saxonâ a decenței (și Britania a fost în cele din urmă cucerită de romani) este celebra *stijf upper lip,* ceea ce înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât să nu lași sa ți se ghicească suferința. Toți se vaită si suspină, dar mândrului britanic nu-i tremură nici măcar buza de sus. *Life is tough.* Când prințul Philip (care a crescut de facto ca orfan) și-a pierdut, odată cu sora lui mai mare, singura rudă apropiată (a murit împreună cu întreaga ei familie într-un accident de avion), a aflat de întâmplare în stilul clasic britanic. Avea șaisprezece ani și era elev al internatului Gordonstoun din Scoția. Directorul l-a chemat la el în birou, i-a dat vestea și l-a trimis înapoi la clasă. Când a venit rândul lui să decidă la ce școală să-l trimită pe fiul cel mare, Charles, a fost ferm împotriva internatului Eton cel efeminat, aflat la o aruncătură de băț de Windsor, insistând tot asupra vechii lui școli din Scoția. în sud, unde spiritul roman s-a conservat în mod firesc cel mai bine, a rămas mereu valabil: „Furia și batjocura sunt măsura bărbatului, nu sclifoseala și cion-dănitul." (Giuseppe Tomasi di Lampedusa)

1

Zac prea mult, exagerează cu tolânitul (n. tr.).

2

1n germana moderna, Freude = bucurie (n. tr.).

3

„Simpatia nu presupune disciplină, în schimb iubirea, da... O căsnicie care durează, sâ zicem, douăzeci de ani sau mai mult este un fel de civilizație, un fel de microcosmos - își dezvolta propriul limbaj, propria ei semiotica, propriul argou, propria stenografie... sexul face parte din ea, este parte a semioticii. Sa distrugi, fără motiv, o asemenea relație este ca și cum ai distruge o întreagă civilizație" (n. tr.).

4

Inimi(oare) de fidelitate (n. tr.).

5

Cunoscut club de noapte din Berlin (n. tr.).

[1] întâmplări din timpul Weltmeisterschaft (n. tr.).

6

Stradă din cartierul rau famat al Hamburgului, St. Pauli (n. tr.).

7

O explicație nu-și are locul aici, ar trebui să căutam prea adânc în imaginile suprarealiste din enigmatica Apocalipsâ a lui loan (n.a.).

8

Accident de tren (n. tr.).

9

O teorie a dreptății (n. tr.).

10

Grație mamei mele, sunt unul dintre puținii care reușesc să pronunțe corect numele legendarului profesor de psihologie Mihaly Csikszentmihalyi de la University of Chicago. Și nici nu e așa de greu. Nu e nevoie decât sa-1 împărtiti, după cum urmeaza: Cic-Sent-Mihai, prenume Mihai. In Ungaria, la fel ca m China, numele este menționat întotdeauna înainte, abia pe urma prenumele (n.a.).

11

Cine nu joacă e bolnav (n. tr.).

12

Homo ludens - încercare de determinare a elementului ludic al culturii (n. tr.).

13

Procesele adat au fost o procedură de judecată obișnuită la popoare asiatice până în epoca moderna. Asemenea instanțe nu erau instituții permanente, fiind convocate spontan, spre exemplu de către comunități sătești în cazul unor conflicte, unde se prezentau împricinatii (reclamantii, acuzatii și, respectiv, reprezentantii lor) și mai mulți judecători neutri (n.a.).

14

■ Ragaz și cult (n. tr.).

15

World Meeting of Families (Philadelphia, 2015) (n.a.).

16

Teoria acțiunii comunicative (n. tr.).

17

Șeful de haita - cum să-ți conduci cu afecțiune familia (n. tr.).

18

„Die Wtirde des Menschen ist unantastbar", demnitatea omului este intangibilă (n. tr.).

Spre deosebire de vecinii noștri latini, noi, germanii, am avut mereu o relație mai sănătoasă cu sentimentele. în spațiul german, francezii au de când se știe faima că ar fi delicați. Până și Goethe, după ce a fost prima oară în Franța, considera țara vecină „prea aristocrată, prea rece", în Germania, toate sunt ceva mai neaoșe, mai puțin artificiale. Stilul neaoș german are farmecul lui, apreciat de vecinii noștri mai civilizați - să ne gândim la Thomas Carlyle și la entuziasmul multor britanici din epoca victoriană față de romantismul german, la franțuzoaica Madame de Stael care, este adevărat, după vizitele ei la Weimar a luat în derâdere lipsa de *finesse* și o anumită bădărănie a germanilor, însă în același timp a pus în evidentă că trebuie admirată „intimitatea" germană, „căldura deosebită a sensibilității" lor. Madame de Stael nu a avut ocazia să studieze nuanțele regionale, adică acea graniță a mentalităților care trece prin miezul lumii de limbă germană, deoarece astfel ar fi stabilit că în zonele profund romanizate, adica în Bavaria și în Renania, superficialitatea latină a ocupat poziții mai ferme. Iată cum ar arăta o comparație simplă, schematică, a particularităților sudice și nordice:

Sud	**Nord**
frivolitate	rigoare
înclinație spre bigotism	pornire spre autenticitate
dacă ai dubii, te faci că nu vezi	precizie/penibilitate
eleganță	intimitate

Dar acest tablou este mai complicat. In zona de influență austriacă, temeinic romanizată, se mai adaugă și o aplecare, uneori supărătoare, alteori simpatică, spre nepăsare *(Wurstigkeit).* In spațiul scandinav-hanseatic, o rigiditate față de care până și capacitatea francezilor de a se reține pare nonșalanță. Această prăpastie a mentalităților dintre Nord și Sud nu este nicăieri mai frumos descrisă decât în *Buddenbrooks,* roman în care Thomas Mann l-a adus în severul oraș Liibeck din nord pe Herr Permaneder din Miinchen, unde l-a lăsat să devină suspect, prin maniera lui degajată, specifică Sudului. Iar după ce tânăra familiei, Antonie Buddenbrook, s-a

căsătorit cu Herr Permaneder și s-a mutat cu el în Bavaria, a avut o soartă nefericită. Nu numai că numele Buddenbrook nu avea acolo rezonanța cu care era obișnuită acasă, dar a mai constatat și că germanii din sud erau lipsiți de demnitate, respect de sine și seriozitate hanseatică.

Ce e de făcut pe caniculă?

Există situatii în care îti este permis să porti slapi? Spre exemplu, în miez de vară? Suficient să-ti pui întrebarea si intri în atentia politiei de control al stilului. Uite, sunt la usa! Vă rog, vă rog frumos, slapi numai pe plajă. în miezul verii, mocasinii sunt singura sansa sa ramai cat de cat cool.

Ținuta de birou în timpul verii

Cine trebuie sa mearga la birou sau are întâlniri pe caniculă să ia exemplu de la napolitani. Oamenii de afaceri din Napoli poartă costum la 35 de grade Celsius la umbră, iar doamnele tot costum sau rochie. De parcă vor să facă în ciudă, demonstrând si că nu le pasă de vreme. Bineînțeles, totul din materiale cat mai ușoare, spre exemplu in.

Tipic pentru elita renană, din Westfalia, sudul Germaniei și din spațiul cultural chezaro-crăiesc este stilul cu mult mai rustic, combinat cu elemente romanizate. In comparație cu Franța și Anglia, orașele germane ale secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea erau sărace, patriciatul mai restrâns si mai dispersat, nobilii mai de la țară și mai puțin fastuoși. Caracteristice pentru Germania nu sunt marile curți ale familiilor Wittelsbach, Welf si Wettin, ci statele miniaturale, ca acela al familiei mele, cu burguri medievale în care trage curentul. Burgurile și castelele germane, în comparație mai ales cu cele franceze, erau întotdeauna cu mult mai rurale, în loc de săli rococo se distingeau prin coridoare întunecate, împodobite cu trofee de vânătoare, în locul saloanelor neoclasice cu tablouri atârnate pe perete încăperi afumate, cu șemineuri, covoare groase și bușteni arzând. Cuvântul german *Gemiltlichkeit*[1] nu are un corespondent perfect nici în italiană, nici în franceză, nici în engleză. Elita germană a avut de când se știe un spirit rustic, care se caracterizează și printr-o apropiere de popor cu mult mai autentică decât relația cu vulgul, prin comparație mai eterică, a vecinilor noștri temeinic romanizați. Până și despre împăratul Franz Joseph se spunea că nu servitorii din casele vieneze îi imitaseră barba cu cotlete, ci

el își potrivise frizura bărbii după cea a lacheilor. In schimb, o cină între prieteni, în Franța, Italia, Spania sau Anglia se transformă mereu în dineu, adică un fel de eveniment oficial, în timp ce la castelele germane se organizează jocuri. In unele castele se preferă „șarade", în altele se joacă cărți sau alte jocuri de masă. Când evoc serile la familia Fiirstenberg, în castelul Heiligenberg sau weekendurile în casa Waldburg, la Wolfegg, în fața ochilor îmi apar domni în smoching și doamne în rochii de seară, în cea mai destinsă atmosferă, neceremonioasă, fără dueluri verbale, decât cel mult în jocul de șarade. Se formează grupuri-grupuri și se bucură că a doua zi vor putea purta din nou Lederhosen[2]. Iar dacă se întâmplă să te rănești, nimeni nu face un caz din asta, dar ți se acordă o îngrijire medicală sumară - spre deosebire de Anglia, la țară.

Curtea daneză - care, spre deosebire de patriciatului autohton, cultivă o mentalitate sud-germană - practică de multe generații jocul numit „Pfifferling, wo ist das Ding"[3]. Și aici este vorba despre găsirea unui obiect ascuns, însă nu un degetar, ci un inel, și nu legat la ochi! Inelul cu smarald în salonul verde, inelul cu rubin în cel roșu. Există și o regulă statornic respectată, inelul este ascuns, dar la vedere, când vine rândul prințului moștenitor, ca să nu se frustreze... Francezii ar considera așa ceva straniu și copilăros, salonul nu-i loc de joacă, din punctul lor de vedere, iar dacă se întâmplă totuși, l-ar vedea ca pe o arenă rezervată unei ludice arte a conversației.

Prin urmare, unde se află *sweet spot,* cum se obține echilibrul cuvenit dintre formalism și nonșalanță? Mare secret! S-ar putea să cauți răspunsul toată viața și să nu reușești să ajungi nici măcar la o bănuială. Unii par favorizați prin naștere, iar mediul cultural în care crești te poate ajuta sau îți poate pune piedici. Un fapt e sigur: nu descoperi *sweet spot* decât dacă nu îți este străin protocolul. Fără sâ respecți formele, nu ai cum să fii nonșalant. Numai cel care și-a însușit profund regulile, care a practicat îndelung gesturile corecte, potrivite, frumoase ajunge la virtuozitatea care să-i permită ca în anumite situații să aducă variațiuni și să improvizeze. Numai cel care și-a însușit profund regulile dispune de ușurința de a le aplica firesc, numai cine cunoaște regulile știe și cum să le ocolească. Altfel spus: cine poartă mereu cravată arată degajat când apare cu gulerul desfăcut, cine umblă mereu șleampăt arată în costum ca un maimuțoi.

Același principiu rămâne valabil în societate, în general. Trebuie să căutăm mereu un amestec sănătos de decență și laisser-faire. Dacă există o suprastructură stabilă de oameni care respectă regulile, inevitabil trebuie să existe și o subcul-tură care le încalcă. Problema începe când subcultura devine cultură înaltă. Adică: părul lung si inele în nas reprezintă un câștig, câtă vreme mai există suficienti oameni care știu cum se leagă nodul la cravată. Când sentințele sunt pronunțate de judecători cu plete și inele în nas și miniștrii arată ca studenții, lipsa de regulă devine regulă și astfel își pierde tot farmecul. într-o epocă în care se pune prea mult preț pe nonșalanță și prea puțin preț pe decență, revenirea la reguli pare singura șansa de a păstra o eleganță degajată. De aceea și asistăm acum la o renaștere a regulilor.

Oamenii s-au săturat de absența regulilor. De demonstrat nu se poate demonstra. Progresiștii afirmă că pierderea decentei și a regulilor ar fi o eliberare, însă pentru a respinge ideea este suficient să evocăm o ipoteză contrafac-tuală cât se poate de simplă: trebuie doar să ne punem întrebarea ce preferăm, să trăim într-un oraș, într-o vecinătate sau comunitate în care majoritatea celor din jur respectă regulile sau acolo unde majoritatea nu o face. E de preferat să avem în apropiere mai multe persoane sub influența toxinelor sau mai bine mai multe cumpătate? O societate în care totul este permis, fiecare face ce-i place și își permite orice sau una în care oamenii se simt obligați să respecte normele? Vrem să locuim într-un loc în care copiii sunt crescuți doar de mame singure și bărbații care trec prin viață ca niște pirați sau am prefera să vedem majoritatea bărbaților prezenți și îndeplinindu-si îndatoririle în vederea creșterii noii generatii? Ne place să luăm parte la trafic știind că majoritatea respectă regulile de circulație sau ne simțim siguri pe noi în mijlocul haosului? Haosul si lipsa regulilor vor exista întotdeauna, însă chestiunea devine critică atunci când ne întrebăm dacă ar putea să devină predominante și ce rol joacă fiecare dintre noi în această privință.

Ce mă privește pe mine?

Când discutăm despre decență, ar trebui să luăm mai puțin în considerare varianta franceza extravagantă - si rigiditatea nordică - si să ne îndreptăm mai degrabă spre stilul mai nonșalant, specific sudului german. în ultimă

instanță, este vorba despre relația dintre stilul elegant si cel relaxat, dintre integritate și o anume neglijentă. însă neglijenta presupune o bună cunoaștere a regulilor, pentru că nu putem fi neglijenti decât dacă ne abatem de la un șablon cu care suntem familiarizati.

1 5

AMICIȚIE

Fiți prietenoși!

Fiecăruia ce i se cuvine, spune Spinoza. Serios? Oricum, sună potrivit pentru spiritul vremurilor. Trăim într-o lume în care fiecare își cunoaște drepturile, în care fiecare are pretenții. Problema este doar că, dacă fiecare ar primi ceea ce i se cuvine, până la urmă s-ar alege cu mai nimic. Ne-am creat o lume în care nu suntem niciodată mulțumiți, în care ne simțim privați de drepturile noastre fie și pentru că, într-un avion, spațiul față de pasagerul din față este prea mic sau pentru o întârziere cât de neînsemnată a trenului. Asa se face că am ajuns un fel de mașini de tocat nervi, care se plâng permanent de ceva și consideră că au mereu dreptul să judece („Vai de mine! Acum postez un comentariu, praf vă fac!"). Din perspectiva istoriei civilizației, este un fapt cât se poate de nou că numai într-o oră putem primi frumos și curat împachetate toate cele necesare pentru trai, livrate de Amazon prin curieri zâmbitori, și ne putem organiza întreaga viață pe baza lor și a aplicațiilor, devenindu-le sclavi, cei mai sensibili dintre noi căzând pradă melancoliei, iar restul, egocentrismului și neîmplinirilor.

Persoanele născute după 1945, cel puțin în zona occidentală a lumii, aparțin probabil celei dintâi generații umane care se poate trezi dimineața fără să se frământe din cauza greutăților vieții. Copiii lor sunt convinși că lumea le este datoare și nu înțeleg nimic dacă nu se învârte totul în jurul lor.

Aici intră în joc amabilitatea. Amabilitatea are de-a face cu cei din jur și are darul sâ îi facă atrăgători în această epocă a noastra de egolatrie. Când se urcă într-un taxi la Hamburg, orașul cu cei mai răi șoferi din lume, Ulrich Wickert întreabă: „Vă deranjează dacă vorbesc la telefon?" După cum afirmă el, asta îi ia total pe nepregătite. „Și imediat oamenii dau radioul mai

încet, închid geamul." Amabilitatea este arma secretă în jungla urbană. A fi prietenos înseamnă, la nivel elementar, să îl iei în seamă pe celălalt. Să îl iei în seamă. O expresie asupra căreia merită să meditățm o clipă. A l-u-a î-n s-e-a-m-ă. Ce înseamnă asta? A vedea conștient o persoană? Să o recunoaștem ca om, așa cum suntem și noi? C.S. Lewis spune undeva că, dacă este adevărat că omul este nemuritor, înseamnă că orice persoană care îți iese în cale vreodată este mai impunătoare decât orice civilizație oricât de măreață, dar efemeră, care a existat vreodată. Apoi suntem obligați să îi acordăm atenție în cele mai neînsemnate împrejurări cotidiene. Ceea ce înseamnă, spre exemplu, să îi acorzi atenție și vânzătoarei din magazin. Când plătești, să o privești în ochi. Să ne bucurăm că în acel loc încă se mai află un om, pentru că în curând plățile se vor face peste tot în mod automat. Și când rog să mi se facă o cafea, la Starbucks, nu este o rugăminte propriu-zisă, serviciul fiind în favoarea concernului alimentar, cât despre prețul plătit, ei bine, cu el s-ar putea cumpăra mâncare pentru trei mese calde. „Rugămintea" i se adresează insă persoanei *din spatele* șorțului verde. De aceea este un obicei urât să comanzi astfel: „Dă-mi un cappuccino." Dă-mi? Asa se vorbește cu un robot.

Bineînțeles, la Starbucks, te calcă pe nervi când insistă brusc să ți se adreseze pe numele mic (eu le spun de fiecare dată că sunt „Aii" și numai dacă mă aflu în foarte proastă dispoziție mă prezint „Xerxes") și, desigur, este stupid ca după fiecare serviciu primit sau cumpărătură făcută sâ ți se solicite să faci o apreciere asupra personalului, este nerezonabil ca fiecare telefon să fie înregistrat, iar angajații sâ fie obligați sâ demonstreze o falsă amabilitate. Dar pană și aceste gesturi de politețe ostenită („Mă numesc Kevin, iar în această seară am să vă răsfăț") au o istorie a lor și un sens inițial ascuns. Salutul și îmbrățișarea au fost mereu, încă din Antichitate și din Evul Mediu, și un semn al conviețuirii pașnice, iar cine ți se adresează pe nume dă semne că în esență e pașnic, ceea ce nu poate decât să te bucure și nu merită să fie disprețuit.

De aceea amabilitatea pare întotdeauna puțin forțată. Iar amabilitatea față de propriii tăi copii nu aduce câștiguri. Amabilitatea se face remarcată doar când vine ca răspuns la un mic efort pe care l-ai făcut. Ar fi mult mai frumos, desigur, să existe o cantitate suficientă de iubire pe care să o

revărsăm cu generozitate *(magnanimitas)* asupra tuturor - și cu prietenie -, dar știm cu totii că e doar un vis.

Prin urmare, *magnanimitas* însemnă sâ dăruiești fără să iubești? Da, spune filozoful francez Andre Comte-Sponville: „Iubim iubirea și de fapt nu putem iubi: din această iubire și din această incapacitate crește morala." Ceea ce cere el este să ne comportăm *ca și cum* am iubi: „Cum nu suntem virtuoși, trezim aparența de virtute, iar ea poartă numele de politețe." Și iată cum ajungem din nou la atât de utilul principiu de bază, *Fake it 'til you make it!*

Odată ce ai ajuns la concluzia că iubești, nu-ți mai rămâne decât, cel puțin, să te por ți ca și cum așa ar fi - de dragul unei conviețuiri decente. Dacă ai luat hotărârea să participi la o cină oferită de niște cunoștințe plicticoase, se cuvine să mulțumești a doua zi, cel mai bine în scris și, de preferat, adăugând un mic buchet de flori - în niciun caz ca Groucho Marx: „Am avut o seară minunată. Nu aseară."

De ce trebuie să țin seama când dau mana cu cineva?

Trebuie sâ stau drept si sâ mă uit cu atentie în ochii interlocutorului, să strâng mâna cu fermitate, adică lucruri de la sine înțelese, dar în realitate 70% dintre noi nu trec testul. Desigur, asta ușurează viata restului de 30%, care au sansa să arate din prima clipă că sunt cineva.

Este permis ca scrisorile de mulțumire să înceapă cu „mulțumesc"?

Este cât se poate de stângaci. „Mulțumesc pentru cadoul tău frumos, iubite unchiule Wulli", „Mulțumesc pentru cina minunată..." - nu mai lipsește decât un căscat. Este mult mai bine ca scrisoarea se încheie cu mulțumiri si sâ cuprindă un strop de dramatism. Barack Obama a primit volumul *Life of Pi* de la autorul Yann Martel si i-a scris astfel: „Dragă domnule Martel, fiica mea împreună cu mine tocmai am terminat de citit cartea dumneavoastră *Life of Pi.* Este minunată - o argumentare elegantă a existenței lui Dumnezeu si a puterii istoriografiei. Mulțumesc! Barack Obama"

Exemplar.

Sentința legendară a lui Goethe din *Faust* („In germană, minți când ești politicos") ne va mai frământa, el este prea german și adevărul îi scapă. Uneori, tocmai o minciună nevinovată este ancora civilizatoare de care ne putem ține.

Dedicăm mai departe un întreg capitol binefacerilor și abisurilor minciunii. Uneori, asta pot dezvălui încă de aici, minciuna reprezintă chiar o necesitate a civilizării. O scrisoare trebuie mereu semnată cu „salutări prietenești", indiferent ce gândim despre destinatar. Este o realizare imensă pentru conviețuirea civilizată dacă respectăm regulile jocului și micile ritualuri pană și când ne certăm. Păstrarea unui minimum de valori comune până și în bătălii și în conflicte este un gest extraordinar de frumos. Odată, cineva a deschis un proces de calomnie deoarece a primit o scrisoare care se încheia astfel: „Cu salutările cuvenite dumneavoastră". Pe bună dreptate, consider.

Pentru a ne apropia de esența amiciției ne va fi poate de ajutor să recurgem la un exemplu extrem. Francisc de Assisi. Acest fiu de negustor din foarte pitorescul oraș montan din Umbria ar fi fost, după standardele noastre de astăzi, nebun de legat - Chesterton îl numea afectuos „sărăcuțul lui Dumnezeu" cu toate astea niciun alt sfânt nu a înflăcărat și nu a stârnit fascinația mai multor oameni decât el. Referitor la amiciție, Francisc de Assisi avea o idee fixă. O dezvoltase extaziat de efectul valului de literatură cavalerească revărsat dinspre Franța în acea epocă. Ideea de înalt respect reciproc și de purtări alese, îndatoritoare, de *cortesia,* îl șocase. A privit cu atâta seriozitate iubirea lui Dumnezeu față de creația Lui, încât a început să considere întreaga lume ca pe o curte a lui Dumnezeu și pe *toate* ființele, într-un sens aproape suprarealist, ca pe curtenii Lui. *La cortesia e una delle proprieta di Dio,* a decretat Francisc: curtenia reprezintă un atribut al Domnului și întreaga lume este o curte-stat a Lui. Curtea, în latină *cors* (engl. *court,* fr. *cour),* având sensul de spațiu împrejmuit, de gospodărie apărată, s-a deschis în ochii lui Francisc de Assisi grație lui Hristos. Pentru Francisc, toate făpturile făceau parte acum din această lume distinsă, cavalerească.

De unde și legenda că era politicos până și cu păsările și prieten până și cu lupul care venise să-i sfâșie pe țărani.

Există persoane reale, din lumea noastră de astăzi, care să mai ofere un asemenea model? Din ce în ce mai puține. La începutul lui 2018, când a dispărut Davide Astori, jucător din naționala de fotbal a Italiei, Gigi Buffon a făcut un comentariu care merită cântărit: fostul lui coleg a fost „cea mai bună expresie a unei lumi vechi, depășite [sic!], în care mai dominau valori ca altruismul, eleganța, educația și respectul pentru aproape". Ceva ce se va spune într-o zi și despre unchiul meu Rudi. Cunoscut la Marbella drept „Conde Rudi". Asa cum am relatat mai demult într-un alt loc, o parte însemnată dintre rudele mele au fost atrase în lumea modernă de industria hotelieră. Familiile au avut mult de pierdut, însă știm foarte bine cum trebuie sâ ne purtăm ca amfitrioni, cum trebuie să fie împăturite șervetele. Onkel Rudolf și fratele lui mai mare, tatăl meu, au fugit în Occident când rușii au intrat în Saxonia, el avea paisprezece ani, tata șaptesprezece, și au ajuns în grija rudelor lor foarte apropiate, familia Fiirstenberg din Schwarzwald[4], care i-a asigurat tatălui meu studiile universitare, iar fratelui său Rudolf, școala de hotelieri. In anii cincizeci a ajuns bellboy în Hotelul Palace din St. Moritz, apoi camerist în Hotelul Vier Jahreszeiten din Hamburg.

Intr-o bună zi, în drum spre Friedrichsruh, a poposit acolo vărul lui îndepărtat Alfonso Hohenlohe împreună cu noua și mult prea tânăra lui logodnică Ira Fiirstenberg și, când au cerut room service și în ușă a apărut deodată Rudi, în chip de servitor, bineînțeles că s-a dezlănțuit un șir nesfârșit de pupături și îmbrățișări... Până la urmă, unchiul meu a ajuns în sudul Spaniei. Alfonso moștenise acolo din partea mamei sale (care provenea din cea mai bogată familie din Mexic) o proprietate și își pusese în minte să transforme *finea* lui cu vedere la mare, Villa Margaritha, într-o casă de oaspeți pentru prieteni cu potențial financiar, care să se poată bucura de natură și de mare, nu un hotel în stil clasic, mai degrabă un club particular cu paturi. Așa s-a născut Marbella-Club, Onkel Rudi a ajuns director și de atunci a făcut neîntrerupt parte din inventar.

Ceea ce admir cel mai mult la Onkel Rudolf este simțul lui de neclatinat al îndeplinirii datoriei - în care includ fără discuție și pe aceea de a fi prietenos. Natura meseriei alese de unchiul meu este că nu se ocupă doar de prinți, stele ale operei și laureați ai Premiului Nobel. In primii ani de funcționare, Marbella-Club a fost refugiul unor prinți, lorzi și vedete

hollywoodiene a la David Niven, care aici stăteau cu cămașa descheiată la gât, nu ca la Biarritz sau la Cannes, unde erau obligați să cineze în smoching. Peste ani, publicul s-a schimbat, asa ca peste tot. în locul lui David Niven vin acum hoarde de ruși și de chinezi. Nimeni nu mai strâmbă din nas din cauza arabilor proaspăt îmbogățiți, prezenți aici încă din anii 1980, care acum sunt considerați de-ai casei. Din câte îmi imaginez, unchiul meu a reușit să guverneze aceste situații doar pentru că se obișnuise să treacă cu vederea defectele evidente, fie că era vorba despre buzele mult prea umflate, despre lipsa manierelor sau a transparenței situației financiare. Onkel Rudi are capacitatea de a distinge, în toți oamenii, doar ce este mai înalt și mai nobil.

L-am urmărit cum își salută oaspeții în holul hotelului, cum seara trece de la o masă la alta în restaurantul clubului, acordându-i fiecăruia atenția sa - fără să lase deloc impresia că s-ar preface -, de parcă întâlnirea lor ar reprezenta punctul culminant al serii. Iar oaspeții îl urmăresc plini de admirație și uneori am sentimentul că are puteri de Jedi, reușind să le transmită tuturor că sunt cu adevărat deosebiți.

De ce ne simțim fericiți când suntem remarcați, luați în seamă, respectați? De ce când nimeni nu ne acordă nicio atenție simțim practic o durere de-a dreptul fizică? Psihologul social american Mark Leary a studiat subiectul respingerii sociale și afirmă că natura ne-a conceput în așa fel încât avem un simț acut al situațiilor când suntem confruntați cu refuzul social. Cea mai mare parte din istoria omenirii, supraviețuirea noastră a depins de bunăvoință unui grup relativ restrâns. Excluderea nu numai că lasă gustul unei mici morți, dar eliminarea din societate echivala în mod real cu moartea. „Oamenii sunt extrem de sensibili la felul în care sunt percepuți și evaluați de cei din jur. Dispun de un sistem de monitorizare care supraveghează reacțiile altor oameni față de ei și dau alarma când prezintă caracteristicile unei amenințări la adresa prosperității lor sociale", spune Leary.

Ce mă privește pe mine?

Exersati conștient să priviti in ochii oamenilor si, cu acest prilej, chiar si numai pentru o nanosecundă, să stabiliti cu ei o relație omenească! Dacă

alții se poartă neprietenos cu dumneavoastră, întâmpinați calm situația. Este problema lor, nu a dumneavoastră!

16

INDULGENȚĂ

Le luăm capul sau nu?

De ce s-a stârnit un asemenea val de proteste în lumea occidentală în 2014, când a ieșit la iveală că prizonierii irakieni din închisoarea Abu Ghraib, de lângă Bagdad, au fost maltratați? Prizonierii erau teroriști, oricând pregătiți să ucidă copii, pentru a răspândi teamă, și care, dacă ar fi prins un soldat american, l-ar fi schingiuit și expus public, înainte de a-1 decapita. Și de ce avem senzația că am încălca un tabu dacă le-am răspunde cu aceeași monedă? De ce este acest val de indignare atât de profund „occidental"? Deoarece în ADN-ul nostru este profund întipărită pornirea de a ne purta onorabil cu dușmanii, chiar dacă aparent nu merită - deoarece așa se cuvine *din punctul nostru de vedere.* Indulgența este străbuna tuturor virtuților cavalerești clasice. Presupunem astăzi că, de-a lungul măcelurilor care s-au produs în regiuni extinse din Europa după migrațiunile popoarelor și prăbușirea Imperiului Roman, s-au creat, în primă instanță din motive cât se poate de

pragmatice, reguli de desfășurare a ostilităților. în loc să se taie capul imediat și întotdeauna, s-a elaborat procedura care permitea o înfrângere onorabilă. în acest fel, permanenta stare de război dintre triburi, dintre șefii, bătrânii și partizanii lor a devenit astfel mai potolită, mai lipsită de riscuri, ceea ce a făcut însă în cele din urmă și ca beligeranta să devină un mijloc obișnuit de petrecere a timpului.

Pragmatismul pe care îl sugerează descoperirea înfrângerii onorabile este întru câtva înrudit cu starea de calm. De aici a luat naștere mentalitatea că o înfrângere nu este neapărat însoțită de pierderea prestigiului, ceea ce se vede limpede când comparăm *mii te,* indulgența, virtutea din Evul Mediu dezvoltat a cavalerilor europeni, cu idealul cavalerilor japonezi, *bushi no nasake,* delicatețea războinicului cultivată de samurai. Povestea citată aici ca exemplu îi aparține lui Inazo Nitobe, diplomat și om de știință,

descendent al unui clan de samurai din Morioka, care prin cartea sa despre bușido[5] a stabilit una dintre cele mai importante punți de legătură dintre gândirea japoneză și cea occidentală. în viziunea japoneză, așa cum o descrie el, indulgența are o cu totul altă semnificație:

Un cavaler își urmărea un dușman în teribila bătălie de la Sumano-ura (1184 d. Hr.) si în cele din urmă a reușit să îl încolțească. Potrivit etichetei războiului, samuraiul i-a cerut să-și spună numele. Dar dușmanul nu s-a conformat si atunci cavalerul i-a smuls coiful si a văzut „chipul frumos al unui tânăr". Atunci, a lăsat sabia jos, l-a ajutat pe tânăr să se ridice si i-a spus pe ton părintesc: „Pleacă, tinere prinț, întoarce-te la mama ta!" Tânărul războinic s-a împotrivit și l-a implorat să îl omoare pe loc, împăcând astfel onoarea amândurora. „Otelul rece, care tăiase de atatea ori firul de mătase al multor vieți, sclipea deasupra creștetului cărunt al bătrânului războinic, dar inima lui neînfricată ezita... Mâna puternică îi tremura și nu contenea să îsi îndemne dușmanul să fugă. Dar rugămintea lui nu mai avea niciun rost, pentru că începuseră sâ se auaă pașii cavalerilor care se apropiau cu viteză, si atunci i-a strigat tânărului: «Dacă te vor ajunge din urmă, te va ucide, poate, o mană mai nevrednică decât a mea.» Si, milostivindu-se, a continuat: «O, cel fără de sfarsit, primește acest suflet!» Sabia a sclipit în văzduh si a căzut apoi ca un fulger, mrosindu-se de sângele tânărului."

Să nu scăpăm din vedere: pentru nobilii japonezi această poveste este cu happy-end. Cel mai important este ca onoarea să rămână neatinsă. Poți pierde orice, nu și demnitatea. Vom cerceta imediat de ce sentimentul onoa-rei este atat de exagerat la cavalerii extrem-orientali în comparație cu cel al omologilor lor de aici. Mai întâi încă o poveste, tot de la Inazo Nitobe, care descrie statutul onoa-rei în codul moral bușido în toată absurditatea lui: un cetățean bine intenționat a văzut un purice pe spatele unui samurai, l-a atenționat politicos și a fost „fără întârziere" decapitat de samurai, din simplul motiv, cum ne explică Nitobe, „că fusese o insultă de neiertat să privească un nobil cavaler ca pe un animal, cu atât mai mult cu cât puricii erau paraziți...", iar în poveste nimeni nu mai ține seama că, strict vorbind, bietul om nici măcar nu îl privise ca pe un purice, ci doar... ce mai contează, i-a luat capul.

In vreme ce cavalerismul european se hrănește din relicvele gândirii romane și interferențele ei cu creștinismul, codul moral al clasei feudale japoneze se inspiră din budism, confucianism și sintoism. Mai simplu spus, din cel dintâi provine disprețul aproape îngrijorător față de viață al samuraiului, din cel de-al doilea, învățăturile morale parțial cât se poate de atrăgătoare, iar din cel din urmă, nemăsurata supraestimare a propriilor capacități. Exacerbarea onoarei individuale provine probabil din faptul că șintoismului îi este străină ideea de culpabilitate omenească înnăscută. Dimpotrivă, în sintoism există credința, ca să-l citățm din nou pe Nitobe, în „bunătatea înnăscută și în puritatea divină a sufletului omenesc, care sunt venerate ca valori sfinte supreme". Nitobe spune apoi: „După cum știe oricine, sanctuarele șintoiste sunt frapant lipsite de obiecte și accesorii ale rugăciunii, iar în punctul central al lăcașului se găsește o oglindă simplă." Oglinda simbolizează „inima omenească, în care, când este perfect liniștită și limpede, se reflectă chipul divinității, așa recunoaștem, când ne aflăm înaintea sanctuarului, la rugăciune, propria noastră imagine pe suprafața strălucitoare..."

Trebuie neapărat să ne arătăm bucuria fată de un cadou care nu ne place, de fată cu persoana care ni l-a dăruit? Bineînțeles! în secolul al IX-lea, califul Harun al-Rashid i-a trimis lui Carol cel Mare un elefant, drept cadou diplomatic. Credeți că împăratul s-a bucurat? De la bun început, nici nu știa ce să facă cu un asemenea monstru! Bietul animal s-a ales curând si cu o aprindere la plămâni. însă la Aachen s-a păstrat până astăzi mândria că orașul a găzduit cel dintâi elefant la nord de Alpi.

Și în creștinism se consideră că omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și că Duhul Sfânt lucrează în el după botez, însă ca să se adore pe sine ca pe un zeu, căci până aici ajunge în cele din urmă mistica șintoistă, nu face decât să deschidă calea unui amor-propriu care preschimbă *reverența* fată de om în *dispreț* față de om. Să fie oare crima de onoare sau aura romantică din jurul sinuciderii o urmare a acestei viziuni? Cultura japoneză dispune de o varietate de jocuri sinucigașe, de la *junshi,* practicat de războinicul care își urmeaza în moarte seniorul, și *joshi* (duble sinucideri din iubire nepermisă) până la sinucideri în masă, pentru salvarea onoarei după bătălii pierdute (ca în 1945 în Okinawa, după încheierea războiului).

Potrivit idealului extrem-oriental, bunul nume se ridică mai presus de orice, reputația perfectă reprezintă pentru samurai partea nemuritoare a eului său, care rămâne pe lume în urma lui, iar japonezii sunt învățați de mici să cultive în cercul lor sentimentul de rușine, după cum ne spune Nitobe: „«O să râdă lumea de tine», «e o rușine», «nu ți-e rușine?» - asemenea formule erau invocate pentru a corecta purtările unui mic răufăcător. Invocarea onoarei copilului atingea punctul cel mai sensibil din inima lui..." Aoleu!

Din fericire, noi, europenii, suntem ceva mai relaxați. Poate face parte din moștenirea noastră de la romani că uneori reușim să o lăsăm mai moale, căci la asta se reduce, dacă simplificăm, acea faimoasă propoziție a lui Toma d'Aquino care a devenit o piesă de rezistență a tradiției de înțelepciune a europenilor: „Echitatea fără îndurare este o atrocitate." în această propoziție se găsesc o mulțime de lucruri. Ea explică, spre exemplu, de ce, în virtutea unei bune tradiții, polițistul bavarez este dispus câteodată să închidă ochii față de o încălcare măruntă a legilor circulației, punând „indulgența înaintea legii". Mai explică și de ce sistemul social european - cel puțin cu cât ne apropiem mai mult de sudul Uniunii Europene - mai prezintă din loc în loc trăsături nostime și anarhice.

Echitatea poate fi dictată, îngăduința este un dar. Echitatea este rațională și predictibilă, îngăduința are o trăsătură de neprevăzut - de aceea acuza bine cunoscuta scriitoare atee Mary Shelley, inventatoarea lui Frankenstein, îngăduința, pe motiv că ar fi fost „născocită la curtea tiranilor". Pornirea ei se explică prin entuziasmul secular față de o lume dreaptă, care poate ușor aluneca, așa cum o arată experiența, spre conțopism, cu toate astea Mary Shelley avea desigur dreptate, și îngăduința poate și ea să se lase influențată de interese, căpătând note autoritare. La Roma, prin *clementia Caesaris* se înțelegea privilegiul împăratului de a amnistia pedepsele după bunul lui plac. Lui lulius Cezar îi făcea plăcere să se folosească de acest drept ca instrument de obținere a loialității si de demonstrație de putere. Seneca i-a dedicat în mod special lui Nero o carte intitulată *De Clementia.* Pe Nero l-a afectat prea puțin, însă volumul este altfel extrem de instructiv. Seneca s-a străduit (zadarnic) să-i explice lui Nero diferența dintre conducătorii tiranici și cei buni, invocându-i ca exemplu pe Dionysios I al Siracuzei cel rău și pe despotul roman Sylla, îi compară cu tânărul Augustus și expune cum s-a arătat clement față de Gnaeus Comelius Cinna, după conspirația acestuia.

Singura putere adevărată, s-a străduit Seneca să-i vâre în minte elevului său, este cea care se lasă condusă de *logos,* adică de cea mai înaltă rațiune, prin urmare îngăduința nu are nimic de-a face cu falsa milă sau cu generozitatea arbitrară, ci este un precept călăuzit de rațiune care garantează că supușii și conducătorul lor trag în aceeași direcție, asigurând în acest fel stabilitatea statului.

Conceptul antic *clementia* sună astfel cât se poate de benign, privit de sus, iar la Seneca și puțin calculat (deși, cum spuneam, nu trebuie scăpat din vedere cine era cel dintâi cititor al lui, pentru care argumentația lui trebuia să fie utilitaristă), în schimb în lumea creștină ce a urmat Antichității îngăduința capătă iar un alt sens - *clementia* se transformă în *misericordia.* Acum, îngăduința este înlocuită de milostivire și descrie o virtute a cărei măsură este dată de mila lui Dumnezeu, pe scurt: trebuie să practicăm îngăduința, deoarece Ia un moment dat și noi vom depinde de ea. Iartă, pentru ca și tu să fii iertat. In latină, *misericor-dia* se compune din două cuvinte, și anume *miser* (sărac, mizer) și *cor* (inima), prin urmare descrie o atitudine în care ne lăsăm mișcați de durerea celorlalți. Augustin: „Dacă inima ta este emoționată, afectată de nefericirea altora, vezi, aceea este milostivirea." Sună mult mai însuflețit decât *clementia* lui Seneca. Insă dacă introducem aici cuvântul „îngăduință", încap în el ambele interpretări, cea romană și cea creștină.

Drama lui Heinrich von Kleist, *Prințul Frederic de Homburg,* și bătălia de la Fehrbellin prezintă cat se poate de plastic mentalitatea europeană clasică în ce privește îngăduința. Tânărul prinț și general prusac de cavalerie Frederic de Homburg era atât de îndrăgostit de fermecătoarea prințesă Natalie, încât din pură confuzie (și poate și ambiție) a dat ordin regimentului său să-i atace pe suedezi, fără să mai aștepte ordinele exprese de la superiori. Prințul a obținut o victorie strălucită, dar prințul elector l-a condamnat la moarte - la urma urmei era vorba despre un caz limpede ca lumina zilei de insubordonare și de refuz de a primi ordinele. In bine cunoscuta „scenă a spaimei de moarte", prințul l-a implorat să fie lăsat în viață, arătându-se dispus sâ renunțe la toate, la rang, la titlu, chiar și la onoare - doar la viață nu. Cinstit vorbind, era cam jalnic. Prințul elector s-a arătat dispus în cele din urmă să pună indulgența înaintea legii, sub condiția ca prințul să reușească într-un fel sau altul să explice de ce verdictul ar fi

nedrept. Iar în final, o manevră cât se poate de ingenioasă: prințul a adus argumente nu împotriva verdictului, pe care l-a acceptat mărturisindu-și vinovăția, dar a admis și să fie condus sub cerul liber, legat la ochi, și a așteptat să fie executat. Fără să știe că prințul elector îl răsplătise pentru atitudinea sa prin grațiere și în locul gloanțelor ucigașe afară îl aștepta iubita lui Natalie, care i-a pus pe frunte o cunună de lauri.

Un moment asemănător cu cel din „scena spaimei de moarte" ar fi cu totul de neconceput într-o piesă japoneză, unde publicul ar crăpa de rușinea personajului. Noi, europenii, avem fără discuție o judecată ceva mai mărinimoasă asupra greșelilor omenești.

Ce mă privește pe mine?

Este suficient să aruncăm o privire asupra comportamentului nostru in trafic, să ne dăm seama că de obicei suntem considerabil mai amabili cu altii decât suntem față de noi. Nu ar trebui să fie exact invers? Când îi judecăm pe alții, trebuie sâ arătăm îngăduință și să iertăm. Și nouă ni s-au iertat destule - sperăm. Fără iertare nimic nu merge. Nu avem nici părinți perfecți, nici frați perfecți, nu ne căsătorim cu un partener perfect si nici nu vom avea vreodată copii perfecti. în lipsa iertării, a îngăduinței, am fi sfârsiti.

17

SINCERITATE

Există minciuni nobile?

O persoană politicoasă se abține să fie excesiv de sinceră. Dacă primiți invitație la o cină la care nu aveți chef sâ participați, răspundeți „Din păcate nu *pot* veni" sau recunoașteți deschis că nu *vreți* să mergeți? Și atunci, este cu adevărat un gest necuvenit? Nu ține mai degrabă de chibzuință? De dorința de a nu insulta pe nimeni? Se afirmă mereu că mințim de până la două sute de ori pe zi. Mi se pare o exagerare. Ca să ajungi la o asemenea cifră, ar trebui să iei în considerare toate formele de nesinceritate, până și pe cele mai nevinovate. Există party-uri atât de plicticoase, incât, dacă mi-aș da frâu liber voinței, ar trebui să urlu. Insă dacă am considera o minciună

până și o simplă abținere, *the Queen* ar fi o mincinoasă notorie. Nu am nicio îndoială că în majoritatea cazurilor când face prietenos din mână din Rolls Royce-ul ei, ar prefera să fie acasă, la Windsor, și să facă o mică plimbare călare.

Așadar, cât de sinceri trebuie sâ fim? Când apar probleme etice dificile, există două autorități la care ne putem oricând adresa: Toma d'Aquino și Wilhelm Busch. înțeleptul din Wiedensahl spune așa:

Cine pe acest pământ Ar mai avea curajul sâ se-arate, De toți ar spune pe cuvânt Doar lucrurile cele-adevărate.

Borfași că suntem v-ar ieși pe gură, Ticăloși v-amface, chiar cu mare ură, Replici fatale, lipsite de măsură, Și asta înainte să curgă strop de băutură.

Cât vezi cu ochii-n lung și-n lat, In lumea transformată in viespar, Nimic nu ar mai fi imaculat Și-am pune toți mâna pe par.

Laudatfie al politeții har, Delicata noastră înșelătorie.

Tu ai habar, eu am habar, Și tuturor le face bucurie.

Eu am fost crescut cu totul în acest sens. îmi vine foarte greu să rostesc „nu", spre exemplu. Asta mi se trage poate de la originile maghiare ale mamei mele. Ungurii au perfecționat arta discursului imprecis, de la un maghiar nu vei auzi niciodată „nu" - în loc de *nem* preferă să spună *kdszdndm,* adică „mulțumesc". Mulțumesc este nu-ul unguresc. Explicația ar putea fi moștenirea asiatică a Ungariei. în Asia, știe oricine a călătorit la est de Viena, domnesc alte legi în ce privește adevărul. Persanii bine crescuți, spre exemplu, spun în principiu opusul a ceea ce gândesc. Există în acest sens și un concept special: „tarof". în întregul Orient și inclusiv în sudul influențat de romani, scrie prințul etiopian Asfa-Wossen Asserate, comunicarea umană îndeplinește în primul rând scopul de a „veni în întâmpinarea nevoii omenești de respect și de protecție." însă mai există o semnificație: cuvântul unui oriental politicos nu are nicio valoare.

Și nobilii practică un fel de „tarof" - spre iritarea tuturor celor care nu sunt inițiați în acest cod secret. „Vă rugam sâ ne vizitați seara, la cină!" exprimă

doar disponibilitatea noastra de a ne întâlni odată, la un prânz. „Trebuie neapărat să prânzim odată împreună" înseamnă în realitate doar dorința de a bea împreună o cafea, iar când spun „Haide să bem odată o cafea", este cea mai grosolană formă de respingere de care sunt capabili. Ar fi oricum nesincer să contest că această mentalitate nu aduce și dezavantaje substanțiale. Este adevărat, poate cel mai vestit nobil din literatura germană, baronul Munchhausen, afirmă că „oamenilor deștepți le face plăcere să mintă" - și aici poate să existe un sâmbure de adevăr, deoarece pentru a minți bine trebuie să te pricepi și să te pui în postura altora. In ce mă privește, am constatat că înainte de orice trebuie să ai o memorie formidabilă ca să fii în stare să minți. Pe Netflix există un documentar excepțional despre fostul congresmen american Anthony Weiner, care a vrut să devină primar al New Yorkului, însă scandalurile sexuale au pus capăt ambițiilor lui. Suferi cu adevărat alături de Weiner pe care, în momentul culminat al crizei, îl trec toți fiorii, conștient că este pe cale să-și piardă credibilitatea, deoarece nu mai reușește să-și aducă aminte ce anume a mărturisit deja, când, unde și față de cine și cât a rămas ascuns. Weiner a fost un Parsifal al Partidului Democrat, un superstar al liberalilor, iar soția sa, principala consilieră a lui Hillary Clinton. Este posibil chiar să fi făcut o bună politică la New York, dacă ar fi fost ales. Dar dacă cineva este dispus să troneze pe un eșafodaj monstruos alcătuit din minciuni și secrete, oare nu se discreditează și ca om, și ca politician?

Minciunile, necinstea și nesinceritatea prezintă, în primul și primul rând, un dezavantaj capital: când devine o obișnuință să-ți afișezi o altă față, ea se transformă la un moment dat într-o a doua natură.

Sub pericolul de a comite o indiscreție, iată o mica mărturisire (sper că mama nu o va citi): am crescut alături de trei frați mai mari care, fiecare în felul său, le-au dat mereu motive de îngrijorare părinților noștri. Efectul pentru mine, cel mic, a fost că mi-a revenit rolul copilului cuminte. La pubertate, auzeam mereu cât de frumos este că, spre deosebire de cei mari, eu nici nu trec prin crizele obișnuite ale acelei vârste. Prin urmare, am devenit un maestru în a-mi juca perfect acest rol și a-mi trăi capriciile exclusiv în secret. Asemenea celor mai mari însă, mă atrăgea și pe mine în mod deosebit viața de noapte. Dar, spre deosebire de ei, în loc să testez limitele prin conflicte deschise, eu preferam să mă retrag cuminte seara la

culcare, cu o carte bună, să aștept până ce adormeau părinții și apoi să ies pe fereastră și să pornesc spre PI, club de noapte de la Miinchen, bine-cunoscut în acele vremuri. Am atins culmi ale desăvârșirii perfide în arta înșelăciunii. Am ajuns chiar să-1 rog pe un coleg de clasă, electronist foarte bine dotat (mai târziu a făcut carieră de programator la Siemens), să-mi construiască un aparat de interceptare. De mărimea unei cutii de chibrituri. în serile când mă pregăteam să ies în oraș, îl plasam în dormitorul părintesc, îmi reglam radioul pe frecvența potrivită și așteptam pană când auzeam sforăituri, iar atunci mă strecuram și eu din casă. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Cu timpul, mi-a intrat în obișnuință sâ-mi trăiesc în secret experiențele care mă amuzau, in cele din urmă, cinstit vorbind, s-a dovedit stre-sant, deoarece nimic nu-mi mai făcea plăcere dacă nu se petrecea pe ascuns. Această situație avea fără îndoială farmecul ei, iar mai târziu, când am dat peste serialul *Dexter,* am descoperit în protagonist sufletul meu pereche, ziua expert în criminalistică al echipei de detectivi din Miami, specializat în reconstituirea circumstanțelor unei crime pe baza urmelor de sânge, noaptea - ucigaș în serie. Și, demn de invidiat, reușea să separe elegant aceste vieți între ele.

Este obligatoriu să înghiți tot ce se petrece într-un control de securitate, la aeroport?

Da. Fâra rezerva. Nimănui nu-i face plăcere să-si scoată pantofii si cureaua si mai știu eu ce altceva. Dar, dacă vă revoltati, nu reușiți decât să îi țineți în loc pe toti pasagerii care așteaptă la rând, ceea ce categoric este o nesăbuință.

Unde se beau cocktailuri?

La cocktailbar. „Dacă ar fi un gest pretențios, jenant sau pur si simplu prostesc să-ti comanzi un cocktail într-un local oarecare, nu este absolut nicio problemă să bei numai bere într-un cocktailbar. Sau numai vin. Să fii îmbrăcat simplu si corect este întotdeauna mai bine decât să te împopoțonezi, iar același principiu se aplică și la băut." (Peter Richter)

Propria mea viață dublă nu era poate prea spectaculoasă, dar tot am ajuns din cauza ei la dureri cronice de spate. A trebuit să împlinesc patruzeci de ani ca să-mi dau seama că suferințele aveau legătură cu activitățile mele

secrete. Jocul de-a v-ați ascunselea era o mare povară. După ce am luat hotărârea, în perfectă cunoștință de cauză, să nu mai am niciun secret, au dispărut și problemele. Dacă aș fi descoperit mai devreme, nu aș fi pierdut atâtea ore la fizioterapie și bani pe abonamentele scumpe la Kieser („Un spate tare nu cunoaște dureri"). Asta și înseamnă verticalitate, să adopți o ținută onestă și să ai coloană vertebrală.

Oare de ce facem asta - de ce mințim în ciuda riscurilor și a efectelor secundare? Cum ar trebui formulată foaia de instrucțiuni ca să fim conștienți ce otravă înghițim?

Pentru început mințim, firesc, deoarece ne imaginăm că astfel vom obține un avantaj, in viața oricărui copil cat de cat inteligent intervine, cam pe la cinci sau șase ani, momentul în care stabilește că poate fi convenabil să spună minciuni. „Tu ai spart vaza?" - „Da" îi aduce necazuri, „Nu" îl scutește de necazuri. Cu cat ne maturizăm, cu cat viața devine mai complexă, cu atât mai complicate devin și minciunile. Minciunile se transformă în adevărate edificii clădite din minciuni.

Minciunile, și acesta s-ar putea să fie cel mai important avertisment, au obiceiul neplăcut de a se ramifica neîncetat, în așa fel încât până la urmă ne trezim în fața unui enorm tufiș confuz de minciuni minore și secundare, așa cum i s-a întâmplat lui Anthony Weiner sau mult mai celebrului Bill Clinton, pentru care totul a început cu un banal *I did not have sex with that woman* și s-a încheiat cu un roi enorm de eforturi de acoperire, influențarea martorilor, bani în schimbul tăcerii și o rețea încurcată de complici și confidenți. Sau scena sublimă din *Pinocchio* făcut de Walt Disney, în care biata păpușă luată la interogatoriu de zână nu voia să admită că vulpoiul și motanul furaseră una dintre cele cinci monede de aur ale ei. „Am căzut în mâinile unor criminali", s-a plâns Pinocchio. Minciuna numărul unu, nasul i-a crescut cu o bucată. „Și restul de patru monede?", a vrut să afle zâna. Cum se temea că va trebui să se despartă de celelalte monede, i-a răspuns: „Le-am pierdut în pădure." Minciuna numărul doi, iarăși i-a crescut nasul, în realitate monedele se aflau chiar la el în buzunar. „Dacă le-ai pierdut în pădure, mergem să le căutăm și sigur dam de ele", i-a spus zâna, „deoarece tot ce se pierde aici în pădure iese din nou la iveală." Pinocchio era tot mai derutat, tot mai stângace („Nu le-am pierdut, le-am înghițit, din nebăgare de

seamă..."), până când nasul i s-a lungit cât brațul și a făcut ramuri, pe care s-a așezat o pasăre și și-a făcut cuib. Imaginea cuprinde toată nefericirea mitomanului. „Vai, ce pânză mizerabilă țesem, când amăgim și înșelăm", spune Sir Walter Scott în *Marmion* - în cele din urmă nu reușim însă decât să ne facem de ras și să fim vrednici de milă.

Augustin, unul dintre cei patru învățători latini ai Bisericii, care a trăit între 354 și 430 d. Hr. în Africa de Nord, a fost cel dintâi filozof preocupat sistematic de această temă. Era extrem de sever. Să te folosești de limbaj pentru a induce în eroare reprezenta un păcat pentru el. Punct. Fără excepții. Desigur, admitea că există minciuni mai grele și mai ușoare, însă respingea minciunile chiar și când asigurau salvarea unei vieți omenești. Puțin prea radical. La celălalt capăt se plasează Friedrich Nietzsche, născut în 1844 la Rbcken (Saxonia Superioară), decedat în 1900 la Weimar. El considera minciuna, chiar și dacă înghețau apele, cum se spune, absolut în regulă: „Cine gândește se pricepe și la minciună." Nietzsche într-o singură propoziție? „Nimic nu-i adevărat, totul este permis." Și el cade într-o extremă.

Dacă Augustin avea dreptate, nu avem voie să mințim nici ca să scăpăm oameni de la moarte, așa ca atunci când Christoph Waltz apare în *Inglourious Basterds* ca „vânător de evrei" care cere un pahar cu lapte și se interesează politicos dacă acolo există evrei ascunși. Dacă Nietzsche avea dreptate, nu ar mai avea rost niciun cuvânt, nicio frază, nicio carte, nicio conversație; când nu mai există responsabilitate, când nu mai ai dreptul să presupui că ți se spune adevărul, când totul devine amăgire, orice cooperare socială s-a încheiat, orice comunicare își pierde sensul, începând cu mersul trenurilor.

Răspunsul trebuie să se afle undeva la mijloc și merită să fie căutat cu orice preț, deoarece este hotărâtor - si nu doar din motive de sănătate. La urma urmei, trăim într-o vreme în care unii susțin că orice adevăr ar fi „individual" („fiecare are propriul său adevăr, nu vreau sâ impun nimănui adevărul meu", mi-a spus odată o practicantă a medicinei naturiste, în care de atunci nu am mai avut încredere). în afară de asta, trăim într-o epocă în care ne lăsăm cu toții deliberat în voia minciunilor. Uneori din bună-credință, de cele mai multe ori din comoditate. De fiecare dată când

acceptăm condițiile de utilizare a unei aplicații pe telefonul mobil fără să le citim, acordăm implicit acordul să fim ascultați și, *excuse my language,* să se c*** în capul nostru. Și de fiecare dată când comunicăm cu prietenii noștri un *story* spectaculos care circulă pe internet fără a avea nici cea mai vagă idee dacă este pe bune, devenim complici ai industriei neadevărului care ne înconjoară.

Cea mai precisa distincție dintre minciună și amăgire acceptabilă am găsit-o la Sissela Bok. Ea este filozoafă americană de origine suedeză și singura persoană din lume ai cărei părinți au fost laureați ai Premiului Nobel. In Lying - *Moral Choice in Public and Private Life*[6]*,* cartea ei scrisă în 1978, care a rămas până astăzi lucrarea cu cea mai mare autoritate în acest domeniu, afirmă că, judecând strict, un enunț fals devine minciună doar când există intenția de a înșela, când - în limbaj colocvial - urmărim să-i băgăm în ceață pe ceilalți. Nici înșelăciunile neintenționate, nici fabulațiile nu sunt minciuni, potrivit acestei definiții. Cele din urmă sunt afirmații false făcute, spre exemplu, de mincinoși patologici sau bolnavi de Alzheimer, cauzate de iluzii, de false amintiri sau tulburări de percepție. Bunica mea, care a suferit de Alzheimer, nu era o mincinoasă, privind din acest unghi, nici măcar când - spre marea uimire a vecinilor noștri - umbla uneori agitată prin tot cartierul strigând „prințul moștenitor și Tante Sophie au fost asasinați la Sarajevo!" - pur și simplu evoca amintirea unui eveniment, evident copleșitor pentru ea. Nici afirmațiile mai mărunte, spre exemplu când mulțumești politicos pentru un cadou care nu îți place, nu sunt minciuni, și cu atât mai puțin declarațiile false făcute în situații extreme, spre a salva o viață, de pildă (astfel ne-am întoarce la personajul jucat de Christoph Waltz în *Inglourious Basterds).* In schimb, autoarea respinge categoric orice înșelătorie făcută dinadins și cu rele intenții, care îl afectează nu numai pe interlocutor, ci și pe noi - în primul rând -, deoarece ne subminează integritatea. In mijlocul unei lumi pline de neadevăr, fiecărui individ îi revine, mai presus de toate, datoria de a cultiva sinceritatea. Insă, o spune ea explicit, cu tactul cuvenit, vă rog.

Tactul, trebuie să reținem, este de mare folos. Fanaticii în numele adevărului - care nu țin seama de nicio slăbiciune omenească și se folosesc de sinceritate în primul rând pentru a răni - sunt de nesuportat. Fanaticul adevărului, afirmă marele teolog si luptător în rezistență Dietrich

Bonhoeffer, executat în lagărul de concentrare Flossenbiirg când avea treizeci și nouă de ani, „calcă în picioare pudoarea, profanează secretul, încalcă încrederea, trădează comunitatea în care trăiește și aruncă un zâmbet arogant asupra întinderii de ruine create de el, asupra slăbiciunii omenești «incapabile să suporte adevărul»."

Da, așa este, insă eu pledez - poate și datorită biografiei mele și faptului că mai am ceva de recuperat în ce privește sinceritatea - pentru mai multă onestitate. Și atrag atenția și asupra primejdiei de a intra uneori în coliziune cu ea. Dar asta se poate evita dacă facem chiar noi începutul, fără prea multă precauție. In ce îi privește pe ceilalți, e nevoie de tact. Jordan B. Peterson, de care aminteam mai înainte, spune că orice faptă, oricât de măruntă, orice vorbă, oricât de întâmplător rostită, fac lumea ceva mai bună sau ceva mai rea. Iar cea mai simplă și eficienta modalitate de a schimba lumea este renunțarea la micile minciuni, cu care ne amăgim și îi amăgim si pe cei din jur. Principalul său martor în susținerea acestei legături aparent surprinzătoare este laureatul Premiului Nobel pentru Literatură Aleksandr Soljenițîn, dispărut în 2008, autorul *Arhipelagului Gulag,* o bine-cunoscută relatare despre lagărele de muncă sovietice. Soljenițîn luptase în războiul împotriva naziștilor ca soldat prost echipat și cu o educație îndoielnică și, după criticile aduse lui Stalin pe front, a fost arestat, a suferit personal și a asistat la torturi și la abuzuri. Prin urmare, Soljenițîn ar fi avut toate motivele să blameze lumea și să facă răspunzător nedreptul sistem sovietic pentru soarta lui. Departe de a reacționa cu sentimente de răzbunare și de ură, a început prin a-și pune chiar lui întrebări incomode: nu cumva contribuise și el la alunecarea țării sale în tiranie? Și, dacă da, în ce fel? S-a întrebat când și unde, de-a lungul vieții, își trădase integritatea? Cât de des acționase și el împotriva propriei sale conștiințe. Când și unde se făcuse complice, deși știa că nu e corect? De câte ori se înșelase și se mințise pe sine? Până când, în cele din urmă, a ajuns la întrebarea fundamentală: ce ar fi putut schimba, aici și acum, chiar în el. A căutat în lagăr modele după care să se poată inspira, a purtat lungi discuții cu colegii de detenție, s-a silit să fie sincer fără compromisuri, după care a pus totul pe hârtie. Cartea care a rezultat, publicată în anii 1970, a provocat curând expulzarea sa din Uniunea Sovietică și i-a adus Premiul Nobel.

Legătura directă între integritatea personală și marea politică stabilită de Peterson corespunde cu exactitate celei făcute de Văclav Havel. Ideile fundamentale ale acestui poet, dandy, disident și mai târziu președinte, dispărut în 2011, erau foarte asemănătoare și sunau astfel: adevărul câștigă teren acolo unde fiecare individ se ridică în apărarea lui, în microcosmosul personal. In eseul său despre *încercarea de a trăi în adevăr* spune povestea unui vânzător de legume din Praga, care atarnase în mijlocul vitrinei lui, printre cepe și morcovi, un banner cu textul „Proletari din toate țările, uniți-vă!": „Bannerul îi fusese livrat vânzătorului nostru de legume de la depozit, împreună cu cepele și cu morcovii, iar el îl atârnase în vitrină numai pentru că așa se făcea de ani si ani, pentru că așa făceau toți, pentru că așa trebuia să se facă." Havel precizează limpede că vânzătorul de legume nu era comunist convins, că bannerul nu avea decât rolul de semnal trimis celor de la putere. Nu dorea decât să fie lăsat în pace.

Avem voie să spunem „shit"?

Autoarea Emma Byrne susține in volumul ei *Swearing is Good for You: The Amazing Science of Bad Language*[7] că folosirea unor cuvinte ca f*** si sh** este absolut necesară-ele ar ajuta să faci fată unor situații neplăcute, întăresc asa-numita coeziune socială, contribuie chiar la creșterea încrederii între oameni. Mie chestia asta mi se pare un bullshit.

„Iar acum sâ ne imaginăm", scria Havel, în 1978, în vremea celei mai mari opresiuni din partea regimului comunist, „câ într-o bună zi vânzătorul de legume se revoltă și încetează să mai atârne lozinci, pe care nu le atârna decât ca să arate că el este băiat cuminte; încetează să mai meargă la alegeri - pentru că știe că sunt trucate; începe să spună, la ședințe, ceea ce gândește cu adevărat și găsește suficientă putere sâ se solidarizeze cu cei cu care îl împinge conștiința să se solidarizeze. In urma unei asemenea revolte, vânzătorul de legume ar renunța la *viața în minciună,* ar refuza ritualul și ar încălca «regulile jocului». Și-ar găsi identitatea bine ascunsă și demnitatea, și-ar împlini libertatea. Revolta lui s-ar transforma într-o încercare de a *trăi în adevăr."* Schimbarea națiunii, spunea Havel, începe cu schimbarea fiecărui om în parte. Unsprezece ani mai târziu, comunismul din Europa de Est s-a prăbușit, iar Havel, fostul disident, a devenit primul președinte al Republicii Cehoslovace libere. Havel și prietenii lui au câștigat, deoarece au

fost ferm convinși că, prin fiecare propoziție care arată că avem mai multă onestitate, mai multă coloană vertebrală - și anume în cercul privat, nemijlocit -, crește și forța adevărului.

Dacă Peterson, Soljenițîn și Havel au avut o poziție corectă, atunci gândirea asupra sincerității nu poate avea decât o singură consecință. Trebuie sâ ne punem câteva întrebări lipsite de tact:

Unde anume în viața noastră trebuie să facem mai mult loc pentru sinceritate, pentru adevăr? Cât de sinceri suntem în relațiile cu partenerii noștri? Cu copiii noștri? Cu superiorii noștri? Unde ne arătăm nesinceri în micile noastre vieți? Unde ne permitem mici ipocrizii? Unde consimțim să cedăm, din comoditate? Unde evităm conflictele, tot din comoditate? Unde ne conformăm și ne lăsăm deformați? Iar după ce am dat răspuns la aceste întrebări trebuie să începem sâ schimbăm câte ceva.

Insa nu avem voie să comitem greșeala de a ne disculpa cu vorbe frumoase pentru micile nesinceriități. Nu demult, am fost nevoit să mă supun unei costisitoare consilieri de psihologie rutieră pentru pregătirea unei așa-numite investigații medical-psihologice - pe înțelesul tuturor, test pentru idioți -, la care urma să fiu examinat pentru a decide dacă sunt apt pentru participarea la traficul stradal, după câteva încălcări de doi bani ale legii (una a fost ignorarea luminii roșii într-o seară, fiind pe bicicletă, la o intersecție absolut pustie, lipsita de pericol, iar de două ori am fost prins de radar pe autostradă cu depășiri ale vitezei de cate 25 de kilometri pe oră). Psihologul care mă pregătea in vederea investigației mi-a dat un sfat foarte folositor. Expresia „de doi bani" trebuie să dispară din vocabularul meu: „Nu vă bagatelizați delictele! Asumați-vă răspunderea!" După care a rostit ceva ce nu am să uit curând: „Priviți-1 în ochi pe răufăcătorul din dumneavoastră! Recunoașteți deschis: da, am trecut des pe roșu și, da, am gonit des și cu plăcere pe autostradă. Orice altceva este greu de crezut. Dacă veți incerca să o convingeți pe expertă câ sunteți un cetățean care respectă legea mai presus de orice, garantat vă pică."

„Priviți-1 în ochi pe răufăcătorul din dumneavoastră!" Această formulă mi se pare demnă de Soljenițîn. Simți că te trec fiorii când o auzi. Și, pe deasupra, este atât de adevărată. Poate dumneavoastră vi se întâmplă altfel,

dar eu sunt înclinat să-mi acopăr greșelile - și în primul rând lipsa de sinceritate - cu vorbe frumoase.

Cum știm care sunt situațiile în care ne putem permite șmecherii?

Să ne întoarcem la povestea lui Pinocchio. Există acolo o figură destul de interesantă: greierul vorbitor. Nici nu este nevoie de prea multă fantezie pentru a-1 identifica rapid cu conștiința. In faimoasa carte a lui Carlo Collodi (1826-1890) nu are un nume și este strivit de Pinocchio încă din primul capitol. Collodi era un copil al vremurilor sale. In 1881, *Le avventure di Pinocchio* au apărut sub formă de episoade într-un săptămânal italian, când Friedrich Nietzsche tocmai scria *Știința veselă.* Și în textul lui este ucisă vocea care torturează, numai că la Nietzsche totul capătă desigur dimensiuni colosale. Nietzsche anunță acolo personal moartea Iui Dumnezeu („L-am omorât - și voi, și eu!"). Dacă îl citim pe Collodi avându-1 în minte pe Nietzsche, nevinovata poveste pentru copii se transformă într-o alegorie despre autonomia umană, in *Așa grait-a Zarathustra* (apăruta în 1891) Nietzsche afirmă că omul trebuie sâ parcurgă trei trepte de dezvoltare: mai întâi este dependent de cei cu autoritate și de dascăli, apoi se rupe de ei și se luptă pentru libertate, în cele din urmă își găsește propriile valori și ținte, devenind în acest fel liber. Exact povestea Iui Pinocchio.

In versiunea lui Walt Disney, greierul nu este strivit, ci se transformă în însoțitor permanent și uneori arțăgos al lui Pinocchio.[8] Interpretarea lui Disney este fără discuție mai simpatică (în textul original, nici Pinocchio nu este un băiețaș dulce, confecționat din lemn, ci un personaj insuportabil, care te calcă pe nervi, căci lui Collodi nu-i plăceau copiii). în general vorbind, este o idee proastă să strivești greierul, chiar dacă uneori pare sâcâietor. Chiar și din simplul motiv al protecției animalelor, trebuie să vă abțineți de la gestul făcut de Collodi și de Nietzsche. Când vă frământă ceva, este un semn cât se poate de bun că acolo dormitează un adevăr incomod. în fața altora ara-tă-te plin de tact, dar față de tine poți liniștit să fii sincer.

Ce mă privește pe mine?

Există o rețetă valabilă ca să facem lumea mai onestă: să eliminăm din propria noastră viată șmecheriile. Când mă las singur înșelat? Când mă mint pe mine? Mă port cinstit si corect cu cei din jur? Există momente in viata mea când îmi „adaptez" prea ușor purtarea? Când mă dau in lături, din comoditate, fată de dispute? Când mă supun? Pe scurt, descoperiti răufăcătorul din dumneavoastră si încetați să îi mai acuzati pe altii de lipsă de onestitate. P.S.: am trecut cu bine investigația medical-psihologică.

18

GENEROZITATE

Cum stă treaba cu mărinimia

Tocmai mă pregăteam să încep să scriu când mi-a sunat telefonul. Era soția mea. Și dorea să îmi spună că tocmai a fost la Max Mara, unde a văzut cea mai frumoasă geantă din lume, redusă cu 30%. Că se apropia ziua ei de naștere știam amândoi. Niciodată nu a avut pretenții exagerate, așa că nu-mi mai rămânea decât sâ i-o îndeplinesc pe aceasta. M-am oprit imediat, trebuia să rezolv pe loc, reducerea era valabilă doar în acea zi. Pe curând! Să văd dacă se verifică ce susțin specialiștii, că odată cu un gest de generozitate (geanta e scumpă foc) crește și nivelul mult lăudatei oxitocine, așa-numitul hormon al cuibăritului, care, se zice, întărește încrederea și consolidează coeziunea socială. Abia aștept.

Misiune îndeplinită.

Am plătit cu cârdul meu VISA. Oxitocină nu am simțit, poate fluxul hormonilor se declanșează abia la înmânarea cadoului. E stupid, însă generozitatea este unul dintre domeniile la care nu mă ridic deloc la înălțimea propriilor idealuri. Ca să-mi ofer un iPhone nou, m-am convins fără nicio greutate că este un instrument de lucru, însă pentru geanta soției mele a trebuit să mă lupt din greu. Cu atât mai rusinos cu cât noblețea, pe care o susțin aici, nu însemna inițial altceva decât asta: generozitate. Cuvântul „generos", în germană *generos,* în engleză *generous,* în franceza *genereux,* însemna inițial același lucru cu „aristocratic". Termenul latin*generosus* înseamnă literal „bun/înalt prin naștere". Rădăcina *gen* trimite întotdeauna la naștere, etimologii îi stabilesc origini indo-europene,

în străvechi cuvinte cu sensul de „sex", iar toate cuvintele străine care încep cu *gen* au de-a face cu înrudirea, adică se leagă în sensul cel mai larg de relațiile sexuale - geneză, generație, genital, gentleman, generozitate -, avand legătură, potrivit unei percepții străvechi, cu ideea de „naștere".

Noblețe fără generozitate nu se poate, din nefericire. Ciudat, dar Aristotel considera că generozitatea are ceva de-a face cu libertatea. In introducerea sa la *Etica nicomahică,* lui Michael Pakaluk i-a venit greu sâ traducă termenul folosit de Aristotel, *eleutheriotes,* care literal înseamnă „a fi într-o stare liberă", prin „generozitate". Pakaluk scria: *„Eleutheriotes* este virtutea care îi permite omului să nu se simtă legat de proprietate, descrie o atitudine care te lasă să te ridici mai presus de zona materială și să o privești cu o anume indiferență. *Eleutheriotes* te împiedică să fii obsedat de proprietate. Să îi spunem generozitate nu este cu adevărat potrivit, deoarece acest cuvânt sugerează câ dai mai mult decât ar fi de așteptat, ceea ce nu reprezintă neapărat o virtute. Nici termenul de mărinimie nu îl descrie, deoarece ar fi tot a împărți la întâmplare - generozitate rămâne prin urmare cea mai puțin proastă alegere dintre toate cuvintele la îndemână."

Ca întotdeauna la Aristotel, o virtute nu este absolută, ci se găsește la distanță perfect egală între două extreme excesive - în cazul nostru între risipă *(asotia)* și zgârcenie *(aneleutheria).* Cu alte cuvinte, într-o parte Mr. Pink din *Reservoir Dogs* care declară în scena de deschidere că în principiu nu lasă bacșiș (2 *don't tip because society says I have to[1]),* de cealaltă, George Clooney. Se spune despre el că odată - în urma vânzării unei firme de tequila, la a cărei întemeiere participase din amuzament, se alesese deodată cu atâția bani în cont, încât a fost cuprins de un sentiment nefiresc - a invitat un grup de vechi prieteni și camarazi, *the boys,* cum îi numea el: așadar, erau paisprezece bărbați la el în sufragerie, si fiecare a găsit pe locul lui de la masă o geantă diplomat cu câte un milion de dolari în bancnote de douăzeci. Clooney le-a explicat în micul lui discurs cam așa: „Băieți, voi însemnați foarte mult pentru mine, de când am venit la LA. Atunci mi-ați dat să mănânc și m-ați culcat la voi pe canapea. Vouă vă datorez că astăzi am ajuns acolo unde am ajuns. îmi doresc pur și simplu să nu mai fie nevoie să vă faceți griji de cum o să plătiți pentru studiile copiilor voștri sau de cum o să vă plătiți ratele la casă."

Am cunoscut un om de o noblețe asemănătoare. Onkel Jocki, prințul Fiirstenberg. Era cel mai generos om bogat pe care poți să ți-1 imaginezi. Avea mărinimia în sânge, ceea ce corespunde unei mentalități nobiliare vechi de când lumea. în *Ghepardul* lui Giuseppe Tomasi di Lampedusa întâlnim un pasaj minunat în care este explicat spiritul generozității care, în cazul ideal, devine tipic pentru aristocrați: „Fac mult bine. Dacă ați ști - ca să dau un singur exemplu -, câtor familii, care altfel ar trăi în cea mai neagră mizerie, le dau adăpost în palate! Și nu cer

[1] Nu dau bacșiș, pentru că societatea spune că așa trebuie (n. tr.). nimic în schimb, nici măcar ca protejații lor să se înfrâneze de la mici furtișaguri. Și asta nu ca să se laude, ci doar pentru că sunt împinși de un soi de instinct obscur, extrem de vechi, care nici nu îi lasă să se poarte altfel... pentru fiecare pahar de șampanie băut de ei, oferă altora cincizeci." Așa este casa Fiirstenberg, așa a fost de când se știu, de altfel una dintre puținele familii care și-au păstrat dreptul de a acorda supușilor titluri nobiliare până în secolul al XlX-lea, cu mult după pierderea suveranității ei asupra Marelui Ducat Baden.

Exista daruri bine-venite?

Da. Dar trebuie să fie lipsite de un scop practic. Asta este esența ideii de cadou. îti arati considerația oferind un lucru de care beneficiarul nu are nevoie. Când un rege îi face un cadou altui rege, se va feri să ofere ceva ce i-ar fi util. Asta ar însemna să arate cu degetul spre o lipsă, adică să îl facă de rușine. Doar cadourile absolut inutile sunt elegante, de aceea si pe bună dreptate sunt atat de îndrăgite florile - reprezintă ornamentul în stare pură si nimeni nu are trebuință de ele. La fel și bijuteriile.

După război și după refugierea în răsărit, familia mea a primit adăpost și hrană din partea Fiirstenbergilor, și asta într-un stil cu totul de neimaginat astăzi. Cum spuneam, tatăl meu, în vârstă de șaptesprezece ani, a fugit din Saxonia împreună cu frații mai mici din calea rușilor, lăsând în urmă tot ce aveau. El s-a mai întors o dată, ca să se refugieze imediat din nou, salvându-se astfel să nu fie prins și deportat în Siberia, sub acuzația că ar fi dușman de clasă. Tatăl său, bunicul meu, nu mai era în viață în acel moment. Bunica mea și cei opt copii ai ei și-au găsit protecția într-un castel al surorii lui. Tatăl lui Onkel Jocki, bătrânul prinț Max Egon Fiirstenberg, era căsătorit cu sora bunicului meu dispărut. Refugiații sosiți din răsărit erau desigur cele mai apropiate rude ale bătrânului prinț, nepoatele și nepoții lui, dar

naturaleţea cu care au fost întâmpinate familia mea şi altele (familia Nostitz, de exemplu) era totuşi o reacţie neobişnuită.

Onkel Jocki, născut în 1923, avea cu puţin peste douăzeci de ani la sfârşitul războiului şi era moştenitor al unuia dintre cele mai mari fonduri forestiere ale Germaniei, al unei mari fabrici de bere si al multor alte întreprinderi. Năvala rudelor din răsărit, ajunse în sapă de lemn, ar fi putut să-l neliniştească, însă el s-a bucurat de apariţia unei mulţimi de verişori şi verişoare. Castelul Donaueschingen (oraşul poartă acest nume deoarece în grădina lui se află izvoarele Dunării) s-a transformat în gazdă a unor serbări legendare şi oricare dintre ei s-a priceput cât de cât să socotească şi să scrie şi-a găsit un post undeva în serviciile de administraţie ale familiei Fiirstenberg, iar cine nu a fost în stare tot s-a ales cu o îndatorire sau cu un mic apanaj, cel puţin. Până la moartea lui Onkel Jocki (s-a stins în 2002) fiecare fost angajat, fiecare rudă, fiecare persoană fie si cât de vag legată de familia Fiirstenberg primea în dar de Crăciun câte o ladă de şampanie Fiirstenberg, de care, de regulă, era lipit un plic plin cu bani.

Există o explicaţie pentru atâta mărinimie? Am putea argumenta că nobleţea şi generozitatea sunt nu doar sinonime, ci şi că mărinimia făcea parte dintre atributele aristocraţiei din motive cât se poate de practice. In perioada de glorie a Romei, politicienii aristocraţi aflaţi în ascensiune erau obligaţi să arunce cu bani în stânga şi în dreapta, lulius Cezar a fost la un pas să nu poată porni în campania lui în Galia, deoarece era atât de îndatorat din cauza cadourilor făcute de el din obligaţie, încât nu avea voie să părăsească cetatea şi, la rândul lui, a fost nevoie să fie răscumpărat de un binefăcător aristocrat. La vremea formării aristocraţiei istorice din Europa Centrală, între secolele al VUI-lea şi al Xl-lea, pretenţiile de lider erau demonstrate şi prin mărinimie, care era percepută şi ca simbol de putere. De îndată ce câştiga un teritoriu, aristocratul avea nevoie, pentru a şi-l asigura, de partizani ai săi, pe care ii găsea atât în rândul ţăranilor şi al proprietarilor de pământ (care prin înrolarea în armată scăpau de grelele munci agricole), cât şi printre fiii săraci ai altor nobili, care abia aşteptau să fie înzestraţi cu arme, echipament şi adăpost. Cu cat erau mai numeroase aceste suite, cu atât avea de întreţinut mai mulţi oameni, dar cu atât creştea statutul acelui nobil în rândul vecinilor, cu cât putea ţine în jurul său mai mulţi oameni, cu

atât creștea și puterea sa reală. Odată ce dispunea de suficientă suită și de suficient teritoriu, era prinț și îi putea face concurență până și regelui.

Pentru Descartes, *generosite* era sinonim cu însușirea și capacitatea de a te elibera de tine însuți, de lipsa de orizont a egoismului, de „șinele tău", cum ar zice Kierkegaard. Da, Kierkegaard. Probabil nu se poate face abstracție de un gânditor radical ca el pentru a sonda până la capăt dimensiunile acestui subiect. Cum spuneam, Kierkegaard a publicat în 1847 volumul *Faptele iubirii,* în care a stabilit o legătură intimă între generozitate si iubire. Kierkegaard face o deosebire cât se poate de clară între iubirea calculată, de care sunt capabili cei mai mulți, și cea radicală, îndreptată spre risipa absolută. Iubirea autentică, atotcuprinzătoare, „care uită de sine" nu face bilanțuri, „îndrăgostitul nu poate socoti, atât timp cât mâna stângă nu află niciodată ce face dreapta, prin urmare îi vine imposibil să întocmească un calcul".

Chiar dacă în mod normal, odată ce primești, te faci dator, susține Kierkegaard, când vorbim despre iubire, paradoxal, „cel ce își dăruiește amorul, prin chiar faptul că și-l dăruiește, se îndatorează infinit". A fi și a rămâne în stare de datorie reciprocă, de nește rs, este, după părerea lui Kierkegaard, „expresia infinității iubirii". Iată ce spunea: „Prin urmare, trebuie făcut ceva; și ce trebuie făcut, pentru a rămâne reciproc dator în iubire? Când pescarul a prins un pește și ar vrea să îl țină în viață, ce trebuie să facă? Să il pună imediat în apă... Și de ce trebuie să-l pună în apă? Pentru că apa este elementul peștelui, iar tot ce se cere ținut în viață trebuie lăsat în elementul lui; însă elementul iubirii este infinitatea, inepuizabilul, incomensurabilul."

La capătul tratatului său atat de grav chiar si în contextul întregii sale opere, se plânge pe ton ironic, că „uneori asculta cu mâhnire discursuri creștine" care ignora primejdia ce se leagă de iubirea adevărată. Oamenilor care ascultă asemenea discursuri înălțătoare li se induce ideea că le va fi bine dacă vor acorda cu adevărat toată încrederea iubirii creștine - căci este o înșelăciune, spune el. Binele, spune Kierkegaard aproape amar, este răsplătit pe pământ cu ură, dispreț și prigoană. El însă nu voia să-si amăgească cititorii cu promisiuni deșarte: „Ne mângâiem că putem lăuda sincer creștinismul, chiar și cu adăugirea că răsplata lui, ca să ne exprimăm

blând, este nerecunoștința lumii." Creștinismul, spunea Kierkegaard, poate de fapt să promită un singur fapt: „Ingratitudine lumii, împotrivire, dispreț, și asta în măsură tot mai ridicată, cu cât devii un creștin mai adevărat."

Să aibă Kierkegaard dreptate? George Clooney nu se poate plânge de lipsă de popularitate. Și dacă mă gândesc la Onkel Jocki, nu cred că lumea i-a răsplătit dărnicia cu dispreț. Haide totuși, pentru a sonda mai profund această speculație despre răsplata lumii, să examinam ideea de generozitate în contextul unui exemplu extrem.

Cazul Mariam Vattalil, bunăoară. Un exemplu extrem, cum spuneam, dar care ilustrează acest punct de vedere. Sora Mariam era o călugăriță indiană. Preda religia în mici comunități creștine la Indore, un oraș de două milioane de locuitori din provincia Madhya Pradesh, în centrul Indiei, 80% hinduși, 15% musulmani, câteva procente jainiști și câțiva creștini împrâștiați. La 25 februarie 1995, ca în fiecare dimineață după slujbă, sora Mariam a mers în stație ca să prindă autobuzul care o ducea de la mănăstire, aflată lângă Indore, până în oraș. De această dată avea de fapt dezlegare să plece acasă la ea, în provincia Kerala, din sudul Indiei. La sosirea autobuzului, a fost trimisă să se așeze în spate - fapt neobișnuit, de obicei nu o împiedica nimeni să stea în față. Pe locurile ultime erau trei bărbați care, de cum a pornit autobuzul, au început sâ o insulte josnic. După o vreme, unul dintre cei trei l-a făcut pe șofer să oprească și a cumpărat câteva nuci de cocos, a împărțit miezul pasagerilor din ce în ce mai speriați, iar când a ajuns în fața călugăriței a început să o înjure și să o maimuțărească, acuzând-o că ar fi „indianca de proastă speță", care îi amăgește pe copii cu idei străine. Apoi a scos un cuțit pe care i l-a înfipt în burtă. De multe ori. In total cincizeci de lovituri. A tras trupul însângerat din autobuz, La aruncat în șanț și i-a ordonat șoferului să pornească mai departe. Asta era spre ora opt dimineață. La 10.45, poliția a luat legătura cu mănăstirea și le-a comunicat călugărițelor ce se petrecuse.

Cadou pentru gazdă, da sau nu?

Fiecare aduce câte ceva când este invitat la cină. Eu consider că este un semn de mărginire. Cea mai proastă alegere e sticla de vin. Vii cu mâinile goale, reziști privirilor nedumerite, a doua zi expediezi un buchet de flori însotit de un bilet de mulțumire scris de mână, asa dovedești că ai stil.

Ce este de făcut când un prieten/o prietenă vă cere cu împrumut o sumă mare de bani?

Dacă vă stă în puteri, trebuie să dati, sâ dati neapărat! Un gest mărinimos se răsfrânge de obicei pozitiv asupra propriei vieți.

Când două dintre ele au ajuns puțin după ora 14 la locul faptei, trupul însângerat se afla în continuare acolo. A fost recuperat și dus la mănăstire. Făptașul, Samundar Singh, a fost arestat, supus judecății și condamnat la închisoare pe viață pentru crimă. Incitată de sloganurile hindu-ist-nationaliste ale Partidului Bharatiya Janata, populația locală, majoritar hinduistă, a arătat prea puțină simpatie față de călugărițe, iar în presa locală au apărut articole compătimitoare la adresa criminalului. Insă lucrurile au luat o altă întorsătură când s-a aflat că una dintre surorile victimei, și ea călugăriță, a început curând după condamnarea lui Singh să-i facă vizite la închisoare cu regularitate. Vestea neobișnuită adusă lui din partea familiei suna astfel: „Te-am iertat." La 25 februarie 2003, l-a vizitat și mama lui Mariam Vattalil pe asasinul fiicei ei și i-a sărutat mâinile, după cum a remarcat cu uimire presa locală, ca semn al iertării ei. In 2006, Singh a fost eliberat pentru bună purtare. De atunci, locuiește cu familia lui Mariam Vattalil, care l-a primit ca pe un fiu. La 4 noiembrie 2017, când Mariam Vattalil a fost beatificată la Indore de către Biserica Catolică, Singh, hinduistul, stătea în primul rând. Atmosfera din India este tensionată de când fundamenta-listul Narendra Modi, șeful Partidului Bharatiya Janata, este în fruntea guvernului. Mulți preoți și călugărițe se află în închisoare sub acuzația că ar fi încălcat interdicția de răspândire a creștinismului, iar în unele regiuni din India se pedepsește cu pușcăria trecerea la o altă religie în afara celei hinduiste. Indore, în schimb, a devenit, odată cu eliberarea lui Singh în 2006, o insulă de armonie între hindu-iști și creștini. Cu prilejul beatificării, pe străzile orașului s-a format o coloană compusă din mii de hinduisti, musulmani si creștini, în semn de respect pentru Mariam Vattalil. Uneori, din căte se pare, poate să producă efecte - făcând impresie și lăsând urme inclusiv în lumea noastră - și generozitatea în forma ei extremă, debordantă, care aparent se abate de la rațiune.

Ce ma privește pe mine?

Cine este nobil este si mărinimos. Punct. Asta o demonstrează chiar si limbajul curent, se vorbește despre o „donație nobilă", iar când cineva face cinste cu un rând de băutura, este „un gest nobil". Frumusețea si noblețea mărinimiei autentice se datorează tocmai infi n itud in ii, ine-puizabilitătii si nemărginirii ei - si prin urmare i rati on a I it ar ii ei complete. Generozitatea face bine la digestie si stimulează starea generală. în mod ideal, nu poate fi solicitată din afară, ci este practicată personal, în cercul imediat.

19

CUMPĂTAREA

Doar pentru avansati

Este ușor să fii ascet. Când nu îți mai permiți *absolut nimic,* regulile jocului sunt cât se poate de clare. Și completa lipsă de moderație este ușor de atins (le-am încercat pe amândouă). Cu adevărat dificilă este doar cumpătarea. Este o virtute pentru avansați, de aceea și apare așa de târziu în această carte, cu toate că este una dintre cele patru virtuți cardinale clasice și locul ei ar fi fost mult mai în față. De câtă frustrare ne aduce cumpătarea devenim conștienți cel târziu pe la mijloc de ianuarie, când iarăși constatăm că nu am reușit să punem în aplicare bunele noastre intenții pentru noul an. De aceea nu pun mult preț pe marile hotărâri și consider mai degrabă că secretul constă în reușita de a menține sub control, zi de zi, propriile noastre forțe gravitaționale, până în clipa în care cele bune ne intră -treptat, să sperăm - în obișnuință. In cazul ideal, putem obține astfel o tot mai mare libertate. Un om care, când simte o pornire â la Homer Simpson, „acum am chef de o gogoașă", are *opțiunea* să se supună impulsului sau nu, este mai liber. Cine se lasă purtat de val întotdeauna și în orice situație va fi cuprins de plictiseală, de *ennui.* Aglomerarea de excese face ca ele să aibă un efect comun, deoarece este în firea excesului să reprezinte o excepție. Cine încearcă să își găsească mereu scuze în asemenea *excepții* nu are cum să nu eșueze. De aceea nici nu mai au un sens autentic obiceiurile respectate calendaristic, cum sunt petrecerile extatice din timpul carnavalului sau ospățul de Crăciun, din cauză că pur și simplu lipsește contrastul.

Cei care se împotrivesc cu încapățânare sa recunoască acest adevăr sunt petrecăreții înrăiți, care ies sâmbătă de sâmbătă în arenă ca să își facă de cap. In legendarele localuri „Amnesia" din Ibiza sau „Berghain" din Berlin vom întâlni mai ales funcționari amabili, care și-au făcut un scop în viață din obținerea forțată a unui nesfârșit de șir de stări excepționale. Cum se dovedește imposibil, trebuie să recurgă la droguri sintetice, pentru ca măcar să creeze iluzia că ar fi fezabil.

Există însă un mare „dar": renunțarea totală la excese ocazionale sau abstinența completă nu este mai puțin jalnică, prin absenta vieții și a bucuriei. „Ar fi o eroare să credem că toți creștinii ar trebui să fie abstinenți, religia abstinentilor este islamul", spune C.S. Lewis. în celebra sa serie de prelegeri „Mere Christianity" prezentată de BBC, când ataca subiectul măsurii și cumpătării, deplângea în primul rând două aspecte: persoanele care reușesc mai bine să practice cumpătarea se uită de sus la cele incapabile de asta. Un individ care renunță la ceva, spre exemplu la fumat, vrea pe nepusă masă să se abțină toată lumea de la fumat. Omul care poate, ne spune C.S. Lewis, să renunțe la tot felul de lucruri, la carne, la bere, la filme și așa mai departe, „însă afirmă că ele ar fi în sine ceva rău și îi disprețuiește pe cei care se bucură consumându-le, sigur a luat-o pe o cale greșită". în al doilea rând, prin restrângerea termenului de „cumpătare" la lucruri trupești, și mai întâi de toate alcoolul și mâncarea, am scăpat din vedere esențialul: „Un bărbat care pune în centrul existenței sale jocul de golf ori motocicleta sau o femeie a cărei viață gravitează în jurul hainelor, bridge-ului ori câinelui ei este la fel de lipsit sau lipsită de măsură ca o persoană care se îmbată seară de seară." Ca să folosim limbajul biblic: fiecare are idoli în viața lui - libertatea înseamnă să poți renunța la ei.

Să te bucuri de cele oferite de viață fără să te lași confiscat de ele, asta e arta. în ochii marelui tomist Josef Pieper, nici „măsura", nici „cumpătarea" nu reprezintă concepte potrivite pentru a reda deplin sensul termenului latinesc *temperantia.* „Măsură" și „cumpătare" îi sună ca niște negative, amintindu-i de „restricție, frână, oprire, gâtuire, înăbușire, înfranare". Cu mult mai bun ar fi cuvântul grecesc *sophrosyne,* derivat din *sophron,* adică „a fi prudent, înțelegător, înțelept" - și, foarte interesant, și „senin", adică nonșalant. După cum susține Pieper, limba germană nu cuprinde niciun cuvânt „în stare să reflecte măcar în oarecare măsură miezul și întinderea

conceptului «temperantia»". *Temperantia* însemna inițial „înțelegere ordonatoare", fiind derivat din verbul latinesc *temperare* -„a amesteca așa cum trebuie". înțelesul se mai păstrează în verbul to *temper* din engleză, „a tempera, a combina". „Temperatură" vine de la *temperatura,* care inițial nu avea nimic de-a face cu ideea de cald sau rece, ci avea sensul de „amestec potrivit, raport corect", așa cum un *drink* este un amestec corect sau într-o rețetă de mâncare se folosește combinația potrivită de ingrediente. Prin urmare, ideea nu este să renunți la ceva sau să fii ținut din scurt, ci să iei din toate exact atât cât să se potrivească. Un barman nu se simte ținut din scurt dacă într-un Old Fashioned Cocktail nu adaugă decât un strop de bitter de angostura și doar un cub de zahăr brun - dacă ar doza altfel, băutura ar fi contrafăcută.

Din nefericire, în viață nu avem mereu la dispoziție o rețetă a plăcerilor și pasiunilor dozată cu precizie, și de aceea măsura - continuăm sâ folosim conceptul, însă având în minte sensul de *temperantia* - este atât de greu de aplicat în viața noastră obișnuită. Știrea proastă este însâ că, după părerea lui Toma d'Aquino, capacitatea de a fi cumpătat reprezintă din pacate o condiție absoluta pentru ca o viață să fie măcar în parte reușită, de aceea și este o virtute cardinală. Capacitatea de a păstra măsura nu reprezintă, potrivit lui Toma d'Aquino, un aspect secundar oarecare al caracterului omenesc, ci ceea ce Pieper numește în interpretările sale „centrul de decizie al omului", „spațiul cel mai străfund al ființei omenești". *Temperantia* - trebuie totuși să mai revenim o dată la termenul mai potrivit - urmărește nici mai mult, nici mai puțin decât să împlinească ordinea cuvenită în propriul sine. Pieper scrie: „Este un fapt în sine obișnuit, dar nu mai puțin misterios, din această cauză, că ordinea interioară a omului nu este - ca aceea a cristalului, florii ori animalului - o realitate pur și simplu dată și de la sine înțeleasă, ci mai degrabă aceleași forțe din care se susține existența umană pot răsturna acea ordine interioară chiar pană la distrugerea persoanei spiritual-morale."

O idee la care merită să ne oprim o clipă. Este adevărat, o piatră, un animal sau o floare nu se poate deforma și strica de la sine, asta îi putem noi face unei plante, când o culegem, o punem în vază, deturnând-o în bună măsură de la menirea ei, la fel și unui elefant, îmbrăcându-l într-o rochiță roz și dresându-l să execute numere de circ, străine firii lui, dar niciunei flori,

niciunui elefant și niciunei pietre nu i-ar veni de la sine să o ia pe căi greșite. In schimb nouă, oamenilor, da. Și încă cum. „Greu de înțeles pare mai ales că șinele omenesc cel mai profund este cu adevărat cel care se convinge să se pună în dezordine mergând până la distrugere", afirmă Pieper. Acest fapt este esențial din punctul de vedere al tomistului, deoarece întâlnim adesea reprezentări sugerând că undeva în capul nostru s-ar găsi un câmp de bătălie unde s-ar înfrunta îngerași și drăcușori, ca în benzile desenate. Singurii făptași suntem mereu doar noi: sursa excesului, a dezmățului, a autodistrugerii si a tuturor celorlalte rele. Pieper: „întotdeauna centrul de decizie al persoanei întregi și indivizibile este cel care stabilește păstrarea sau răsturnarea ordinii interioare." In Epistola către Romani, Apostolul Pavel spune (7,19): „[Eu]... nu fac binele pe care-1 vreau, ci răul pe care nu-1 vreau, pe acela îl săvârșesc..." *Eu* săvârșesc...!

In chip aproape misterios pentru Pieper, tocmai acele forțe ale ființei omenești pe care avem cea mai deplină îndreptățire să le considerăm la baza afirmării și împlinirii de sine cauzează și opusul, adică distrugerea de sine. în *Summa theologica* a lui Toma d'Aquino se găsește următorul citat de-a dreptul straniu: forțele cărora le-ar reveni să ordoneze *temperantia* „sunt capabile să aducă cea mai mare neliniște în suflet, pentru că ele aparțin firii omului". Ce vrea să spună? O îngustă cale de înțelegere se deschide pentru Josef Pieper grație unei afirmatii a lui Toma d'Aquino, pe care în același timp o consideră și baza învățăturii lui despre oamenii în acțiune: este corespunzător firii omenești să năzuiască după Dumnezeu și să-L iubească mai mult decât pe sine însuși. în acest fel dobândește călcarea iubirii de Dumnezeu asprimea ei autodistructivă, deoarece se întemeiază pe lăcomie și pe bănuială - și anume bănuiala că Dumnezeu nu ar avea bune intenții față de noi, și de aceea ar fi mai bun, ca să aibă grijă de El și să obțină de peste tot pe cât posibil tot ce este mai convenabil și mai deosebit pentru EL Omul care nu iubește nimic mai mult decât pe sine devine, potrivit acestui învățător al Bisericii, din păstrător distrugător care ratează sensul ființei sale. Căci sensul ființei umane, spune Sfântul Toma, nu este oarba căutare de sine, ci viziunea realității întregi și adevărate, care transcende micul orizont propriu - mergând pană la proxim și până la suprem. Cine are această lipsă nu va reuși să-și facă ordine în viață, deoarece nu trăiește potrivit firii sale.

Prin urmare, cum trăim potrivit firii? Cum reușim această performanță? Și moderația? Și ordinea corectă?

La hotel, cine merită să primească bacșiș?

Nimeni nu mai are habar cum să se poarte într-un stabiliment de cinci stele. într-un hotel de cinci stele nu ai ce căuta fără un teanc de bancnote de cinci euro. Dați pur si simplu câte una fiecărui membru al personalului care vă iese în cale (în afară de șeful recepției, care s-ar putea simți jignit, câtă vreme nu v-a făcut niciun serviciu). Și nici când vă cazați, la recepție, nu trebuie să dati bacșiș. Dar, în rest, tuturor. Greșeală capitală: să-ti cari singur bagajul. Multi o fac din falsă modestie. Pentru portari este o insultă, e dreptul lor să care bagajul si au si dreptul să primească bacșiș. înainte de a pleca din cameră, puneți o bancnotă de cinci euro pe pernă. în hotelurile obișnuite, pe unde stau brigăzile de purtători de valize cu rotile, nu vă bateti capul cu asemenea orgii de bacșișuri.

Pentru Toma d'Aquino, răspunsul este clar: fără Dumnezeu suntem pierduți. Pentru creștini, de la cădere încoace, omul prezintă un mic defect. Revolta lui Adam si a Evei a constat în aceea că și-au revendicat dreptul de a hotărî *singuri* ce este bine și ce este rău, de a fi stăpâni peste lumea lor. Marele paradox al creștinismului, potrivit filozofului Slavoj Zizek, este că abia confruntarea cu păcatul și căderea omului au făcut posibilă apariția moralei omenești. In absența posibilității de a opta liber în favoarea răului și împotriva binelui nu ar exista libertate, iar fără libertate nu ar exista păcat. De ce, se întreabă Zizek, Dumnezeu i-a prevenit limpede pe Adam și pe Eva să nu mănânce din fructul pomului cunoașterii? De ce l-a așezat tocmai în mijlocul grădinii? De ce a atras atenția tocmai asupra lui? Deoarece abia libera alegere ne transformă în ființe morale. Doar libera alegere face să apară ceea ce putem numi etică. De altfel este și afirmația centrală a istoriei lui Adam și Eva și a altor povesti arhetipale, cum este spre exemplu *Portocala mecanică* a lui Anthony Burgess. Aici, un tânăr rătăcit este supus spălării creierului, cu scopul de a-1 transforma într-un cetățean cuminte. Catolicul Burgess îi cere preotului închisorii din romanul lui să atragă atenția asupra unui asemenea experiment: *Ifa man cannot choose he ceases to be man* (Când un om nu poate hotărî singur, încetează de a mai fi om). In lipsa libertății nu există etică.

Chiar și cei care nu au nicio legătură cu religia sunt de regulă dispuși sâ admită că istoriile care circulă de atâtea mii de ani, povestite și scrise, pe care se întemeiază religii mondiale, conțin anumite adevăruri arhetipale. Care este adevărul arhetipal al story-ului lui Adam și Eva dacă nu acela al răzvrătirii lor? Ispita nu ni se înfățișează rareori sub forma râului, ci de cele mai multe ori în ipostaza binelui fals. Filozoafa Hanna-Barbara Gerl-Falkovitz compară hotărârea arhetipală a omului întruchipat de Adam și Eva cu roata, care din mândrie se desprinde de axă și de motorul cuplat cu ea: „Omul rezistă doar pentru că este ținut din interiorul lui. Adevăratul sprijin este sprijinul primit. Insă noi bănuim că în energia care vine spre noi s-ar ascunde umilire, supunere, invidia celui mai mare." întreaga Biblie poate fi citită în acest fel, ca istorie a întoarcerii în paradis. Insă de această dată pe baza liberului-arbitru. Adam și Eva - întreaga umanitate - s-au eliberat de sub forța constrângătoare abia prin păcatul originar. Ideea este acum să ne regăsim calea spre rostul nostru inițial.

Conceptul de modă veche ar fi cel de „îndurare". Atleții morali se bucură poate de ea oricum, dar eu consider cerințele creștinismului, de la Predica de pe Munte pană la virtutea cumpătării, o singură mare pretenție nerezonabila. Tot ceea ce a creat Dumnezeu este bun, *omnis creatura Dei bona est* (Pavel), însă cum reușesc eu să nu mă înfrupt în miez de noapte din pastele lăsate în frigider, pentru a doua zi? Mă calific dacă înfulec doar jumătate sau un sfert din cutia de înghețată Haagen Dazs? Dacă recunosc că nu mă descurc singur, Pieper mi-ar da fără îndoială dreptate. Din punctul lui de vedere, umilința („întemeiată pe aceea că omul se judecă la o valoare care corespunde adevărului") reprezintă o premisă esențială pentru *temperantia,* umilința este acceptarea ideii că omul și omenirea nu sunt Dumnezeu si nici „ca Dumnezeu" și că depind de ajutorul Lui. Păcatul, spune Pieper, înseamnă de fiecare dată să întorci spatele lui Dumnezeu și să alegi calea idolatrizării plăcerilor egoiste, a celor „de sine". Rezultatul final este întotdeauna disperarea: *„Intemperantia* și disperarea sunt legate între ele printr-un canal secret." Să te bucuri de lucruri fără să devii sclavul lor, spune Pieper, îți permite doar „spiritul care se îndreaptă spre lucrurile mari", în cele din urmă spre Dumnezeu. Doar acolo găsim împlinirea năzuințelor celor mai profunde. Cine ține seama de cele ultime se poate bucura de cele penultime. De aici se creează ceea ce Pieper numește „cea mai înaltă stare a sufletului": „Sufletul înălțat este într-un anume sens greu

de mulțumit", nu se lasă acostat de oricine îi apare în cale, ci doar de cei mari. „Cel cu sufletul înălțat nu se plânge, căci inima lui nu se lasă înfrântă de vreun rău din afară. Cea mai înaltă stare a sufletului primește în sine o tărie de neclintit a speranței, o încredere de-a dreptul provocatoare și liniștea deplină a unei inimi fără de teamă. Cel cu sufletul înălțat nu se lasă în voia tulburărilor inimii, nici ale unui om oarecare, nici ale sorții - ci doar în voia lui Dumnezeu."

în cele din urmă, *temperantia* nu este decât un alt termen pentru „frumusețe" - deoarece dreapta măsură radiază întotdeauna în jurul ei ordine -, purtând în sine strălucirea adevărului si a binelui. Iar asta, în ce mă privește, are mereu o legătură cu Dumnezeu. Poate că unii reușesc și fără Dumnezeu, dar îmi vine destul de greu să-mi imaginez cum.

Ce ma privește pe mine?

Cumpătarea este cea mai dificilă dintre toate virtuțile. Doar arogantii se încred numai în forța lor atletică. Secretul nu stă în hotărârile solemne, intense si efemere, ci în micile îndeletniciri de zi cu zi. Unii, putini însă, par să reușească doar cu ajutorul disciplinei, cel mai eficient fiind totuși stropul cuvenit de umilință.

20

DISCREȚIE

Bucuria de a bârfi

Când pleci dintr-o adunare înainte de vreme, poți sâ fii sigur că, de îndată ce ai ieșit pe ușă, se va discuta despre tine multe minute în șir. Iar dacă nu se întâmplă așa, există o singură explicație, aceea că ești un mare plicticos. In una dintre cel mai des reprezentate comedii din Marea Britanie, *The Schoolfor Scandal,* din anul 1777, o capodoperă a irlandezului Richard Brinsley Sheridan, un personaj părăsește o nobilă societate spunând: „Acum am să vă rog să mă scuzați. Dar vă las caracterul meu." Ai cu adevărat o problemă, a spus-o chiar Oscar Wilde, când *nu are nimeni* vreun secret de șoptit despre tine. Iată ce spunea Antoine de Rivarol, satiricul francez,

contemporan al lui Sheridan: „Din zece persoane care discută despre tine, nouă te vorbesc de rău, iar singurul care te vorbește de bine o face prost."

Cleveteala nu-i o noutate a epocii internetului. Lucian din Samosata deplânge încă din secolul al II-lea înclinația noastră de a da crezare informațiilor neadevărate, „când conțin chiar și cea mai micâ aparență de adevăr, fără nicio altă verificare". Insă internetul deschide posibilități cu totul noi. Imaginați-vă că vă treziți într-o dimineață și constatați că toată lumea vă denigrează! Sunteți angajat la un ștrand public din Oberhaching, lângă Miinchen. îi atrageți atenția unei mame să nu-și mai lase copilul în vârstă de trei ani să alerge gol-pușcă peste tot, ceea ce este suficient pentru acea mamă să vă facă de două parale pe Facebook. Alți useri intervin cu propriile lor comentarii. O femeie susține că ar fi auzit că ați agresat-o sexual pe fiica prietenei ei. O alta sugerează că ați fi pedofil. în cele din urma, veți fi țintuit la stâlpul infamiei și va trebui să vă justificați public, deși sunteți absolut nevinovat. Povestea asta nu e o invenție. Sau următoarea: un proprietar de restaurant din Kdln face curat în fata ușii de la intrare, vede un porumbel și îl alungă, plesnind cu mopul ud în podea. Dar îl văd doi iubitori de animale și împrăștie pe Facebook povestea cu proprietarul de restaurant care a omorât un porumbel. Știrea devine „virală", localul devine ținta urii iubitorilor de animale, plin de evaluări proaste pe portalurile specializate.

Nici nu este nevoie să fii politician, manager sau față bisericească de rang înalt ca să o încasezi, deși nu strică să existe un dramatism cât mai pronunțat cu putință, nu este nevoie nici măcar de o reputație perfectă, gloata digitală pusă sâ linșeze își alege victimele în cele mai neobișnuite locuri. O artistă porno americană a devenit ținta unei campanii de ură naționale unice, după ce a afirmat că nu prestează scene de sex cu actori care colaborează și la filmele porno cu homosexuali. A fost denunțată ca homofobă, gloata nefiind câtuși de puțin interesată că ea nu era deloc homofobă (fiind bisexuală) și că majoritatea artistelor porno se poartă exact la fel (din cauză că pericolul transmisiunii de boli venerice este mai ridicat în cazul artiștilor porno homosexuali).

Dimensiunea pe care o pot atinge campaniile de defăimare in lumea mediilor sociale nu reprezintă însă cea mai gravă problemă. Nici fake news

nu reprezintă problema. Catastrofa este că întreaga noastră cultură este dată peste cap de seducția digitală. De fapt, cultura trezește de când se știe dorința de a imita. Un cavaler dintr-un burg vechi și decăzut, în care încă se aruncă osul peste umăr după ce l-ai ros, vede cum în castelul vecin se mănâncă manierat la masă, doamnele sunt tratate cum se cuvine și roiesc trubadurii, prin urmare vrea sâ fie la fel si la el. Indiferent de perioadă, emulația a trezit tendința spre mai bine. Astăzi însă privim în jos. Ecranele tabletelor și ale telefoanelor inteligente ne împing să ne îndreptăm privirile în jos, în sens propriu și figurat. Ne lăsăm purtați de valuri de indignare la adresa aproapelui, iar de atâta indignare eul personal se află permanent sub influența unui zgomot de fond de mânie și revoltă.

Filozoful englez Roger Scruton are o propunere concretă de contracarare a acestei tendințe: „Ar trebui să instalăm o statie de transmisie, un fel de *Miniștri/ ofTruth,* într-o țară cât mai izolată cu putință din punct de vedere juridic (în Rusia, spre exemplu), datoria ei fiind să răspândească, fără încetare, cât mai multe calomnii și minciuni cu putință, despre cât mai multe persoane, faimoase sau nu. Apoi, la un moment dat, după ce fiecare a ajuns victimă a maliției digitale, oamenii vor începe să disprețuiască mediile sociale, transformate în locuri unde nu vrei să fii văzut, ca o uliță întunecoasă dintr-un cartier rău famat."

Cultura noastră este dominată de bârfe malițioase, indiscreții și locvacitate. „Facebook este un mecanism de recunoaștere socială care profită de vulnerabilitatea psihicului omenesc", spune de exemplu Sean Parker, unul dintre cofondatorii Facebook. Acesta face apel la nevoia omenească de a bârfi - din câte se vede, adânc înrădăcinată.

Specialiștii procesului de evoluție presupun că bârfa și clevetirile au avut o importanță vitală pentru cei mai vechi strămoși ai noștri, pentru a-și impune statutul în interiorul hoardei. Mai putem bănui și că puteau creste sansele de perpetuare ale membrilor grupului care știau secrete despre figuri importante din comunitate. Zvonurile sunt un mijloc de a ieși în evidență, astăzi la fel ca acum cinci sute de mii de ani. Suntem cu toții înclinați să bârfim, unii mai mult, alții mai puțin, dar *nimeni* nu rămâne scutit de bârfă, întrebarea este ce ne facem cu înclinația noastră evident fermă spre

indiscreții - astăzi, într-o vreme când această tendință se multiplică într-un mod fără precedent.

Ce facem când primim un e-mail care nu ne e destinat? Am avut odată această problema cu Naomi Campbell. Din lipsă de precauție, îmi dăduse adresa ei personală de e-mail, iar câteva săptămâni mai târziu am întrebat-o dacă ar vrea să-mi acorde un interviu, iar ea mi-a răspuns cu un refuz cât se poate de politicos. După cateva minute am primit un alt e-mail, adresat doamnei care se ocupa de PR-ul ei, pe care din greșeală mi-l trimisese si mie. în acel text apareau lucruri de genul „Te rog să mă scapi de individul ăsta supărător", l-am răspuns prietenos, atrâ-gându-i atentia că primisem o copie a mesajului ei, si i-am promis că nu o voi mai contacta pe viitor si îi voi șterge adresa din agenda mea. Sunt convins că a fost extrem de jenată, tocmai pentru că mesajul era extrem de prietenos formulat. Exact acesta fusese și scopul.

Este posibil ca *Parsifal* să ne ajute în continuare să dăm un răspuns la întrebarea cum trebuie să abordăm curiozitatea și pălăvrăgeala, la urma urmei în centrul acestei povești - poate cea mai cunoscută epopee curtenească a Evului Mediu - se află chestiunea discreției. în punctul culminant al povestirii, tânărul Parsifal a ajuns la Castelul Graalului și i s-a permis să stea la masă cu cavalerii. Și au început să se petreacă tot felul de întâmplări stranii. Mai întâi a fost adusă o lance însângerată, apoi un potir, apoi a apărut regele Amfortas, bolnav, și toți cavalerii au izbucnit în lamentații. Parsifal, mereu gentlemanul perfect, respecta regula generală a persoanelor bine-crescute: nu punea întrebări de prisos. Nu lăsa să se ghicească sentimentele care îl încercau. Dar tocmai asta era greșeala lui cea gravă. Dacă ar fi pus întrebarea de ce suferea regele, s-ar fi rupt vraja aruncată asupra Castelului Montsalvat. Parsifal nu a trecut această probă. După o noapte în care îl bântuiseră visele rele, s-a trezit într-un castel pustiu, iar la plecare paznicul de la porți l-a apostrofat: *ir sît ein gansl mbht ir geriieret han den vlans/und het den wirt gevrâgetl/vil prîses inch hat betrâget,* „Sunteți o gâscă! Dacă v-ați fi deschis pliscul și l-ați fi întrebat pe domnul castelului! Mare onoare v-a scăpat printre degete!"

Trebuie să mai știm că Parsifal urmase doar un curs intensiv de etică pentru cavaleri, cu durata de paisprezece zile, prin urmare era ușor nesigur în

societate. Mama Iui făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să-l țină departe de viața la curte și de cea cavalerească, iar tatăl său se închinase exclusiv *âventiure-ii* și războiului. In final, Parsifal trebuia să se prezinte ca o combinație ideală între mama delicată și tatăl impetuos, ca o imagine desăvârșită a cavalerului. In orice caz, înainte de eșecul său de la Castelul Graalului, abia absolvise educația cavalerească și parcursese în viteză regulile de purtare curtenească. Profesorul său era un fel de Maștер Yoda timpuriu, cavalerul Gurnemanz. El constatase la tânărul său elev un fel de „inocență", manifestată printre altele prin tendința destul de necurtenitoare de a avea curiozități insolente. Gurnemanz îl învățase așa: *Irn suit niht vil gevrâgen,* „Să nu puneți multe întrebări", „Puteți auzi și vedea, gusta și mirosi", *daz soit euch witzen machen,* „asta ar trebui sâ vă facă înțelept". Adică să se bazeze mai degrabă pe simțuri, să păstreze frumos în minte ceea ce vede, să cântărească bine, fără să dea imediat totul pe goarnă.

în momentul examenului său suprem, când se afla la Castelul Graalului și i-a văzut pe curtenii aceia triști și disperați, educația primită i s-a pus de-a curmezișul. Voia să fie politicos și reținut și prefera să se frământe în tăcere, în loc să întrebe deschis ce se petrecea: „Dorea să nu se arate grosolan și s-a sfiit să-ntrebe."

Parsifal a aflat cum ar fi trebuit să reacționeze abia când a ajuns la sihastrul Trevrizent, în a cărui chilie austeră și-a găsit refugiul și a făcut cunoștință cu viața ascetică. Potrivit ar fi fost sâ cântărească între idealul discreției și virtutea iubirii aproapelui. Ar fi trebuit să pună întrebarea din milă, nu să se supună rigidității regulilor, ar fi trebuit sâ gândească. Dar, după cum se cuvine, lui Parsifal i s-a oferit și o a doua șansă. Iar când în sfârșit a rostit cuvintele *Oeheim, waz wirret dier?,* „Ce te doare, unchiule?", ajungem la happy-end, regele a fost dezlegat de blestem, iar Parsifal a fost uns rege al Graalului.

La prima vedere, s-ar zice că asistăm la o pledoarie pentru mai puțină disciplină strictă la curte. îl împiedicase educația sa pe Parsifal sâ încalce porunca discreției? Nu acesta poate fi mesajul, căci după ce Parsifal a devenit rege, regulamentul curții referitor la reținerea în vorbe s-a înăsprit din nou.

Este permis să ne interesăm cu ce se ocupă interlocutorul? Revista *Tatler, Pravda* snobilor englezi, a organizat o dată un experiment practic: cat durează, în diverse împrejurări, pană când cade întrebarea fatală: „Cu ce vă ocupati?" în jurnalism și în publicitate, este de obicei chiar prima întrebare. Cel mai bine s-au prezentat judecătorii, profesorii de scoală și agricultorii. în mediul lor, întrebarea nu se pune aproape niciodată. Johannes Schwarzenberg, prinț moștenitor al vechii case de Boemia si Austria, a reacționat extrem de nestăpânit (că de muncit, în sens strict, nu muncește). De obicei, răspunsul său urmărește voit să respingă: „Ma ocup de moșteniri." De cele mai multe ori, asta îl scutește de orice alte curiozități.

„Pentru că dragul nostru Amfortas a trebuit sa se chinuiască atât amar de vreme", se spune la sfârșit, „iar întrebarea a întârziat atat de mult sâ vină, sunt de acum la fel de reticenți față de întrebări." Și, uluitor după tot ce se petrecuse până atunci, vine și replica: *Als des grciles pfl ihtgesellen/von in vrâgens niht enwellen,* „Cavalerii Graalului nu vor să audă întrebări". Stăpânirea de sine cavalerească nu este prin urmare prezentată ca aspect negativ. Dimpotrivă, regulile discreției sunt încă o dată întărite, la finalul poveștii.

Cum așa?

Deoarece Parsifal nu a acționat greșit când s-a abținut să-si arate nedumerirea. Din textul lui Wolfram von Eschenbach se înțelege că a fost tulburat de gânduri, a cântărit în mintea lui lucrurile ciudate pe care le vedea, așa cum fusese învățat. Insă dacă ar fi întrebat, ar fi făcut-o dintr-un motiv greșit, mai precis din curiozitate. Parsifal s-a minunat de haina lungă din zibelinâ albă a regelui bolnav, a rămas uluit de gluga de blană pe care o purta („în mijloc cu un mic buton, era un rubin transparent"). Pe Parsifal l-ar fi interesat explicația acelui fast. Copilandrul cel superficial se mira de lucruri cu mică greutate, iar altele, cu mult mai uimitoare, nu-1 preocupau deloc. Era întâmpinat de societatea de la curte ca un salvator mult așteptat, fără să-și poată explica de ce i se arăta atâta

generozitate. Curtenii îi acordau, fără îndoială, tratament VIP. Lipsa lui de bună-cuviință se manifesta, în realitate, prin faptul că *nu* se mira. Este ca și cum ați merge la cinematograf și ați fi tratat, deodată, ca Leonardo DiCaprio în persoană. Directorul vă conduce la fotoliul de onoare, frumos

tapisat, și numai dumneavoastră vi se aduc băuturi, și totul vi se pare ca de la sine înțeles. Prin urmare, curiozitatea și mândria necoaptă îl împiedicau pe Parsifal să-și pună *lui însuși* întrebările potrivite. Dar povestitorului i s-a făcut milă de amandoi, de Parsifal și de regele bolnav. De unul, din cauză că era încă un idiot crud la minte, de celălalt, deoarece spera atât de mult să se salveze, iar de la acel tânăr, evident, nu se putea aștepta la nimic.

Pentru ca Parsifal să poată deveni un erou strălucit, așa cum a rămas în istoria literaturii, era hotărâtor procesul de formare a caracterului său. Subiectiv privind, era nevinovat când nu a trecut proba. A acționat exact cum îl învățase Gurnemanz și din acest motiv nu fusese capabil să pună întrebările cuvenite. încă nu era cavalerul nobil care avea să devină mai târziu. întâmplarea de la Castelul Graalului, aceasta este întorsătura esențială a poveștii, l-a obligat să o apuce pe calea cunoașterii de sine. La capătul ei a înțeles că, fără mila lui Dumnezeu, ești doborât. „Parsifal avea nevoie de ceva timp până să-și accepte soarta, de a fi vinovat fără vină", așa cum spunea Volker Mertens în lucrarea lui de referință, *Der deutsche Artusroman*[9]. Mertens afirma că intenția epopeii e limpede, de a-i face pe ascultător și pe cititor să participe la acest proces de descoperire de sine și a valorilor, în miezul căruia se află disputa cu vina neintenționată. Cu alte cuvinte, este vorba despre acceptarea vinovăției. Doar acceptarea propriei vini l-a făcut pe Parsifal în stare ca a doua oară să procedeze diferit și să întrebe *Oeheim, waz wirret dier?* Nu este vorba aici, cum ar putea să sugereze o privire superficială asupra poveștii, despre o înfruntare între curiozitate și limbuție, pe de o parte, și interdicția de a pune întrebări, potrivit cutumelor de curte. Dimpotrivă, se pune un asemenea preț pe tăcere, încât de dragul ei merită chiar și să te încarci de vină, și numai motivele extraordinare ne permit sa ne atingem de un asemenea bun de preț ca discreția.

Dacă avem ceva de învățat astăzi din Parsifal, iată ce mi se pare mai important: când avem îndoieli, mai bine ne ținem gura. Curiozitatea este o formă de lăcomie împotriva căreia trebuie să luptăm activ. Ea este o „poftă, deoarece suntem mereu dornici de lucruri noi și neobișnuite, pentru ca astfel să ne amuzăm și să ne petrecem timpul", după cum scrie într-un vechi lexicon universitar din biblioteca mea. Nu trebuie sâ-i dăm frâu liber decât în cele mai rare cazuri, Wolfram von Eschenbach a avut nevoie de douăzeci

și cinci de mii de versuri *(Parsifal* este aproape de două ori mai lung decât *Divina comedie* a lui Dante) pentru a discuta o asemenea excepție.

Ce mă privește pe mine?

Suntem ahtiati după bârfă, încrezuti, curioși si indiscreți. Trebuie să acceptăm din start, ca Parsifal. Fără această recunoaștere, nici nu ne putem controla pornirea și astăzi, în era internetului cu toate ofertele lui, este mai greu ca oricând să reușim.

21

COOLNESS

Să încercăm cu calmul

Trei lucruri sunt deosebit de grele, spune Chilon din Sparta, unul dintre cei Șapte înțelepți ai Greciei antice: sâ păzești un secret, să dispui chibzuit de timpul tău liber și să suporți o nedreptate.

Persoana cea mai cool pe care am întâlnit-o vreodată este William Burroughs. Unul dintre mentorii mei, Cari Laszlo, colecționar de artă din Basel, era prieten apropiat al scriitorului beatnic, și așa se face că l-am vizitat, alături de Cari, în legendarul lui buncăr din Bowery, New York, iar ani mai târziu l-am întâlnit iarăși pe Burroughs, când a venit la Basel. Rareori mi-a fost dat să văd un gentleman perfect, așa cum este el. Burroughs provenea dintr-o familie din înalta burghezie, de industriași, tatăl său era proprietarul unei mari fabrici de mașini de scris. Burroughs putea fi beat pulbere (cu Bourbon, mai ales), atunci (în anii optzeci) nu mai lua heroină, dar cravata îi stătea întotdeauna perfect, el era drept ca lumânarea, mergea cu pași

măsurați, vorbea mereu prietenos și potolit, cu maniere fără cusur. Cu toate astea, este arhicunoscut că Burroughs era un drogat amoral, capabil să-și trădeze cel mai bun prieten pentru puțină „h", care se zice că nici nu a clipit când și-a ucis soția în timpul unui exercițiu de tir (iubea armele), în stilul lui Wilhelm Teii. Ii era perfect egal pe cine are alături, de regulă un amestec de gentlemeni, alti beatnici, prietenii lui paraziți, escroci și canalii, ceea ce,

după cum mi-a zis chiar el, îi era absolut perpendicular. Dar în alaiul său erau și persoane încântătoare, ca *boyfriend-ul* lui, poetul și pictorul John Giorno. Fascinant mi s-a părut că, prin caracterul lui, John era exact opusul lui Burroughs. Nu lăsa să se vadă cine știe ce finețe, mai degrabă genul de cap de familie italian de la țară, însă, spre deosebire de Burroughs, era plin de sensibilitate și căldură cât un sistem de încălzire centrală. Adică uncool. Răceala și nonșalanța îi erau complet străine lui John. John era budist și ceea ce prietenul comun al lui și al lui Burroughs, Allen Ginsberg, numea un „drogat moral". Jack Kerouac, împreună cu Burroughs și Ginsberg, cea de-a treia figură centrală a așa-numitei *Beat Generation,* asocia[10] acestor firi omenești două stiluri muzicale: pe de o parte jazzul hot, „în genul lui Willis Jackson și Lucky Thompson, în perioada de început", adică o muzică pe care o putem interpreta și ca revoltă împotriva nedreptăților, pe de alta „grupurile care acordă mare atentie formei perfecte din punct de vedere muzical, ca acelea ale lui Lennie Tristano sau Miles Davis". Adică neangajatul cool jazz.

Teoreticianul literar Dirck Linck a explicat cu câțiva ani în urmă, la o conferință științifică despre cultura pop desfășurată la Hamburger Bahnhof[1], cum s-au împăcat între ei acești poli, în sine contradictorii, ai grupurilor din jurul lui Burroughs și Ginsberg din cadrul Beat Generation: „Cum ambele, și hotness, și coolness, intrau în coliziune cu normele obiective, convențiile estetice și rolurile tradiționale dintr-o societate burgheză..., beatnicii «fierbinți» și cei «reci» reușeau să constituie o comunitate de acțiune definită față de un adversar comun, *squares* (mărginit, mic-burghez - nota autorului), care sunt percepuți drept nici fierbinți, nici reci." Elementul central al coolnessului urban, atitudinea de indiferență, spune Linck, este distanța permanentă față de toate și de toți - așa ca Burroughs -, drogul specific fiind heroina. De altfel, William Burroughs afirma despre heroină că îi asigură „compania amuzantă a unei plante".

Să fie însă coolness cu adevărat ceva de dorit? Burroughs era un monstru nonșalant, în schimb John Giorno rămâne un contemporan al nostru cu mult mai agreabil. In esență, ne întoarcem la întrebarea discutată inițial despre compatibilitatea dintre coolness și kindness, dintre idealul de erou rece și armonios al Antichității și idealul postantic cavaleresc, în care îngăduința

joacă rolul principal. Sinteza dintre tărie și îngăduință și prin urmare dintre coolness și kindness se găsește în cavalerism. Și nu, spre exemplu, la stoici, care, dacă tot vorbim despre coolness, trebuie să intre acum în discuție.

•

Idealul seninătății întruchipat de Seneca, unul dintre părinții stoicismului, a avut influență asupra Europei vreme de cinci sute de ani. Stoicii au devenit absolut pe bună dreptate parte integrantă a tradiției de înțelepciune a Occidentului, dar nu au fost lipsiți și de o latură suficient de respingătoare. Seneca, urmaș al unei familii bogate și geniu financiar, un adevărat prototip al bancherului de investiții, a formulat cele mai pline de simțiri și mai înțelepte gânduri despre virtuți, care declanșează în cititor simțăminte cu adevărat înalte (Despre *fericire* a sa este o lectură absolut obligatorie!), în același timp a fost profesorul particular și cel mai apropiat sfătuitor al lui Nero, unul dintre cei mai cruzi tirani din istoria lumii, si a trăit cât se poate de comod într-o lume în care, spre amuzamentul public, leilor flămânzi li se aruncau drept hrană oameni vii. Dincolo de eleganța exterioară, indiferența de gheață a stoicilor îi înconjoară de o aură stranie.

Cu toate astea, am comite o nedreptate gândirii stoice dacă am reduce-o la elementele ei glaciare, cu înclinație spre indiferență și defetism. Stoicii nu aveau nimic împotriva sentimentelor, dimpotrivă, bucuria, *delicium,* încântarea față de lucrurile frumoase, din viața de zi cu zi, juca chiar un rol excepțional pentru stoici, ei nu urmăreau să se debaraseze de sentimente, ci să le evite pe cât posibil pe cele negative si să reacționeze mai bine față de lucruri cum ar fi jalea, remușcarea, amărăciunea și teama. Seneca a scris lungi eseuri despre asta și oferă sfaturi pentru evitarea durerii la pierderea unui copil sau a unui iubit. El susține că jalea este un reflex omenesc, la fel ca strănutul, care nu poate fi ocolit, ci doar atenuat, și descrie căile de ieșire din starea de disperare pentru putea recunoaște frumusețea vieții reușind să te bucuri de ea. Există în acest sens tehnici potrivite pe care le recomandă stoicii. Când îți duci copilul la culcare seara, trebuie să-ți imaginezi, măcar o clipă, că nu se va mai trezi de dimineață, pentru ca a doua zi să-l îmbrățișezi cu și mai mare căldură și să-ți petreci toată ziua alături de el bucurându-te din toată inima. Am putea spune: nu cumva ar fi pur și simplu o invitație la depresie? Stoicul ar răspunde: așa împiedici să consideri viața copilului tâu ca pe ceva de la sine înțeles și vei putea să prețuiești cu atât

mai mult bucuriile acestei lumi. Este vorba și despre o profilaxie concretă împotriva disperării, întâlnim instrucțiuni riguros formulate în vederea realizării mult doritei *tranquilitas,* evitarea în cea mai mare măsură posibilă a emoțiilor negative. Una dintre tehnici este tocmai cea abia menționată, a vizualizării negative, ca în cazul copilului. Chiar dacă totul îți merge perfect, ima-ginează-ti pentru scurt timp că ți-ar putea fi râu, iar atunci te poți bucura și mai intens de clipa pe care o trăiești.

Desigur, asupra unor asemenea gânduri nu trebuie să stăruim prea mult, căci ar fi o cale sigură spre nefericire, însă nu strică - din când în când și doar pentru un moment să ne imaginăm cât de infinit mai rău ar putea să fie. Strict vorbind, nici nu este neapărat un demers filozofic, ci mai degrabă un truc psihologic. Stoicul consideră că omul este vinovat de majoritatea suferințelor lui, deoarece nu știe sâ prețuiască ceea ce are.

Stoicilor li se mai reproșează că nu sunt interesați de îmbunătățirea societății, deoarece filozofia lor nu urmărește o schimbare a circumstanțelor, dar această învinuire nimerește în gol. Ea pretinde din partea fiecăruia să fie integru și nu intenționează să găsească un instrumentar prin care lumea să devină mai bună; este problema personală a fiecăruia să păstreze ordinea în microcosmosul său, ceea ce, printr-un paradox, schimbă totuși lumea, de vreme ce fiecare exercită un efect direct asupra ei. Stoicii pun chiar mare preț pe răspunderea socială a individului. Toți au datoria sâ se facă utili. Dar stoicul ține seama doar de ceea ce se află sub controlul lui imediat. Fericirea, loviturile sorții, câștigul la loterie, moartea se află în afara controlului personal, prin urmare nu merită sâ te agiți prea tare din cauza lor. Stoicii împart lumea în trei: lucrurile pe care, total, le ții în frâu, cele pe care doar parțial le ții în frâu și cele asupra cărora nu ai nicio putere. Despre cele dintâi nu trebuie să te framanți prea mult, oricum le ai în mână, iar cele din urmă nu trebuie sa te preocupe, pentru că oricum se află în afara sferei tale de decizie. Nu rămân decât cele foarte puține de la mijloc, lucrurile pe care le poți controla în mică măsură, pe tine însuți, educația propriilor tăi copii, practicarea virtuților. Dacă urmezi cu adevărat această rețetă, te scutești de multe suferințe. Și vei înțelege si de ce unele zone ale gândirii stoice se reflectă în creștinism.

întrebarea este numai dacă nu cumva se ascunde și o cale greșită în toate astea. Scopul suprem al stoicului este indiferența față de suferințe. Dar să fie atat de dezirabilă o viață fără suferințe? în renumitul monolog al Marelui Inchizitor din *Fraţii Karamazov* este vorba exact despre acest lucru. Bătrânul cardinal, Marele Inchizitor, îi reproșează lui lisus, întors printre oameni în vremea Inchiziției spaniole, că a făcut o lume în care există suferințe, îi spune că a venit rândul omului să construiască o lume dreaptă și fără suferințe și îl anunță că în următoarea dimineață va fi executat, pentru a doua oară.

Trebuie să luam parte la petrecerile organizate la serviciu?

Dacă vă prezentati de fiecare dată, veți fi considerat amator de băutură. Dacă nu vă prezentati niciodată, veți fi considerat arogant. Regula de bază: la fiecare al treilea asemenea eveniment, trebuie să va arătati, preferabil în treacăt.

Cum vă interesati unde se află „locul acela"?

Cuvântul „toaletă" e semn de mărginire. Din păcate, de o vreme oamenii nici nu mai înțeleg ce vrei să spui când întrebi: „Unde mă pot spăla pe mâini?" Prefer să fac pe mine decât să rostesc „toaletă".

Evreii și creștinii dau alt răspuns decât stoicii când este vorba despre suferințe. Merg până acolo incât să descopere în chin un sens mai tainic, mai profund. în ce-i privește pe evrei, întreaga dramă a durerii se reflectă cel mai pregnant în povestea lui Iov, din care, este interesant de remarcat, cel mai prost ies cei care încearcă să o definească după măsuri omenești.

Râul este în lume. Uneori însă, din ceea ce consideram rău si strâmb apare într-o perspectivă mai îndelungată un lucru bun, iar alteori râul se dovedește bun. Poate trebuie să ne consolăm, la fel ca Iov, că nu vom descoperi niciodată sensul suferinței. Un exemplu, auzit odată de la un om foarte înțelept: prima zi de școală a unui copil. Ghiozdanul e mare aproape cât el, de mâncat nu a apucat să mănânce nimic în dimineața aceea, are stomacul strâns de atata agitație. Părăsește viața cu care se obișnuise și se simte împins într-o lume străină, poate chiar ostilă, după cum o simte el. Dacă suntem miloși, ar trebui să spunem: oameni buni, n-ar fi bine să-I cruțăm pe

acest micuț? Uite cât de traumatizat este! Uite cât suferă! Să-l scutim de acest sentiment neplăcut, este mai mult decât poate el să ducă. Nu are de ce să treacă prin asemenea experiențe dure!

întrebarea este: facem un lucru bun? Nu este acesta unul dintre momentele când trebuie sâ-i spunem, tocmai pentru că îl iubim, „Trebuie să treci prin asta!"? Nu-1 așteaptă de cealaltă parte a acestui „sentiment neplăcut" un rezervor enorm de experiență, de confirmări și de formare a caracterului, iar la sfârșit, eventual, maturizarea și robustețea, care îl înarmează pentru viață mai bine decât perspectiva de a rămâne cocoloșit, departe de orice experiențe neplăcute? Nu poți cunoaște clipe de fericire fără să fi trecut prin experiențe neplăcute. Dacă urcăm câteva trepte ale acestei scări a înțelepciunii, întâlnim figuri eroice, ca Janusz Korczak, Maximilian Kolbe și Dietrich Bonhoeffer.

Purtarea lor, de autentici sfinți, nu ar fi fost posibilă fără teroarea nazistă. în *Simma* lui Toma d'Aquino scrie: „Răbdarea martirilor nu ar exista fără prigoana tiranilor." Asta nu reprezintă o justificare a chinurilor provocate de oameni, nu explică „răul" de care sunt capabili oamenii, nu dezleagă taina existenței umane și nici nu reprezintă cheia deslușirii tuturor paradoxurilor arătate de *condition humaine,* este cert însă că, spre exemplu, mila nu-i de conceput în lipsa suferinței.

Altfel spus: chiar dacă motivele care ne determină, din entuziasm, să scoatem suferințele din lume sunt cat se poate de onorabile, ne lăsăm prinși într-o capcană - cuvin-te-cheie: diagnostic prenatal, moarte asistată sau speranța ca, prin tehnologii genetice, să punem sub control toate bolile genetice. Durerea face parte din viață, deoarece doar ea permite adoptatea unei atitudini cuvenite.

Sinteza dintre coolness și kindness este cavalerismul, pentru că stabilește legătura dintre idealul puterii și al măiestriei în luptă din vechile legende, cel al „societății masculine" a Antichității, și kindness, benevolența și milostivirea Evului Mediu creștin. Această triplă fuziune a reprezentat în același timp scânteia care a declanșat cultura europeană, așa cum ne-a marcat ea până astăzi. Trădăm această cultură atât timp cât interpretăm spiritul european actual, despărțit de mult de creștinism, dar profund pătruns de idealurile lui altruiste, în așa fel încât să putem privi slăbiciunea

ca pe o virtute. Societatea noastră și-a acceptat de pe acum căderea, iar aici dormitează un spirit de sacrificiu absolut necavaleresc și prin urmare și necrestin. Cavalerismul din creștinism a realizat un echilibru între idealurile tăriei antice și al îngăduinței din vre-mile mai noi, devenind astfel un incubator pentru cultura în curs de înflorire a Europei. Cavalerii au înțeles caracterul militant și revoluționar al creștinismului. Un tânăr prinț roman, care mi s-a părut că avea o părere autorizată, fiind student în teologie, mi-a spus: *II principia di cavalleria,* principiul cavalerismului îi pretinde celui puternic să se lupte pentru cel slab, să nu se dea în lături în fața aventurilor, sa riște totul, inclusiv propria reputație, în vederea realizării binelui. „Asta înseamnă eroism. Domnul nostru lisus Hristos este cel mai mare erou, un tip puternic, solid, ca teslar' munceai în acele vremuri din greu la construcțiile de drumuri, a fost unul dintre acei oameni arși de soare, cu vestă oranj, din șantierele de pe autostradă pe lângă care trecem, prietenii lui munceau cu brațele lor puternice, nu în biblioteci, erau oameni gata să-și sacrifice viața pentru aproapele lor, pentru adevăr. Biserica avea datoria să pregătească eroi, nu sclifosiți."

We've come a long way from there... Ne-am abătut din cale. Insă amintirea că binefacerea și blândețea se pot practica doar de pe poziția celui puternic a rămas trează în idealurile cavalerești și în poveștile eroilor noștri arhetipali.

Ce mâ privește pe mine?

Când vi se întâmpla data viitoare să va simțiți de tot c******, petreceți o clipă cu gândul că ar putea să vă fie mult mai rău! însă mai întâi de toate lămuriti-vă că fără întuneric nu există nici lumină. Câ si greutățile fac parte din viată. Tranquilitas, coolness, seninătatea sunt bune si frumoase - dar dacă ne amăgesc să nu mai facem nimic în fata suferinței („n-ajută la nimic" ori „peste două milioane de ani n-o să mai aibă nicio importanță") sau dacă ne închipuim că suferința poate fi înlăturată cu totul, înseamnă că undeva am apucat-o pe o cale greșită și trebuie să aoăsăm pe butonul de resetare al sistemului nostru de navigare.

[1] Marcu, 6,3 (n. tr.).

HĂRNICIE

Guvernanta antipatică

Din fericire, a trecut și moda „tiger moms". La asta a contribuit constatarea că micuții care au încăput pe mâna unor părinți sau profesori particulari exagerat de ambițioși se transformă, cel mai târziu la pubertate, în monștri și „refuznici" absoluți. Când disciplina extrinsecă (adică impusă din afară) o înlocuiește pe cea intrinsecă, castelul din cărți de joc se prăbușește pe loc, efectul intrinsec nu mai funcționează (capacitatea de motivare intrinsecă se atrofiază de regulă până în acel moment).

Prin urmare, cum ne educăm copiii - și în primul rând pe noi - în spiritul motivației intrinseci? Pentru a fi capabili să ne apucăm de lucruri de care nu avem chef?

îndemnul de a fi mai harnici, adică de a nu ne mai pierde seara cu Netflix, ci de a ne dedica în sfârșit lucrurilor lăsate baltă, asta sună la fel ca o guvernantă pisăloagă, cam ca în afirmația făcută de Mărie von Ebner-Eschenbach: „Ne obosesc treburile abandonate, nu cele pe care le facem." Da, da, așa o fi. Dar oare amânarea nu reprezintă singura formă posibilă de apărare la vremuri de excesivă solicitare? In loc să scriu asta, ar trebui de fapt sâ-mi completez declarațiile fiscale, cu termen depășit de mult, să caut confirmările de plată a asigurărilor medicale, pentru angajatorii mei și să îmi mai bat capul și cu câteva plăți urgente, în loc de astea, eu scriu. „Orice om poate duce la bun sfârșit orice cantitate de activități, atat timp cât nu este vorba despre munca pe care trebuie de fapt sâ o îndeplinească", scria Robert Benchley în cartea lui apăruta în 1949, *How to Get Things Done,* iar dacă ne gândim la fraza lui consecvent, până la capăt, din ea decurge exact opusul unuia dintre cele mai importante sfaturi din toate ghidurile modeme împotriva febrei amânărilor: se te apuci întotdeauna doar de un lucru anume, nu de o listă întreagă de *to do.* In esență, consecința nu poate fi decât să-ți asumi cât mai multe cu putință, căci având în față zece teme, garantat rezolvi două sau trei dintre ele (se poate întâmpla totuși să fie cel mai puțin urgente și prin urmare mai puțin amenințătoare, din categoria ocupațiilor-surogat, ca împăturitul rufelor sau sortatul șosetelor). Fideli principiului *If you want something done, give it to a busy man!*\ persoanele sufocate în treburi sunt de regulă și eficiente. Autorul și astrofizicianul

Aleks Scholz spune că, în timp ce a lucrat la *Lexikon des Unwissens*[11] [12] (o carte minunată!), s-a ocupat nu mai puțin, ci mai mult de astronomie. „Munca", susține el, „este în felul ei magnetică, începi să o faci și nu te mai poți lăsa." Așa se face că persoana cu intenții mărețe ajunge, chiar dacă pornește de la spălat rufe și sortat șosete, la un moment dat, volens nolens, și la cele amânate, de obicei cu remușcări, cine știe de când.

Paul Graham deosebește în eseul său „Good and Bad Procrastination"[13] trei variante ale amânării. Prima: evitarea muncii prin inacțiune. Cu siguranță cea mai condamnabilă soluție. Ne găsim aici cam la nivelul fetei din *jackie Brown,* filmul lui Tarantino, care la mustrarea negustorului de arme Ordell - „Iarba și televizorul distrug orice ambiție" - răspunde: „Nu și dacă iarba și televizorul sunt singura ta ambiție." A doua variantă: faci ceva mai puțin important. Pe acest traseu bifezi rând pe rând articole din lista de io do si ajungi, fie și cu întârziere, la obligațiile mai puțin plăcute. Sau a treia: faci ceva, orice, la o adică ceva ce îți face plăcere. Cea din urmă formă de amanare poate fi deosebit de avantajoasă, deoarece, așa cum demonstrează pe baza mai multor exemple Kathrin Passig și Sascha Lobo în cartea lor *Dinge geregelt kriegen - ohne einen Funken Selbstdisziplin*[14]*,* stabilești abia la urmă cât de importantă a fost fiecare activitate: „Fondatorii Flickr au dezvoltat platforma de foto sharing, cea care mai târziu i-a îmbogățit, doar în subsidiar si spre propriul amuzament, considerând «munca propriu-zisă» un joc uitat astăzi. ...Isaac Newton își neglija munca la ferma mamei sale, preferând să citească. Robert Schumann cânta la pian, în loc să se dedice studiilor de drept."

„Da. Lumea este prea complicată", găsim în cartea lor deschizătoare de drumuri (unde există și grandioasa cugetare: „In spatele fiecărui început se ascunde o ezitare"): „E complicat să ne alcătuim un plan de studiu, e complicat să ne instalăm un router, e complicat să ne adunăm actele pentru închiriatul unei locuințe, e complicat să încasezi punctele de bonus adunate pe calea ferată, e complicat sâ pui să ți se întocmească o chitanță deductibilă, iar pentru tot ce înseamnă relații cu organele de administrație trebuie neapărat să inventăm un termen potrivit, deoarece «complicat» nu redă suficient amenințarea la adresa păcii sufletești pe care o reprezintă scrisorile în plicuri de diverse culori." Potrivit lui Passig si Lobo, presiunea permanentă la care suntem zilnic supuși nu este ceva de rușine, ci o

normalitate pentru oamenii secolului XXI, iar faptul că ei resping diverse obligații nu este un semn de resemnare sau de capitulare, ci dimpotrivă, pentru multi reprezintă singura posibilitate de a lupta într-un fel oarecare - și anume nu pe toate fronturile simultan. Așa facem cu toții, mereu. Angajatorii au nevoie de noi 24/24, la fel ne revendică și familiile, pe bună dreptate, suntem copleșiți din punct de vedere tehnic, profesional, informațional și social - într-o astfel de situație, să amâni sau să ignori diverse lucruri nu înseamnă decât autoprotecție. După Passig și Lobo, în lumea civilizată - în afara mănăstirilor -există doar două tipuri umane: cei suprasolicitați și cei care nu bagă de seamă că sunt suprasolicitați. Pentru a menține cât de cât sub control diversele domenii de răspundere ale vieții este nevoie astăzi de un grad înalt de capacități de multitasking si de atenție distributivă, amintind de un computer pe care sunt întotdeauna deschise simultan patru-cinci ferestre, la care lucrăm paralel. In aceste circumstanțe, ar fi o greșeală să încercăm să-i vârâm pe gât omului modern așteptări la mai multă hărnicie și noi metode de stabilire a priorităților.

Esența tuturor ghidurilor antiamânare, inclusiv a celor serioase, poate fi cuprinsă într-un singur sfat: înaintează pas cu pas! Hărnicia și capacitatea de a duce la bun sfârșit lucruri care nu-ți plac fac excepție de la celelalte virtuți, ca întotdeauna este doar o chestiune de obișnuință, iar ea poate fi antrenată. Spre exemplu, rezolvând treburile administrative în zece minute pe zi, în loc sâ te apuci o dată pe lună sau și mai rar, de toate la grămadă câte se strâng. Și sărbătorind astfel mici victorii. Nimic nu-ți dă o asemenea satisfacție ca depășirea unor etape dezagreabile.

Desigur ne sunt utile listele to do pe care le rezolvăm punct cu punct, pe baza priorităților (puține alte lucruri ne dau o senzație mai eliberatoare decât bifarea câte unui articol dintre ele, chiar dacă e vorba doar despre cumpărarea hârtiei igienice). Ceea ce ne lipsește astăzi mult mai mult decât eficiența este puterea de a pricepe că ne luam prea multe pe cap. Și nu ar strica deloc să ne luăm un răgaz mai generos. De fapt, cel mai bine ar fi să ne punem toate mecanismele noastre pe STOP.

De aceea, paradoxal, primul sfat adresat tuturor celor care vor să-și disciplineze viata și să pună puțin lucrurile la punct, în așa fel încât să nu apară acele scrisori neplăcute, în plicuri de diverse culori, trebuie să sune

astfel: *Relax!* Tata mi-a povestit odată cum a reacționat când tonul admonestărilor și avizelor oficiale a devenit prea aspru. A pus mâna pe una dintre scrisori și a dat un răspuns pe măsură: „Vă mulțumesc pentru mesaj et cetera, însă dacă adoptați un asemenea stil grosolan, pe viitor voi exclude scrisorile Dvs. din loteria mea lunară în urma căreia scrisorii extrase i se dă curs."

Să-ți păstrezi calmul, aceasta este astăzi cea dintâi îndatorire cetățenească. Un medic indian, considerat la Londra un guru al fitnessului, mi-a spus odată că, în viziunea sa, rețeta vieții se susține pe patru stâlpi: destindere, somn bun, hrană bună și mișcare. Primele două fiind cele mai importante. „Mai demult, problema principală a paci-enților mei era hrana nepotrivită sau lipsa de mișcare, astăzi e vorba despre stres. Se trezesc dimineața și începând din acea clipă sunt stresați, deviza lor permanentă este *«Go! Go! Go!»,* se află fără încetare pe poziția *fight or flight,* tot organismul lor e plin de cortizol, fără să fie atacați de fiare sălbatice, ci doar copleșiți de solicitările de zi cu zi, își duc copiii la școală, între timp își rezolvă diverse alte treburi jonglând pe telefon, seara, când copiii sunt în pat, se duc drept la e-mailuri, iar înainte de a stinge lumina se mai uită o dată pe știri."

Așadar, regula numărul unu pentru oricine urmărește cu adevărat să-și pună ordine în viață este aceea de a-și impune în primul rând o liniște interioară. Și, mai exact, în mod sistematic. Zi de zi. Cunoștința mea, medicul indian, recomandă zilnic cel puțin o jumătate de oră de „timp pentru mine". O oră e și mai bine. In acest sens, trebuie să fim egoiști, să lăsăm baltă toate obligațiile și sâ „aducem aminte corpului nostru că nu se află sub atac". Acel răgaz personal trebuie plănuit zilnic cu strictețe, indiferent că el este petrecut în cada de baie, într-o cafenea sau pe canapea, ascultând muzică. Un coleg de la *BILD* are o întâlnire cu sine o dată pe săptămână când merge - fie orice-o fi - la Gemäldegalerie din Berlin, unde în fiecare joi, la ora 18.00, unul dintre profesorii rezidenți ghidează un tur pe o anumită temă. Nu are nici cea mai mică importanță cum anume oprești mașinăria, doar cei cu adevărat avansați reușesc performanța Ursulețului Paddington: *Sometimes I sits and thinks, and sometimes I just sits*[15]. Ca să nu faci cu adevărat nimic trebuie să fii ori maestru zen, ori Ursulețul Paddington.

Trândăvia se poate dovedi de o extremă eficiență când suntem obligați să facem diferența dintre „urgent" și doar „important", fără trândăvie nu s-ar fi inventat roata. Pe de altă parte, lenea, trândăvia, *acedia,* cum zice latinul, este o tentație străveche (mai ales pentru bărbați). *Acedia* înseamnă „moleșeală, lipsă de griji, a sta degeaba". Descrie cu exactitate postura lui Adam, care era de față când șarpele a ispitit-o pe Eva (Fc 3,6): „Și a luat din roada lui și a mancat; și i-a dat și bărbatului său, care era cu ea, și el a mancat." Adică atârna undeva prin preajmă, sorbea din bere sau butona telefonul, cu un rol pasiv, fără îndoială; nu este de laudă că mai târziu a încercat să dea vina cu totul pe ea. Dacă s-ar fi purtat cavalerește, nu s-ar fi ajuns pană acolo, ar fi protejat-o pe Eva de șarpe și, dacă păcatul era comis, ar fi trebuit sâ iasă în fața femeii lui și să-și asume răspunderea. Este interesant cum ar fi continuat povestea atunci, probabil în acest caz Biblia nu ar fi fost mai lungă decât meniul *take away* dintr-o pizzerie.

Atât timp cât indolența face parte din motivele centrale ale unei asemenea istorii arhetipale, pare să reprezinte totuși o chestiune cât se poate de deosebită. Termenul obișnuit din engleză pentru „lenevie" este *sloth,* ceea ce mi se pare nedrept, atâta vreme cât desemnează și animalul numit leneș. Aceste creaturi mici și istețe au, este adevărat, un metabolism extrem de scăzut (își fac nevoile doar o dată pe săptămână, din cauză că probabilitatea de a fi surprinși de un prădători tocmai atunci este extrem de ridicată) și atârnă toată viata lor prin copaci, dar sunt mult prea simpatici ca să-și împartă numele cu un păcat capital. Dacă tot vrem să facem o legătură cu lumea animalelor, poate ar trebui să ne îndreptăm tot spre castraveții-de-mare, așa ca mai înainte, holoturiile nu fac altceva, cât e viața lor de lungă, decât să înfulece, să zacă și să scoată ce-au mâncat. Potrivit Wikipedia, 90% din biomasa aflată aproape de fundul mărilor este reprezentată de castraveți-de-mare. Dacă ne continuăm supratehnicizarea în același ritm, și noi ne vom transforma curând în biomasă, lăsată cu totul în voia acestei tehnici. In lumea noastră supertehnicizată, superplanificată, supercomplexă, lenea este în orice caz și mai ispititoare decât în vremurile biblice, nu numai pentru că există mai multe tentații avantajoase escapismului, dar chiar poți avea întâlniri și termene cat e ziua de lungă și tot să fii un leneș. Cu cât avem mai puțin timp liber, cu atât întâmpinăm mai multe obstacole să ne gândim la cele de pe urmă. Putem fi într-o agitație continuă și în același timp pasivi din punct de vedere mental și spiritual.

In general vorbind, există patru genuri de lene: cea mai evidentă este cea pur fizică. Dimineața nu reușești să te trezești, eviți orice osteneală. Apoi indolența intelectuală. Foarte răspândită astăzi, suficient să acorzi atenție unui subiect treizeci de secunde ca să-ți formezi o părere fermă și apoi să-i atârni și un hashtag. Există și lene morală, când ascunzi sub covor întrebări și decizii morale, urmând calea minimei rezistențe. Cultura noastră relativistă ne vine ca o mănușă, deoarece chestiunile de etică nu mai sunt văzute în „alb și negru", după cum se spune. Creștinii se folosesc bucuroși de indolența morală pentru a nu apăra adevărurile în care cred de fapt. Evită să atace spre exemplu subiecte ca avortul, pornografia și promiscuitatea, ca să nu se pună în posturi dezagreabile.

Cea mai gravă formă de lene este cea mentală și spirituală. Sufletul rămâne neliniștit și gol când nu se află în căutare a mai Mult (cu literă mare). Printre cele mai răspândite metode de a umple golul se numără consumul, mâncarea, cultul corpului și al realizării personale și sexul. Dacă suntem dependenți de această formă de trândăvie, este posibil să suferim cele mai mari pierderi, deoarece la un moment dat abandonăm căutarea a ceea ce este adevărat, bun și frumos, dedicându-ne exclusiv realizării personale.

Prin urmare, avem nevoie de hărnicie corporală, mentală și spirituală, ca să nu ne transformăm în castra-veți-de-mare. Dacă ar fi să ne luăm după vizionarii din Silicon Valley, nici nu ar fi așa de rău, deoarece curând oricum nu vom mai avea nevoie de corpurile noastre, atât timp cât conștiința va putea la un moment dat să fie stocată pe servere, care stau bine răcite în Finlanda ori Norvegia. Astfel s-ar îndeplini visul existenței acorporale și prin urmare lipsite de griji, așa cum își imagina Alan Turing. Povestea lui Alan Turing este de o tristețe nesfârșită. Nici nu merită răspândită. Doar atat: Turing, considerat părinte al inteligenței artificiale, care în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a contribuit la descifrarea transmisiunilor radio ale germanilor criptate cu mașina „Enigma", a avut un motiv cât se poate de concret să se concentreze asupra tehnicilor biologice. Tânjea după propria lui dispariție. Turing a suferit toată viața lui din pricina depresiei și a homosexualității sale. In 1952 a fost condamnat sub acuzația de „delict sexual grav": adusese acasă un tânăr de nouăsprezece ani, apoi locuința a fost jefuită de o cunoștință a tânărului, iar cu prilejul cercetărilor Turing a recunoscut în fața polițiștilor că întreținea relații sexuale cu el și a

fost condamnat - relația homose-xuală era pe atunci faptă penală. A consimțit să se supună castrării chimice, ceea ce a agravat depresia lui latentă, iar doi ani mai târziu s-a sinucis. în 2009, primul-ministru britanic de atunci, Gordon Brown, a cerut oficial iertare în numele guvernului pentru „tratamentul cumplit" aplicat lui Turing, iar în 2013 regina i-a acordat postum iertarea regală, *Royal Pardon.* Nu putem înțelege istoria tehnologiei computerului și a transhumanismului dacă nu cunoaștem istoria personală a lui Turing, care visa să nu mai fie decât spirit, decât mașină, orice, numai corp nu. Este vechiul vis al lui Aleksei Kirillov, unul dintre nihiliștii din *Demonii* lui Dostoievski, care gândea ateismul până la ultimele consecințe și susținea teza că singura urmare logică a inexistenței lui Dumnezeu este dominația absolută a voinței omenești. „Dacă Dumnezeu nu există", spunea Kirillov, „atunci totul îmi aparține mie", suntem cu adevărat datori să supunem lumea propriei voințe. Până la moarte. De aceea era hotărât să se sinucidă, pentru a face o singură demonstrație: că nu trebuie să te temi de moarte și că depășirea acestei spaime echivalează cu eliberarea de orice credință și începutul unei ere în care omul se recunoaște în sfârșit pe sine ca zeitate. „Libertatea deplină", spunea Kirillov în cunoscutul lui monolog, „se va instaura atunci când omului îi va fi indiferent dacă trăiește sau nu. Acesta este țelul colectiv. (...) Va veni un om nou, un om fericit și mândru. (...) Omul va fi un zeu și se va transforma fizic."

Trebuie să răspundem întotdeauna e-mailurilor personale? Da. Din păcate. însă vechea regulă că în termen de nu mai mult de 24 de ore nu mai este valabilă - din fericire.

Mai sunt actuale cărțile de vizită?

în zona profesională, tot ce se poate. în sfera privată, nu. Dacă vreți să faceți schimb de adrese, luati telefonul și notati sau notati-vâ adresa de e-mail a interlocutorului cu promisiunea ca a doua zi să-i trimiteti un mesaj cu datele complete. Dacă o faceți sau nu depinde doar de dumneavoastră.

Next frontier, următorul baraj prăbușit, va fi fuziunea dintre om și mașină. Filozoful rus Nikolai Berdiaev a prevăzut încă din 1934 că această combinație dintre indolența omenească și progresul tehnic va avea drept rezultat bătălia finală dintre om și mașină. Va fi o bătălie escatologică, în centrul căreia se va afla sufletul uman. în studiul său despre „Om și

tehnică", scris când era un tânăr student la Cambridge, Turing anunța profetic: „în cultura

tehnică, munca omului va fi îndeplinită de mașină. Această schimbare pare un progres, o realizare pozitivă, menită să înlăture suferința și sclavia omului. Insă mașina nu se va supune cerințelor omului si ii va opune propriile ei legi. Omul i-a spus mașinii: am nevoie de tine pentru a-mi face viața mai ușoară și pentru a-mi spori puterea. Dar mașina i-a răspuns omului: eu nu am nevoie de tine; preiau toată munca, dacă vrei să pieri și tu de-a lungul acestui proces. ... Tehnica nu cunoaște milă față de viață și față de tot ce e viu; dominația tehnicii distruge personalitatea umană. Lupta împotriva dominației tehnicii este aceea a salvării omului, a firii omenești. ... Tehnicizarea culturii a provocat o nouă primejdie: pericolul dezumanizării, al pierderii caracteristicilor omenești. Acum nu mai este vorba despre alegerea dintre omul vechi și omul nou, ci chiar despre existența omului."

Și care este răspunsul nostru, al oamenilor? Mai avem nevoie de hărnicie într-o epocă a supratehnicizării, nu ne iau oricum mașinile munca de pe cap, într-o perspectivă previzibilă? Răspunsul vine dintr-o direcție surprinzătoare. Jack Ma, unul dintre cei mai bogați și mai puternici oameni din China, fondator și președinte al concernului tehnologic Alibaba, a fost întrebat ce părere are despre educație, ca fost profesor. Ar fi un nonsens să încerci să-i convingi pe specialiștii în științe pure, a spus el, în ce privește cunoașterea, computerele ne vor depăși curând. In schimb, ar trebui ca în sfârșit să ne învățăm copiii despre ceea ce ne deosebește pe noi, oamenii, de mașini: „Nu-i putem instrui pe copiii noștri să concureze cu mașinile. Mașinile sunt mai viclene. Profesorii trebuie să înceteze să mai transmită cunoaștere! Copiii trebuie să învețe ceva unic, și atunci mașinile nu îi vor mai putea prinde din urmă." După aceea enumeră lucrurile pe care ne putem bizui: „In primul și primul rând, valorile. Pe urmă convingerea, 276

gândirea independentă, munca în echipă, empatia - lucruri care nu sunt transmise prin cunoașterea pură. De importanță sunt domeniile ca sportul, muzica, arta. Trebuie să construim pe bazele care ne pun mai presus de mașini!" Hărnicia poate să însemne și preocuparea, în sfârșit, pentru aspectele fundamentale.

Ce mă privește pe mine?

Putem fi supraocupati și în același timp inerti. Trebuie să readucem liniștea in viată. Zi de zi! Si lăsând loc, în acest fel, pentru lucrurile care contează cu adevărat. Asta se poate realiza prin pași mărunti. Prin repetiție se creează obișnuințe. Bune, la fel ca si rele.

23

BUNÂ-CRESTERE'

Gesturi de rezistență civilă

Termenul „Zucht", în germana medie *zuht,* joacă un rol central în literatura cavalerească; sensul lui modern include și ideea de „stăpânire de sine". Aceasta este și intenția bunelor maniere: amânarea plăcerii. Cultură înseamnă întotdeauna reținere și amânare a satisfacerii impulsurilor. Necesitatea de a vârî ceva în gură s-a transformat în bune purtări la masă, nevoia de a nu suferi de frig s-a transformat în modă, din pofta de a ne împerechea a apărut *minne,* iubirea curtenească. In toate aceste privințe, Germania a rămas mereu o țară în curs de dezvoltare. La începutul secolului al XVI-lea, într-o vreme când se putea locui comod în marile orașe comerciale europene, la Florența, spre exemplu, în Hotel Porta Rossa, la Veneția în Baglioni, la Ziirich în Storchen, iată cum vorbea despre

[1] în original, *Zucht* (n. tr.).

hanurile din Germania altfel foarte reținutul Erasmus din Rotterdam: „Peste tot se scuipă", „fiecare își înmoaie pâinea în strachina comună", „farfuriile sunt murdare". în 1589 a trebuit să se atragă atenția prin regulamentul curții din Braunschweig că este interzis să îți faci nevoile și să arunci gunoiul în casa scărilor. Regele George I, exportat la începutul secolului al XVIII-lea de la Hanovra la Londra, obișnuia, spre uluirea personalului de la noua lui curte, să arunce peste umăr oasele după ce le rodea, potrivit obiceiurilor de acasă. Urmașul lui direct, Ernst August Hannover, actualul șef al casei, s-a făcut remarcat la Salzburg printr-un gest reprobabil - a aruncat cu bile din mozzarella după chelnerii din Goldener Hirsch[16] -, însă de fapt respecta bunele tradiții ale clanului Welfilor, care nici n-a vrut, nici n-a putut să se

dezbare cu totul de purtări vulgare. Germania a rămas de când se știe mai rustică decât vecinii ei de la vest și de la sud, iar târziu, în 1813, când în alte părți se instalase plictiseala de atâtea maniere rafinate, Madame de Stael s-a arătat oarecum speriată, după călătoria ei în Germania (dorea să-l cunoască pe Goethe neapărat), de stilul necioplit al germanilor, adăugând însă în chip de scuză că probabil trebuie să fii înțelegător față de cei care nu au crescut la Paris și că nu ar trebui să-i judeci după aceleași măsuri.

Acum trăim vremuri în care vulgaritatea este ridicată în slăvi și lipsa de ceremonial mai lăudată ca oricând. Totul trebuie luat *a la legere.* Adică ușor. Prin urmare, trăim vremuri în care totul trebuie să fie cât mai comod și mai lesne cu putință. Suntem sistematic dezobișnuiți de stăpânirea de sine - cu excepția situațiilor care țin de dietă -, suntem invitați la neîncetate desfătări. întreaga lume trebuie să servească la satisfacerea plăcerilor personale. Iar confortul personal este mai presus de orice.

De curând am întâlnit un senator din Berlin la un concert de gală al Filarmonicii, purta teniși și tricou lăbărțat, atârnând peste jeanși. Karl Lagerfeld a pronunțat o sentință care ar fi fost demnă și de Apostolul Pavel: „Cine poartă pantaloni de jogging nu are control asupra propriei sale vieți." Un lucru este sigur, politicienii berlinezi nu au un control asupra orașului lor. Problema esențială a timpului nostru este că nu ne mai interesează decât confortul, că nu mai suntem capabili să ne controlăm și că nici nu mai vedem în asta o lipsă, ci îngăduim sâ ne fie prezentat drept progres. Felul în care mâncăm, bem, iubim și ne îmbrăcăm reprezintă cea mai limpede dovadă. De fapt, de când nu mai facem deosebirea dintre hainele de casă și cele de serviciu? Cine a început? Bancherii și *Casual Fridays* lansate de ei la începutul anilor nouăzeci ai secolului XX? Tony Blair, în orice caz, a început pe la mijlocul anilor nouăzeci sâ apară la ședințele de cabinet fără cravată. Și-a făcut în acest fel vreun serviciu? In mandatul său, marcat de o atmosferă degajată, *caii me Tony* - membrii cabinetului s-au văzut deodată obligați să se adreseze cu numele mic, iar cravatele au devenit semn de mărginire dar același mandat s-a încheiat destul de lipsit de glorie, cu un Război din Irak întemeiat pe minciuni și neglijent pregătit. Sâ existe vreo legătură? Toți bancherii lacomi și dezinvolt îmbrâcați ai anilor nouăzeci ne-au târât fără să-și facă nicio grijă în criza creditelor *subprime* - și în criza bancară și în criza economiei mondiale care au urmat. Să existe vreo

legătură? Nici cultura liberală din Silicon Valley a Californiei, cu tot cu cămășile ei deschise și cu mentalitatea din categoria *easy going,* nu s-a dovedit pe atât de atașată de nevoile omenești pe cât fusese lăudată. Să existe *aici* vreo legătură?

în ce mă privește, există o legătură între dezordinea în cele mici și dezordinea în cele mari. Neobișnuită la elitele noastre de astăzi nu este dezordinea în sine, ci mai mult de atât, dezordinea ridicată în slăvi drept progres. Cuvântul-cheie este *disruption*[17]. Crezul celor care impun stilul de astăzi, al oligarhilor tehnici californieni, a rămas mereu același: să tulburi, să curmi obișnuințe, să înlături reguli, în toate domeniile vieții. Cu Amazon, cu Uber, cu Airbnb sunt *disnipted* domenii întregi de activitate, obișnuințe de viață îndrăgite.

Olimpul zilelor noastre, și asta reprezintă de fapt o ironie amară a istoriei, este o vale, Silicon Valley. Pentru a înțelege spiritul acestui loc, trebuie sa nu scăpăm din vedere crezul lui esențial, chemarea lui la lipsa de cumpătare si de ordine. Acest spirit este practicat demonstrativ, în sfera profesională, la fel ca în cea privată. în privința manierelor la masă și vestimentare, din partea miliardarilor din Silicon Valley trebuie să te aștepți sâ apară la dineuri în haine asemănătoare cu pijamalele, iar modul de folosire a cuțitului și a furculiței le este străin. De fapt, pe Coasta americană de Vest se mai cunoaște doar *fingerfood,* iar cele mai elementare reguli ale conviețuirii sunt ignorate. Nimeni nu se mai prezintă, conversațiile sunt întrerupte în mijlocul frazei, vii și pleci când ai chef. Iar la curțile regale moderne, dezordinea tinde sâ devină regulă.

Când este permis să te grăbești?

Doar la gară sau la aeroport. „Numai chelnerii au o grabă", mi-a spus odată Paris Hilton. La Viena se spune: „O persoană elegantă nu se grăbește, nu se contrariază si nu se supără." La Budapesta există aceeași vorbă de spirit, într-o formă ușor schimbată: „Un domn nu are grabă, nu se contrariază si nu plătește."

Sunt permise șosetele colorate?

De când cravatele devin tot mai rare (ce păcat!),, am început să mă folosesc de ciorapi drept *fashion statement.* Dar de o vreme toată lumea poartă sosete în culori țipătoare. De atunci m-am întors la vechile obiceiuri. A fost amuzant cat timp a mers să creezi senzație in acest fel. Domnii trebuie sâ poarte exclusiv ciorapi lungi pană la genunchi, șosetele scurte sunt rezervate copiilor. Doamnele poartă întotdeauna ciorapi de mătase la rochii si costume, inclusiv vara.

Efectul acestui cult al lipsei de reguli si de înfranare asupra relațiilor dintre sexe este descris în culori vii de Emily Chang, jurnalista la Bloomberg, în *Brotopia.* Titlul cărții ei face aluzie la pretenția elitei din Silicon Valley de a crea o utopie frățească, cu rețele răspândite peste tot, în care fiecare este frate și partener *(bro)* cu celălalt. Ea descrie sexparty-urile de la bordul superiahturilor și din palatele din Silicon Valley, la care primesc invitații misterioase femei care speră să facă o carieră și perechi anume alese, și vorbește despre seri care amintesc oarecum de *Eyes Wide Shut,* filmul lui Stanley Kubrick, sau de Roma în plină decădere. Chang scrie că tinerii miliardari, ajunși acum la patruzeci sau cincizeci de ani, recuperează prin asemenea petreceri tinerețea pierdută în fața monitorului, pasionați de computere. Cu adevărat interesant este faptul că ei au pretenția că se poartă în spiritul epocii și al modernității. Unul dintre miliardarii tehnologici intervievați de Chang a declarat câ, pentru ca societatea să „avanseze", trebuie încălcate tabuurile sociale. Argumentul fiind că la fel s-a petrecut și cu tehnologia informației și cu întreaga economie. Tulburare, reguli încălcate, *disruption...*

Am un singur răspuns la întrebarea cum ar trebui să ne opunem la decăderea civilizației așa cum ne-o propune elita urbană: prin gesturi mici, individuale, de rezistență civilă. Dacă lipsa regulilor are efect la nivel mic, dar și înalt, la fel se întâmplă și cu respectarea regulilor.

Pe scurt, orice act, oricât de mărunt, de respect fată de reguli aduce în lume puțin mai multă ordine, puțin mai multă civilizație sau puțin mai multă grosolănie. Orice gest, orice acțiune, modul și stilul de a vorbi și de a te îmbrăca, toate au efect asupra lumii - și asupra fiecăruia în special. O persoană care călătorește în jeanși lăbărțați se simte exact ca o persoana care călătorește în jeanși lăbărțați și este tratată de personalul aeroportului

exact ca o persoană care călătorește în jeanși lăbărțați. Felul cum ne trezim dimineața, cum ne salutăm partenerii și copiii, cum luăm micul dejun, cum ne îmbrăcăm, cum ne comportăm în trafic, în metrou, la serviciu și seara acasă definește cine suntem și cum arată lumea din jurul nostru. Fiecare om este parte a unei rețele sociale, tot ceea ce facem are efect. „Oamenii subapreciază acest aspect", afirmă Jordan B. Peterson, menționat aici de mai multe ori, „oamenii cred permanent că mărimea contează, și asta face mult mai anevoioasă reglarea celor mărunte. Dimineața să facă patul, să ducă gunoiul, să se îmbrace decent." Fiecare dispune de un mic domeniu în care poate face ordine. Controlul de sine înseamnă pur și simplu rezervarea suveranității asupra anumitor decizii. Pro sau contra confort, pro sau contra lejeritate, pro sau contra profitului de moment. Tocmai în categoriile care ne ating instinctul de supraviețuire, susțin anticii, cum sunt alimentația și sexul, acționează cu cea mai mare putere forțele care urmăresc să ne inducă lipsa controlului de sine. De asta se și bucură probabil autocontrolul de un renume atât de prost, fiind considerat un dușman al distracției. Omul modern întreabă pe bună dreptate: oare nu trebuie să adunăm cât mai multe plăceri cu putința? Nu pentru asta este făcută viața? Răspunsul sună astfel: plăcerea autentică o trăim când nu cedăm obsesiv în fața oricărui impuls, ci ne permitem să luăm hotărâri. Cine dispune de libertatea de a amana un pic câte ceva nu face decât să își intensifice plăcerea. Iar cine reușește să și renunțe câteodată învață cu adevărat să prețuiască plăcerile. Ideea care stă în spatele înfrânării impulsurilor este intensificarea, nu refuzul desfătării.

Potrivit lui Augustin, dincolo de hedonism si de arta domesticirii lui pândește latent un secret și mai adanc: avem cu toții aspirații care se cer împlinite. El nu subestimează nici semnificația nevoilor noastre primordiale, cea de hrană și de conservare a speciei. Greșeala ar fi însă să înțelegi aceste plăceri pământești nu ca pe un semn de chemare spre ținte mai înalte, transcendente, ci ca pe un țel în sine. Plăcerile pământești reprezintă pentru Augustin un fel de indicatoare pentru localități, dar care fac trimitere la adrese de undeva, din înălțimi. Prin urmare, când încadrăm mâncatul, băutul și sexul la categoria de plăceri ultime, ne purtăm ca și cum, ajunși în fața indicatorului pe care scrie Miinchen, am exulta și ne-am declara mulțumiți, în loc să continuăm drumul spre Oktoberfest. Asemenea plăceri reprezintă pentru el simple prevestiri, care nu ne pot mulțumi vreodată, căci năzuințele noastre autentice sunt iubirea, intimitatea,

frumusețea, prietenia și deschid calea spre telul suprem: Dumnezeu, unica instanță capabilă să ne împlinească toate dorurile. Dar, dacă ne înfruptăm pe săturate din plăcerile pământești, de nepotolit, așternem un strat de spoială, spune Toma d'Aquino, peste aspirațiile noastre propriu-zise, cele mai adânci.

Este cam la fel cu pâinea albă delicios prăjită pe care ți-o pun grecii pe masă înainte să aduca mâncarea. Dacă te repezi să înfuleci pe loc tot ce ai în față, n-o să mai ai loc pentru nimic când vor sosi antreurile propriu-zise, *dolmades*[1], brânză *saganaki,* icre tarama și toate celelalte bunătăți. Pâinea albă este doar începutul, omul poate ajunge mult mai departe. Trebuie să cunoaștem toate plăcerile lumii, dar în așa fel încât să nu le scăpăm din vedere pe cele ultime, lucrurile cu adevărat importante. Acolo duce, consideră Augustin, pierderea stăpânirii de sine.

Când am voie sa mănânc cu degetele?

întrebarea ar trebui formulată astfel: când trebuie sa mănânc cu degetele? Bineînțeles, când comanzi sparanghel, spre exemplu. Ce-i de făcut însă dacă toti cei din jur folosesc cutitul si furculița, deși este greșit? Bineînțeles, în acest caz trebuie să îti asumi toate privirile strâmbe si să mănânci asa cum este corect. Nici la stridii nu as folosi cuțit si furculiță doar pentru că asa procedează toti. Dar problema sparanghelului atinge o zonă fundamentală: nu avem voie să contribuim la decăderea bunelor maniere. Schimbarea stârnește un mare entuziasm, trecând cu vederea ca schimbarea nu înseamnă neapărat un progres.

Căci lipsa de autocontrol este întotdeauna egocentrică. Să îți acorzi întâietate ție și poftelor tale este întotdeauna cel mai simplu, opțiunea egoistă fiind fără excepție și cea mai comodă. Cine se preocupă în permanență doar de propriile sale nevoi automat nu mai poate vedea și nevoile celorlalți - prieteni, familie, partener. Aristotel numea lipsa înfrânării la adulți „ratare juvenilă", deoarece, pe scurt, acei oameni arată că nu au reușit să depășească faza „Vreau! Lapte! Acum!". Râdem de adolescentul care zapează toată după-amiaza pe YouTube sau se joacă pe

Sărmăluțe în foi de viță (n. tr.). consolă, apoi verifică dacă sunt noutăți pe WhatsApp, pe urmă își târâie picioarele până la frigider și-și vâră repede ceva în gură, ca pe urmă să-și continue jocul, însă

stereotipul teenagerului supraînzestrat tehnic, cu stilul lui de viață fixat exclusiv asupra propriei persoane, nu este de fapt decât o caricatură a noastră, a tuturor oamenilor moderni, care ne târâm de la o plăcere egoistă la următoarea și ne preocupă în viață doar satisfacerea cât mai rapidă a nevoilor personale și imediate. Ar fi suficient să-mi pui în fată o pungă de chipsuri (prefer cu balsamice) și toată argumentația mea s-ar nărui pe Ioc.

Toma d'Aquino considera lipsa înfrânării cel mai rău dintre toate viciile. Și găsește două motive: mai întâi, contravine demnității omenești. Desigur ne este dată, la fel ca animalelor, nevoia de mâncare, băutură și înmulțire, însă pe deasupra ni s-a lăsat și darul de a ne stăpâni aceste dorințe. Animalele nu se pot abține. Prin urmare: când nu ne putem abține, nu suntem cu nimic mai presus de animale. Apoi invoca un al doilea motiv, mai interesant. Lipsa măsurii este atât de dăunătoare, scria el, deoarece afectează bunul nostru cel mai de preț, rațiunea. Cine nu își poate stăpâni poftele își diminuează în acest fel capacitatea de a judeca și de a lua hotărâri, își anihilează punctul central de comandă. Iar de suferit, spunea Toma, suferă omul întreg. Sau, mai simplu: cine aude mereu în sine doar vocea copilului needucat, scâncind mereu „Vreau! Vreau!", la un moment dat nu va mai auzi deloc vocea care îl îndeamnă la reținere. Iar atunci, indiferent ce am intenționa sâ facem sau ce ne-ar șopti conștiința, nu mai auzim nimic sau găsim numai pretexte. Nu e bine să mă duc noaptea la frigider. Fie ce-o fi, mai merg doar o dată, dar de săptămâna viitoare, după ora 6 seara, nimic! De haina asta nu am nevoie, dar fie ce-o fi, o cumpăr, oricum e la ofertă. Mă uit la prea multe

seriale pe Netflix. Așa-i. Fie ce-o fi. Doar la ăsta mă mai uit. Și încă la unul.

Arta de a păstra justa măsură constă în gustarea plăcerilor, fără să le permiți să devină stăpâne la tine în casă. Simplu nu este. Augustin recunoștea deschis, cu cât se lăsa mai mult în voia plăcerilor, și puterea de a se împotrivi lor devenea mai mică. „De îndată ce cedam în fața unui impuls, el se transforma în obișnuință, iar când încercam să mă împotrivesc obișnuinței, se transformase deja în necesitate", recunoștea în *Confesiunile* sale, scrise în secolul al IV-lea, cea dintâi autobiografie din istoria literaturii.

Ceea ce dorea să spună Augustin exprimă cât se poate de bine un proverb japonez: „Mai întâi omul ia băutura,/ apoi băutura ia băutura,/iar la urmă

băutura îl ia pe om." Proastele obiceiuri au obiceiul să devină dominante. Sfatul unui inițiat este că proastele obiceiuri se combat cu bune obiceiuri. Trebuie început de la lucruri mărunte. Lui Peterson îi face plăcere să parcurgă cu studenții săi următorul experiment: cere fiecăruia să identifice un lucru despre care el sau ea știe că nu este în regulă. Apoi le pretinde să atace acel subiect și să întreprindă schimbări. Apoi trebuie urmărit ce se întâmplă, notând efectele. Rezultatele depășesc orice așteptări. După ce fac schimbări, fie și absolut neînsemnate, remarcă el, oamenii intră într-o spirală pozitivă, care le transformă întreaga viață.

1

Tradus prin confort, comoditate, atmosferă cordială etc. (n. tr.).

2

Pantaloni din piele (n. tr.).

3

Aproximativ, „ghici ciupercă unde-i" (n. tr.).

4

Pădurea Neagra (n. tr.).

5

Codul de onoare al samurailor (n. tr.).

6

Minciuna - Opțiunea morala în viața publica si privată (n. tr.).

7

înjuraturile îți fac bine: Uimitoarea stiintâ a limbajului spurcat (n. tr.).

8

Greierului (in engleză, *cricket)* i se atribuie în filmul lui Walt Disney și un nume remarcabil - Jiminy Cricket, o veche expresie americana populara, care înlocuiește exclamația „Jesus Christ!" printr-un eufemism menit sa evite rostirea numelui divin (n.a.).

9

Romanul lui Arthur german (n. tr).

10

In textul sau intitulat „Beat. Beatitudine. Despre originile unei generații" (n.a.).

' Muzeu berlinez (https://www.smb.museum/en/museums-instituti-ons/hamburger-bahnhof/home.html), fostă gară spre Hamburg (n. tr.).

11

Daca vrei sa rezolvi ceva, dâ-i tema unui tip ocupat (n. tr.).

12

Lexiconul necunoașterii (n. tr.).

13

Amanare buna și rea (n. tr.).

14

Cum sa pui lucrurile la punct - fără pic de autodisciplina (n. tr.).

15

Uneori stau și mă gândesc, alteori doar stau (n. tr.).

16

Pentru asta a fost aspru mustrat de față cu toată lumea de dirijorul Enoch zu Guttenberg (n.a.).

17

Ruptură, dezagregare (n. tr.).

Copilul enervant din noi, pe care îl interesează doar să-i fie lui comod si când dorește ceva țipă „Acum!", poate fi pus sub ascultare. Cel mai bine funcționează exercițiile concrete. Ține de firea acestor exerciții să pornim cu pași mărunți, pentru ca mai târziu să pășim cu toată siguranța. C.S. Lewis compara această metodă cu jocul de tenis: „Și unui jucător de tenis prost îi reușește din când în când o lovitură de maestru. Dar, dacă vorbim despre un jucător bun, înțelegem pe cineva ai cărui ochi, mușchi și nervi sunt în așa fel antrenați prin nenumărate lovituri bune, încât se poate bizui pe ei." La un moment dat nu va mai fi deloc dificil sâ te înfrânezi, iar atunci apare sentimentul libertății. Liber în propria ta înfrânare. Acolo trebuie să ajungi.

Ce mă privește pe mine?

Cum ajungem să ne stăpânim? Prin decizii mărunte, concrete si realiste. Stăpânirea de sine este doar o chestiune de exercițiu. Scăpăm de proastele obiceiuri doar învățând sa adoptam obiceiuri bune. Bucată cu bucată. O obișnuință după cealalta. Având tinte realiste. Si încă ceva: hotărârile nu trebuie niciodată amanate. Dacă ati luat o hotarare, exact acum este momentul să începeți sâ o puneți în aplicare.

24

CURAJ

Dorul de aventiure

Basmul despre cel care a plecat să învețe ce înseamnă frica nu se referă la un erou, ci la un idiot patent. După părerea lui Aristotel, „mărimea" curajului se măsoară prin „mărimea" temerii care trebuie depășită. Cine nu cunoaște frica nici nu are nevoie de curaj. Poate să-i dea jos pe spânzurati din furci sau să joace popice cu morții, fără să aibă nici cel mai mic deranj. Chestia asta nu are nimic de-a face cu vitejia.

Cu totul altfel se prezintă cazul Don Quijote. Când Cervantes, care a participat ca voluntar la lupta împotriva turcilor, unde a fost grav rănit la mană, și-a scris romanul, vremea cavalerismului era de mult apusă. Puștile

și tunurile erau folosite cu mai mult de o sută de ani înainte de existența lui *Don Quijote.* Odată cu asta, s-a petrecut un moment de vulgarizare, de barbarizare și de mecanizare a războiului, spune Egon Friedell, care susține în continuare nu numai că războiul s-a purtat de atunci cu mai multă ferocitate, dar și efectele lui s-au răsfrânt asupra societății în întregime. Prin mecanizarea războiului, omul s-a transformat într-o parte a întregului care putea fi înlocuită, cam ca un produs industrial: „Conceptul de «material uman» a apărut abia după inventarea prafului de pușcă."

Personajul Don Quijote se revoltă împotriva degradării omului. El nu e deloc nostalgicul excentric, așa cum este interpretat în atatea rânduri. Refuză să admită urâțenia lumii și își creează în minte un univers propriu, în care încă mai au rost tot felul de manifestări vetuste - cavalerismul, noblețea, curajul -, o lume în care mai există *âventiure.* Don Quijote se străduiește să-și oranduiască viața în așa fel încât, printre banalitățile fiecărei zile, să descopere orice șansă de a-și pune la încercare sufletul său nobil.

O dată a distins în depărtare un grup de călători cu umbrele de ploaie și i-a vestit optimist lui Sancho Panza al său: „Ori mă înșel amarnic, ori aceasta va fi cea mai magnifică aventură ce s-a văzut vreodată - făpturile acelea întunecate, care se arată acolo, trebuie să fie vrăjitori, da, asta sunt, fără îndoială, care au răpit o prințesă și fug cu ea în trăsură..." Ignora desigur evidența banală, grupurile de călători cu umbrele nu îl interesau.

Don Quijote poate fi citit ca manifest împotriva unei modernități în care nu mai există *âventiure,* una dintre cele mai adânci deziderate omenești, din cauză că noi, așa cum formulează Konrad Lorenz, am căzut pradă „domesticirii porcești". *Homo domesticus* și-a plăsmuit o viață menită să-i asigure confortul și protecția, nu provocări existențiale. Faptul că am reușit în mare măsură este o realizare uriașă -dar și o enorma problemă.

Una dintre cărțile care în ultimii ani au stârnit cele mai mari dezbateri în America a fost *Tribe,* de Sebastian Junger, care discută dilema omului modern. Ironia civilizației moderne, spune Junger, este următoarea: am înlăturat suferința și primejdia din viața noastră obișnuită, însă partea stupidă este că tocmai suferința și primejdia sunt cele care ne dau posibilitatea să ne simțim vii și o parte indispensabilă a unei comunități.

Junger a fost decenii la rând reporter în zone de criză de peste tot în lume (el este de altfel si autorul volumului pe baza căruia s-a făcut filmul *Furtuna perfecta,* cu George Clooney, pornind de la un fapt real, scufundarea unui trauler în Atlanticul de Nord). După numeroase sejururi în Lumea a Treia, în zone de război și în țări lovite de catastrofe naturale, a constatat o coincidență interesantă: majoritatea celor care chiar și mulți ani după întoarcerea din regiuni de criză mai erau apăsați de depresii sau tulburări de stres posttraumatic, fie ei veterani de război sau angajați ai ONG-urilor, deloc implicați direct în tragediile omenești; suferința lor se instalase tocmai pentru că fuseseră privați de sentimentul că este nevoie de ei, tipic pentru situațiile de criză, le lipsea sentimentul utilității, al camaraderiei. Ce nu au mai suportat a fost lumea frumos ordonată și pașnică de acasă, în care poți să-ți cumperi non-stop caserole cu mâncare preparată în porții individuale, simplu, din primul magazin, o lume în care totul este perfect reglementat, în care nimeni nu trebuie să recurgă la ajutorul primului ieșit în cale. Cartea lui Junger se cheamă *Tribe* deoarece susține ideea că oamenii sunt făcuți pentru comunități restrânse, ușor de cuprins, triburi organizate aidoma unei mari familii; menajurile anonime, de unul singur, Junger le numește împotriva naturii. Cele mai interesante pasaje descriu atitudinea față de viață a veteranilor de război reveniți din Irak sau Afganistan. Regretau vremurile de criză, deoarece în acea situație, pentru un timp, s-au ridicat la nivelul versiunii lor maxime. Și de la membrii organizațiilor civile, si de la localnicii din New Orleans, supraviețuitori ai uraganului Katrina, a auzit lucruri extrem de asemănătoare.

Iar cei scăpați din bombardamentul de la Sarajevo au avut aceleași lucruri de spus. De cele mai multe ori cu o urmă de jenă, însă miezul era mereu același: „Uneori regret acele vremuri. Eram în acele clipe oameni mai buni, deoarece ne ajutam între noi și era nevoie de fiecare pentru ca să supraviețuim." Tragicul epocii noastre este că ne construim o lume ferită de toate relele vieții, cu mâncare de-a gata învelită în folie și cu toate asigurările de locuința posibile, dar de îndată ce avem totul așa cum ne-am visat, ne trezim cu depresii, de atata bine și comoditate. *We gained comfort and lost pleasure*[1] [2]*,* ca să-l citățm pe economistul Tibor Scitovsky.

Soluția?

Unii sunt de părere că ar servi sublimarea. Mai exact, să-ți sublimezi spiritul „tribal" în cercul prietenilor tăi sau, când ești angajat într-o cauză comună, să scapi din strân-soarea lumii banale, căutând, cel puțin trecător însă repetat, noi orizonturi și aventuri. Alții caută trasee de călătorie departe de rutele turistice, de magazinele de marcă și de popasuri pe autostradă, România fiind foarte îndrăgită acum din acest punct de vedere. Unii încearcă prin extenuarea fizică regulată, alții prin angajament social. Iar alții aleg calea hedonistă. Și mai există și aceia care se fac nevă-zuți, spre exemplu Christian Kracht, sau pleacă, așa ca prietenul lui Eckhart Nickel, într-o *Vacanță pe vecie*[1] (chiar așa s-a chemat și proiectul editorial comun al celor doi). Altii încearcă și un soi de „Waldgang[3]", devin pasionați de natură, îmbrățișează copaci și citesc cine știe ce carte lirică, în care biologia se umanizează. Mai există și alternativa hipster. Te refugiezi din existența mecanică, opunând o rezistență personală masificării, te dai hiperindividualist, porți pulovere din lână de miel finlandez toarsă manual, iar acasă mănânci la o masă adusa dintr-o gospodărie țărănească austriacă, săpunul și after-shave-ul ți le comanzi dintr-un shop mănăstiresc, a cărui adresă o păzești cu încăpățânare. Toate astea reprezintă doar măsuri temporare.

Eseistul Alexander Pschera, față de care am un mare respect, care printre altele este și cel mai mare fan din Germania al lui Leon Bloy, vine și el cu o soluție interesantă: calea durerii. Când vine vorba despre curaj, lumea se referă de obicei la acel gen de temeritate care nu pune în joc integritatea corporală. Pschera spune că în zilele noastre este respins orice disconfort, că nu mai poți demonstra că ai sânge în vine decât refuzând anestezia, trăind și suportând conștient durerea. în ce-1 privește pe el, astăzi curajul înseamnă să poți rezista în fața durerii. în susținerea propunerii sale, Pschera îl invocă alături de Bloy pe un al doilea sfânt protector al său, Ernst Junger, care spune:

„Există câteva măsuri însemnate și imuabile care dovedesc relevanța unui om. Printre ele, durerea este cel mai dur test din cadrul acelui lanț de încercări pe care obișnuim să-l numim viață. ... Durerea face parte dintre acele chei care deschid nu numai spațiul ei intim, ci și lumea. Când ne apropiem de punctele în care omul se ridică la înălțimea durerii sau poate

deasupra ei, avem acces la izvoarele puterii sale și la tainele de dincolo de stăpânirea lui. Spune-mi ce relație ai cu durerea și îți voi spune cine ești!"

Mi se pare un gând atrăgător: acceptarea durerii ca pe un fel de *âventiure* potrivită acestor vremuri. Și C.S. Lewis urma această cale. în cărțile lui se arăta copleșit de arta de a putea să accepți o rană. Și nu se referea doar la rana trupească, ci la tot ceea ce provoacă durere, neplăcere, apăsare. Toată marea promisiune a lumii moderne este doar aceea de a face inutile poverile și inacceptabile chinurile. C.S. Lewis vorbea despre legătura dintre condiția de om și durere. Pentru el, suntem ca niște copii care ridică pretenția ca orice urmă de durere să dispară pe loc. Că ne aflăm într-un stadiu avansat de infantilizare sper că nu poate nimeni sa conteste serios. Cum altfel ar fi ajuns serialul TV *Prietenii tai* un *opus magnurn* al cultului pentru infantilism. Unul dintre cele mai vesele și pe bună dreptate cele mai de succes sitcomuri din întreaga istorie a acestui gen și în același timp un monument al dorinței de răsfăț. Care este cel mai important lucru rămas în urma serialului *Prietenii tai?* Că este OK dacă maturii trăiesc ca niște adolescenți, ca este oarecum cool să îți asumi cat mai puțină răspundere cu putință, iar modul de existență ideal este un soi de veșnic paradis al bebelușilor care merg de-a bușilea - destinat maturilor.

Mai este cazul să folosim Instagram si Facebook?

Consider că nu. De fapt, Facebook nu mai folosește nicio persoană cat de cat cu scaun la cap, iar Instagram si Twitter s-au demodat si ele între timp. Tim Cook, bossul companiei Apple, nu are copii - în schimb și-a sfătuit nepoatele si nepotii să se țină departe de rețelele sociale. Bun sfat.

Biologul evoluționist și cercetătorul în domeniul comportamentului Irenäus Eibl-Eibesfeldt ne-a povestit odată, când l-am vizitat împreună cu sora mea, Gloria, ceva ce aș vrea să amintesc aici: toate popoarele primitive, până să intre în perioada lor modernă, spunea Eibl-Eibesfeldt, au cunoscut rituri de inițiere - și asta peste tot, indiferent de cultură și de continent. Ele erau menite să pregătească trecerea tinerilor la stadiul de adulți. De obicei era vorba de izolare în mijlocul sălbăticiei, de probe de curaj si de o formă simbolică de scarificare - o tăietură pe piele sau o altă rană inofensivă. Peste tot, ne-a spus el, mesajul adresat adolescenților era unul și același: „Obișnuiește-te cu două lucruri: viața este dură, vei suferi dureri și nu se

învârte totul în jurul tău!" Este improbabil că se vor mai desfășura asemenea cursuri de îmbărbătare în tufele din pădurea Spree (deși ar trebui să ne uităm cu mai multă atenție la posterele din piața bio), însă afirmația fundamentală, că durerile fac parte din viață și că lumea nu se rotește tot timpul în jurul tău începe la un moment dat sâ se strecoare încet în conștiința fiecăruia. In figurile noastre de viteji arhetipali, cum sunt James Bond si Lara Croft, a rămas vie imaginea că durerea și rezistența sunt eroice, însă societatea tinde spre comoditatea maximă și preferă să-și traiasca virtual *âventiure.* Societatea noastră este infantilă deoarece evitarea durerii a devenit cea dintâi prioritate.

Cum ar putea să arate răspunsul cavaleresc?

Este posibil ca el sâ se refere cu adevărat la acceptarea durerilor și greutăților. Pentru asta, trebuie în primul rând să ne recunoaștem propria vulnerabilitate. Dar cine ar fi dispus sâ o facă? „Orice, numai să nu-ți arăți slăbiciunea" este un ecou adânc înrădăcinat în conștiința noastră. Dar adevărata tărie este tocmai dezvăluirea slăbiciunilor. Cine preferă să își ascundă slăbiciunile trece prin lume cu umerii căzuți, cu privirea în jos, mereu pregătit să se ferească din calea neplăcerilor, ca sâ nu fie atins. Cine străbate lumea drept, cu fruntea sus și cu privirea deschisă comunică simplu: da, sunt vulnerabil, dar nu mă tem de nicio rană.

Sociologa Brene Brown, care predă la University of Houston și a cărei expunere despre „The Power of Vulnerability"[4], vizionată de treizeci de milioane de oameni, se numără printre cele mai renumite din seria de conferințe TED[5], a propus un punct de vedere cât se poate de interesant: tăinuirea rănilor personale, ascunderea slăbiciunilor, silința de a salva aparențele ne îmbolnăvesc, afirmă ea. In adâncul ființei noastre ne dorim să fim plăcuți, iubiți, cunoscuți, recunoscuți. De teama de a fi respinși, ne ascundem punctele slabe. Dar așa provocăm o reacție opusă celei așteptate: ne izolăm, în loc sâ stabilim *connec-tion,* cum o numește Brown. Relațiile, ceea ce ne dorim mai mult decât orice altceva în adancul nostru, sunt reușite doar dacă ne adunăm curajul să etalăm deschis propriile lipsuri, propria vulnerabilitate.

Brene Brown vede în teama noastră de respingere motivul frecvent pentru care culegem cu adevărat această respingere, din cauză că rușinea ne izolează de cei din jur. Ea face de altfel o distincție foarte exactă între vinovăție și rușine. Vinovăția înseamnă să fi comis o greșeală, rușinea înseamnă frica de a avea un defect: „Nu ești suficient de bun, suficient de înțelept, suficient de frumos, suficient de sofisticat pentru a fi iubit și acceptat", asta este rușinea. Oamenii apăsați conștient sau inconștient de sentimentul de rușine - foarte mulți, susține Brown - trăiesc cu o senzație profundă a propriei lipse de valoare si cu părerea că nu merită să fie iubiți. Așa se face, spune Brown, că ascund și mai bine ceea ce există în ei, ceea ce le întărește și mai mult izolarea. Te simți inutil și te ascunzi, cine se ascunde este apăsat de rușine, cine este apăsat de rușine se izolează, cine se izolează se simte inutil și așa mai departe... Cei mai mulți oameni încearcă să trateze durerea declanșată de acest cerc diabolic prin automedicație, alcool, droguri, îmbuibare, pornografie, muncă, shopping, indiferent ce, doar să le mute mințile. Poate a sosit vremea ca, în loc să fugim de dureri și de greutăți anesteziindu-ne într-un fel sau altul, să le înfruntăm direct. Poate nu ar fi rău să ne privim senin, fără nicio teamă.

Acceptarea unei răni înseamnă, spre exemplu, să fii primul care spune „te iubesc". Să fii primul care își cere iertare. Cu tot riscul de a fi respins. Curajul de a accepta să fii respins, curajul de a accepta că nu toată lumea te iubește reprezintă poate cea mai dură încercare. In această privință, o eroină absolută din punctul meu de vedere este sora mea, Gloria. Ea nu se teme niciodată. Știe prea bine ca scandalizează cu remarcile ei fără ocolișuri și că unii politicieni preferă să o evite în arena sociala. Si dacă se întâmplă totuși să îi întâlnească, spre exemplu la Festivalul de la Bayreuth, îi abordează pe toți cu fruntea sus și cu aleasă cordialitate. Iar când suferă o înfrângere, își îndreaptă coronița, își oblojește rănile și se îndreaptă spre următorul. Când nimeresc într-o asemenea adunare, de regulă încerc să mă întrețin cu cele două-trei cunostin te din sală în timp ce sora mea nu ratează pe nimeni, fără pic de teamă că ar putea fi respinsă. Prefer să mă consolez cu gândul că așa sunt eu, mai retras și mai modest - în realitate este vorba despre o trăsătură de narcisism, teama de a nu fi ofensat. Sora mea ia în calcul și ofensele, cu o nonșalanță pe care aș vrea și eu să o pot adopta. Odată, eram împreună la o recepție oficială, la Palatul Bellevue. L-a văzut pe fostul cancelar Schroder, s-a dus drept la el, cu mine la remorcă, l-a salutat ceremonios, cu

mare considerație, în schimb el ne-a întors spatele în mijlocul propoziției. Eu aș fi încremenit de rușine, dacă aș fi fost singur, dar ei nici nu i-a păsat, s-a avântat pur și simplu în următoarea conversație. După părerea mea, paradoxul propriu-zis este că persoanele care nu se dau în lături din fața loviturilor, care încasează „bărbătește", se rănesc mult mai rar. Iar când se rănesc, nici nu îi doare prea mult și își arată cicatricile ca pe un semn de onoare. Accepți durerea fără nicio lacrimă.

Să accepți o rană mai înseamnă și să nu te dai peste cap tot timpul să fii neapărat plăcut, băgat în seamă, recunoscut. Și să rămâi consecvent propriului tău stil revoltător. Cine vrea să fie întotdeauna iubit, să fie *everybody's darling,* trece prin viață cu un zâmbet chinuit. Cine nu urmărește mereu să intre în grații trebuie să fie în stare și să muște. Iar cine are aerul că știe să muște nu trebuie să o facă decât foarte rar, ne învață psihologia.

In cadrul dezbaterilor #MeToo și-a spus părerea în *Siiddeutsche Zeitinig* și o bucătăreasă dintr-un bistrou de gară, care și-a găsit cuvinte cât se poate de limpezi. „Bărbatul a rămas un Neanderthal, vede numai cur și țâțe și se aprinde - indiferent cat de intelectual și de cultivat ar fi. încă nu am întâlnit un profesor pe care să îl lase rece o femeie." Doamna povestește apoi că la serviciu poartă fustă, bluză și vestă, „am cur fain și piept bogat, totul bine împachetat și butonat. Dar, dacă pică oul ochi din farfurie, mă aplec să îl iau și mi se mai strică aranjamentul, și atunci toți se uită lung, călători sau colegi, dar ce-mi pasă?" Bărbații, scrie ea, își testează întotdeauna limitele, „iar cu femeile la care simt că apar bariere nu ajung departe. Eu vreau să fiu o femeie încrezătoare în mine, care nu se lasă dominată de bărbați. Dacă e vorba despre pacoste, atunci eu sunt o pacoste." Este adevărat și că bărbații care își testează cu regularitate limitele au propriul lor simț dacă femeile sunt capabile să le reziste, căutându-le de preferință pe cele slabe. Câtă vreme te gândești și la conflicte, nu ții neapărat să fii copilul iubit al tuturor și prinzi curajul să deschizi gura, înseamnă că ai cele mai bune leacuri împotriva slăbiciunii.

Și apoi mai există o formă de curaj care nu trebuie sub niciun motiv trecută sub tăcere. Curajul civic.

Curaj poate să însemne și să te pui de-a curmezișul spiritului epocii. Un exemplu minunat este marele Mr. Wilberforce. Un stâlpnic al luptei împotriva sclavagismului. William Wilberforce a fost un parlamentar britanic din Camera Comunelor. începând din 1789, a propus, de unul singur, camerei inferioare londoneze un proiect de lege împotriva comerțului cu ființe umane. Aproape douăzeci de ani la rând. In fiecare an din nou. A devenit ținta batjocurii, ocolit în societate, un paria. Wilberforce și-a desfășurat lupta altfel decât Don Quijote, adica fără să-si accepte de la început înfrângerea, ci - cat se poate de progresist -prin simboluri și sloganuri atrăgătoare: a conceput o emblemă ce reprezenta un bărbat negru îngenuncheat, în lanțuri, înconjurat de cuvintele: *Am 1 not a man and a brother?*[1] I s-au alăturat aliați de marcă, printre cei mai importanți fiind Josiah Wedgewood, care s-a îngrijit de răspândirea emblemei și sloganului, amprentate pe toate piesele de porțelan livrate de el. La un moment dat, efortul lui Wilberforce a dat roade. La 24 februarie 1807, Camera Comunelor a adoptat legea împotriva comerțului cu sclavi („Slave Trade Act"), după dezbateri de zece ore, spre 4 dimineața, în 1808 s-au alăturat și Statele Unite, iar câteva zeci de ani mai târziu sclavia a fost interzisă cu totul.

Oare nu am putea și astăzi, cu o autoritate morală asemenea celei de atunci, să punem întrebarea „Eu nu sunt om?" și în ce privește dreptul la viață al infirmilor nenăscuți? Nepoata mea, Pilar, prezintă un grad înalt de invaliditate corporală și mentală și este una dintre cele mai fericite persoane pe care le cunosc, fiind un membru cât se poate de important al familie noastre. Cum astăzi există modalități extinse de diagnostic prenatal, sunt tot mai

Nu sunt ți eu un om si un frate? (n. tr.) puțini oameni ca ea. Dacă un parlamentar din Bundestag s-ar ridica astăzi și ar deplânge că sunt avortați nouă din zece embrioni diagnosticați cu sindromul Down, ar da dovadă de curaj, deoarece în acest fel și-ar pierde orice perspectivă de continuare a carierei politice.

Ce mă privește pe mine?

*Everybody's darling ist everybody's a**hole.'* Cine urmărește sâ fie mereu plăcut de toti, cine nu vrea să scandalizeze, cine vrea cu tot dinadinsul să fie

iubit, ei bine, acela este lipsit de curaj. Cine ia hotararea sa fie deschis si vulnerabil nu mai trebuie sâ se ferească de primejdii si de conflicte - și, paradoxal, va trai astfel în mai mare siguranță. Pe scurt: părăsiți zona de confort!

[1] Favoritul tuturor este găoaza tuturor (n. tr.).

25

TOLERANȚĂ

O chestiune de onoare

V-ați ocupat locul în tranșee? Stați comod? Ca să aflăm de ce parte luptați, sunt suficiente una sau două întrebări. Ceva legat de *gender*[6], pe urmă încă o întrebare, în care apare ca „stimulent" termenul „imigrație", și gata, am stabilit limpede poziția fiecărui partizan din războiul părerilor. De fapt, este păcat. Odată ce ne aflăm în tranșee, nu mai avem nimic să le spunem celor din tabăra opusă. De acum, nu mai contează decât cine are argumente mai bubuitoare. Denigrarea moralizatoare, defăimarea și disprețul sunt astăzi armele aflate la dispoziția oricui. Din acel moment, nu mai avem ce dezbate - în joc este doar victoria, iar pentru asta trebuie să ai argumentele cele mai tari, mai abile și mai umilitoare.

De unde se trag toate astea? Cum am ajuns aici?

Controversele politice aprinse nu reprezintă nimic nou. In copilăria mea, spre exemplu, oamenii nu se înțelegeau în legătura cu staționarea rachetelor Pershing 2 si asupra folosirii energiei atomice. Pe ghiozdanul meu era lipit un abțibild cu textul „Mai bine o Pershing în grădină decât o SS-20 pe acoperiș!" Majoritatea colegilor mei de clasă aveau abțibilduri cu „Energie atomică? Mulțumesc, nu!" Partea frumoasă este că atunci ne certam, de fapt, pe teme abstracte, sau oricum suficient de îndepărtate. Eu nu am văzut niciodată o rachetă Pershing 2. Dar astăzi e altfel. Sa dai vina pe „mediile asociale" pentru asprirea tonului este simplist. In ele poți sâ-i faci idioți pe altii - și pe tine - în numai cateva nanosecunde, te poți porcăi fără sâ te uiți în ochii adversarului, dar asta nu explică adâncimea tran-seelor în care am nimerit. După părerea mea, cauza este că fundamentele pe care ne găsim

atunci când ne certăm între noi se distanțează între ele ca niște plăci tectonice. Oponenții din războiul nostru cultural actual abia dacă mai reusesc să cadă de acord asupra câtorva valori esențiale comune, în realitate argumentează însă de pe poziții diferite, prin urmare fiind din ce în ce mai dificil să găsească puncte comune autentice. Cearta se poartă în jurul unor chestiuni esențiale și în parte foarte personale. Ba se ajunge și la probleme de teologie: ce este omul? O creatură? Sau este el însuși creator? Descoperim adevărul? Sau dăm formă adevărului? Postmodernismul ne-a pus la dispoziție nenumărate căi de interpretare a adevărului, iar în același timp a făcut să fie imposibil să așezăm aceste căi de interpretare într-o ierarhie - fiecare părere fiind la fel de valabilă ca următoarea. Ceea ce ne-a dus într-o situație mizerabilă, mai precis când ne certăm în legătură cu lucruri substanțiale, nu mai avem o bază comună. Și cum mai nou intrăm în controverse care țin direct de esențe, fiecare se simte imediat direct lezat.

Un exemplu: dacă scriu fraza „Consider corect ca un copil să crească într-o familie formată din tată și mamă", pentru unii este o banalitate, pentru alții, o provocare. N-ar trebui sâ caut mult în cercul colegilor mei ca sâ găsesc pe cineva care să mă considere „intolerant" din cauza acestei fraze.

Ne îndepărtăm unii de alții deoarece nu mai reușim să cădem de acord asupra lucrurilor fundamentale. Dar reprezintă asta o scuză pentru a ne putea acuza reciproc de lipsă de integritate? Avem vreo justificare să aruncăm cu noroi în ceilalți? Și, în primul rând, trebuie sâ ne considerăm din prima clipă jigniți în identitatea noastră când altcineva are o poziție diferită, care nu se poate reconcilia cu a noastră? Față de mișcările populiste de dreapta, care varsă fiere și otravă, s-a format o mișcare a populiștilor indignați care ar vrea să sufoce tot ceea ce nu le convine, în mod isteric și chiar militant.

Dacă nu ne vine cu încetul mintea la cap și nu ieșim din tranșee, se sfârșește urât. Câteva exemple venite de pe cealaltă parte a Atlanticului, deoarece americanii ne-au luat-o, ca în atâtea alte cazuri, puțin înainte. Așa se vede foarte bine încotro am apucat-o.

De o vreme, în universitățile americane, profesorii sunt obligați să pronunțe așa-numite *trigger warnings* înainte de a începe un curs. Ideea e prea idioată ca sâ poată fi tradusă cumsecade. Un avertisment față de un conținut

ofensator? Unele exprimări sunt atât de absurde, încât dezvăluie de la sine din ce mod de gândire strâmb s-au iscat. *Trigger warnings* au rolul de a acorda tinerilor din sală șansa de a se îndepărta înainte de începerea unui curs - dacă se tem că s-ar putea să fie ofensați de conținutul lui. Astfel, spre exemplu la elitista Columbia University, un curs *Metamorfozele* poetului Ovidiu a ajuns pe lista temelor prevăzute cu un avertisment. Motivația: scena descrisă acolo, în care voyeurul Acteon îi face ochi dulci Dianei, zeița vânătorii, care este despuiată, este transformat în cerb și sfâșiat de câinii zeiței, ar putea să-i traumatizeze pe unii studenți în literatură. Și *Marele Gatsby* de F. Scott Fitzgerald a ajuns la index - din cauza pasajelor misogine. Universitățile americane, scrie Jonathan Haidt, docent în psihologie la Stern School of Business din New York, s-au transformat în zone de confort. într-un eseu revelator publicat de revista *The Atlantic,* citeaza Foundation for Individual Rights in Education, care listează sute de cursuri anulate, deoarece studențimea îsi manifestase unele rezerve. Astfel, spre exemplu, s-au contramandat conferințe ale unor vorbitori invitați, printre care Condoleeza Rice, fostă secretar de stat a Statelor Unite, și Christine Lagarde, director general al Fondului Monetar Internațional (FMI). Părerile lor, suna motivația, erau neadecvate din punctul de vedere al studențimii, ale celei dintâi pentru că se făcuse coresponsabilâ de război, ale celei din urmă pentru că se făcuse coresponsabilâ pentru exploatare economică. Studenții americani, scrie Haidt, au fost între timp consecvent ținuți departe de conținuturi care ar fi putut să-i supună la provocări mentale - din pură teamă ca acel conținut să nu li se pară deconcertant, întregul sens al studiului, de lărgire a orizontului, de expunere la efort mental, a intrat în desuetudine. Din unghiul de vedere al psihologului Haidt, este o evoluție periculoasă, deoarece o asemenea strategie de răsfăț stimulează reacțiile patologice. El face o comparație cu terapia comportamentală. Cel mai sigur mijloc, spre exemplu pentru vindecarea tulburărilor de anxietate, este să-i confrunți treptat pe pacientii suferinzi de fobii cu obiectele temerilor lor, pentru a-i desensibiliza în acest fel. în schimb, dacă îi recompensezi pentru că intră în stare de agitație și se simt vătămați faci exact pe dos - acordând presupusei vătămări o importanță exagerată. Drept urmare, este obligatoriu să apară reacții patologice. Cu cât strigi „au!" mai tare, cu atât ești răsplătit cu mai multă atenție, așadar vei dezvolta un interes să te simți lovit.

Jordan B. Peterson merge un pas mai departe, spunând: „Pur și simplu nu există dreptul la confort mental. Acest drept este ireconciliabil cu trăirea. Când are întâietate dreptul de a nu fi bruscat, dreptul de a face orice afirmație, doar o singură metodă ar mai garanta că nu sunt posibile lezările, și anume să nu mai comunicăm deloc între noi. Pentru că, de îndată ce voi spune ceva cu o semnificație profundă, se va găsi cu siguranță cineva, undeva, care se va simți ofensat. Singura consecință logică este prin urmare tăcerea. Astfel, garantat nu va fi nimeni rănit. Dar mai însemnă și că intrăm în comă spirituală."

Clevetirile la adresa corectitudinii politice mi s-au părut întotdeauna agasante. Desigur, te poți răzbuna pe pretinse interdicții verbale glumind în stânga și în dreapta, te poți răcori șocându-i pe cei care gândesc diferit, dar în ultimă instanță nu sunt decât reacții profund copilărești. Mie nu mi s-a părut niciodată *politicul correctness* atât de rea pe cât se afirmă cu atâta ușurință, dimpotrivă, am considerat întotdeauna că e doar un termen de modă nouă pentru ceva străvechi și cât se poate de frumos: tact. Nu spunea Confucius cu atâta gratie? „Pe om trebuie să-l menajezi." Dar și în acest sens se poate exagera. Mentalitatea de genul mă-simt-lezat-de-opiniile-tale-și-de-aceea-trebuie-să-te-reduc-la-tăcere ne poartă fie direct spre tiranie, fie spre noaptea minții, deoarece este exclus tot ceea ce aduce a controversă. Profesorul Nigel Biggar de la Christ Church College din Oxford a devenit victima unei unice campanii de ură, din cauză că îndrăznise, într-un articol publicat de *Times,* să arate că au existat și părți bune ale colonialismului, spre exemplu întemeierea de școli și de spitale. Cauză din care a fost supus unei execuții publice. Istoricul Herfried Miinkler din Berlin a fost luat în colimator de *thought police,* cursurile sale de la Humboldt Universitât au fost sistematic tulburate, pe internet a apărut un „Munklerwatch" unde afirmațiile sale sunt atent analizate după principii de poliție a gândirii. La aceeași universitate s-a făcut împotriva unui profesor o plângere la Autoritatea Federală Împotriva Discriminării, deoarece a inclus în bibliografie texte ale lui Kant, ceea ce, potrivit părerii comitetului studențesc, Allgemeiner Studierendenausschuss (AStA), era inacceptabil, din cauza „perspectivei eurocentrice, de alb" a filozofului.

Cultura populara este de acum capabilă să persifleze suficient de iscusit această isterică atmosferă de vânătoare de vrăjitoare. Exista episoade ale

serialelor comedy de desene animate *Familia Simpson* sau *Familia mea dementa*[7] care surprind această evoluție mai bine decât orice editorial din *Die Zeit.* Cel de-al șaptelea sezon al mult premiatului serial american *Povești de groază americane* se desfășoară în jurul unei mame adoptive bogate, lesbiene, care cu prilejul ultimelor alegeri prezidențiale americane a ales-o pe candidata verde Jill Stein, fiind sigură că o figură de reality TV nu are oricum nicio șansă la acea funcție. După victoria în alegeri a lui Donald Trump și-a făcut reproșuri și a căzut într-o depresie adâncă, inclusiv cu vedenii de clovni horror. Medicul ei i-a recomandat de altfel, pe lângă psihotrope, să se delogheze de pe Twitter și Facebook și să se concentreze în schimb asupra vieții ei proprii, private. Cum suferea de atacuri de panică, un vecin a păcălit-o sâ-i vândă un pistol, cu care, într-o criză declanșată de o pană de curent, a împușcat-o accidental pe o hispano-ameri-cană, care batea la ușa ei. Apoi, când s-a transformat în întruchiparea dușmanului pentru propria ei *community* liberală, împotriva ei organizându-se demonstrații, a făcut o încercare disperată să-i înfrunte pe oamenii nemulțumiți din mașina ei de lux, fără emisii de gaze nocive, fiind la un pas sâ-i calce (strigându-le „Eu nu sunt rasistă! Sunt cu voi!"). După o vreme, spectatorul înțelege că halucinațiile psihotice și realitatea se suprapun - clovnii horror ucigași există cu adevărat, un cult radical de dreapta, manat de televiziune și de internet, urmărește să ducă la nebunie tot orașul, pentru ca apoi, în mijlocul haosului, să preia puterea. Uimitor cum cultura americană este mereu capabilă de autoreflecție. Și în această privință suntem în urma lor.

Este permis să faci politică în societate?

Dacă din punct de vedere polițe vâ situati undeva în centru, părerile dumneavoastră sunt prea plicticoase si nu vor aduce sare si piper în conversație, dacă aveți păreri radicale, declarațiile vor stârni celor prezenti priviri jenate. Așadar, mai bine nu.

întrebarea este doar cum vom reuși să ne întoarcem la un discurs civilizat.

Un prim ajutor ar putea să ofere câteva principii cavalerești. Onoarea, spre exemplu. Eroii marilor epopei cavalerești se confruntau permanent cu adversari care, din punctul de vedere al concepției despre lume, se situau pe poziții, ba chiar pe planete total diferite. In epopeile medievale, publicul se

trezește față în față cu străini absoluți, „sarazini", „păgâni", „mauri" și „harapi". însă pe fundalul oricărei întâlniri cu străinii apare acest frumos concept de modă veche: „onoare". Astăzi, abia dacă mai întâlnim cuvântul, iar când apare, este vorba exclusiv despre propria onoare. Iar onoarea tine în primul rând *de celălalt.* Printre principiile fundamentale ale eticii cavalerești se numără îndatorirea de a-1 onora pe adversar. O luptă cu cineva pe care nu îl onorezi este o luptă nedemnă. în toate marile epopei cavalerești - și cel mai limpede în Parsifal și în Cântecul lui Roland rivalilor orientali li se recunoaște explicit calitatea de cavaleri nobili. Iar cavalerul nobil trebuie să-și respecte dușmanul. In scrierile epice cavalerești, aceasta este absolut cea mai importantă regulă a jocului. Adversarul oriental este înfruntat în luptă și în același timp respectat și considerat de același rang. Un suveran așa ca Saladin, cel care i-a alungat pe cruciați din Ierusalim și l-a învins pe Richard Inimă de Leu, este glorificat de cronicarii cruciadelor ca arhetip al „păgânului nobil". Diversele povești, cum sunt cea cu Richard, care s-a îmbolnăvit în timpul asediului cetății Acra, iar Saladin i-a oferit serviciile medicului său personal și i-a trimis piersici și zăpadă de pe Muntele Hermon, ca să se răcorească, sunt înflorite - printre alții, de către Walther von der Vogelweide -, pentru ca publicul lor de cavaleri să fie cât se poate de lămurit: un om demn își onorează adversarul. în realitate, lucrurile stăteau probabil puțin altfel, de cele mai multe ori, regele francez Filip al II-lea trebuie să fi fost orbit de furie în Orient, iar Saladin, ridicat în slăvi de epopee, nu a fost din câte se pare deloc atât de blând pe cât îl prezintă scrierea: după bătălia de la Hattin (1187), spre exemplu, a pus să fie executati toți cavalerii cruciați supraviețuitori (cu excepția templierilor), iar pe ceilalți prizonieri i-a vândut ca sclavi. Vital ca întotdeauna rămâne însă mesajul istoriilor cavalerești: cine nu-și onorează dușmanul este la fel de lipsit de onoare.

Astăzi cum se lasă percepute toate astea?

Când mă aflu față în față cu un/o activist/ă militant/ă LGBT și mă cert cu ea/el/x, controversa aduce de obicei la suprafață, trebuie să recunosc, tot ce este mai rău în mine. Simt nevoia să îl/o distrug cu argumentele mele pe ea/el/x. Dar există un subterfugiu ca să rezist tentației: dacă reușesc sâ mă adun la timp și să realizez că și ea/el/x este făptura lui Dumnezeu, iubită de *El,* am șansa să mă potolesc, să-i arăt respect și nu să mă reped la gâtul

ei/lui/x. Trebuie să nu scăpăm niciodată din vedere că realitatea cea mai profundă nu este neapărat vizibilă. II văd pe om, cum arată, cum vorbește, cum mă calcă pe nervi, ceea ce trec cu vederea este demnitatea lui. Putem vedea demnitatea și valoarea oricui, inclusiv dacă e vorba despre Claudia Roth, Jutta von Ditfurth, părintele Fliege sau despre oricine altcineva.

Sâ cinstești pe cineva nu înseamnă să urmărești sâ-1 învingi prin argumentele tale, ci în primul rând să-ți educi capacitatea de a o percepe ca pe o ființă singulară, suverană și demnă, de a asculta cu adevărat ceea ce spune, inclusiv toate resentimentele, toate contradicțiile și toate părerile ei individuale. Din asta face parte și aptitudinea de a se pune în poziția celuilalt. Și, în caz că există îndoieli, chiar și disponibilitatea de a afla și de a învăța cu adevărat ceva nou - în loc să vrei doar să învingi cu tot dinadinsul și nimic mai mult.

Dar chiar și când nu suntem dispuși la asta, când o discuție în contradictoriu nu este cu adevărat decât o competiție a cuvintelor, pe care urmărim sâ o câștigăm prin mijloace retorice, o doză de onoare este capabilă să elimine otrava care nu face decât să oblige pe fiecare să se adăpostească și mai adânc în tranșeu. In vremea studenției îmi făcea plăcere să urmăresc o dezbatere sau alta a Camerei Comune britanice din loja vizitatorilor. Stilul care domnește în Parlamentul englez este unic. Replicile sunt mult mai tăioase decât la noi. Reprezentanții sunt polemici, uneori chiar caustici, britanicii învață încă în *debating societies* din scoli și universități să se folosească de persiflare și de ironie ca arme retorice. Dar când vorbesc despre sau între ei, parlamentarii din Camera Comunelor se adresează în general cu formula *The Most Honourable,* „Hbchst Ehrbaren". O simplă formula? Tot ce se poate, însă dincolo de tot veninul și de toată fierea, ea semnalează: vă onorez! în House of Commons se poate vedea bine ce efect are: toți se împroașcă de noroi - dar după aceea li se pare tuturor normal, după luptă, să bea împreună un gin tonic la barul Parlamentului. Asta dovadă de stil. Nu meschinul nostru „Cu el nu se poate sta de vorba".

Opusul partizanilor luării de atitudine nu este de altfel omul dispus să accepte orice. In ce mă privește, atotînțele-gâtorii mi se par și mai periculoși decât adepții atitudinii hotărâte. Credeți în infiltrarea elitelor cu șoparle extraterestre? Susțineți interzicerea agriculturii deoarece tot ceea ce

aruncă o umbră nu trebuie atins? Respingeți antibioticele pentru că omoară ființe vii? Trăiți o relație asemănătoare unui mariaj cu o pisică? Totul este perfect, nicio problemă, nu e bine să judecăm. Mie mi se pare o imensă prostie. Trebuie să ne certăm! Să ne facem fărâme! Dar cu respect! Nu demult am auzit la radio un interviu cu o persoană care se declara *genderfluid.* Afirma că nu este nici bărbat, nici femeie, ci își schimbă identitatea masculină și feminină de mai multe ori pe zi. Insă când a început să spună, cu mare seriozitate, că atunci când „nu-i în apele lui" este „mai degrabă bărbat", iar în clipele senine devine femeie, m-am simțit, ca bărbat, „în oarecare măsură" discriminat. Dar jurnalistului care lua interviul nu i-a dat prin minte să îi mai pună o întrebare inteligentă. Aparent nu mai suntem în stare să ne certăm între noi, deoarece nu mai oscilăm decât între două extreme: ne refuzăm reciproc orice demnitate umană sau acceptăm orice cu relativism indiferent.

Tăria culturilor noastre occidentale a stat dintotdeauna în capacitatea lor de a absorbi coliziunile cu cele mai diverse moduri de gândire, ceea ce, privind retrospectiv, s-a dovedit de fiecare dată deosebit de stimulator. Povestea asta a început încă din Grecia antică. Peloponesul era aidoma gatului înfundat al unei pâlnii, stația finală a enormei întinderi euro-asiatice, unde soseau dinspre nord valuri după valuri ale unor culturi noi, care se ciocneau de localnici. Rezultatul a fost, poate din perspectivă spirituală, cea mai vitală cultură care a existat vreodată in toată istoria umanității. Acestui sir continuu de ciocniri îi datorăm cam tot ceea ce numim astăzi stiintă, medicină, filozofie. Sir Karl R. Popper, poate cel mai important gânditor liberal al secolului XX, este cel care a desemnat principiul coliziunii intelectuale - pornind de la Atena - drept atribut central al culturii europene, lată ce spune el: „Chiar și cele mai vechi opere literare păstrate ale grecilor, *lliada* și *Odiseea,* sunt dovezi elocvente ale impactului dintre culturi; ba chiar acest impact reprezintă tema propriu-zisă." Caracteristic pentru epoca de strălucire a culturii grecești antice, după părerea lui Popper, este adoptarea conștientă a unei evaluări critic distanțate față de propriile obiceiuri și atitudini. în opinia lui, tocmai asta a făcut posibilă viziunea rațională și critică asupra lumii, inventarea științei naturii și, în urma ei, a filozofiei. Cultura antică a Greciei a fost din punctul său de vedere un festival nesfârșit de „Oare să fie adevărat?" și „Poate fi adevărat?". Exista dealul Pnyx, unde se țineau la orice oră discursuri și se purtau discuții,

oricine fiind ascultat, indiferent cât de neclară i-ar fi fost părerea. Pentru Popper, vechea Austrie era de altfel un fel de ecou târziu al spiritului atât de special atenian. Când era întrebat în străinătate cum s-a născut spiritul creator al Vienei interbelice din știință și cultură, el punea pe seama coliziunii dintre culturi în statul multinațional.

Nu am putea repeta această ispravă? Trebuie să înțelegem că semnul unei culturi spirituale agile nu este dat de o mulțime de subculturi, care trăiesc izolat, prin urmare nu ajung niciodată la dileme, nu ajung să intre în conflict, prin urmare nici să se armonizeze între ele. La fel de puțin caracterizează o cultură energică din punct de vedere spiritual faptul că totul este înecat în sosul consensului și al armoniei forțate. Este nevoie de ceartă! Este nevoie de bubuituri! Dar într-un mod civilizat.

Vorbeam si mai devreme de mentorul meu Cari Laszlo, din păcate dispărut de mult, supraviețuitor de la Auschwitz, ungur, evreu, homosexual, bonvivant, bibliomaniac, colecționar de artă (s-a numărat printre descoperitorii lui Giacometti, Christian Schad, Johannes Grutzke), inițiator al târgului Art din Basel, prieten apropiat al lui William Burroughs, Allen Ginsberg și Patricia Highsmith, un fel de Reich-Ranicki cu LSD în sertar (la urma urmei, era prieten și cu descoperitorul substanței, Albert Hoffmann, care locuia nu departe de el), Cari Laszlo, în orice caz, lansa noaptea târziu în cercul său, când se temea că ar putea să se instaleze plictiseala, un îndemn imperios, „Revendicați ceva!", și era din nou mulțumit doar când toată lumea se certa cu pasiune.

Cele mai grozave party-uri pe care le-am trăit au fost cele ale prietenului meu Friedrich von Stumm, care pe atunci locuia la Hamburg. In casa lui cu terasă pe acoperiș de pe unul dintre canalele Aufienalsterului îi întâlneai pe Innensenator[8], radicali de stânga de pe Strada Portului, prințul Bismarck, radicalul de dreapta, vedete culturale, moștenitori de companii navale și comuniști, Gunter Sachs și Domenica (cea mai vestită prostituată din oraș), care se înghesuiau între ei, se certau între ei, chefuiau între ei și se distrau între ei.

Nu este nicio artă să stai de vorbă cu cei cu care te afli pe aceeași lungime de undă. Performanța este să rămâi civilizat și plin de tact când te simți

respins de interlocutor și de tot ceea ce gândește el. Viața devine interesantă abia prin fricțiune. *II mondo e bello, perche e vario,* cum se spune la Roma - „Lumea este frumoasă pentru că este variată." in ce mă privește, am luat hotărârea că înfruntările sunt minunate, deoarece construiesc punți pentru o mai bună înțelegere.

„De ce nu este viața asa cum o visam: poetică, pașnică, inteligentă, speculativă, conflictuală, dar în așa fel încât orice diferență de opinie, orice sfadă să poată fi rezolvată într-un dialog cordial, la un pahar de vin roșu - și nu într-o baltă de sânge?" Așa scria economistul Bernard Maris, autorul rubricii „Oncle Bernard" din revista *Charlie Hebdo,* cu trei ani înainte sâ fie ucis la Paris, în atacul terorist de la 7 ianuarie 2015.

Moartea lui ar trebui să servească drept avertisment unde poate duce incapacitatea de a tolera modul de gândire diferit al celorlalți.

Ce mă privește pe mine?

Cine este sigur de dreptatea cauzei lui nu trebuie sâ se ferească de o dezbatere. Fără ceartă, ne prostim. Haide sâ ne certăm iarăși între noi! Dar cu tact și respect reciproc, vă rog. Chiar și în mijlocul celei mai aprinse discuții trebuie să ne onorăm întotdeauna adversarul.

26

ÎNCREDERE IN SINE

Ești un elefanți

Elefanții ne consideră drăgălași, am putea presupune. Probabil ne privesc cu aceeași fascinație și emoție cu care ne uităm noi la iepurași. Cu adevărat comic, după cum mi-a povestit odată un preot din Kenya, care sigur știa cum stau lucrurile, deoarece crescuse într-un sat din mijlocul savanei: se pare câ elefanții nu au habar cât de mari sunt. „Din cauza urechilor lor enorme", mi-a explicat, „nu văd cât de mare le este trupul." Cuvintele lui Father Tom nu trebuie desigur interpretate în sensul propriu, el se folosea de această imagine pentru că era de părere că la fel se întâmplă cu majoritatea oamenilor: „în noi sălășluiesc puteri incredibile, de care cei mai mulți nu

suntem conștienți." Desigur, el se referea la o putere alimentată dintr-o sursă transcendentă. „Cine devine conștient că este copil al lui Dumnezeu și că nu are nevoie de recunoașterea lumii, deoarece - tocmai în cele mai grele momente - este susținut, merge fără griji prin viață."

Reflecția continuă, grija de sine și frământările pornind de la presupunerea că trebuie să faci totul singur și cu orice preț reprezintă, considera el, cauza pentru care nu suntem conștienți de dimensiunile noastre reale.

Nu dezvăluie cum ar putea să atingă acest stadiu cei care nu ajung să creadă într-o asemenea susținere. Merge și fără? Cum ar trebui să se fi înțeles între timp, ideea de noblețe nu poate fi separată de etica creștină, dar nu putem duce o viață civilizată și fără toate astea?

Curios, însă din punct de vedere politic-social este mai greu decât pentru fiecare om în parte. Statul absolut moral, societatea absolut echitabilă reprezintă o utopie. Insă este de neimaginat și o societate fără consens în ce privește un minim de valori și atitudini morale comune. Societatea noastră a căzut de acord în privința premisei esențiale creștin-occidentale și în acest fel a funcționat bine, în oarecare măsură. Tocmai suntem pe cale să ne descotorosim de ea, comițând în acest fel un act de jaf cultural ale cărui efecte se vor vedea în câțiva ani. Ironia face că se petrece exact ceea ce a prezis Karl Marx în *Manifestul partidului comunist,* și anume că burghezia, ca agent al capitalismului, distruge „toate relațiile patriarhale", rupe „vălul emoționant-senti-mental" al familiei, înecă „melancolia mic-burgheză", silește la capitulare „ura față de străini a barbarilor" și modelează toate țările după modelul „cosmopolit". Filozoful francez Guillaume Paoli, de fapt un gânditor de stânga tradițional, a aruncat o bombă puturoasă în propriul *milieu* prin volumul său *Lunga noapte a metamorfozei -Despre gentrificarea*[9] *artei,* unde arată că toate jucăriile preferate ale stângii actuale sunt de fapt de sorginte capitalistă, în primul rând hiperindividualismul. Odată cu postmodernismul, sunt sistematic puse sub semnul întrebării toate postulatele culturii noastre, după cum prezintă Paoli. Acum există orice și orice este permis. „Managerul cu piercing. Investitoarea sadomasochistă. Notarul trans-sexual. Procurorul-șef interpret pop." Este distractiv și întru câtva eliberator, însă lumea *freestyle* se susține în cea mai mare parte pe valori care vin direct din colțul conservator. Ca să nu spunem: direct din

Biblie. Hiperindividualismul biblic este cel ce a făcut posibil hiperindividualismul post-modern. Una dintre afirmațiile importante - ba nu, chiar afirmația centrală din Biblie, care nu se poate fundamenta prin metode pur științifice, este demnitatea umană, pe care se întemeiază constituția noastră. Din perspectivă biblică, se poate justifica foarte ușor: ești o creatură a Domnului, fiecare este iubit de Dumnezeu, ai o relație personală cu Creatorul, mai mare demnitate nici că se poate, și nici nu poate fi luată de nimeni și de nimic. Abia așa îi este dat omului „eul", individualismul. Prin argumente pur laice, ajungem foarte repede la limitele fundamentării demnității umane. Și „eul", premisa esențială a comunității noastre, este greu de demonstrat prin metode pur științifice. Cu toate astea, și lumii seculare îi este foarte limpede: o societate care nu acordă însemnătatea supremă demnității fiecăruia dintre oameni eșuează. Indiferent dacă îi privim ca pe o masă care poate fi sacrificată pentru rațiuni superioare, ca în secolul XX, sau înlocuită de mașinării, ca în secolul XXL

Indiferent cât de drept și de pașnic ar fi, un stat nu este un organ moral, ar fi absurd să te aștepți la morală din partea unui stat. In schimb, de la om ne putem aștepta la asta. Și ne mai putem aștepta din partea omului să gândească ce anume ne distinge și întemeiază demnitatea noastră. Aristotel spune că trebuie să fim capabili să ne minunăm. Pentru el, mirarea este începutul întregii filozofii. Mintea noastră este astfel creată încât să nu se mulțumească cu adevăruri penultime. Vrem să pătrundem până la cele ultime. Disecăm râme și zburăm până pe Marte. Vrem sâ știm totul despre toate, vrem să depășim zidul sonic, avem năzuința să ne scoatem capul până dincolo de clopotul de brânză al realității noastre vizibile. Ceea ce vreau să spun este că, pentru a ne lămuri limpede ce soi de demnitate avem, trebuie sâ privim dincolo de ceea ce poate fi disecat și demonstrat. Din motive întemeiate, m-am abținut în aceste pagini sâ recurg la argumente din texte ale unor piese muzicale. Deoarece ne pot împinge puțin dincolo de granițele normalului. Dar versul acesta nu îl pot ocoli, este din melodia *Anthem,* „Imn", a lui Leonard Cohen, după o idee împrumutată de la G.K. Chesterton: *There is a crack in everything, that's how the light gets in.* Lumea noastră este un clopot de porțelan pentru brânză, nu putem cerceta decât ceea ce este măsurabil -Chesterton dorea sâ indice că mai există și alte lucruri, iar ele devin perceptibile abia dacă observăm fisurile fine din clopot, deoarece prin ele pătrunde lumina.

Trebuie să ne însoțim partenerul în vizitele de familie, când acele rude nu sunt deloc plăcute sau este evident că nu le putem suferi?

în cazul relațiilor moderne, este acceptabil să renunțăm la asemenea vizite. Când ești căsătorit, nu ai de ales. Căsătoria înseamnă si că te alături acelei familii. Nu este nicio artă să conversezi cu persoane care îți fac plăcere. Adevărata încercare este să te întreții civilizat și prietenos cu oameni care te calcă pe nervi.

Există în noi un dor care nu poate fi potolit de lucrurile pur materiale. Asta a simțit fiecare om care a cunoscut cât de cat lumea. Dincolo chiar și de cea mai frumoasă plăcere se ascunde mai mult. Și mai mult. Și mai mult. Iar la urmă întrevezi că asta nu e totul. De aceea și spun unii, printre care C.S. Lewis, că tocmai în momentele presupus cele mai intense simți dimensiunea transcendentă a vieții. Te bucuri de ceva pământesc și deodată bagi de seamă că ochiul nu se mai satura de văzut, urechea nu se mai satură de auzit, cum se spune în Epistola lui Pavel către Corinteni (1,2,9). Aceasta este inima flămândă pe care o cântă Bruce Springsteen, pe care nu o poate mulțumi până la urmă nimic pământesc.

Pentru C.S. Lewis, acest dor reprezintă chiar o dovadă a existenței Iui Dumnezeu. La întrebarea de ce avem dorințe și aspirații pe care nimic de pe această lume nu le poate mulțumi, există în ce-1 privește doar trei răspunsuri posibile. Primul: nu suntem niciodată satisfăcuți, deoarece năzuim pe această lume după lucrurile false. Așadar, trebuie să ne deschidem unghiul de vedere, ceea ce duce la căutarea îndelungă și deznădăjduită după ceva ce nu găsim niciodată. Cel de-al doilea: renunțăm la căutare, în convingerea disperată că nu există nimic să ne potolească dorul. Nu ar avea niciun rost să continuăm cercetarea. Cel de-al treilea răspuns al său: „Dacă există această năzuință, înseamnă că există și ceva să o potolească." Potrivit lui C.S. Lewis, în natură nu există o năzuință care să fie lipsită de un țel: „Unui copil îi este foame: ei bine, există hrană. Un pui de rață ar vrea să înoate: ei bine, există apă. Oamenii simt dorință sexuală: ei bine, există relații sexuale. Dar dacă simt în mine o dorință care nu poate fi mulțumită prin nicio trăire de pe lumea asta, atunci cea mai verosimilă explicație este aceea că sunt făcut pentru o altă lume. Dacă niciuna dintre

bucuriile mele pământești nu potolește această aspirație, asta nu dovedește că universul ar fi plin de minciună și de înșelăciune. Tot ce se poate că

bucuriile pământești nu au fost niciodată menite să potolească, ci doar să trezească și să ne îndrepte spre ce are cu adevărat însemnătate."

Desigur, existenta divină nu poate fi demonstrată de om, și asta în primul rând din cauză că putem rosti cuvinte cum ar fi „infinit", însă nu le putem estima, deoarece nu avem cunoștință de nimic care să fie infinit. Rațiunea nu poate demonstra ceea ce se află dincolo de ea și nu ne este de un sprijin real. Dacă recurgem la rațiune pentru a judeca rațiunea, ea ar fi în același timp și judecător, și acuzat! „Dacă etalonul nu este independent de obiectul ce trebuie măsurat, nu avem cum măsura", spunea C.S. Lewis. Același lucru voia să-l spună și Heidegger prin afirmația „știința nu gândește". Fiind întrebat într-un interviu ce a vrut să spună, a răspuns: „Această propoziție, care a stârnit senzație când am rostit-o în conferința mea de la Freiburg, înseamnă: știința nu se încadrează în dimensiunea filozofiei, însă este, fără să o știe, dependentă de această dimensiune. Fizica, spre exemplu. Ea evoluează în domeniul spațiului și al timpului. Ce înseamnă asta, știința nu poate decide. ... Spre exemplu, eu nu pot spune, prin metode ale fizicii, ce este fizica, asta nu pot să o afirm decât gândind, filozofând. Propoziția «știința nu gândește» nu este un reproș, ci doar o constatare..."

C.S. Lewis insistă că „lumea mai largă", adică aceea din afara clopotului nostru de brânză, lasă indicii ale existenței ei în lumea noastră. Folosește imaginea unui arcaș lansând săgeți din lumea lui spre a noastră, care ne străpung inima, pentru a ne atrage atenția asupra celeilalte lumi, mai largi. Acestea sunt momentele când un cuvânt, o privire, un sunet declanșează un fior de extaz. Să fie doar neuroni, să aibă fulgerarea lor o însemnătate, sau avem de-a face doar cu natură, măsurabilă prin cifre și formule, după cum susține raționalismul? Potrivit lui Heidegger, știința e în forma ei tehnică o îndatorire importantă „în procesul de descoperire a lumii", dar prin reducția, întreprinsă de noi, la ceea ce poate fi tehnic măsurat ne scapă adevăratul înțeles al lucrurilor.

Cum spuneam, pentru Aristotel filozofia începe cu mirarea. Filozofia postmodernă și ateistă intră sfidător în joc exact când vin în discuție întrebările filozofice ultime, adică atunci când devine cu adevărat

interesant. Cam când ne întrebăm despre originea legilor noastre naturale. De ce trăim într-un univers ordonat cat se poate de evident, ale cărui legi ne sunt accesibile prin calcul științific? Știința se întreabă *Cum,* însă în discursul științific nu se pune niciodată întrebarea *De ce.*

Foarte bine, am putea spune acum! Din partea mea, sunt lucruri pe care până la urmă nu le putem explica. Insă trebuie să facem așa un tărăboi pe tema asta? Și cum rămâne cu cei care își pun întrebarea, dar până la urmă nu ajung la nicio concluzie? Trebuie să fim credincioși pentru simplul motiv că recunoaștem existența unor secrete?

Calea căutării filozofice a sensului îi este deschisă oricui. Mai devreme sau mai târziu. Mai târziu ne ies în cale, vrând-ne vrând, chestiuni care țin de esențe. Ele pot fi amânate, pot fi ignorate, își pot pierde primordialitatea printre evenimentele fiecărei zile, dar ele există, chiar dacă suntem de acord sau nu. Atunci, ne putem înjgheba o spiritualitate proprie ori putem crede în fantome ori ne putem îndrepta spre religie. La urma urmei, oamenii cred întotdeauna în ceva sau în cineva (iar dacă omul este profesor, poartă halat alb și ochelari, suntem dispuși să-l credem fără rezerve), probabil asta este firea noastră omenească. Este posibil ca simțul misterului să ne fie pus în suflet, poate tocmai asta ne atribuie calitatea omenească.

Pentru unii, omul nu este decât un organism de înaltă complexitate de pe o planetă de dimensiuni mijlocii, undeva în centrul unui nicăieri, o legătură chimică pe care la un moment dat o vom putea reproduce. După cum spunea fizicianul Stephen Hawking, dispărut în 2018: „Rasa umană nu este decât o substanță chimică pe o planetă mijlocie, care se rotește în jurul unei stele cât se poate de mediocre la marginea unei galaxii, printre sute de miliarde de altele."

Asta duce direct spre nihilism. Și atunci nu mai contează nimic, totul este permis. Din păcate, nu există o viziune asupra lumii nici macar pretins lipsite de valori. Orice asemenea viziune, indiferent că vede un sens în viață sau nu, cuprinde în mod firesc un sistem de valori - mai simplu spus: și lipsa unei valori este o valoare și o afirmație. Nu există o viziune neutră. Orice sistem de valori se bazează pe cateva afirmații oarecare, întrebarea este doar pe ce presupunere fundamentală asupra vieții omenești se bazează: pe premisa că viața este fără sens și *„nasty, brutish and short"*

(Hobbes), adică brutală și nemiloasă, prin urmare fiecare trebuie să-și poarte singur de grijă și să mintă, să înșele și sâ fure cât mai mult, spre propriul interes, să se desfete cu toate plăcerile, cât îi stă în puteri, la nevoie pe socoteala celor din jur; sau pe premisa că există o ordine fundamentală a iubirii și a armoniei, pe care noi, oamenii, nu facem decât să o tulburăm, după cum povestea lui Adam și Eva încearcă să ne prezinte în imagini vii o ordine la care să ne întoarcem, pe cât posibil, în mod voluntar. Putem percepe un sens în existența omenească individuală și ca întreg sau ne putem convinge cu tertipuri intelectuale simple că nimic din ceea ce facem în general nu are vreo relevantă. Este foarte ușor să ne reprezentăm dimensiuni în care nimic nu mai contează, în care totul devine insignifiant. Indiferent ce facem acum, ce importanță va avea peste două milioane de ani? Dar să fie asta la înălțimea demnității omenești? Potrivit cu măreția noastră? Sau fiecare gest are greutatea lui? Avem un efect asupra acestei lumi? Există vreo deosebire între a face ceva și a abandona ceva? Ne aflăm pe un drum cu un început și un scop - are acest drum o poveste sau nimic nu contează? Trebuie să ne hotărâm.

Ce mă privește pe mine?

încrederea in sine tine în primul rând de modul în care ne definim. Sunt un bot de gene undeva, în cosmosul nesfârșit, ale cărui fapte nu vor mai interesa pe nimeni peste două milioane de ani? Sau sunt o făptură, un copil al lui Dumnezeu, Cineva cu greutate si dorit, a cărui faptă nu este indiferentă. Nu cade niciunul dintre noi la pământ „fără știrea Tatalui" si chiar si „toți perii capului sunt numărați", asa cum scrie în Evanghelia după Matei (10, 29-30), sau suntem doar niște legături chimice întâmplătoare? Nu avem cum ocoli întrebările din urmă odată ce am ajuns să ne întrebăm despre încrederea în sine.

27

GRATITUDINE

Universul fantastic

Unul dintre cele mai urâte orașe germane, după părerea mea, este de departe Dortmund. întregul oraș arată ca o schiță veche, pe cale să se destrame,

totul este uniform acoperit cu un văl cenușiu, dacă îi străbați străzile și îl compari cu orașe din Saxonia și Thuringia, peisajele din răsărit sunt cu adevărat înfloritoare. însă dacă Vossi este cel care îti arată orașul (Vossi este prietenul meu), el se luminează deodată și te împaci cu frumusețea auster-cazonă a berăriilor, care încă nu au făcut loc - așa ca în centrul Berlinului - shopurilor internaționale, din categoria Deli sau Bagel, te conduce peste Podul Mbller, îți povestește istoria lui de nod important de circulație încă din anii douăzeci și a numelui lui care provine de la inventatorul acestui gen de poduri, apoi îți vorbește despre gresia de Ruhr, din care este construit podul, după care îți spune pe neașteptate: „Dacă închizi puțin ochii și, în locul șinelor de tramvai, îți imaginezi că ar fi un râu, mai că te-ai crede la Paris." Vossi are capacitatea sâ vadă o floare și pe o grămadă de gunoi.

Și Dr. Ruth. Despre ea vreau să povestesc. Nu vă faceți griji, în acest capitol nu este iarăși vorba despre sex. Dr. Ruth este de fapt cea mai cunoscută terapeută din lume în domeniul sexului, însă profesiunea ei nu joacă un rol major în ceea ce vreau eu să spun acum. Karola Ruth Siegel s-a născut în 1928 într-o localitate cu numele oficial de Karlstadt, pe care francii de pe Main îl numesc „Karscht" sau „Karscht am Mee". De crescut, Karola, cum i se spunea în copilărie, a crescut la Frankfurt am Main, ca unica fiică a soților Irma și Julius Siegel, amandoi evrei ortodocși. Mama ei a fost mai întâi cameristă în familia unui mare comerciant de produse de mercerie, iar mai târziu s-a căsătorit cu fiul acestuia. El și-a luat în serios rolul de evreu religios și i-a asigurat Karolei, copilul său unic, cursuri de Tora și Talmud, iar când a crescut suficient, a început să o ia cu el la sinagogă. Locuiau pe BrahmsstraBe, în cartierul Nordend al Frankfurtului. Dar Julius Siegel nu a trimis-o pe Karola să învețe la renumita Philanthropin, una dintre școlile comunității evreiești din Frankfurt, aflată în apropierea lor, ci a insistat sâ meargă mai departe, la școala Samson Raphael Hirsch, aflată la același nivel academic cu Philanthropin, dar mai severă în privința regulilor religiei lor. Karola și-a petrecut copilăria între casa din Brahmsstrafie și gospodăria țărănească a bunicilor ei din comunitatea Wiesenfeld, aparținând de orașul „Karscht". Karola a petrecut aici ani minunați, lipsiți de orice griji, de care își aduce aminte cu bucurie și la bătrânețe, deoarece, așa cum spune ea, i-au creat un rezervor esențial de fericire la care a putut să recurgă în cele mai grele vremuri.

La scurt timp după pogromurile din noiembrie 1938, Julius Siegel, cetățean perfect ireproșabil, a fost reținut și deportat într-un lagăr de muncă. „Nu au fost strigăte, nimic", a povestit odată fiica lui, „au spus doar atât: Vii cu noi. Bunica a apucat să-i dea niște bani și să spună: aveți grijă de el. Pe urmă s-a urcat într-un camion, s-a mai întors o dată, a făcut semn cu mâna și a zâmbit. A fost ultima dată când l-am văzut pe tatăl meu."

Aflat în lagărul de muncă, Julius Siegel s-a îngrijit ca fiica lui să primească un loc în unul dintre *KindertransporP-uri* pornite spre Olanda, Belgia, Franța si Elveția după Conferința de la Evian. In decembrie 1938, Karola a fost trimisă cu trenul în Elveția. Până în 1941 a mai primit scrisori de la mama și bunica ei. Pe urmă, gata. Mai târziu a aflat că fuseseră deportate la Lodz, bunica ei a murit în lagărul de concentrare de la Theresienstadt, despre mama ei nu s-a mai știut niciodată nimic.

Imediat după război, când avea doar șaptesprezece ani și își hotăra singură soarta, Karola Siegel a emigrat în Palestina, aflată sub administrație britanică. în căminul de orfani de la Wartheim, în Cantonul Berna, venise în contact cu mișcarea sionistă, „sioniștii au trimis tineri extrem de chipeși, care să ne influențeze", spunea ea mai târziu. A intrat într-un kibbutz, unde a fost sfătuită să renunțe la numele de Karola, cu rezonanță atât de germană, și să se orienteze spre cel de-al doilea prenume al ei, Ruth. Nu a renunțat însă niciodată cu totul la prenumele Karola, ca terapeută, autoare de cărți și personalitate bine cunoscută în America și și-a păstrat mereu în numele ei „K"-ul. In Palestina s-a înscris voluntar în organizația paramilitară secretă a sioniștilor, Haganah, unde, în ciuda staturii sale

[1] Acțiuni de salvare a unor copii evrei din Germania, Austria, Cehoslovacia, Polonia in ultimele luni dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial (n. tr.).

firave, a fost primită și instruită ca lunetist. „Nu am luat parte niciodată direct la o luptă", a spus ea într-un interviu, „noi, fetele, eram folosite să supraveghem de pe acoperișurile din Ierusalim, în vreme ce bărbații controlau în stradă mașinile, în căutare de arme."

în timpul Războiului pentru Independența Israelului din 1948, un șrapnel a rănit-o la ambele picioare, un chirurg germano-evreu a reușit să o repună în funcțiune, iar în 1951 s-a dus la Paris, unde soțul ei de atunci studia

medicină. Când el s-a întors în Israel, ea a ramas pe loc, a studiat psihologie la Sorbona, conducând și o grădiniță, apoi a emigrat în America, unde l-a cunoscut pe cel de-al treilea soț, Fred Westheimer, cu care a rămas alături vreme de 38 de ani. A studiat pedagogie la Columbia University, a devenit cetățean al Statelor Unite si, alături de Henry Kissinger, cei mai renumiți reprezentanți ai francilor de pe Main din lume.

Cariera publică și-a început-o în calitate de gazdă a unei emisiuni radiofonice pe tema sexualității, la postul WYNY-FM din New York, care s-a bucurat în foarte scurt timp de asemenea popularitate, încât a atras atenția rețelei NBC, care a început să difuzeze emisiunea la nivel național - „Dr. Ruth Show". A datorat ascensiunea în primul rând umorului, farmecului și tactului ei, cu ajutorul cărora putea să atace cele mai delicate si mai intime subiecte, dar și, după cum declara chiar ea, accentului care amintea pregnant de cel al francilor de pe Main, după care emisiunile ei erau atât de ușor de recunoscut. Un critic de televiziune i-a descris vocea ca pe „un amestec de Henry Kissinger și Minnie Mouse". Până la sfârșitul anilor optzeci a devenit și stea a televiziunii naționale, de Dr. Ruth a auzit oricine în America, predă la Princeton și la Yale, cărțile ei sunt bestselleruri internaționale, a devenit cea mai cunoscută tera-peută din domeniul sexual a lumii, *Playboy* a ales-o printre cele o sută de personalități americane cele mai influente din secolul XX, în 2013 s-a jucat Off-Broadway și o piesă dedicată biografiei ei - *Becoming Dr. Ruth.*

Două aspecte se evidențiază în mod deosebit dacă ne îndreptăm atenția asupra vieții ei, așa cum sunt cuprinse în memorii *(Dr. Ruth on Love, Life, and Joie de Vivre),* iar lectura lor se impune chiar și numai din acest motiv: faptul că este profund marcată de credința iudaică, căreia i-a rămas mereu fidelă, chiar dacă nu mai trăiește potrivit unor precepte religioase severe, și gratitudinea. Este cuvântul cu cea mai semnificativă prezență din cartea ei. Chiar si în cele mai triste momente reușește să distileze din situația ei ceva pentru care poate fi recunoscătoare. Dureroasa despărțire de mama și de bunica ei, în Gara mare a Frankfurtului, este probabil cel mai dezolant moment din viața ei, dar tot reușește să spună astăzi: „M-am născut pentru a doua oară. Părinții mei mi-au dăruit viața pentru a doua oară." în casa pentru orfani de lângă Berna a fost destul de brutal tratată, dar o frază mai târziu vorbește iarăși cu multă recunoștință despre elvețieni, care i-au salvat

viața. Pentru ca imediat să adauge: „Pe de altă parte, nu pot să nu mă gândesc la toți copiii evrei pe care nu au vrut să-i accepte." Reușește de fiecare dată sâ își aducă în minte și binele, alături de rău, și invers. Pasajul unde povestește cum a fost grav rănită în Războiul de Independență din 1948 și a ajuns în spital este însotit de descrierea unui tânăr care de fiecare dată, în sensul cel mai concret, a „purtat-o pe brațe", din salon afară, la aer curat, unde strălucea soarele. Când povestește cum, la începutul anilor 1970, muncea din greu la New York pentru foarte puțini bani, nu trece sub tăcere câ era cu atât mai dificil deoarece devenise mamă, adăugând însă imediat despre fiica ei, Miriam: „Era atât de scumpă, încât merita toate sacrificiile." Dar în orice situație este capabilă, mereu, sâ pună alături recunoștința și tristețea. în sufletul ei, recunoștința și tristețea fac pereche, fără ca una să o excludă pe cealaltă.

Nu se face însă deloc exponenta unei banale filozofii de *positive thinking,* mulțumindu-se să împingă tristețea sub preș, ci insistă câ în viața fiecăruia apare și binele, care nu trebuie ignorat. Nu pune niciun preț pe reprimarea emoțiilor și simțămintelor neplăcute, etichetate drept „rele", și în memoriile ei consacrate iubirii, vieții și bucuriei de a trăi notează: „Pot sa-mi alung amintirile triste, daca este nevoie, dar ele pândesc mereu de undeva, din fundal, iar uneori își fac apariția în prim-plan, când ma aștept mai puțin. ... Dar daca vreți sâ puneți bucuria în prim-planul și în mijlocul existenței, trebuie sâ vâ percepeți emoțiile, inclusiv pe cele triste. Trebuie să plângeți cu lacrimi de crocodil. Dacă vâ înăbușiți durerea, nici bucuria nu poate sâ iasă la lumină."

Intr-o discuție pe care mi-a dat prilejul să o port cu ea în cadrul Târgului de Carte de la Frankfurt, mi-a vorbit în acest sens: „Am rămas singura supraviețuitoare din familia mea, milioane de copii evrei au murit, de aceea am știut ca trebuie să dau un sens vieții mele. Dacă mă gândesc la nenumărații copii care nu au supraviețuit holocaustului, simt că îmi revine cu adevărat datoria de a lăsa o amprentă în lume. Crezul existenței mele este următorul: în viață apar lucruri înfricoșătoare, oricine poartă o povară, unii boli sau pierderi grele, alții doar o soacră dezagreabilă: nu are importanță, subiectiv privind tot înfricoșător este, însă trebuie să-ți educi capacitatea de a fi recunoscător!"

Dr. Ruth oferă în memoriile ei un sfat cât se poate de concret în acest sens. Un caiet al fericirii, în care să fie prinse lucrurile frumoase. O scrisoare de amor. Desenul făcut de un copil. Fotografii. Tăieturi de ziar. O distincție primită... Dorința ei este ca oricine să aibă un asemenea depozit de amintiri. „Când simt că mă apucă tristețea, scot caietul, mâ așez comod și citesc." Buna dispoziție se poate educa, susține Dr. Ruth. *„Joie de vivre* nu îți sare în poală, ca un cățeluș, trebuie să-ți dai și tu puțină osteneală ca sâ trăiești puțin mai fericit."

In piesa de teatru dedicată vieții ei arată o fotografie a nepoților și spune: „Hitler a vrut ca eu să nu trăiesc, a vrut să nu am copii, Hitler a pierdut partida, iar eu am câștigat-o. Extrageți din viața voastră tot ce poate fi mai bun!" -*Becoming Dr. Ruth* este o piesă despre buna dispoziție și despre arta de a o păstra printre toate obstacolele vieții. Cea mai mare forță a lui Dr. Ruth a fost mereu aceea de a descoperi lucrurile pentru care să fie recunoscătoare.

Termenul tehnic care descrie ceea ce recomandă Dr. Ruth este *positive psychology.* Conceptul a fost impus în anii 1950 de Abraham Maslow și reluat în anii 1990 de Martin Seligman, ambii fiind considerați pionieri ai psihologiei. Seligman a propus metoda *three blessings*[10]*:* sfatul său este să ținem la îndemână, lângă pat, un creion și un caiet în care, înainte de a adormi, să notăm trei lucruri pentru care suntem recunoscători. Din câte se pare, neurologii pot să demonstreze prin măsurători - deoarece momentul ales este chiar înainte de somn, conexiunile cerebrale se pot reașeza, creând astfel noi modele ale gândurilor. Prin exercițiu constant, ne putem educa creierul să fie mai fericit -iar traseul include, evident, și recunoștința.

Ar putea în primă instanță să sune simplist, dar în realitate este rezultatul unor studii temeinice. Seligman a demonstrat că acest exercițiu (în fiecare seară zece minute și, foarte important, în scris) a adus chiar după o săptămână rezultate semnificative și palpabile, spre exemplu la suferinzii de depresie. Seligman susține că, odată pornit acest exercițiu, în circa șase luni vei fi un om mai fericit, potrivit măsurătorilor.

Haide să profităm câ stăm așa, împreună, pe canapea, la o ceașcă aburindâ de ceai de ierburi, ca sâ ne oprim o clipâ asupra așa-numitului univers.

Potrivit învățăturilor ezoterice moderne, tot ce-i bun pe lume se poate comanda prin *cosmic orderiiig* exact ca pe Amazon. Recunoștința joacă un rol de seamă și în *cosmic orderiiig.* Spre exemplu, ne dorim, cat se poate de banal, un loc de parcare, pe care ni-1 comandăm prin cea mai pură energie pozitivă sau cam așa ceva din univers, iar atunci apare locul de parcare sau creșterea de salariu, promovarea, partenerul visurilor, indiferent ce. Desigur, ne-am putea lăsa tentați să ne amuzăm, însă asemenea superstiții moderne există în nenumărate variante de jocuri spirituale, le descoperim în cărți care ne învață să ne simțim bine - cum sunt cele lăudate de Oprah Winfrey în show-ul ei, mereu prezente în serii lungi pe rafturile de *coitnselling* din librării *(Eat, Pray, Love*[1]*,* spre exemplu) -, le descoperim și în învățăturile adaptate vremurilor, adunate din cele mai diverse surse, ale unor Deepak Chopra sau Eckhart Toile. De cele mai multe ori ne conduc spre așa-numita *empowerment*[11] [12]*,* un fel de credință într-un „Dumnezeu din noi", țelul ultim al tuturor năzuințelor spirituale fiind să devenim chiar noi propria noastră mulțumire materială.

Cei care predică asta sau ceva asemănător preferă și ei sâ invoce Biblia. Și chiar justificat, într-o măsură. Pe Oprah Winfrey, Chopra, Toile îi auzi mereu citând din Noul Testament. Înglobează elemente de gândire creștină în mesajul lor, deoarece în creștinism există cu adevărat lucruri la care pot face apel. Spre exemplu așa-numita teologie a succesului, numită și „evanghelia bunăstării". Potrivit ei, etica creștină este un fel de târg de vite, în care Dumnezeu spune: „Respectă regula asta și pe asta și vei fi răsplătit." Cine propagă teologia succesului poate să facă apel, spre exemplu, la faptul că Dumnezeu promite deschis poporului lui Israel o țară în care curge lapte și miere. Și Deuteronomul este plin de promisiuni cât se poate de concrete. Dacă poporul lui Israel urmează poruncile date de Dumnezeu, se spune acolo, va primi multe recompense pământești. Și Iisus spune: „Așadar, nu vă îngrijorati spunând: Ce vom manca? sau: Ce vom bea? sau: Cu ce ne vom îmbrăca? - deoarece pe toate acestea păgânii le caută *că* știe Tatăl vostru Cel ceresc câ aveți nevoie de toate acestea; ci căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea vi se vor adăuga" (Mat 6,31-33). Vi se vor adăuga! Sună a promisiune a belșugului, în toate privințele vieții.

Deuteronomul are în orice caz un pandant de prim rang în Cartea lui Iov. De acolo învățăm că între fericirea lumească și credința și frica de Dumnezeu nu există nicio corelație. Nici Iisus însuși nu cunoaște pe pământ tocmai ceea ce am putea numi un succes: a venit pe lume ca home-less, iar la 33 de ani a fost torturat și executat în cel mai umilitor mod. Potrivit teologiei succesului, Iisus ar fi fost cel mai bogat om din Nazaret, iar la Ierusalim ar fi fost încoronat cu o coroană adevărată - și nu din spini.

Este posibil ca Deuteronomul să aibă dreptate altfel, când promite abundență, fără să se refere neapărat la bunuri materiale. Dumnezeu făgăduiește poate o recompensă. Dar de un alt fel. Thomas Morus, cancelar sub regele Henric al VlII-lea al Angliei, și-a urmat glasul conștiinței când i-a refuzat suveranului său consimțământul să se recăsătorească, pierzându-și astfel poziția, averea si viața. Dar oare nu a avut succes, dintr-o perspectivă mai înaltă? Este venerat ca sfânt, iar la Londra (în Chelsea, chiar pe malul Tamisei, pe Cheyne Walk) se înalță o statuie a sa, numele i-a fost atribuit unor catedre și universități, *Utopia* lui se găseste în zeci de ediții de buzunar și este citită până astăzi. Cel dintâi martir al Bisericii a fost Ștefan. El este venerat la Ierusalim, unde zilnic sosesc pelerini la mormântul lui, aflat în grădina Ecole Biblique franceze din zona de vest arabă a orașului, lângă biserica Sf. Ștefan, unde se mai pot vedea podele de mozaic din biserica originală, sfințită în anul 460 și distrusă de Saladin în 1187. Din câte se pare, Ștefan era grec de origine și îngrijitor al celor săraci, un fel de Maica Tereza a străvechii comunități de la Ierusalim, dar și un personaj impetuos, predicator plin de har, care și-a atras curând antipatia evreilor, care l-au târât înaintea sinedriului sub acuzația de blasfemie. Fiind condamnat la moarte, membrilor sinedriului, după cum spune legenda, Ștefan li s-a arătat „fața lui ca o față de înger" și le-a ținut, ca în transă, o cuvântare înflăcărată, la sfârșitul căreia a spus „văd cerurile deschise". A fost lapidat. Murind, Ștefan s-a rugat ca păcatul să le fie iertat dușmanilor săi.

Este foarte posibil ca asemenea oameni să perceapă diferit chinurile, deoarece ajung la împlinire altfel, deoarece gândesc după alte măsuri. Poate că sunt apărați, dar nu în sensul că „te vei bucura mereu de pâine cu unt", promisiunea ar putea să fie de felul celei întâlnite la profetul Isaia (43,2): „De vei trece prin apă, Eu cu tine sunt și râurile nu te vor acoperi; de vei trece prin foc, nu te vei arde, nu te va arde flacăra."

Dar este posibil și ca,- pur și simplu, fiecare mică hotărâre luată din nucleul nostru cel mai profund, centrul uman de decizie, să îl modifice cate puțin. De-a lungul unei vieți, nenumăratele hotărâri modifică foarte lent acel nucleu profund, afirmă C.S. Lewis, ceea ce ne transformă *peu ăpeu* într-o ființă care fie se află în armonie cu Dumnezeu, cu alte ființe și cu sine însusi - „fie... într-una care se află în război total și ură împotriva lui Dumnezeu și a semenilor săi și chiar împotriva sa". Cea dintâi înseamnă cerul, pacea, cunoașterea și puterea. Cealaltă, disperarea, mânia, neputința și singurătatea veșnică. „Fiecare ființă se mișcă, în fiecare clipă, fie către o stare, fie către cealaltă", scrie Lewis.

Cel mai limpede spunea tot Toma d'Aquino. Iată cum punea el întrebarea care ne frământă pe toți, în forma parafrazată de mine: de ce oamenii care nu dau nici doi bani pe morală ocupă de atatea ori o poziție înaltă în ierarhia socială, iar „cei drepți", care respectă legea și dreptatea, se aleg de atâtea ori cu ponoasele? Toma întorcea pe dos întrebarea. El se întreba dacă nu cumva cei nedreptățiți de viață din punct de vedere material nu au mai degrabă acces la transcendental, fiind de aceea în avantaj, pe când cei aparent răsfățați de viață sunt în cele din urmă pedepsiți, tocmai pentru că se mulțumesc cu bunăstarea materială și, din acest motiv, dimensiunea spirituală a vieții le rămâne de multe ori închisă. în afară de asta totuși, „tot norocul este infectat de o contradicție". Oare poate fi invidiat un rock star, a cărui muzică se aude peste tot, dar care a trecut prin patru căsnicii și trei cure de dezintoxicare? Câtă nefericire se ascunde sub munții de bani, total neputincioși să o aline?

în credința creștină se consideră cu tărie că existența este în sine bună, chiar în condiții de chin și nedreptate. Ca în filmul horror *Fără zgomot,* al lui John Krasinski. într-un peisaj apocaliptic, după ce Pământul a fost cucerit de extraterestri, locuia o familie alcătuită din soț (John Krasinski), soție (Emily Blunt) și trei copii, în liniște absolută. Erau înconjurați de monștri, pe care îi atrăgeau cele mai mici zgomote. Familia era îndurerată în urma pierderii unui copil care fusese înghițit de o pocitanie, după ce făcuse puțină gălăgie. Familia reușea sâ supraviețuiască în acea îngrozitoare lume suprarealistă doar într-o tăcere deplină. Se hrănea cu frunze, copiii aveau doar jucării din pluș și mergeau doar pe poteci pe care tatăl lor presărase nisip, ca să nu li se audă pașii. Cum puteau fi ținuți la distanță monștrii,

cum putea fi îndepărtat răul? Duceau o viață de familie premodernă, aproape mănăstirească, alcătuită din liniște, muncă și rugăciune. Familia se numea Abbott, adică Abate, o aluzie străvezie la principiul monastic al retragerii, pentru a aduna din izolare puteri noi. Filmul este încărcat de trimiteri biblice. Tatăl regizorului este polonez, mama, irlandeză. Pe parcursul filmului, spectatorul descoperă că mama este însărcinată. Un bebeluș? Dar asta nu însemna o condamnare la moarte pentru toți? Nu ar fi trebuit să il ucidă imediat după naștere? Scena cu micuțul asupra căruia pândea amenințător monstrul nu poate să nu-i amintească de textul din capitolul 12 celui care cunoaște Apocalipsa Sfântului loan: „Și Balaurul a stat înaintea Femeii care era să nască, pentru ca să-i înghită copilul când il va naște." Filmul este o meditație despre un tată și o mamă care, în cele mai rele împrejurări cu putință, sunt pregătiți să aducă un copil pe lume. Chiar și în mijlocul ororii, ne spune regizorul, avem datoria să apărăm binele.

Nu există dreptul la o viață bună, în schimb există îndatorirea de a lupta pentru ea. „Revolta împotriva lui Dumnezeu", scrie Christopher Lasch, „este reacția firească față de descoperirea că lumea nu este făcută în așa fel încât să corespundă închipuirilor și dorințelor noastre personale." Este (după cum spuneam) și tema monologului Marelui Inchizitor din *Frații Karamazov* de Dostoievski, în care bătrânul cardinal îi reproșa lui lisus, ținut captiv, că a îngăduit o lume în care există suferință. Când ai o suferință, te rogi ca totul să fie după cum îți dorești. Probabil aceasta este forma inițială și cea mai profundă a rugăciunii. Te rog să faci tu, cel de sus, în așa fel încât să am noroc la vânătoare, să crească plantele mele și să nu vină furtună și să fim feriți de boli și de năpaste. Este ceva extrem de adânc din noi, indiferent dacă acceptăm sau nu. Insă pană la urmă este ca și cum ai merge la doctor si i-ai spune tu ce tratament să îți prescrie. „Faca-se voia Ta" din Tatăl nostru trimite într-o altă direcție.

Jonathan Edwards, renumitul predicator al mișcării de redeșteptare protestantă din secolul al XVIII-lea, numea „disponibilitatea plină de recunoștință" - acel „Iubite Dumnezeule, fă ca dimineața..." - simțământ religios în forma lui primordială, dar în același timp insuficientă. Omul nu se simte obligat la recunoștință decât dacă Dumnezeu se dedică intereselor lui. însă omul nu poate ridica pretenția să beneficieze de mila Domnului. Ci trebuie să admită că stă în puterea lui Dumnezeu să facă totul ca lucrurile să

iasă bine până la capăt. Cum se petrece asta nu este întotdeauna transparent în ce ne privește, deoarece El o face, scria Edwards, „fără ca să dea în vreun fel socoteală despre intențiile Lui".

Firesc, asta nu mai are nimic în comun cu figura paternă a omului naiv-copilăros, care, după cum afirma Freud, provine din nevoia noastră neștiută de dependență. Nu este un Dumnezeu din partea căruia ne putem aștepta să se adapteze reprezentărilor noastre, *El* nu este deloc produsul unei spiritualități difuze, plăsmuit să corespundă necesităților omenești, din categoria *Eat, Pray, Love.* Cine crede în acest Dumnezeu înțelege unul dintre paradoxurile artei de a trăi iudaice și prin urmare și creștine: că uneori fericirea adevărată constă în renunțarea la dreptul de a fi fericit. Și să așezi nefericirea alături de fericire. Cine reușește are, așa cum spune Ruth Westheimer, mereu motive de recunoștință într-o existență plină de griji.

Ce mă privește pe mine?

Recunoștința este cheia fericirii. Punct. Nu există un drept la fericire. încă o dată punct. Recunoștința poate fi exersată. Creierul poate fi educat in asa fel încât să distingă florile de pe o grămadă de gunoi.

ULTIMELE RETUȘURI ?

In urmă cu aproximativ o sută de ani, Ulrich Hegendorff, acum în mare măsură dat uitării, a scris un eseu „Despre reabilitarea virtuților" pentru *Die weiflen Blătter,* legendara revistă lunară berlineză, în care au publicat și Franz Werfel, Robert Mușii și Else Lasker-Schiiler. El spunea: „Binele devine frumos în aceeași măsură în care devine ușor." Cred că nu există un rezumat mai potrivit pentru volumul meu. Principalul interes al lui Hegendorff era să dezlege virtutea de cicăleală. Nu i-a reușit cu adevărat. Dar eu? Intenția mea a fost să merg mai departe. Am vrut să demonstrez că frumosul nu presupune o forțare, că binele este atrăgător și nonșalant. A meritat oricum să încerc. Aproape oricare demers, dincolo de pregătirea unei felii de pâine prăjită cu marmeladă, prezintă mai mereu un decalaj între intenție și rezultat. G.K. Chesterton ne-a lăsat această consolare: *If a thing is worth doing, it is worth doing badly.* Dacă ceva este cu adevărat important, merită atacat chiar și dacă reușita nu este garantată. Punem cu mult prea mult preț pe perfecțiune. Trebuie să ne îndreptăm atenția spre cele

mai înalte ținte, dar ele nu trebuie neapărat atinse. De aceea și sunt aici luate în discuție 27, și nu 28 de virtuți, după cum spuneam.

Mai periculoși sunt doar cei care contestă existența perfecțiunii. Dacă, potrivit lui Platon, există idei esențiale asupra lucrurilor, cum ar fi scaunul sau roata, și binele, iubirea și fidelitatea au ideile lor esențiale. Cine nu-și dă seama de asta și consideră că nimic nu mai e sfânt, cine consideră totul negociabil sfârșește inevitabil în bun-plac, banalitate și nihilism. Relativizarea totală a tuturor valorilor sociale duce spre neant.

Hotărârea stângii postmoderne de a declara război la tot ceea ce este evoluat și de tradiție - deoarece, aparent, structurile sociale și identitățile culturale ar trebui depășite, fiind toate parte a unui aparat de opresiune imens și invizibil, în timp ce omul se poate reinventa, automode-lându-se - s-a dovedit în ultimă instanță lipsită de orizont. Nu tot ce a evoluat este rău în sine. In *Blade Runner,* romanul SF clasic al lui Ridley Scott, există o scenă emoționantă cu un android pe moarte: în ultimele secunde ale existenței lui, robotul umanoid deplânge că toate trăirile, toate amintirile lui se vor șterge pentru totdeauna. Dar este vorba, cum spuneam, despre un android, fără suflet. In schimb noi, oamenii, avem suflet, de asta sunt ferm convins. Nu suntem niște simple organisme aidoma unor mașinării, care pot fi reproduse. De aceea, orice trăire, orice amintire pierdută este o tragedie. Amintirile și trăirile adunate de noi, ca oameni, și în primul rând cele legate de iubire și de durere, ne alcătuiesc identitatea. Ceea ce numim tradiție reprezintă amintirea noastră colectivă, identitatea noastră colectivă. Nu fiecare generație este capabilă să-și creeze noi adevăruri, fără bătaie de cap - ci le primește de-a gata. Desigur, mergem înainte. Să plângem vremurile trecute este stupid. însă dacă ne lăsăm fer-mecați de progres în asemenea măsură încât să lepădăm *tot* ce a fost gândit și considerat corect vreodată am deveni la un moment dat la fel de ușor de înlocuit ca androizii. După părerea lui Chesterton, adevărata democrație înseamnă să le dai dreptul la cuvânt și oamenilor din generațiile trecute. De ce pretindem mereu că le-am ști pe toate mai bine decât cei de dinaintea noastră? încă o dată vedeta porno cea inspirată din cartea lui Helmut Krausser: „Fiecare nouă generație se poartă de parcă sutele de mii de generații care au trăit pe pământ înaintea ei au fost alcătuite doar din cretini și din brute. însă libertinajul din ce în ce

mai avansat înseamnă obligatoriu că într-o zi se va ajunge prea departe și va trebui să dăm înapoi."

Dizolvarea tuturor standardelor a provocat acum o revenire la valorile fundamentale. Am priceput că revoluția culturală postmodernă nu cunoaște sfârșit. Alternativa ar fi să continue constant, până când se dizolvă toate valorile și normele, iar asta nu-și dorește nimeni cu toată seriozitatea. Dacă, urmandu-1 pe Platon, ne putem imagina un scaun perfect, ne putem la fel de bine închipui și o relație reușită, o iubire reușită. Orice există într-un fel de versiune pură, cel puțin în imaginația noastră. Nu numai că trebuie sa ne străduim în direcția acelei versiuni pure, fără să ne închipuim că o vom putea realiza vreodată, în primul rând trebuie să ne ocupăm de aceste versiuni pure, certandu-ne între noi cum ar putea sâ arate, în Ioc să credem ceea ce suntem convinși să credem, și anume că aceste versiuni pure nici nu există și toate adevărurile sunt la fel de justificate. Nu este vorba despre atingerea perfecțiunii, ci de recunoașterea ei ca un fel de posibilitate îndepărtată, pretențios exprimat teleologică.

Dacă această carte ar fi împlinit *tot* ce ar fi trebuit să împlinească, dacă aș fi pus aici totul la punct, dacă aș fi spus tot ce se putea spune despre existența cuvenită, atunci, după publicarea ei ar fi trebuit să se producă o mare explozie și toate celelalte cărți de pe lumea asta să dispară pe loc. Cu alte cuvinte: așa ceva nu se poate întâmpla. Ceea ce este adevărat în sensul cel mai autentic nu se lasă însă prezentat curat și frumos în formule și în propoziții, nu se lasă ambalat în folie. Cel puțin așa susține Ludwig Wittgenstein în legendara lui „Prelegere despre etică". Iată citatul exact: „Dacă ar fi cineva în stare să scrie o carte despre etică, dar care să fie cu adevărat o carte despre etică, atunci ea ar distruge printr-o enormă explozie toate celelalte cărți de pe acest pământ." Puteți face un test în librăria în care aveți încredere, însă mă încearcă bănuiala... S-o lăsăm.

Ceea ce complică și mai mult situația: chiar și dacă înțelegem ce este bun, adevărat și frumos (chiar ni se întâmplă din când în când, preț de câteva secunde, spre exemplu când ne delectăm cu artă, susținea Dostoievski), chiar și când pricepem până la capăt cum trebuie să arate viața împlinită, *euâaimonîa,* rămânem mereu în urma propriei noastre puteri de imaginație. Rămânem noi. Cu tot cu lipsurile noastre.

Și mai mult decât atât. Cât de realistă este povestea cu virtuțile? Nu funcționăm într-o lume care ne cere fără încetare să facem compromisuri? Nu e lumea plină de contradicții si de ambivalențe? La Dante, Brutus fierbe, ca trădător, în cel mai adânc cerc al infernului, Shakespeare ni-1 înfățișează ca pe un roman model, integru până în măduva oaselor, despre care adversarul său, Marc Antoniu, spunea după moarte: *This was the noblest ofthem alt.* Nu trebuie să-i recunoaștem un merit lui Brutus pentru că a făcut rău, pentru a împiedica un rău și mai mare, și anume tirania? A ținut sâ pună binele comun mai presus de sentimentele lui personale de loialitate, de aceea se chinuie în infern? Oare oameni în sine integri nu pot fi și monstruoși? Și marii eroi, niște ticăloși în viața lor personală? Să ne gândim la Martin Luther King: ceea ce cunoaștem despre firea lui mai întunecată (adulter, excese sexuale și o grămadă de înșelăciuni) îi diminuează oare cu ceva statutul, el fiind unul dintre cei mai mari luptători din istorie pentru drepturile omului? Oare Rommel s-a purtat virtuos când, după un atentat eșuat, nu a pus să fie executați rapid civilii îmbrăcați în haine soldatesti - așa cum ar fi permis legile războiului ci i-a tratat ca pe niște prizonieri de război, punând astfel mila înaintea dreptății? Oare există forme mixte? Oameni virtuoși care fac rău și depravați care fac bine? Eroul trebuie să fie mereu imaculat? Putem face ceea ce este corect pe căi greșite?

Preocupări extrem de intense față de aceste aspecte a avut Dietrich Bonhoeffer, teologul luteran, cel care, ca tânăr profesor la Berlin, și-a atras antipatia naziștilor prin poziția sa deschisă împotriva conformistei Biserici evanghelice conduse de „Reichsbischof" Miiller și care, la scurt timp după izbucnirea războiului, în 1940, s-a alăturat rezistenței aflate sub comanda amiralului Canaris. Bonhoeffer a fost arestat în aprilie 1943 si, aproape exact doi ani mai târziu, la 9 aprilie 1945, când Germania fusese de mult transformată într-o grămadă de scrum și de ruine, a fost executat în lagărul de concentrare Flossenbiirg la ordinul personal al lui Hitler. Poemul său despre „Puterile cele bune" este extrem de răspândit. In timpul detenției a scris texte păstrate doar în parte, care astăzi, mai mult ca oricând, ar trebui din nou citite. La scurt timp înainte de arestare, în iarna lui 1942-1943, Bonhoeffer a redactat, sub titlul „După zece ani", o declarație personală, destinată câtorva prieteni, care s-a păstrat între țiglele de pe acoperiș după toate percheziționile și bombardamentele. Aș dori, în final, să citez din ea

puțin mai pe larg, deoarece cuprinde, în rezumat, cam tot ceea ce speram să transmit aici.

„Marea mascaradă a răului a străbătut ca un vârtej, răs-turnând toate conceptele etice", se spune acolo, printre altele. Creștin fiind, nu este pentru el o surpriză ca răul să se înfățișeze sub forma luminii, a faptei bune, a necesității istorice, a echității sociale. Pentru cei „veniți din lumea tradițională a conceptelor" ar putea să creeze confuzii, pentru el însă, a cărui existență se întemeiază pe Biblie, este „tocmai confirmarea răutății abisale a răului": „Cine însă se pornește în cea mai deplină libertate a sa să rămână neclintit pe picioare, cine prețuiește fapta necesară mai presus de imaculareа propriei conștiințe și reputații, cine este dispus să sacrifice un principiu steril în fața unui compromis fecund sau chiar o înțelepciune sterilă a mediocrității în fața unui radicalism fecund... va consimți la rău, pentru a păzi de ceva și mai rău, și poate că nu va mai fi în stare să vadă că tocmai mai-răul, pe care voia să-1 evite, ar putea fi mai-bi-nele. Aici se gâseste substanța primordială a tragediilor."

După părerea lui Bonhoeffer, reacția la îndemână și cea mai răspândită față de chestiunile de etică dificile, refugiul în sfera privată, este în aceeași măsură și cea mai amăgitoare: să fii virtuos între cei patru pereți ai tăi și altfel să-ți ții gura în bună măsură. Dandismul. Ieșirea din scenă. Fuga. Celula protectoare. Da, și hipstereala, departamentul vegan din piața bio. După Bonhoeffer, izolarea în virtutea privată înseamnă să închizi ochii față de nedreptatea din jurul nostru. Astfel, susține el, fie ajungem să ne prăbușim sub neliniștea interioară, fie devenim „cei mai ipocriți dintre toți fariseii". Bonhoeffer are convingerea că afară trebuie înfruntată răspunderea, în lumea largă, luptând în *câmp deschis* pentru bine - chiar dacă este nevoie de un compromis. „Așa se întâmplă, succesul istoric asigură spațiul în care poți apoi trăi singur și rămâne cât se poate de discutabil dacă este mai responsabil, din punct de vedere etic, să ieși la bătaie cu vremurile noi, în chip de

Don Quijote, sau, recunoscând propria înfrângere și în ultimă instanță prin liber consimțământ, să servești acestor vremuri noi." După părerea Iui Bonhoeffer, este pur și simplu „antiistoric și iresponsabil" să ignori importanța etică a succesului: „Discuția despre moartea eroică în contextul

unei înfrângeri inevitabile este în esență foarte lipsită de eroism, deoarece nu îndrăznește să privească spre viitor. întrebarea responsabilă ultimă nu este cum se iese eroic din toată afacerea, ci cum să-și continue existența o generație care urmează." Asta cerea și Winston Churchill: *Come on now all you young men, all over the world. You are needed more than ever (...) You have notan hour to lose. You must take your places in Life's fighting line.* Versiunea comprimată: preluați-vă răspunderea, este nevoie de voi.

în contextul prostiei atât de răspândite („un dușman mai periculos al binelui decât răutatea"), o mare ispită reprezintă pentru Bonhoeffer disprețul față de oameni. „Primejdia de a ne lăsa târâți în lipsa de considerație pentru cei din jur este foarte mare." Cine nutrește dispreț față de un om nu va putea scoate niciodată nimic din el.

Și: „Nimic din ceea ce desconsiderăm la alții nu ne este cu totul străin. Cât de des așteptăm mai mult de la alții decât suntem dispuși să facem." De altfel, el nu explică prostia ca fiind o problemă intelectuală, ci social-psiholo-gică: „Dacă privim mai atent, se dovedește că orice etalare pregnantă de putere, fie ea de natură politică sau religioasă, umple de prostie un mare segment de populație... Acest proces nu presupune că anumite aptitudini - intelectuale, spre exemplu - ale omului se atrofiază sau ies brusc din funcțiune, ci că, sub impactul copleșitor al manifestării puterii, omului îi este răpită autonomia lui interioară." Oare nu se petrece la fel și astăzi?

Dar Bonhoeffer se consolează că „Răului" îi lipsește, până la urmă, orice vitalitate și forță de atracție: „Face parte dintre constatările cele mai uluitoare, dar în același timp și cele mai incontestabile, că răul se dovedește -adesea în termen surprinzător de scurt - și prost, și inadecvat. Asta nu înseamnă că fiecărei fapte rele îi stă pe urmă pedeapsa, ci că suspendarea de principiu a poruncilor cerești în presupusul interes al autoconservării pământești are efect contrar tocmai asupra interesului propriu al autoconservării." Această experiență, spune el, se poate interpreta diferit, „dar în orice caz pare să reiasă limpede că în coexistenta oamenilor sunt legi mai puternice decât tot ceea ce cred ei că se poate ridica împotriva lor, de aceea este nu doar nedrept, ci și neînțelept să nu se țină seama de ele".

Există prin urmare lucruri, legități și adevăruri care sunt absolut imuabile, indiferent dacă le dăm un nume sau nu. Din perspectiva religiei se numește „credință", alții vorbesc despre „forță majoră" sau invocă măcar termenul de „spiritualitate", iar alții invocă „adevăruri eterne, arhetipale". Fapt este că anumite idei apar în toate vremurile, ba se pot forma și spontan, cu de la sine putere, cu totul independent de migrațiune și de tradiție. Adevărurile arhetipale, asa cum spunea C.G. Jung, nu sunt făcute de individ, ci trec prin el, se impun de-a dreptul conștiinței individuale. Ele există pur și simplu. Așa ajungem sâ înțelegem de ce etica aristotelic-tomistă a ridicat înțelepciunea la rangul de virtute cardinală, deoarece abia când există o imagine limpede asupra adevărurilor etice esențiale, nenegociabile și imuabile devin posibile virtutea, buna-cuviință, fapta bună și viața bună. „Așa este lăsat în această lume", scria Bonhoeffer, „ca respectarea fundamentală a legilor și a drepturilor ultime ale vieții să asigure în același timp și cel mai mare serviciu pentru autoconservare."

Legat de încercarea mea de reabilitare a virtuților clasice, mai trebuie citat încă un pasaj din testamentul lui

Bonhoeffer: el vorbea pe de o parte de societatea de mase, care ne trage pe toti în jos, către prostie și ignoranță, dar în același timp și de posibilitățile care se deschid pentru formarea unei noi elite. întâlnim această frază măreață: „Ne aflăm în plin proces de plebeizare la toate nivelurile societății și în același timp la ceasul nașterii unei noi atitudini aristocratice, care leagă un cerc de oameni din toate straturile sociale de până acum."

„Aristocrația", scria Bonhoeffer mai departe, „apare și durează prin sacrificiu, prin curaj și prin cunoașterea limpede a ceea ce ne datorăm nouă și le datorăm și altora, prin recunoașterea firească a respectului care îi revine cuiva, la fel ca și prin la fel de fireasca manifestare a respectului față de cei situați mai sus si la fel față de cei situați mai jos." Și apoi acest pasaj incredibil de actual: „Este vorba, pe toată linia, despre recuperarea trăirilor de calitate acum risipite, despre o ordine întemeiată pe calitate. Calitatea este cel mai mare dușman al oricărui gen de masificare. Din punct de vedere social, asta înseamnă renunțarea la vânătoarea de posturi, părăsirea oricărui cult al vedetelor, perspectiva liberă în sus și în jos, mai ales în ce privește alegerea cercului de prieteni apropiați, bucuria unei vieți discrete,

precum si curajul unei vieți publice. Din punct de vedere cultural, trăirea de calitate înseamnă întoarcerea de la ziar și de la radio la carte, de la grabă la tihna și liniște, de la imprăștiere la ordine, de la senzație la reflecție, de la idealul virtuozității la artă, de la snobism la modestie, de la lăcomie la măsură." Ceea ce îi trebuie lumii noastre, adică ceea ce va înțelege și noua aristocrație, nu sunt geniile, nici cinicii, nici mizantropii, nici tacticienii rafinați, ci oamenii decenți, simpli, onești. Testamentul lui Bonhoeffer se încheie cu cuvintele: „Eu cred că Dumnezeu poate și vrea să facă să iasă binele din toate lucrurile, inclusiv din cele mai rele. Dar pentru asta are nevoie de oameni care sâ se servească de toate lucrurile în cel mai bun scop. Cred că Dumnezeu nu este o soartă atemporală, ci El așteaptă și reacționează la rugăciuni sincere și la fapte responsabile."

Prin urmare, nu există scuze pentru hotărâri greșite. Este o lașitate să te ascunzi în spatele ambiguităților. Chiar și în iad te poți purta cât de cât omenește, spunea filozoful moral american Michael Walzer. Nu există situație atât de încurcată, încât să nu o poți agrava sau ameliora prin ceea ce faci, nota astronautul Chris Hadfield. Când te prăbușești până la fund, și hotărârea de a te ridica să te speli pe dinți poate fi semnificativă, spunea Jordan B. Peterson. Intr-o lume mare care ți se pare anapoda, poți fie să cazi în disperare, fie să rămâi vertical, să-ți tragi umerii înapoi, să preiei răspunderea și să hotărăști că în lumea ta mică trebuie să se petreacă o schimbare.

Când vine vorba despre eroism, toți se gândesc la mari fapte de vitejie, când de fapt contează micile neplăceri de zi cu zi, care nu pot fi ocolite. Rutina cotidiană este adevărata provocare, nimicurile de la tot pasul hotărăsc totul, cum te porți cu partenerul, cu colegii, cu propria ta persoană, atunci trebuie sâ îți probezi eroismul, nu făcând gesturi spectaculoase, pentru că în banalitatea fiecărei zile se vede cine ești cu adevărat. Important este propriul microcosmos, mediul personal nemijlocit, lumea din imediata apropiere, pe care o poți influența. Doar 13% din populația vorbitoare de germană are un contact personal direct cu oamenii săraci, cu dependenții de droguri 7%, cu persoane singure 6%, cu cei fără adăpost doar 1%. Mulți caută provocări neobișnuite ca să arate cât de buni sunt, dar provocările există la tot pasul, în imediata ta apropiere, iar uneori, ca sâ vorbesc ca un creștin, chiar simpla asumare a vieții de zi cu zi reprezintă crucea pe care

trebuie sâ ți-o duci pentru a fi erou - sau eroină. Este nevoie sâ aduci mici îmbunătățiri chiar în rutina fiecărei zile, nu tocmai în Mozambic sau cine mai știe unde, în lumea largă. Uitați de marile planuri, concentrati-vă în primul rând asupra celor mărunte. Sau, cum spune sfântul spaniol Jose Marfa Escrivâ: „Renunță la preferința pentru marile ceremonii de așezare a pietrei fundamentale, poți pune cheia de boltă deasupra unui singur plan personal."

„Granița dintre bine și rău trece prin inima fiecărui om", spunea Aleksandr Soljenițîn, ceea ce în Gulag este la fel de valabil ca în orice birou sau în orice familie. Prin fiecare decizie, oricât de mică, ne apropiem sau ne îndepărtăm puțin de idealul nostru omenesc. Prin fiecare gest de curaj civil, prin fiecare gest de iubire autentică, prin fiecare cuvânt binefăcător, prin fiecare adevăr, prin fiecare faptă bună contribuim ca lumea să devină puțin mai bună sau, dacă luăm hotărâri greșite, să devină puțin mai rea. Fiecare zi este plină de mici eroisme sau de mici ratări, prin tot ceea ce facem răspândim lumină sau umbră. Marea descoperire a lui Soljenițîn a fost că fiecare om are o influență nemijlocită asupra felului cum este constituită lumea.

Desigur există situații în care nu răspândim lumină. Și, desigur, în fiecare om există și lumină, și întuneric, nici măcar Brutus, Rommel sau Heidi Klum nu au fost cu totul și cu totul răi. Dar este esențial să pricepem că mereu ne aflăm pe o cale. *In via,* cum ar spune Toma d'Aquino. Dar pentru a fi pe o cale trebuie să avem o idee despre unde duce ea. De aceea sunt relativismul și *everything goes* ale postmodernismului la fel de periculoase ca oamenii care cred că au înțeles totul și nu mai au nevoie de niciun sfat. Iar omul care consideră că nu are nevoie de toată discuția asta despre virtuți, crezându-se desigur un „om bun", ei bine, pentru el nu mai există nicio speranță.

Aceasta poate fi chiar cea mai mare greșeală pe care o poți comite - sâ crezi câ ți-ai atins ținta. Sentimentul înșelător că ai fi ajuns la liman este unul dintre motivele recurente din poveștile regelui Arthur. Pornești călare prin codru, deoarece acolo te așteaptă aventuri dintre cele mai teribile și mai nobile, trebuie să învingi dragoni și să eliberezi fecioare, dar tot în codru te pândește și o preafrumoasă fată care te va convinge că ai ajuns la țintă - vai

de cavalerul care descalecă și se așază lângă ea. Pentru că va adormi și nu se va mai trezi niciodată. Calea spre virtute nu are sfârșit, discutam despre o luptă continuă cu toți dragonii care pândesc la tot pasul.

In 1793, filozoful irlandez Edmund Burke scria despre moartea reginei Franței, Maria-Antoaneta: ... *the age of chivalry is gone; that of sophisters, economists, and calculators has succeeded, and the glory of Europe is extinguished forever.* Vremea cavalerismului a trecut; a urmat cea a meșterilor de sofisme, a economiștilor și a contabililor, iar zilele de glorie ale Europei sunt pe vecie apuse. S-a înșelat. Și eu sunt un admirator al Mariei-Antoaneta, o regină care i-a cerut iertare călăului deoarece în drum spre eșafod l-a călcat din greșeală pe picior. O regină pe care nu ai cum sâ o plângi cu suficientă durere. Cu toate astea, verdictul lui Burke a fost prematur. Idealurile cavalerești nu pot fi ucise. Cavalerismul a fost poate doar o idee chiar și în epoca lui de presupusă strălucire - o idee ce ținea de aparențe, de convenții si de poezie. Dar poate fi și o idee suficient de încăpățânată, capabilă sâ renască oricând, într-o nouă formă. Ca astăzi.

SURSE ȘI BIBLIOGRAFIE

Anderson Cari A. și Granados, Jose: *Zur Liebe berufen - Eine Einfiihrung in die Theologie des Leibes von Johannes Paul II.* fe-Medienverlags GmbH, KiBlegg 2014

Arendt, Hannah: *Reflections on Literature and Culture.* Stanford University Press, Stanford 2007

Ariely, Dan: *The Honest Truth about Dishonesty - How* We *Lie to Everyone, Especially Ourselves.* Harper Perennial, New York City 2013

Augustinus: *Confessiones.* Reclam-Verlag, Stuttgart 2009 (Sfântul Augustin, *Confesiuni,* Editura Humanitas)

Balthasar, Hans Urs von: *Glaubhaft ist nur Liebe.* Johannes Verlag, Einsiedeln 1963

Barron Robert: *To Light a Fire on the Earth.* Image Books, New York City 2017

Baum, Wolfgang: *De nobilitas rebus - Entstehung und Struktur der romischen Oberschicht.* GRIN Verlag, Munchen 2010

Beck, Ulrich: Der *kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden.*

Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M. 2004

Beck, Ulrich: *Weltbiirger aller Lănder, vereinigt euch!* In: *Die Zeit,* 16 iulie 1988

Berman Lea si Bernard, Jeremy: *Treating People Well - The Extraordinary Power ofCivility.* Scribner, New York City 2018

Berlin, Isaiah: Die *Wurzeln der Romantik.* Berlin Verlag, Berlin 2004 Bieri, Peter: *Wie wollen wir leben?* Deutsche Verlagsgesellschaft, Munchen 2013

Bloom, Paul: *Against Empathy - The Case for Rațional Compassion.* Bodley Head, Londra 2016

Bok, Sissela: *Lying -Moral Choice in Public and Private Life.* Vintage Books, New York City 1978

Bonhoeffer, Dietrich: *Werke,* voi. VIII. Giitersloher Verlagshaus, Giitersloh 1998

Borkenau, Fraiaz: *Ende und. Anfang - Von den Generationen der Hochkulturen und von der Entstehung des Abendlandes.* Emst Klett Verlag, Stuttgart 1995

Bumke, Joachim: *Der Erec Hartmanns von Aue - Eine Einfiihrung.* Walter De Gruyter, Berlin 2006

Bumke, Joachim: *Hofische Kultur - Literatur und Geschichte im hohen Mittelalter.* dtv, Miinchen 1999

Bumke, Joachim: *Ministerialităt und Ritterdichtung - Umrisse der Forschung.* C.H. Beck, Miinchen 1976

Byme, Emma: *Swearing is Good for You - The Amazing Science of Bad Language.* W.W. Norton & Company, New York City 2018

Cervantes Saavedra, Miguel de: *Leben und Taten des scharfsinnigen Edlen Don Quixote von La Mancha* (dupâ traducerea lui Ludwig Tieck din anii 1799-1801). Diogenes Verlag, Ziirich 1987 (Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha,* Editura Polirom)

Chang, Emily: *Brotopia - Breaking Lip the Boy's Club of Silicon Valley.* Portfolio, New York City 2018

Claude, Dietrich: *Adel, Kirche und Kdnigtum im Westgotenreich.* Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1971

Collodi, Carlo: *Pinocchio.* Anaconda Verlag, Koln 2011 (Carlo Collodi, *Aventurile lui Pinocchio,* Editura Litera)

Comte-Sponville, Andre: *Ermutigung zum unzeitgemăfien Leben - Ein kleines Brevier der Tugenden und Werte.* Rowohlt, Reinbek 2010

Coudenhove-Kalergi, Richard Nicolaus: *Adel.* Verlag Der Neue Geist, Leipzig 1922

Crawford, Matthew B.: *Die Wiedergewinnung des Wirklichen - Eine Philosophie des Ichs im Zeitalter der Zerstreuung.* Ullstein Verlag, Berlin 2016

Dâuble, Helmut: *Die Schuld der liberalen Eliten.* In: *taz,* 14 februarie 2017

DeMarco, Donald: *The Heart of Virtue.* Ignatius Press, San Francisco 1996

DeMarco, Donald: *The Many Faces of Virtue.* Emmaus Road Publishing, Steubenville 2000

Dbring, Sabine A.: *Gut und schon? Die neue Moralismusdebatte am Beispiel Dostoevskijs.* Wilhelm Fink Verlag, Paderborn 2014

Dostojewski, Fjodor: *Die Dămonen.* Anaconda Verlag, Kdln 2012 (Feodor Mihailovici Dostoievski, *Demonii,* Editura Polirom)

Eifler, Giinter (editor.): *Ritterliches Tugendsystem.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1970

Elias, Norbert: *Uber den Prozess der Zivilisation - Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M. 2010 (Elias Norbert, *Procesul civilizării,* Editura Polirom)

Erlinger, Rainer: *Moral - Wie man richtiggut lebt.* S. Fischer Verlag, Frankfurt a. M. 2011

Erlinger, Rainer: *Hdflichkeit - Vom Wert einer wertlosen Tugend.* S. Fischer Verlag, Frankfurt a. M. 2016

Ernst, Viktor: *Die Entstehung des niederen Adels.* Scientia Verlag, Aalen 1965

Eschenbach, Wolfram von: *Parzival*. Anaconda Verlag, Koln 2008

Fank-Landkammer, Barbara: *Menschen am Rând der Gesellschaft -Eine bevolkerungsreprăsentative IMersuchung von Sinus Socio-visionfilr den deutschen Caritasverband e.V*. In: *Nene Caritas* 109, caiet 22, iunie 2008

Felderer, Brigitte și Macho, Thomas: *Hdflichkeit -Aktualităt und Genese von Umgangsformen*. Wilhelm Fink Verlag, Paderbom 2002

Feser, Edward: *The Last Superstition - A Refutation of the New Atheism.* St. Augustine's Press, South Bend 2009

Fichte, Jorg O.: *Mittelenglische Artusromanzen - Sir Percyvell of Galeș, The Awntyrs offArthure, The Weddynge of Sir Gawain and Dame Ragnell.* S. Hirzel Verlag, Stuttgart 2014

Fleckenstein, Josef: *Grundlagen der deutschen Geschichte.* Vanderthoeck & Ruprecht, Gottingen 1974

Fleckenstein, Josef: *Rittertum und ritterliche Welt.* Siedler Verlag, Mtinchen 2002

Florenski, Pawel: *Konkrete Metaphysik*. Pforte-Verlag, Domach 2006

Freud, Sigmund: *Das Unbehagen in der Kultur*. Reclam-Verlag, Stuttgart 2010

Friedell, Egon: *Kulturgeschichte der Neuzeit - Die Krisis der Europăischen Seele von der Schwarzen Pest bis zum Ersten Weltkrieg*. Kindle Edition, 2014

Gerhardt, Volker: *Der Sinn des Sinns.* C.H. Beck, Miinchen 2014

Gerl-Falkovitz, *Hanna-Barbara: Nach dem Jahrhundert der Wblfe -Werte im Aufbruch.* Benziger Verlag, Ziirich 1992

Gerl-Falkovitz, Hanna-Barbara: *Haltung und Gehaltensein, oder: Vom Wechselspiel zwischen Charakter und Charisma.* Conferință susținută la Philosophisch-Theologischen Hochschule Benedikt XVI., Heiligenkreuz, 12 mai 2012

Girtler, Roland: *Diefeinen Leute.* Bdhlau Verlag, Wien 2002 Graeme Maxton: *Die Wachstumslilge - Warum wir alle die*

Welt nicht la uger Politikern tind Okonomen tiberlassen dtirfen.

Finanzbuchverlag, Munchen 2012

Greiner, Ulrich: *Heimatlos.* Rowohlt, Reinbek 2017

Grzimek, Martin: *Tristan - Roman um Treue, Liebe und Verrat.* Cari

Hanser Verlag, Munchen 2011

Guardini, Romano: Der *Herr.* Matthias-Griinewald-Verlag, Mainz 1997

Guardini, Romano: *Ethik - Vorlesungen an der Universitat Munchen.* Griinewald/Schoningh, Mainz/Paderborn 1993

Guardini, Romano: *Religiose Gestalten in Dostojewskis Werk.*

Griinewald/Schoningh, Mainz/Paderborn 1989

Hacke, Axei: *liber den Anstand in schwierigen Zeiten und die Frage, wie wir miteinander umgehen.* Verlag Antje Kunstmann, Munchen 2017

Haidt, Jonathan: *The Coddling of the American Mind.* In: *Atlantic Magazine,* sept. 2015

Harrison, Lawrence E. si Huntington, Samuel P.: *Streit um Werte.*

Europa Verlag, Hamburg 2002

Hawk, Ethan: *Regeln fur einen Ritter.* Kiepenheuer & Witsch, Kbln 2016

Hegendorff, Ulrich: *Zur Rehabilitierung der Tugend.* In: *Die weifien Blătter,* Leipzig, decembrie 1913

Himmelfarb, Gertrude: *Two Enlightenments.* In: F.M.L. Thomson: *Proceedings of the British Academy,* voi. 117 - 2001 Lectures, Londra 2003

Huber, Christoph: *Gottfried von Straflburg - Tristan und Isolde, eine Einfiihrung*. Artemis & Winkler Verlag, Ostfildern 1994

Huizinga, Johan: *Kultur- und zeitkritische Schriften.* Wilhelm Fink

Verlag, Padcrborn 2014

Huizinga, Johan: *Herbst des Mittelalters.* Alfred Kroncr Verlag, Stuttgart 2006

Huizinga, Johan: *Homo Ludens - Vom Ursprung der Kultur im Spiel.*

Rowohlt, Reinbek 2017 *(Homo ludens,* Editura Humanitas) Jâger, Lorenz: *Autorităt und Familie.* In: *Die Tagespost,* 9 mai 2018 Jessen, Jens: *Die Liebe zum Vulgăren - Im Fernsehen, in der Mode*

und in der Werbung ist der Prolet zum Star geworden. Was sagt das iiber *unsere Gesellschaft?* In: *Die Zeit,* 14 martie 2013

Junger, Ernst: *Samtliche Werke,* voi. IX. Klett-Cotta, Stuttgart 1999 Junger, Sebastian: *Tribe - On Homecoming and Belonging.* Twelve

Books, New York City 2016

Juul, Jesper: *Grenzen, Năhe, Respekt.* Rowohlt, Reinbek 2009 *(Acesta sunt eu. Tu cine eşti? Limite, apropiere si respect între adulți și copii,* Editura Ponte)

Juul, Jesper: *Leitwblfe sein - Liebevolle Fiihrung in der Familie.* Beltz-Verlag, Weinheim 2016

Kaeuper, Richard W.: *Medieval Chivalry.* Cambridge University Press, Cambridge 2016

Kaeuper, Richard W.: *Holy Warriors - The Religious Ideology of Chivalry.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2014 Kaeuper, Richard W. și Kennedy, Elspeth: *The Book of Chivalry of*

Geoffroi de Charny - Text, Content and Translation. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1996

Keen, Maurice: *Chivalry.* Yale University Press, New Haven 1984

Kartoschke, Dieter (editor): *Das Rolandslied des Pfaffen Konrad -Mittelhochdt./Neuhochdt.* Reclam-Verlag, Stuttgart 1993

Kierkegaard, Soren: *Der Liebe Tun.* Giitersloher Verlagshaus, Giitersloh 2002

Kierkegaard, Soren: *Works of Love.* Princeton University Press, Princeton 1995

Kierkegaard, Soren: *Entweder - Oder: Teii I und II.* dtv, Miinchen 2005 (Seria operelor lui Kierkegaard în limba romană este publicată de Editura Humanitas)

Konfuzius: *Gespräche.* Reclam-Verlag, Stuttgart 1982 (Confucius, *Analecte,* Editura Humanitas)

Krausser, Thomas: *Geschehnisse während der Weltmeisterschaft.* Berlin Verlag, Munchen 2018

Kuhn, Dieter (editor): *Die Geschichte der Liebe von Tristan und Isolde.* Reclam-Verlag, Stuttgart 1998

Lampedusa, Giuseppe Tomasi di: *Der Leopard.* Piper, Munchen 1984 *(Ghepardul,* Editura Humanitas)

Largo, Remo H.: *Babyjahre - Entwicklung und Erziehung in den ersten vier Jahren.* Piper, Munchen 2017

Largo, Remo H.: *Kinderjahre - Die Individualitat des Kindes als erzieherische Herausforderung.* Piper, Munchen 2000

Lasch, Christopher: *Die blinde Elite - Macht ohne Verantwortung.* Hoffmann und Campe, Hamburg 1997

Lewis, C.S.: *The Collected Works.* Inspirational Press, New York City 1996

Linck, Dirck: *Desinvolture und Coolness* - Uber *Ernst Jiinger, Hipsters und Hans Itnhoff den „Frosch".* in: *Kultur & Gespenster,* nr. 3, iarna 2007

Lobo, Sasche si Passig, Kathrin: *Dinge geregelt kriegen - ohne einen Funken Selbstdisziplin.* Rowohlt Berlin, Berlin 2008

Malory, Sir Toma: *The Works of Sir Thomas Malory.* Oxford University Press, Oxford 1977

Maceina, Antanas: *Der Grossinquisitor - Geschichtsphilosophische Deutung der Legende Dostojewskijs.* Kerle Verlag, Stuttgart 1952

Meilaender, Gilbert: *Virtuous Evildoers.* în: *First Things Magazine,* februarie 2018

Mommsen, Theodor: *Romische Geschichte.* eClassica, 2015

Maclntyre, Alasdair: *A Short History of Ethics.* Routledge, London 1967

Maclntyre, Alasdair: *After Virtue.* Bloomsbury Academic, Londra/ New York City 1981

Mertens, Volker: *Der deutsche Artusroman.* Reclam-Verlag, Stuttgart 1998

Mitford, Nancy: *Noblesse Oblige.* Oxford Language Classic, Oxford University Press, Oxford 2002

Mosebach, Martin: *Die 21 - Eine Reise ins Land der koptischen Martyrer.* Rowohlt, Reinbek 2018.

Nicolson, Harold: *Good Behaviour - Being a Study ofCertain Types of Civility.* Constable and Constable, Londral955

Nitobe, Inazo: *Bushido - Der Ehrenkodex der Samurai.* Anaconda Verlag, Kbln 2007

Oliveira, Plinio Correa de: *DerAdel und die vergleichbaren traditio-nellen Eliten in den Ansprachen von Papst Pius XII. an dos Patriziat und an den Adel von Rom.* TFP, Viena 1993

Osho: *Vedanta - Seven Steps to Samadhi Talks on Akshyu Upanishad.* Rebel Publishing House, Glastonbury 2008

Pakaluk, Michael: *Aristotle's Nicomachean Ethics-An Introduction.* Cambridge University Press, Cambridge 2005

Paoli, Guillaume: *Die lange Nacht der Metamorphose - Uber die Gentrifizierung der Kultur.* Matthes & Seitz, Berlin 2017

Peterson, Jordan B.: *12 Rules for Life - An Antidote to Chaos.* Random House of Canada, Toronto 2018

Pinckaers, Servais O.P.: *The Sources ofChristian Ethics.* T&T Clark, Edinburgh 2001

Pieper, Josef: *Mufie und Kult.* Kosel-Verlag, Miinchen 2010 *(Răgaz și cult,* Editura Galaxia Gutenberg)

Pieper, Josef: *Uber die Tugenden.* Kosel-Verlag, Miinchen 2004

Pieper, Josef: *Grundformen sozialer Spielregeln.* Herder, Freiburg 1933.

Pieper, Josef: *Vom Sinn der Tapferkeit.* Verlag Jakob Hegner, Leipzig 1934

Pieper, Josef: *Uber das christliche Menschenbild.* Verlag Jakob Hegner, Leipzig 1936

Pieper, Josef: *Traktat tiber die Klugheit.* Verlag Jakob Hegner, Leipzig 1937

Pieper, Josef: *Zucht und Mafi - Uber die vierte Kardinaltugend.*

Verlag Jakob Hegner, Leipzig 1939

Pieper, Josef: *Wahrheit der Dinge - Eine Untersuchung zur Anthropologie des Hochmittelalters.* Kbsel, Munchen 1947

Popper, Karl R.: *Aufder Suche nach einer besseren Welt - Vortrâge und Aufsatze aus dreiflig Jahren.* Piper, Munchen 1987 *(în căutarea unei lumi mai bune,* Editura Humanitas)

Probst, Maximilian: *Verbindlichkeit - Plddoyerfilr eine unzeitgemăfle Tugend.* Rowohlt, Reinbek 2016

Proust, Marcel: *Auf der Suche nach der verlorenen Zeit.* Suhrkamp Verlag, Berlin 2017 *(în cautarea timpului pierdut,* Editura Art)

Pschera, Alexander (editor): *Bunter Staub - Ernst junger im Gegenlicht.* Matthes & Seitz, Berlin 2008

Pschera, Alexander: *Immer Don Quijote, niemals Sancho Pansa.* în: *SWR2 Essay,* 20 nov. 2017

Reichert, Hermann: *Wolfram von Eschenbach - Parzival fur Anfănger.* Praesens Verlag, Viena 2016

Rbdder, Andreas: 21.0 - *Eine kurze Geschichte der Gegenwart.* C.H. Beck, Munchen 2015

Roupenian, Kristen: *Cat Persan.* In: *The New Yorker,* 11 decembrie 2017

Saake, Irmhild: *Immer auf Augenhbhe.* în: *Silddeutsche Zeitung,* 5 iunie 2015

Saint-Pierre, Michel de: *Aristokraten.* Rowohlt, Reinbek 1964

Scheff, Leonard și Edmiston, Susan: *Die Kuh in der Parkliicke.*

Goldmann Verlag, Munchen 2011

Seibt, Gustav: *Wider die Gleichgilltigkeit - Elite im Untergang: Die Manieren des Geistes kbnnen nie besser sein als die der Gesellschaft.* In: *Silddeutsche Zeitung,* 10 ianuarie 2004

Seneca: *Handbuch des glucklichen Lebens.* Anaconda Verlag, Koln 2011 *(Despre fericire,* Editura Humanitas)

Shapiro, Ben: *Bullies-How the Left's CultureofFearandIntimidation Silences Americans.* Threshold Editions, New York City 2014

Tanquerey, Adolphe: *The Spiritual Life.* Tan Books, Charlotte 2001

Thomas d'Aquino: *Summa theologiae,* voi. 10. Reclam-Verlag, Stuttgart 2001 (Toma din Aquino, *Summa theologica,* Editura Polirom)

Troyes, Chretien: *Arthurian Romances.* Penguin Classics, Londra 2004

Tugwell, Simon O.P.: *Ways of Imperfection - An Exploration of Christian Spirituality.* Darton, Longman & Todd, Londra 1984

Twenge, Jean M.: *iGen - Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us.* Atria Books, New York City 2017

Veblen, Thorstein: *Theorie derfeinen Leute.* Kiepenheuer & Witsch, Koln 1997

Vallotton, Kris și Johnson, Bill: *Eine Frage der Ehre.* Fontis Media, Liidenscheid 2017

Vdlkl, Stefanie: *Gotteswahrnehmung in Schonheit und Leid.* Herder, Freiburg 2016

Walzer, Michael: *The Problem ofDirty Hands.* Philosophy & Public Affairs 2, Princeton 1973

Welty, Ute: *Sex istkeine Siinde, sondern Obligation - Ruth Westheimer iiber Sex und jiidische Tradition.* in: *Deutschlandfunk Kultur,* 10 decembrie 2016

Westheimer, Ruth: *Lebe mit Lust und Liebe - Meine Ratschläge fiir ein erfiilltes Leben.* Herder, Freiburg 2015

Widmaier, Benedikt și Steffens, Gerd: *Weltbiirgertum und Kosmopolitisierung - Interdisziplindre Perspektiven fiir die Politische Bildung.* Wochenschau Verlag, Frankfurt a.M. 2010

Winterswyl, Ludwig A.: *Ritterlichkeit*. Paulus-Verlag, Fribourg 1940 Wittgenstein, Ludwig: *Vortrag* iiber *Ethik und andere Schriften.*

Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M. 1989

Wojtyla, Karol: *Liebe und Verantwortung.* Kosel-Verlag, Munchen 1981 (loan Paul al II-lea, *Dragoste si responsabilitate,* Editura Logos)

CUPRINS

Pentru tipărirea acestui volum, utilizând ***Cocoon Offset*** in locul unor hârtii nereciclate, impactul asupra mediului a fost redus cu

1 723 kg de deșeuri

255 kg de dioxid de carbon

2 548 km parcurși în medie de o mașina într-un an (media este calculată la nivel european)

50 260 litri de apa

2 789 Kwh de energie

2 800 kg de masă lemnoasa.

Sources: Date despre amprenta de carbon evaluate de Labelia Conseil în conformitate cu metodologia Bilan Carbone®. Calculele sunt bazate pe o comparație între hartia reciclata folosita și hârtia din fibre virgine în conformitate cu cele mai recente date ale normelor europene BREF (hârtie din fibre virgine) disponibile. Informațiile sunt obținute în conformitate cu informațiile tehnice si pot sa sufere modificări.

★ ★ ★★ ★

SREEN STAR SrST&I*'

Autorii volumelor sunt martori și comentatori ai societății moderne, scriitori și jurnaliști cu sânge albastru, dispuși să-și invite cititorii în universul lor înconjurat de misterul istoriei și al prezentului.

O colecție de comori vechi de când lumea, dar bine păstrate între zidurile castelelor sau în tainițele lor adânci, printre dantele și taftale.

Conservatorism și liberalism, monarhie și republica, bijuterii ale coroanei și cristale Swarovski.

Alexander von Schonburg, la Editura Baroque Books & Arts:

ÎNALTA SOCIETATE

ARTA CONVERSAȚIEI

ARTA DE A RENUNȚA CU STIL

ENCICLOPEDIA INUTILITĂȚII

ISTORIE LA PURTĂTOR

TOT CEEA CE AȚI DORIT

SAȘTITI DESPRE REGI ȘI N U AȚI ÎNDRĂZNIT SA ÎNTREB ATI NICIODATĂ

LA BELLEZZA V1NCERA

Aristocrația nu are nimic de-a face cu originea, in schimb depinde in mare măsură de cultură, pe caro o poți dobândi. Sau nu.

într-o epoca de egoism, arbitrar și grosolănie, *mefirsl* a devenit o noua forma de viata, puternica, neobosita si încrezătoare in sine, plină de cutezanță și lipsita de dubii.

Intre *am/thing goes* și cavalerism sau între hedonism și noblețe ce ati alege? Cumva, virtutea? Pe care?

înțelepciune • Umor • Deschidere spre lume • Modestie Curtoazie • Umilința • Fidelitate • Castitate • Compasiune Răbdare • Echitate • Sportivitate • Supunere • Decentă Amiciție • îngăduință • Sinceritate • Mărinimie • Măsura Discreție • Coolness • Hărnicie • Bună-crestere • Curaj Tolerantă • încredere în sine • Gratitudine

ISBN 970-606-8977-27-0

www.baroquebooks.ro

FRANCE

MtDIAS MONDE

1

Am câștigat confortul și am pierdut plăcerea (n. tr.).

2

Ferien fur immer (n. tr.)

3

Titlu al unui eseu de Emst Jiinger, sensul fiind cel de ieșire sau plecare în pădure, iar subtextul, despărțire sau rezistentă fată de societate (n. tr.).

4

Puterea vulnerabilității (n. tr.).

5

Technology, Entertainment and Design (n. tr.).

6

Gen, sex (n. tr.).

7

Există un episod din *Familia mea dementa* (sezonul 16, episodul 6), unde fenomenul este satirizat genial, aș zice. Găsiți fragmente din el pe YouTube, la „Family Guy S16E06 - SJW Mob". Apoi va rog să urmăriți cum se scuză intelectualul familiei, câinele Brian, pentru un tweet deplasat (n.a.).

8

Ministru de interne din orașe-stat cum este Hamburg (n. tr.).

9

„A gentrifica înseamnă a transforma o zona urbana îmbătrânită intr-un cartier pentru populație mai potenta financiar, cu un anumit status social" (http://www.revistacalitateavietii.rO/2006/CV-3-4-06/4.pdf) (n. tr.).

10

A celor trei binefaceri sau binecuvântări (n. tr.).

11

' Mănâncă, roaga-te, iubește (n. tr.).

12

împuternicire (n. tr.).